

**TC.
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANA BİLİM DALI
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER YÜKSEK LİSANS
PROGRAMI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TÜRKİYE’DE VE DÜNYADA VİCDANİ RET

**MEHMET BARIŞ ESMER
05716009**

**TEZ DANIŞMANI
Yrd. Doç Dr. İsmet Akça**

**İSTANBUL
2010**

**TC.
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANA BİLİM DALI
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER YÜKSEK LİSANS
PROGRAMI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TÜRKİYE'DE VE DÜNYADA VİCDANİ RET

**MEHMET BARIŞ ESMER
05716009**

**Tezin Enstitüye Verildiği Tarih: 03.11.2010
Tezin Savunulduğu Tarih: 12.10.2010
Tez Oy birliği ile başarılı bulunmuştur.**

	Ünvan Ad Soyad
Tez Danışmanı:	Yrd. Doç. Dr. İsmet Akça
Jüri Üyeleri:	Prof. Dr. Gencer Özcan
	Doç. Dr. Ozan Erözden

İmza

**İSTANBUL
EKİM, 2010**

ÖZ

TÜRKİYE’DE VE DÜNYADA VİCDANİ RET MEHMET BARIŞ ESMER EKİM, 2010

Vicdani ret önümüzdeki dönemde Türkiye’deki tüm toplumsal ve siyasal muhalefet cepheleri arasında kendisine ayrıcalıklı bir yer edinecektir. Bunun sebebi ülkeye hâkim ideolojik yapının en önemli kalelerinden biri olan militarizme karşı kendi muhalefetini tavizsiz ve doğrudan yönelten, bedel ödemekten çekinmeyen ve vicdan gibi kişisel bir değerle gerekçelendirildiğinden samimiyetinden sual edilmesi hiç de kolay olmayan bir tutum olmasıdır. Bu çalışma, vicdani reddin hem Türkiye’de hem de dünyada geçirdiği aşamaları ve bugün itibarıyla geldiği noktayı anlatmaktadır. Gelineen noktada Türkiye’deki toplumsal yapı üzerinde vicdani reddin yarattığı ya da yaratabileceği değişiklikleri gözlemlemek veya öngörmeye çalışmak bu tezin temel kaygısıdır.

Anahtar Kelimeler: Vicdani ret, Savaş Karşıtlığı, savaş karşıtı hareket, Militarizm, Antimilitarizm, Ordu millet.

ABSTRACT

CONSCIENTIOUS OBJECTION IN TURKEY AND IN THE WORLD MEHMET BARIŞ ESMER OCTOBER, 2010

Conscientious objection will probably earn itself a privileged position among the social and political opposition fronts in Turkey in the near future. This is because it directs its opposition against militarism which is one of the strongholds of this country's dominant ideological construction, without making concessions and very directly without abstaining from the consequences and also because it is an approach whose sincerity cannot be questioned since it is rationalized through a personal value based on pure conscience. This research defines the phases and the current state of conscientious objection both in Turkey and throughout the world. The main purpose of this thesis is to observe and/or try to foresee the changes conscientious objection has already imposed upon or may impose upon the social construction in Turkey.

Key Words: conscientious objection, war resisters, anti-war movement, militarism, antimilitarism, military nation.

ÖNSÖZ

Bu çalışma, içinde kendi zorunlu askerlik hizmetimi de gerçekleştirdiğim oldukça uzun bir döneme yayılmış ve bu uzun dönem boyunca hemen her şeyi bu çalışmaya bağlı olarak kurguladığım ve yaşadığım bir sürede tamamlanmıştır. Dolayısıyla öncelikle hayatımın bu en zor döneminde ayakta kalmamı sağlayan, beni yeni şeyler öğrenmeye iten ve farklı bakış açıları kazandıran bu çalışmanın kendisine çok şey borçlu olduğumu belirtmeliyim.

Ayrıca, bu araştırma süreci boyunca yolumu bulamadığım ya da aklımın karıştığı her anda eleştiriyle nereye bakmam gerektiğini bana gösteren danışmanım Yrd. Doç Dr. İsmet Akça'ya çok teşekkür ederim.

Jürimde bulunup tezim üzerinde son anda yaptığı çalışmayla olağanüstü katkı sağlayan, yorumlarıyla beni hem eleştiren hem de onore eden sevgili hocam Prof. Dr. Gencer Özcan'a da teşekkür ederim.

Bu tezin konusunun ne olacağı hakkında tamamen kararsız olduğum ilk dönemde neredeyse hiç düşünmeden vicdani ret çalışmamı öneren ve bu tezin var olmasını verdiği bu fikirle sağlayan arkadaşım Erol Ülker'e de teşekkürlerimi sunuyorum.

Elbette çok uzun ve yorucu tez yazım süreci boyunca yanımda olan tüm arkadaşlarıma da ayrıca teşekkür etmem gerekiyor. Ancak yüksek lisansımın ilk iki senesinde birlikte olduğum bölüm arkadaşlarımdan, bana yeni bir dünyanın pencerelerini açan insanlar olarak hep çok özel bir yerleri olacağını söylemek zorundayım. Hepsine çok teşekkür ediyorum.

Son olarak annem ve kardeşime teşekkür ediyorum. Bana katlandıkları, yanımda oldukları ve hepsinin ötesinde sadece var oldukları için. Birlikte olmasaydık bunların hiçbirisi mümkün olmazdı...

İstanbul; Ekim 2010

Barış ESMER

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	iii
ABSTRACT.....	iv
ÖNSÖZ.....	v
İÇİNDEKİLER	vi
TABLolar LİSTESİ.....	ix
KISALTMALAR LİSTESİ.....	x
GİRİŞ	1
1 “VİCDANİ RET” KAVRAMINA İLİŞKİN TANIM VE AÇIKLAMALAR... 7	
1.1 VİCDANİ RET KAVRAMI.....	7
1.1.1 Vıcdanı Ret Kavramının Dilsel Çözümlemesi.....	8
1.1.2 Vıcdanı Reddin Tanımı.....	9
1.1.3 Vıcdanı Ret Kategorileri	13
1.1.3.1 Dini ve Etik Vıcdanı Retçiler.....	14
1.1.3.2 Seküler Vıcdanı Retçiler	15
1.2 VİCDANİ REDDE İLİŞKİN BAZI KAVRAMLAR.....	18
1.2.1 Modern Devlet ve Militarizm.....	19
1.2.2 Zorunlu Askerlik	26
1.2.3 Sivil İtaatsizlik	29
1.2.4 Antimilitarizm.....	31
2 VİCDANİ REDDİN TARİHSEL GELİŞİMİ..... 33	
2.1 İLK VİCDANİ RETÇİLER.....	33
2.2 BİRİNCİ VE İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI SIRASINDA VİCDANİ RET.....	35
2.3 VİCDANİ REDDİN HUKUKİ GÖRÜNÜMÜ.....	40
2.3.1 Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde Vıcdanı Ret	40
2.3.2 Vıcdanı Redde İlişkin Mahkeme Kararları	44
2.3.3 Sözleşmenin Değerlendirilmesi	47
2.3.4 Birleşmiş Milletler’in Vıcdanı Ret Yaklaşımı	49
2.3.5 Avrupa İnsan Hakları Komisyonu’nun Vıcdanı Ret Yaklaşımı	50
2.3.6 Uluslararası Af Örgütü’nün Vıcdanı Ret Yaklaşımı	52
2.4 VİCDANİ REDDİN DÜNYA ÜLKELERİNDEKİ GELİŞİMİ.....	52
2.4.1 Amerika.....	55
2.4.1.1 Amerika Birleşik Devletleri	56
2.4.1.2 Meksika.....	60
2.4.1.3 Şili	62

2.4.1.4	Kolombiya.....	64
2.4.1.5	Paraguay.....	65
2.4.2	Avrupa.....	65
2.4.2.1	Almanya.....	71
2.4.2.2	Fransa.....	74
2.4.2.3	İngiltere.....	77
2.4.2.4	İspanya.....	80
2.4.2.5	Yunanistan.....	85
2.4.3	Orta Doğu.....	87
2.4.3.1	İsrail.....	87
2.4.4	Asya.....	95
2.4.4.1	Rusya Federasyonu.....	96
2.4.4.2	Güney Kore.....	100
2.4.5	Afrika.....	102
2.4.5.1	Güney Afrika Cumhuriyeti.....	103
2.4.5.2	Eritre.....	104
2.4.5.3	Angola.....	104

3 OSMANLI'DAN TÜRKİYE'YE ZORUNLU ASKERLİK VE VİCDANİ

RET.		106
3.1	OSMANLI VE TÜRKİYE'DE MODERN DEVLET VE ZORUNLU ASKERLİK	107
3.1.1	1839 öncesi	108
3.1.2	Tanzimat Fermanı ve sonrası	111
3.1.3	Islahat Fermanı ve sonrası.....	114
3.1.4	II. Meşrutiyet, Jön Türkler ve Zorunlu Askerliğin İlanı	118
3.1.5	Birinci Dünya Savaşı.....	124
3.1.6	Milli Mücadele.....	129
3.1.7	Türkiye Cumhuriyeti.....	132
3.2	TÜRKİYE'NİN VİCDANİ RET TARİHİ	138
3.2.1	Türkiye Hukukunda Zorunlu Askerlik ve Vıcdani Ret.....	140
3.2.1.1	Anayasal Düzenlemeler	140
3.2.1.2	Muafiyet ve İhtiyaç Fazlalığı	142
3.2.1.3	Cezai Düzenlemeler	144
3.2.2	Türkiye'nin Vıcdani Ret ile Tanışması	146
3.2.3	İlk Gözaltı ve Tutuklamalar	149
3.2.4	Osman Murat Ülke'nin Tutukluluk Süreci	150
3.2.5	Mehmet Tarhan'ın Tutukluluk Süreci.....	155
3.2.6	Mehmet Bal'ın Tutukluluk Süreci	162
3.2.7	Halil Savda'nın Tutukluluk Süreci.....	169
3.2.8	Enver Aydemir'in Tutukluluk Süreci.....	178
3.2.9	Türkiye'deki Yehova Şahitlerinin Durumu	185
3.2.10	Türkiye Kamuoyunda Vıcdani Ret	187
3.2.10.1	Türkiye Vıcdani Reddi Tartışıyor: "Vıcdani ret bir realitedir"..	188
3.2.10.2	AİHM'nin Ülke v. Türkiye Kararı: "Sivil Ölüm"	190
3.2.10.3	Perihan Mağden Vıcdani Reddi Savunuyor: "Ben Diyorum ki, Hayır Kardeşim Her Türk Asker Doğmaz!"	198
3.2.10.4	Bülent Ersoy'un İsyanı: "Çocuğum Olsa Askere Göndermezdim"... ..	201
3.2.10.5	Kürt Siyaseti ve Vıcdani Ret: "Bundan Sonra Çocuklarımızı Askere Göndermeyeceğiz"	205

SONUÇ.....	212
KAYNAKÇA	220
EKLER.....	245
EK-1: TÜRKİYE'DE VİCDANİ RETLERİNİ AÇIKLAYANLAR (1989 – 2010).....	245
EK-2: VİCDANİ RETÇİ İNAN MAYIS ARU İLE YAPILAN MÜLAKAT.....	253
ÖZGEÇMİŞ.....	265

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1:	Kuzey ve Güney Amerika’da Zorunlu Askerlik Hizmeti ve Vicdani Ret.....	56
Tablo 2:	AB Üyesi Ülkelerde Zorunlu Askerlik Hizmeti ve Vicdani Ret	68
Tablo 3:	AB Üyesi Olmaya Aday Ülkelerde Zorunlu Askerlik Hizmeti ve Vicdani Ret	69
Tablo 4:	Diğer Avrupa Ülkelerinde Zorunlu Askerlik Hizmeti ve Vicdani Ret	70
Tablo 5:	Asya Ülkelerinde Zorunlu Askerlik Hizmeti ve Vicdani Ret.....	95
Tablo 6:	Afrika Ülkelerinde Zorunlu Askerlik Hizmeti ve Vicdani Ret.....	102
Tablo 7:	Birinci Dünya Savaşı’nda Osmanlı Ordusunun Zayıflığı	127

KISALTMALAR LİSTESİ

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AFP	: Agence France Pres
AIHM	: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
AIHS	: Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi
BBC	: British Broadcasting Corporation
BDP	: Barış ve Demokrasi Partisi
BM	: Birleşmiş Milletler
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
CNOC	: Consejo Nacional de Objecion de Concienica
ÇDP	: Çorlu Demokrasi Platformu
DEHAP	: Demokratik Halk Partisi
DEP	: Demokrasi Partisi
DGM	: Devlet Güvenlik Mahkemeleri
DTP	: Demokratik Toplum Partisi
DYP	: Doğru Yol Partisi
EMEP	: Emek Partisi
ESP	: Ezilen Sosyalist Platformu
GATA	: Gülhane Askeri Tıp Akademisi
GBT	: Genel Bilgi Tarama
ICOM	: International Conscientious Objectors
IDF	: Israel Defence Forces
İHA	: İhlas Haber Ajansı
İHD	: İnsan Hakları Derneği
İSKD	: İstanbul Savaş Karşıtları Derneği
KESK	: Kamu Emekçileri Sendikaları Konfederasyonu
KCK	: Koma Civaken Kurdistan
KGB	: Komitet Gosudarstvennoy Bezopasnosti
MAOC	: El Movimiento Antimilitarista de Objecion de Conciencia
MGK	: Milli Güvenlik Kurulu
MHP	: Milliyetçi Hareket Partisi
MOC	: Movimiento de Objecion de Conciencia
MSB	: Milli Savunma Bakanlığı
NATO	: North Atlantic Treaty Organization
OSROG	: Ob'edinennyi Sovet Religioznykh Obschin i Grup
OYAK	: Ordu Yardımlaşma Kurumu
ÖMP	: Özgürlük ve Mücadele Platformu
PKK	: Partiye Karkeren Kürdistan
PSAKD	: Pir Sultan Abdal Kültür Derneği
RTÜK	: Radyo Televizyon Üst Kurulu
SDP	: Sosyalist Demokrasi Partisi
SHP	: Sosyal Demokrat Halkçı Parti

SKD	: Savaş Karşıtları Derneği
SPD	: Sozialdemokratische Partei Deutschlands
TAYAD	: Tutuklu Aileleri Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TC	: Türkiye Cumhuriyeti
TCK	: Türk Ceza Kanunu
TSK	: Türk Silahlı Kuvvetleri
UAÖ	: Uluslararası Af Örgütü
WRI	: War Resisters' International
YAŞ	: Yüksek Askeri Şura
ZDF	: Zweites Deutsches Fernsehen

GİRİŞ

Son yıllarda Türkiye'nin gündeminde Türk Silahlı Kuvvetleri'nin (TSK) toplumsal güvenilirliğinin giderek aşındığına dair bir tartışma sürmekte ve yapılan çeşitli anketlerde son üç yılda orduya duyulan güvenin %90'lardan %70'lere gerilediği söylenmektedir.¹ Her Türk'ün asker doğduğu şiarının toplumsal olarak geniş ölçüde kabul gördüğü ve her erkeğin zorunlu askerlik yaptığı bir ülkede orduya duyulan güvenin hızla eridiği yönünde yapılan bu tartışmalar dikkat çekicidir. Türkiye halkının bir ordu millet olduğu iddiasına karşılık orduya duyulan toplumsal güvenin çeşitli anketlere yansiyacak denli gerilemeye başlamış olması bu dönemde ülkede yaşanan önemli değişikliklere ve/veya bu iddianın gerçekçiliğinin sorgulanması gerektiğine işaret etmektedir.

Aralık 2004'te Avrupa Birliği (AB) Konseyi'nin, Brüksel'de yapılan zirvesinde Türkiye'nin birliğe katılma müzakerelerine Ekim 2005'te başlanacağını duyurmasından sonra, AB entegrasyonu projesi dâhilinde TSK'nın ülke siyasetindeki etkin konumunun değiştirilmesine yönelik bir dizi adım atılmıştır. Atılan bu adımlara rağmen ordunun siyasal nüfusunun hukuki zeminini oluşturan Milli Güvenlik Kurulu (MGK) ve Yüksek Askeri Şura (YAŞ) gibi kurumlar yerli yerinde dururken, tartışılan "güven erozyonunu" tek başına görece demokratik gelişmelerle açıklamaya çalışmak yetersiz kalacaktır. Söz konusu güvensizliğin öteden beri var olduğu ancak baskılanmış olması sebebiyle varlığını hissettiremediği de peki hala iddia edilebilir. Dolayısıyla ordu millet iddiasının gerçekliğinin sorgulanması söz konusu tartışmayı

¹ 2003 yılında Prof. Dr. Yılmaz Esmer'in yaptığı "Türkiye'deki Ekonomik Seçkinler Araştırması"na göre "en çok hangi kuruma güveniyorsunuz?" sorusuna %90,2 TSK cevabı verilmiş ve ordu Türkiye'nin en güvenilir kurumu olmuştur. 2005 senesinde Gazi Üniversitesi'nden Prof. Dr. Çağatay Özdemir'in üniversitelerde çalışan öğretim görevlileri arasında yaptığı bir başka ankette de TSK en güvenilir (%45) kurum çıkmıştır. Yine 2005'te AB kamuoyundan sorumlu Eurobarometre tarafından yayınlanan başka bir ankete göre Türkiye'de ordu %89 ile en güvenilir kurumdur. Eurobarometre'nin 2006 raporuna göre ise ordunun güvenilirliği %86 düzeyindedir. 2008'de araştırma şirketi TNS Piar'ın açıkladığı sonuçlara göre ise TSK %84 güvenilirlik ile yine birinci kurum olmuştur. Bu rakam Eurobarometre'nin 2008 raporunda da onaylanmış ve %82 olarak tespit edilmiştir. 2010'da bir başka araştırma şirketi olan A&G'nin Şubat ayında yayınlanan raporuna göre ise TSK'ya olan güven önceki dönemlere göre büyük bir düşüş yaşayarak %67'ye gerilemiştir. Benzer bir oran olan %65 Mart ayında Sonar Araştırma Şirketi'nin sonuçlarına da yansımıştır. Eurobarometre'nin 2010 raporunda ise TSK'ya güvenin %77'ye gerilediği açıklanmıştır.

resmi söylemin kıskacından kurtarmak anlamına gelmektedir. Bu bağlamda, toplumsal bir gerçek olan militarizme ve pratik bir mecburiyet olan zorunlu askerliğe karşı duran aykırı bir muhalefet odağı olarak Türkiye’deki vicdani ret hareketinin incelenmesi, ülkede ordu ile millet arasında var olan denklemi çözümlemek açısından kritik bir öneme sahiptir.

Türkiye’de ilk kez görüldüğü 1990 yılından bu yana 20 yıllık bir geçmişi olan vicdani ret oldukça yeni bir olgudur. Türkiye’de bu olgunun görünür hale gelmesi esas olarak bazı vicdani retçilerin tutuklanması ve tutukluluk süreçleriyle ilgili uluslararası ve ulusal kamuoyunun oluşturduğu baskı sayesinde mümkün olmuştur. Bugüne kadar Türkiye’de 25’i kadın 130 kişinin vicdani reddini açıklamış olması ve 2010’un ilk 10 ayında vicdani reddini açıklayanların sayısının daha önce görülmemiş bir artışla 44’e ulaşmış olması konunun ülke gündemindeki ağırlığının giderek artıracaklarını gösteren bir gelişme olarak değerlendirilebilir. Buna karşın Türkiye’de konuya ilişkin araştırmalar konusunda büyük bir boşluk olduğu göze çarpmaktadır.

Vicdani ret konusuyla ilgili bugüne kadar Türkiye’de yayınlanan en önemli çalışma İstanbul Bilgi Üniversitesi’nde Ocak 2007’de yabancı konuşmacıların da katılımıyla düzenlenen Uluslararası Vicdani Ret Konferansı’nda yapılan tebliğlerin derlenmesi sonucu hazırlanmış olan *Çarklardaki Kum: Vicdani Red²* isimli kitaptır. İkinci yayın ise Can Başkent’in 2002’den beri yazılmış ve çeşitli dergilerde yayınlanmış makale ve söyleşilerinin derlenmesiyle hazırlanan *Vicdani Ret Yazıları³* isimli kitaptır. Bunun yanında *Birikim⁴* dergisi Temmuz 2006 sayısını vicdani ret ve antimilitarizm konusuna ayırmış ve bu konularda sekiz farklı makale yayınlamıştır.

Yayınlanmış bu eserlerin dışında yüksek lisans tezi düzeyinde konuya ilişkin 6 farklı çalışma yapılmıştır. Bunlardan ilki 2007’de Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyoloji bölümünde Doç. Dr. Meral Özbek danışmanlığında Eylem Aslan tarafından hazırlanan “*Küreselleşme Karşıtı Hareketler ve Savaş Karşıtı Sivil İtaatsizlik*”⁵ adlı çalışmadır. İkincisi, 2008’de Ankara Üniversitesi Kamu Hukuku bölümünde Prof. Dr. Mithat Sancar danışmanlığında Dilan Mızrak tarafından

² **Çarklardaki Kum: Vicdani Red**, Yay.Haz. Özgür Heval Çınar, Coşkun Üsterci (İstanbul: İletişim Yayınları, 2008).

³ Can Başkent, **Vicdani Ret Yazıları** (İstanbul: Federe Yayınları, 2010).

⁴ **Birikim**, Sayı: 207 (Temmuz 2006).

⁵ Eylem Aslan, “Küreselleşme Karşıtı Hareketler ve Savaş Karşıtı Sivil İtaatsizlik”, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi (2007)

hazırlanan “*Zorunlu Askerlik Hizmetine Karşı Vicdani Ret*”⁶ isimli çalışmadır. Üçüncüsü, 2008’de Bilgi Üniversitesi Hukuk bölümünde Doç. Dr. Semra Somersan danışmanlığında Orhan Aslan tarafından yazılan “*Sivil İtaatsizlik Bağlamında Vicdani Ret: Türkiye Örneği*”⁷ adlı çalışmadır. Dördüncüsü, 2008’de Gazi Üniversitesi Hukuk bölümünde Prof. Dr. Attila Özer danışmanlığında Berrak Yılmaz tarafından yazılan “*Ulusal ve Uluslararası Hukuk Bağlamında Vicdani Ret*”⁸ adlı çalışmadır. Beşincisi ise 2008’de Harp Akademileri Komutanlığı Stratejik Araştırmalar Enstitüsü Hukuk bölümünde Prof. Dr. Feridun Yenisey danışmanlığında Yasemin Titiz tarafından yazılan “*Türk Hukukunda ve Karşılaştırmalı Hukukta Vicdani Ret*”⁹ adlı çalışmadır. Konuya ilişkin bir bölümü olan başka bir tez ise 2005’te İstanbul Üniversitesi Gazetecilik bölümünde Prof. Dr. Suat Gezgin danışmanlığında Burcu Kaya tarafından hazırlanan “*Medyanın Sivil İtaatsizlik Olgusuna Yaklaşımı*”¹⁰ isimli çalışmadır.

Görüldüğü gibi yukarıda adı geçen altı yüksek lisans çalışmasının dördü hukuk fakültesi öğrencileri tarafından yapılmış ve dolayısıyla ağırlıklı olarak konunun hukuki boyutu ele alınmıştır. Diğer iki tezden biri gazetecilik bölümünde yazılmış ve tezin ancak bir bölümünde, Türkiye’de sivil itaatsizlik eylemlerine önemli bir örnek olarak ele alınan vicdani redde ilişkin olarak dört farklı gazetede 2000–2005 yılları arasında çıkan haberlerin içerik çözümlemesi yapılmıştır. Eylem Aslan tarafından sosyoloji bölümünde hazırlanan çalışma ise daha çok biyo-iktidara dayalı yeni egemenlik biçimleriyle, savaş karşıtı sivil itaatsizlik arasındaki bağı göstermeye odaklanmıştır.

Adı geçen hiçbir çalışmada Türkiye’nin ve dünyanın vicdani ret tarihinin bütünlüklü olarak ele alınmamış olmasından dolayı bu konudaki boşluğu doldurmak amacıyla yapılmış bu araştırmaya gerek içerik gerekse kavramsal olarak ilham kaynağı olan çalışma ise Ayşe Gül Altınay’ın “*The Myth Of The Military-Nation*”¹¹ isimli doktora tezidir. Altınay bu çalışmasında Türkiye’deki ordu millet fenomeninin sorgulamasını

⁶ Dilan Mızrak, “Zorunlu Askerlik Hizmetine Karşı Vicdani Ret”, Ankara Üniversitesi (2008)

⁷ Orhan Aslan, “Sivil İtaatsizlik Bağlamında Vicdani Ret: Türkiye Örneği”, İstanbul Bilgi Üniversitesi (2008)

⁸ Berrak Yılmaz, “Ulusal ve Uluslararası Hukuk Bağlamında Vicdani Ret”, Gazi Üniversitesi (2008)

⁹ Yasemin Titiz, “Türk Hukukunda ve Karşılaştırmalı Hukukta Vicdani Ret”, Harp Akademileri Komutanlığı Stratejik Araştırmalar Enstitüsü (2008)

¹⁰ Burcu Kaya, “Medyanın Sivil İtaatsizlik Olgusuna Yaklaşımı”, İstanbul Üniversitesi (2005)

¹¹ Ayşe Gül Altınay, **The Myth Of The Military Nation: Militarism, Gender, And Education In Turkey** (New York: Palgrave Macmillan, 2004).

milli eğitim sistemi üzerinden yapmakta ve zorunlu askerliği anlattığı bölümün bir alt başlığı olarak vicdani reddin Türkiye'deki tarihine değinmektedir. Altınay'ın bıraktığı yerden alarak vicdani reddin gerek Türkiye gerekse dünyadaki tarihine ve önemli dönüm noktalarına odaklanan bu çalışma, spesifik bir sorunun peşinde koşmadan resmin bütününe göstermeye çalışan bir perspektif ortaya koymaya çalışmıştır.

Türkçe literatürde vicdani ret konusuna ilişkin yeterli kaynak bulunmadığı gerçeği çalışmanın önündeki en büyük engel olmuştur. Dolayısıyla, özellikle çalışmanın Türkiye'de vicdani ret tarihine ilişkin bölümünde kullanılan pek çok verinin temin edilmesinde yukarıda da adı geçen *Çarklardaki Kum* isimli kitap ile Savaş Karşıtları'nın internet sitesi olan "<http://www.savaskarsitlari.org/>" önemli rol oynamıştır. Bunun yanında, birincil kaynak olarak dünya vicdani ret hareketiyle ilgili yabancı kaynaklara, Türkiye'deki vicdani ret tarihini belgeleyebilmek için ise pek çok günlük gazete taramasına yer verilmiştir. Söz konusu gazete haberlerinin değerlendirilmesinde söylem analizi yöntemine başvurulmuştur.

Bunun yanında, vicdani retçi Mehmet Tarhan, Halil Savda ve Enver Aydemir'le yaptığım sohbet toplantılarının yanında yine vicdani retçi İnan Mayıs Aru, Hakan Filizbay ve Doğan Özkan'la yapılan mülakatlara ortak ve anlamlı bir sonuca varılamadığı için bu çalışmada yer verilmemiş; ancak özellikle sonuç bölümünde bu görüşmelerden edinilen izlenimlerden faydalanılmıştır.

Bu çalışma giriş ve sonuç hariç üç ana bölümden oluşmuştur;

Birinci bölümde, kuramsal ve tarihsel bir giriş yapabilmek için, vicdani reddin teorik arka planı ve vicdani redde ilişkin bazı kavramların tarihsel değişim sürecinde geçirdikleri aşamalar özetlenmiştir. Öncelikle vicdani ret kavramına ilişkin etimolojik, felsefi ve kategorik tanımlamalar incelenmiş, ardından ise tek başına başka bir çalışmanın konusu olabilecek modern devlet ve militarizm ilişkisi kısaca anlatılmıştır. Bu ilişkinin toplumsal ve bürokratik yapıda meydana getirdiği bir değişiklik olarak zorunlu askerliğe değinildikten sonra, vicdani reddi mümkün kılan bir toplumsal direniş biçimi olarak sivil itaatsizlik anlatılmış ve gerek Türkiye'de gerekse dünyada seküler vicdani ret hareketinin taşıyıcı unsuru olan antimilitarizm açıklanmıştır.

Çalışmanın ikinci bölümü vicdani reddin ortaya çıkış süreci ve geçirdiği aşamalara ilişkindir. Burada dünyada savaş karşıtı bir tavrın ilk kez görüldüğü dördüncü yüzyıldan İkinci Dünya Savaşı'na kadar geçen süre içerisinde bu tutumu benimseyen kişi ve grupların eğilimleri ve devletle ilişkileri anlatılmıştır. Önceleri dinin sonrasında ise politik/ideolojik/felsefi kanaatlerin vicdani ret mücadelesini nasıl şekillendirdiği ve bugün sahip olunan hukuki haklara ulaşmak için ne gibi aşamalardan geçildiği anlatılmıştır. Daha sonra, bugün itibarıyla gelinen noktada Avrupa'da vicdani retçilerin sahip oldukları haklar ve bu hakların oluşmasını sağlayan uluslararası mahkeme kararları anlatılarak vicdani retçiler üzerindeki hukuki koruma şemsiyesi Avrupa ölçeğinde fayda ve eksikleriyle ortaya koyulmuştur. Son olarak ise 16 farklı ülkede vicdani reddin tarihi ve bugünkü durumu özetlenmiştir.

Tezin üçüncü ve son bölümünde Osmanlı'dan Türkiye'ye zorunlu askerlik ve vicdani reddin gelişimine odaklanılmıştır. Bu bölümde öncelikle, Türkiye'ye egemen ordu millet iddiasının gerçekliği irdelenerek, 19. yüzyılın ilk yarısında Osmanlı İmparatorluğu'nda başlayan ve Türkiye Cumhuriyeti'nde de sürdürülen bir toplumsal proje olarak militarist örgütlenmenin inşası ve buna karşı gelişen halk direnişleri ortaya koyulmuştur. Bu sürecin bir getirisi olarak Türkiye'de halen yürürlükte olan anayasal ve yasal düzenlemelerle zorunlu askerliğin nasıl formüle edildiğine ve ona karşı gelenlere karşı uygulanan cezai yaptırımlara değinildikten sonra başat figürler üzerinden Türkiye'nin vicdani ret tarihi anlatılmıştır. Burada, Türkiye vicdani ret hareketinin köşe taşları olduğu düşünülen ilk vicdani retçiler Tayfun Gönül ve Vedat Zencir'le birlikte hapisane süreci yaşamış dokuz retçiden beşine yer verilmiştir. Her biri kendine has bazı özelliklerle öne çıkan bu beş vicdani retçiden Osman Murat Ülke, Türkiye'ye karşı Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nde (AİHM) açtığı ve kazandığı davanın yanında hapisane sürecinde ilk olarak vicdani retçilerin devlet tarafından kırılamayan iradesini göstermiş olduğu için önemlidir. Ülke'den sonra vicdani reddini açıklamış olan Mehmet Tarhan saklamadığı eşcinselliğinin ona getirdiği askerlikten muaf tutulma imkânını kullanmayı reddeden tutumuyla kendisini total retçi olarak ifade etmiş ve bu kavramın dolaşıma girmesiyle birlikte eşcinsellere uygulanan muafiyet prosedürünü gündeme getirmiştir. Seçilen diğer vicdani retçi Mehmet Bal aşırı sağ görüşlü ve cinayet suçundan hüküm giymiş bir genç olarak hapisanede Ülke ile tanıştıktan sonra vicdani retçi olmuştur. Bal'ın

hayatını değiştiren bu karşılaşma vicdani reddin sarsıcı ve dnştrc felsefi ve insani boyutunu ortaya koyan ilginç bir rnektr. Yine eski bir mahkûm olan Halil Savda PKK yesi olmaktan hüküm giymiş olması sebebiyle ne çıkmaktadır. Son olarak ele alınan Enver Aydemir ise Türkiye’de vicdani reddini dini gerekçelere dayandıran ilk kişidir. Anlatılan vicdani retçilerin yaşadıklarıyla kronolojik olarak çeşitli noktalarda kesişen ve Türkiye’nin gündemini şekillendiren bazı tartışmaların basındaki yansımaları ise bu bölümün sonunda özetlenmiştir. Bu son alt bölümde, vicdani reddin kamuoyunun gündemine ilk olarak bürokrasinin st kademlerindeki bazı hukukçuların Türkiye’nin AB entegrasyonu çerçevesinde başlattıkları bir tartışmayla girişi anlatılmıştır. İkinci olarak bundan kısa bir süre sonra AIHM tarafından açıklanan ve Türkiye’nin aleyhine olan Osman Murat lke kararına değinilmiştir. lke kararıyla birlikte görünür olan vicdani ret basında büyük tartışmalara yol açmıştır. Bu bölümdeki üçüncü alt başlık, yazdığı yazıyla basındaki vicdani ret tartışmalarının odak noktasına ve bazı çevrelerin hedef tahtasına oturan Perihan Mağden’in yaşadıkları ve bunların basın tarafından kamuoyunun dikkatine nasıl sunulduğuyla ilgilidir. Mağden’in yaşadıklarını onunkine benzer şekilde yaptığı sert bir çıkışla gündeme gelen Bülent Ersoy hadisesi takip etmiştir. Son olarak ise vicdani ret hakkındaki hassasiyeti baştan beri takip edilebilen ancak son zamanlarda bu hassasiyeti açıkça dile getirilmeye başlanan Kürt siyasetinin, konu hakkındaki tutum ve açıklamalarına yer verilmiştir.

1 “VİCDANİ RET” KAVRAMINA İLİŞKİN TANIM VE AÇIKLAMALAR

İlk olarak M.S. 295 yılında Roma ordusunda askerlik hizmeti yapmayı reddeden yirmi bir yaşındaki bir Numandialı olan Maximilian¹² ile ortaya çıktığını bildiğimiz vicdani ret fenomeninin kavramsal olarak ele alınması tüm dünya için yeni bir araştırma alanıdır. Yakın geçmişte toplumu etkilemeye başlayan bu tarihsel olgunun bir insani tutum olarak kavramsallaştırılması daha çok hukuki metinler yoluyla gerçekleştirilmiştir. Fakat bireysel bir hak olarak tanınan bu imkânın bireyi aşan ve toplumsal yapıda etki yapan pek çok boyutu olduğu yadsınamaz. İşte bu sebeple vicdani reddi hukuki olduğu kadar tarihi, siyasal ve sosyolojik boyutlarıyla da ele almak gerekmektedir.

1.1 Vicdani Ret Kavramı

Vicdani ret Türkçe’ye İngilizce ve Fransızca aslına uygun biçimde çevrilerek kazandırılmış bir kavramdır. Ancak kavramın, diğer dillerdeki kullanımları farklı kültürlerdeki algılanışı hakkında fikir vermektedir. Dolayısıyla kavramın dilsel çözümü ve farklı dillerdeki kullanımı bize ona içkin özellikleri analiz etme imkânı verecektir.

Diğer yandan, vicdani ret uluslararası literatürdeki ele alınış biçimiyle daha çok hukuki niteliktedir ve din ve vicdan özgürlüğü kapsamında bir insan hakkı olarak tanımlanmaktadır. Bu insan hakkından hukuken faydalanan vicdani retçi kişileri saiklerine göre dini ve seküler olarak iki kategori altında inceleyebiliriz. Fakat vicdani ret, silahsız hizmetlerde çalışma seçeneğini kabul edenlerden total retçilere kadar oldukça farklı alt kategorilere de ayrılmaktadır.

¹² Charles C. Moskos, John Whiteclay Chambers II., “The Secularization of Conscience”, **The New Conscientious Objection: From Sacred to Secular Resistance** (New York: Oxford University Press, 1993): 6-14.

1.1.1 Vicdani Ret Kavramının Dilsel Çözümlemesi

Türkiye’de “vicdani ret” olarak yerleşmiş olan teriminin Fransızcası *objection de conscience*, İngilizcesi ise *conscientious objection*’dur. Almancası *Kriegsdienstverweigerung* olan kavram, vicdan kelimesine bir vurgu yapmayıp “savaş hizmetini ret” anlamına gelmektedir. Ancak kavramın Almanca kullanım biçimlerinden bir diğeri olan *Kriegsdienstverweigerung aus Gewissensgründen*, “savaş hizmetinin vicdani nedenlere dayalı reddi” anlamına gelmektedir. İspanyol ret hareketi ise *insumision* yani “itaatsizlik” terimini benimsemiştir. Büyük oranda Uluslararası Savaş Karşıtları bünyesinde örgütlenmiş olan uluslararası vicdani ret hareketi vicdan sorunundan çok redde odaklanmıştır. Bu yaklaşımı, vicdani reddin Almanca *Kriegsdienstverweigerung* (savaş hizmetinin reddi) ve İspanyolca *insumision* (itaatsizlik) biçimindeki kullanımları daha iyi yansıtmaktadır.¹³

Bu tanımlardan da anlaşıldığı gibi söz konusu tutumu açıklamakta kullanılan iki kelimedenden biri “ret” diğeri ise “vicdan”dır.

Vicdan kelimesi Türkçe sözlükte; “kişiyi kendi davranışları hakkında yargıda bulunmaya iten, kişinin kendi ahlak değerleri üzerine dolaysız ve kendiliğinden yargılama yapmasını sağlayan güç”¹⁴ olarak tanımlanmıştır. Vicdan, “insanın görgü ve bilgileriyle kendini yargılama yetisi”¹⁵ olarak da açıklanabilir. Vicdan bir öz denetim ve bireysel farkındalık gerektirir. İnsanların başka insanlarla kurdukları ilişkilerde esas belirleyici olan kendi benlikleriyle kurdukları ilişkidir. İnsanların kendi benlikleriyle kurdukları ilişkiler doğrultusunda sahip oldukları değer yargılarına kabaca ‘vicdan’ diyebiliriz. Vicdan, kişiye ne yapması gerektiğini değil, ne yapmaması gerektiğini, hangi sınırları aşmaması gerektiğini söyler. Bireyin benlik ve bütünlüğünün taşıyıcısı olan vicdan, bireyin kendince tanımladığı tüm değerlerin ifadesidir.¹⁶

¹³ Andreas Speck, Rudi Friedrich, “Dünyada Vicdani Red Hareketi Deneyimleri”, Yay.Haz. Özgür Heval Çınar, Coşkun Üsterci, **Çarklardaki Kum: Vicdani Red** (İstanbul: İletişim Yayınları, 2008): 154.

¹⁴ **Türkçe Sözlük**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Dil Kurumu, 2. Cilt, 1561.

¹⁵ Orhan Hançerlioğlu, **Felsefe Ansiklopedisi, Kavramlar ve Akımlar**, Cilt 1 (A-D), 3. bs. (İstanbul: Remzi Kitabevi, 2000): 199.

¹⁶ Hannah Arendt, “Sivil İtaatsizlik”, Yay.Haz. Ender Ateşman, Çev: Yakup Coşar, **Kamu Vicdanına Çağrı: Sivil İtaatsizlik**, 2.bs. (İstanbul: Ayrıntı Yay., 2001): 85.

Ret ise Türkçe sözlükte; “uygun bulmama, geri çevirme, kabul etmeme”¹⁷ olarak tanımlanmıştır.

Henüz Türkçe sözlüklerde yerini almamış olan vicdani ret kavramı için bu sözlüklerde kavramı oluşturan bu iki kelime hakkında yazılmış açıklamalardan yola çıkarak şu açıklamayı geliştirebiliriz; kişiyi kendi davranışları hakkında yargıda bulunmaya iten ve kişinin kendi ahlaki değerleri üzerine dolaysız/kendiliğinden yargılama yapmasını sağlayan güç sebebiyle bir şeyi uygun bulmaması, geri çevirmesi, kabul etmemesi.

Türkçe’ye, kullanıla geldiği İngilizce ve Fransızca’dan bire bir çevrilen “vicdani ret” kavramı, ortaya çıktığı kültür dünyasında yüzlerce yıllık bir tarihsel birikim sonucunda onu oluşturan kelimeleri aşan, kendisine has bir anlam kazanmışken, tarihsel olarak böyle bir sürecin yaşanmadığı Türkçe’de ilk olarak kendisini oluşturan kelimelerin anlamlarının boyunduruğundan kurtulamayacaktır. Bu bakış açısıyla “vicdan” dini referanslarla algılanmaya müsait bir merhamet duygusuna işaret ederken, “ret” eyleminin çağrıştıracığı ise belli bir farklılığı gösteren ve bütünlüğü bozmak niyetinde olan bir davranış olarak olumsuzluğa atıfta bulunacaktır. Dolayısıyla vicdani ret kavramının tanımı konusunda dilsel açıklamayı aşan hukuki, tarihi ve sosyolojik çözümlemelere de ihtiyaç vardır.

1.1.2 Vicdani Reddin Tanımı

Vicdani ret en genel tanımıyla, “az ya da çok doğrudan hukuki bir hüküm veya idari emir ile uyumsuzluk”¹⁸ halinde olmak ve “pozitif hukukun öngördüğü bir zorunluluğa veya izin verdiği bir uygulamaya, inançlar ya da bir takım ahlaki, politik değerler nedeniyle karşı çıkmak”¹⁹ şeklinde tanımlanabilir. Tanımdan da anlaşılacağı gibi, vicdani ret günümüzde yaygın biçimde algılandığının aksine yalnızca askerlik hizmetinden kaçınma ile ilişkili değildir. Vicdani reddin zorunlu aşu uygulamaları karşıtlığından vergi hukukuna, hapisane kurallarından kürtaj karşıtlığına kadar uzanan çeşitli görünümleri olmakla birlikte, gerekçesi her zaman dini sebeplere dayanmamakta, aynı zamanda bireysel ya da kolektif çeşitli ahlaki, felsefi kanaatlere

¹⁷ **Türkçe Sözlük**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Dil Kurumu, c.2, 1223.

¹⁸ John Rawls, **A Theory of Justice** (Oxford: Oxford University Press, 1971), 368.

¹⁹ Abdurrahman Eren, “Türk Hukukunda Vicdani Red”, **Ankara Üniversitesi SBFD** s. 61(3) (Ankara, Temmuz-Eylül 2006): 104.

de dayanabilmektedir.²⁰ Ancak bu kavram Birinci Dünya Savaşı ile birlikte, hızlı ve geri alınmaz bir biçimde, silah tutmayı veya hangi koşul altında olursa olsun orduya katılmayı reddeden askerlerle anılır hale gelmiştir.²¹

Vicdani ret, “bir kişi ya da grubun, vicdandan kaynaklanan üstün bir gereklilik adına kanuni yükümlerini yerine getirmekten bilinçli olarak kaçınması”²²dır. Kavramsallaştırılma süreci oldukça yeni olan bu olguya dair tanımlamalar vicdani reddin daha çok bir hukuki hak olması çerçevesinde yapılmıştır. Dolayısıyla literatürde vicdani ret olgusunun açık kavramsal tanımlamalarına sıkça rastlamıyoruz. Ancak vicdani reddin izini hukuki metinlerde sürdürdüğümüzde, karşımıza çıkan dolaylı anlatımlar ve içtihat oluşturan ifadeler oluyor.

Bu bağlamda hukuki bir hak olarak ele alınan vicdani ret, İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi’nin 18. Maddesi’nde, Birleşmiş Milletler Medeni ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi’nin 18. Maddesi’nde ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nin 9. Maddesi’nde “düşünce, vicdan ve din özgürlüğü” kapsamında değerlendirilmektedir.

İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi’nin 18. Maddesi’ne göre; ‘herkesin düşünce, vicdan ve din özgürlüğüne hakkı vardır. Bu hak, din veya topluca, açık olarak ya da özel biçimde öğrenim, uygulama, ibadet ve dinsel törenlerle açığa vurma özgürlüğünü içerir’. Vicdani ret kavramının bu madde doğrultusunda yapılan yorumuna göre; düşünce, vicdan ve din özgürlüğüne sahip bireyin bu sebeplerle askerlik hizmetini yapmak istememesi, onun kişisel özgürlüğü kapsamına girmektedir.

Birleşmiş Milletler Medeni ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi’nin 18. Maddesi’ne göre ise; ‘herkes düşünce, vicdan ve din özgürlüğü hakkına sahiptir. Bu hak, kendi tercihiyle bir dini kabul etme veya bir inanca sahip olma özgürlüğü ile tek başına veya başkalarıyla birlikte toplu bir biçimde, aleni veya özel olarak, dinini veya inancını ibadet, uygulama, öğretim şeklinde açığa vurma özgürlüğünü de içerir’. Söz konusu maddenin ikinci bendinde; ‘hiç kimse, kendi tercihi olan bir dini kabul etme veya inanca sahip olma özgürlüğünü zayıflatacak bir zorlamaya tabi

²⁰ Akif Emre Öktem, **Uluslararası Hukukta İnanç Özgürlüğü** (Ankara: Liberte Yay., 2002), 395.

²¹ Marie-France Major, “Conscientious Objection and International Law: A Human Right?”, **Case Western Reserve Journal of International Law**, 24/2 (1992): 350.

²² Frederic Sudre, *Droit International et Européen Des Droits de l’Homme* (PUF, 1989): 158, aktaran; Akif Emre Öktem, age, 394.

tutulamaz' denilmektedir. Gerek dini, gerek felsefi, gerekse siyasi görüşleri sebebiyle askerlik yapmayı reddeden kişilerin temel iddiası, dini, felsefi ya da siyasi görüşlerine göre benimsemeleri mümkün olmayan bir silahlı organizasyonun parçası olmaya zorlanmalarının, sözleşmede belirtilen bu hak kapsamında değerlendirilmesi gerektiği yönündedir.

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nde vicdani ret kavramı açıkça tanımlanmamış olsa da "Herkes düşünce, vicdan ve din özgürlüğüne sahiptir. Bu hak, din veya inanç değiştirme özgürlüğü ile tek başına veya topluca, açıkça veya özel tarzda ibadet, öğretim, uygulama ve ayin yapmak suretiyle dinini veya inancını açıklama özgürlüğünü de içerir." deyişi ile sözleşmenin "vicdani ret" kavramını en azından dolaylı olarak tanımladığı düşünülebilir.

Bugün temel itibariyle iki çeşit vicdani ret yorumu olduğundan bahsedebiliriz. Bunlardan ilki Rawls'ın dile getirdiği hukuki formülasyondur. Rawls'a göre vicdani ret "az ya da çok doğrudan hukuki bir hüküm veya idari bir emir ile uyumsuzluktur"²³ ve kişinin tutumunu temellendirdiği nokta reddetmek davranışdır. İkinci bakış açısı ise Arendt'in vicdani yaklaşımıdır. Arendt'e göre "vicdan bireyin iç dünyası ile ilgili olması sebebiyle apolitik olmak zorundadır"²⁴ dolayısıyla kişinin tutumunu belirleyen etken politik ya da hukuki değil vicdani bir güdüdür.

Bu iki farklı yorumun bir ölçüde birbirlerini tamamladıklarını söyleyebiliriz. Çünkü vicdani ret her şeyden önce 'yaşama hakkının' kimsenin emir ya da iradesiyle kimsenin elinden alınamayacağını ve kendi yaşantısı üzerinde bir başkasının tasarrufta bulunmasının imkânı olmadığını vurgular. Oysa kişinin hayatı üzerinde iki farklı hak iddiası vardır. Bunlardan ilki insanın kendisine, ikincisi ise iktidara aittir. Thoreau²⁵'nin söylediği gibi, "Üstlenmeye hakkım olan tek sorumluluk, her zaman doğru olduğumu düşündüğüm şeyi yapmaktır" prensibiyle hareket eden birisi için iktidarın ondan yerine getirmesini beklediği görev ve sorumlulukların kişisel

²³ Rawls, age, 368.

²⁴ Arendt, age, 85.

²⁵ 1817-1862 yılları arasında yaşayan transendentalist Amerikalı entelektüel Thoreau ekolojizmin önde gelen isimlerinden biridir. 1849'da Meksika savaşı yüzünden ödemek zorunda olduğu bir vergiyi bu savaşın köleliği geliştirmek için yapılan bir savaş olduğu gerekçesiyle ödemeyi reddetmesi sebebiyle hapse atılmıştır. Hapiste geçirdiği bir gecede yazdığı "Sivil İtaatsizlik" isimli makalesi ile Tolstoy, Gandhi ve Martin Luther King gibi pek çok ismin en önemli ilham kaynaklarından biri olmuştur. Henry David Thoreau'nun "Devlete Karşı İtaatsizlik Görevi Üzerine" adlı makalesi için bkz.: Yay.Haz. Ender Ateşman, Çev: Yakup Coşar, Kamu Vicdanına Çağrı: Sivil İtaatsizlik, 2.bs. (İstanbul: Ayrıntı Yay., 2001), 29-53.

doğrularla çelişmesi iktidarla birey arasında bir çatışma doğurur. Kişisel inanç ve değerler ile yasanın talep ettiği ödev ve sorumluluklar arasındaki bu uyumsuzluk, aslında politik yapıdan bir sapma halidir. Bu sapma kişinin kendi öznelliğini genelliğin karşısına, hatta önüne yerleştirmesinden kaynaklanır. Kişiye uyması emredilen yasanın haksızlığı ya da adil olmaması kadar iktidarın bir kötüyü yapmayı buyurmasını merkeze alan bu tavır doğrultusunda iktidarın öldürmeyi emrettiği savaşa katılmayı reddeden kişi kendi benlik duygusuyla, insan öldürme kötülüğünü yapamayacağı için savaşma ödevini yerine getiremeyeceğini ilan eder. Bireyin kendi vicdanı çerçevesinde tanımladığı vicdani değerler doğrultusunda yaşadığı hayatı üzerinde, kendisinden başka hiç bir gücün tasarrufunu kabul etmeyen kişinin vicdani retçi olduğunu söyleyebiliriz. Vicdani ret, toplumsal ortak bağ ve akılsallığın kökten bir reddi, dolayısıyla bu bağdan çıkma talebi değil, bu akılsallık içerisinde kendi değer ve iyisini koruma talebidir. Vicdani reddin toplumsal uzlaşımı bozmaksızın taşınabilecek bir hak olarak tesisinin önündeki en önemli engel, bireyin sözleşmenin tarafı olduğu kabulünde temellenen yasaya uyma hukuki yükümlülüğü ile kendi değerini koruma ahlaksal yükümlülüğü arasındaki uyumsuzluktur. Bu uyumsuzluk, bireyin değerini, dolayısıyla ahlaksal bütünlüğünü bozacak olan bir yasanın adil olamayacağı teziyle birleştirildiğinde, vicdani ret, adalet ilkesi gereği kabul edilmesi gereken bir hak haline gelir.²⁶

Birey hayatını bir yandan belirlemiş olduğu vicdani değerler çerçevesinde yaşamaya çalışırken öte yandan doğal olarak tarafı olduğu kabul edilen toplum sözleşmesinin ve toplumsal organizasyonun kurumsal yapısı olan devletin ondan beklediği görev ve sorumlulukları yerine getirmek durumundadır. Bu görev ve sorumluluklar yasayla belirlenmiştir. Birey, şiddet kullanma yetkisini elinde bulunduran devletin belirlediği yasalarla gönüllü ya da zoraki olarak işbirliği yaparak hayatını sürdürebileceği gibi, yine yasaların içermesi ve koruması gereken haklarına dayanarak bunlara muhalefet ederek yaşamayı da seçebilir. Bu itaatsizliğin sebebi, vicdanının sesinden daha üstün bir kanunu kabul etmemek veya devlete karşı duyduğu güvenin sarsılması sebebiyle ona devretmiş olduğu yetkileri geri almak istemesi olabilir.

²⁶ Nilgün Toker, “Vicdani Red, Sivil İtaatsizlik ve Antimilitarizm: İtaat Etmeme ve Direnme”, Yay.Haz. ınar, Üsterci, age, 81-84.

Vicdani ret, kişinin, dini, siyasi, ahlaki nedenlerle askerlik hizmetini, silâh altına alınmayı reddetmesidir.²⁷ Kavramın en temel tanımı olduğunu söyleyebileceğimiz bu tanım, vicdani retçilerin kararlarını bir bildiri ile açıklamaları sebebiyle şu şekilde genişletilebilir; “Vicdani ret kişinin ahlaki tercih, dini inanç, felsefi görüş ya da politik nedenlerle askeri eğitim ve hizmette bulunmayı, silah taşımayı ve kullanmayı kamusal bir açıklamayla reddetmesidir.”²⁸ Tanıma yapılan bu ilave öncelikle pratik olarak vicdani ret sürecinin anlaşılmasına yardımcı olacaktır. Ayrıca gerçekleştirilen eylemin bir ‘fikir beyanı’ olarak kamuoyuna duyurulması eylemin siyasi boyutunu ortaya koyacaktır. Kanunun kişiden beklediği askerlik yükümlülüğünü yerine getirmeme eylemini aşan bu fikri boyut, vicdani reddin asker olmama eylem(siz)liliğinin dışında, kanunen suç olan bir düşüncenin ifade edilmesi ile birlikte iki kere suç olduğunun altını çizecektir.

1.1.3 Vicdani Ret Kategorileri

1983’te Birleşmiş Milletlere sunulan ilk vicdani ret raporu şu tanımı önermiştir:

“Vicdanla kast edilen dini ya da insani kökenli olabilecek samimi etik kanaatlerdir(...). Bu kanaatleri iki temel sınıfa ayırabiliriz: birincisi her türlü koşulda öldürmenin yanlış olduğu kanaatidir (pasifist ret), ikincisi ise bazı durumlarda şiddet kullanmayı haklı bulurken bazı durumlardaysa haksız bulan kanaattir ki ancak bu durumlarda reddetmeyi gerektirir (askerlik hizmetinin kısmen reddi).”²⁹

Vicdani retçileri birçok alt kategoriye göre sınıflandırabiliriz. Ancak bu sınıflandırmanın en temel düzeyi, kişiyi vicdani redde yönelten motivasyonun dini ya da seküler olmasıdır. Dini ve etik ret askerlik hizmeti, savaş ve şiddetten kategorik olarak sakınan belirli dini gruplar veya geleneklerden kaynaklanmaktadır.³⁰ Seküler retçiler ise genellikle pasifistlerden oluşur³¹ ve vicdani ya da felsefi/ideolojik sebeplerle şiddetin tüm formlarına karşıdırlar. Gerek dini gerekse seküler vicdani retçi olsun, kişinin devletle/toplumla işbirliğinin derecesi, vicdani ret kategorisini belirleyen bir başka faktördür. Seküler reddin gerekçelendirilmesi noktasında etnik,

²⁷ Major, agm, 349.

²⁸ Can Başkent, “Bir Öz-İfade Olarak Vicdani Ret”, **Vicdani Ret Yazıları** (İstanbul: Federe Yayınları, 2010): 99.

²⁹ Mr. Eide, Mr. Mubanga-Chipoya, “Askerlik Hizmetinde Vicdani Red Sorusu”, 27 Haziran 1983, E/CN.4Sub.2/1983/30, prg. 21. aktaran: Speck, Friedrich, agm 154.

³⁰ Emily N. Marcus, “Conscientious Objection as an Emerging Human Right”, **Virginia Journal Of International Law**, 38 (1998):540.

³¹ Agm, 541.

ulusal veya ırkçı motivasyonlardan yola çıkabilecek olan seçici retçilik ve kadın retçiler de kategorik olarak açıklama gerektiren diğer unsurlardır.

1.1.3.1 Dini ve Etik Vicdani Retçiler

Bilinen ilk vicdani retçilerin dini inançları sebebiyle öldürmeyi, dolayısıyla orduda yer almayı reddedenlerden oluştuğunu söyleyebiliriz. Evrensel Barış Kilisesi'nin mensuplarından Quakerlar, 17. yüzyılda askerlik hizmetinde bulunmayı tutarlı biçimde ve topluca reddeden ilk topluluktur. Menonit, Brethen, Dunker, Amiş gibi diğer Protestan mezhepler de vicdani reddi benimsemişlerdir. Pasifist gelenekten gelen bu gruplar her türlü savaşa karşıdırlar ve kendilerine “direnmeyen” (non-resistant) ya da “savunmasız Hristiyanlar” demişlerdir.³² Halen zorunlu askerlik uygulaması bulunan ve askeri çatışmaların yoğun biçimde yaşandığı bir ülke olan İsrail'deki Haredi Musevileri (ultra Ortodoks Museviler), İsrail devletinin kurulmuş olduğu 1948 yılından beri askerlik hizmetinde bulunmayı reddetmektedirler.

Her biri diğerinden farklı da olsalar burada isimleri geçen tüm gruplar, tüm farklı dinlerin kitap ve öğretilerinde ifade bulan “öldürmeyeceksin” emrini hiç bir tavizde bulunmadan takip etmek konusunda ısrarcı olan pasifist gruplardır. Kendi inançları doğrultusunda şiddetten uzak bir hayat yaşamayı ‘samimiyetle’ benimsemiş bu insanlar için yasal düzenlemeler yoluyla askerlik hizmetinden muaf tutulmanın imkânı pek çok dünya ülkesinde hazırlanmıştır.

Yehova Şahitleri de herhangi bir şekilde yaşamlarına şiddeti sokmayı reddeden bir başka gruptur. Ancak Armagedon'la birlikte çıkacak son savaşta İsa adına savaşmayı benimseyen Yehova Şahitleri pasifist olarak adlandıırılamazlar. Bu bakımdan Yehova Şahitleri'nin dini vicdani retçilerin seçici retçi bir alt kategorisi oldukları söylenebilir.

Yapılan araştırma kapsamında pek çok kaynakta izi aranmış olsa da İslam tarihinde savaşı ve savaşmayı reddeden bir topluluğa ya da akıma rastlanmamıştır. Bu maddi gerçeğe rağmen İslamın savaşçı bir öğreti olduğu varsayımının doğru olduğunu söyleyemeyiz. Sufilik, Bektaşilik ve Mevlevilik gibi pek çok barışçı ve hümanist yorumu da bulunan İslam dini, diğer dinlerle paralellik içinde savaşa ve öldürmeye ilişkin katı kurallar koyarak bu konuda derin bir ahlaki öğreti betimlemiştir. Buna

³² Lev Tolstoy, **Tanrı'nın Egemenliği İçinizdedir: Mistik Bir Din Değil Yeni Bir Yaşam Anlayışı Olarak Hristiyanlık**, Çev. Dominik Pamir (İstanbul: Kaos Yay.), 25-29

rağmen İslam dinine mensup topluluklar arasında vicdani ret tutumunu geliştirmiş olanlara rastlanamaması ancak İslam coğrafyasının kültürel farklılıklarıyla açıklanabilir.

Dini temelli vicdani ret halen varlığını sürdürüyor olsa da diğer vicdani ret hareketlerinin hızla gelişmesi sonucunda görünürlüğünün nispeten gerilediği söylenebilir. Yine de halen askerlik hizmetinden muaf tutulmanın en yaygın kabul gören halinin dini inanç nedeniyle vicdani ret olduğu görülmektedir.³³

1.1.3.2 Seküler Vicdani Retçiler

Dini sebeplerle askerlik hizmetinde bulunmayı reddedenlere kıyasla seküler vicdani retçilerin daha karışık ve tartışmalı bir kategori olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü vicdanın sekülerleşmesi süreci sonunda ortaya çıkan bu yeni retçilerin ‘samimiyetleri’ yetkili organlar tarafından her zaman şüpheyile karşılanmıştır. Bu kategorinin geneline dair söyleyebileceğimiz; bu kişilerin askerlik hizmetinde bulunmayı ya belirli koşullar altında kabul edebilecekleri ya da askerlik hizmetinde bulunmak yerine yasayla belirlenmiş başka hizmetleri yapmayı kabul edebilecekleridir. Dolayısıyla bu kategorideki vicdani retçiler için ‘seçici vicdani retçiler’ diyebiliriz.

Bu insanlar, savaşa katılmalarının mümkün olmadığını, çünkü karşı tarafın mücadelesini meşru ya da takdire şayan bulduklarını veya kendi hükümetlerinin müdahalesinin haklı olmadığını savunabilmektedirler.³⁴ Bu ifade akla hemen ‘haklı savaş-haksız savaş’ tartışmasını getirmektedir.³⁵ Halen güncelliğini koruyan bu tartışma yakın zamanda I. Körfez Savaşı, dağılan Yugoslavya Cumhuriyeti’nin iç savaşları ve son olarak Afganistan ve Irak’ta devam etmekte olan çatışmalarla ilişkili olarak gündeme gelmektedir. Savaşan taraflardan birinin öne sürdüğü ‘geçerli’ nedenlere ikna olmayan kişiler bu savaşlarda kendi ülkelerinden taraf olmayı reddetmiş ve ordu hizmetine girmemişlerdir. Bu ve benzeri gerekçelerle ordu hizmetine girmeyi reddedenlerin, geçmişte de pek çok örneğine rastlamak

³³ Matthew Lippman, “The Recognition of Conscientious Objection to Military Service As An International Human Right”, **California Western International Law Journal**, vol.21, Number 31 (1990-1991): 37.

³⁴ Russel Wolf, “Conscientious Objection: Time From Recognition As A Fundamental Human Right”, **ASILS International Law Journal**, vol.6 (1982): 69-70.

³⁵ Haklı Savaş konusunda ayrıntılı bilgi için bkz.: Hugo Grotius, **Savaş ve Barış Hukuku**, Çev: Seha Meray, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, no. 222-204 (Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1967).

mümkündür. Örneğin Soğuk Savaş sırasında Litvanyalı askerlerden oluşan bir grup, Sovyet ordusuna katılmayı reddederken Litvanya ordusuna katılmaya gönüllü olmuşlardır. Benzer şekilde 1940'lerden itibaren Amerika'daki bir grup siyah Müslüman, ırkçı bir kurum olduğu gerekçesiyle orduya katılmayı reddetmiştir ve siyah Müslüman retçiler 2. Dünya Savaşı, Kore Savaşı, Vietnam Savaşı ve Körfez Savaşı sırasında askeri mahkemelerde yargılanmış ve hapis cezalarına çarptırılmışlardır.³⁶ Bu örneklerden de anlaşılacağı gibi devletler bu gibi gerekçelerle savaşa katılmayı reddedenlere karşı genellikle hoşgörüsüzdür. Çünkü bu davranış, savaşa karar veren merci olarak devlet otoritesinin sorgulanması anlamına gelmektedir. Böyle bir sorgulama kişinin devlete karşı itaatsizliğinin boyutlarını öngörülemez bir noktaya taşımaktadır.

Çeşitli ideolojik sebeplerle askerlik yapmayı reddeden vicdani retçilerin arasında orduya katılmaya sadece geri hizmette bulunmak ve silah kullanmamak şartıyla rıza gösterenler de bulunmaktadır. Bu tip vicdani retçilerin en bilinen örneği Amerikan ordusunda Vietnam savaşı sırasında sağlık personeli olarak çalışmayı kabul eden retçilerdir. Bu tür retçiler askeri sistemin işlemesine yardımcı oldukları için sistemle önemli bir sürtüşme yaşamazlar. Hatta bu kişilerden Desmond Doss³⁷ İkinci Dünya Savaşı sırasında Amerikan Ordusunda Tıbbi Müfreze'de görev yapmış ve Amerika Birleşik Devletleri (ABD) Meclisi'nden onur madalyası (Congressional Medal of Honor) almıştır. Bir diğeri Thomas W. Bennett³⁸ ise Vietnam Savaşı'nda Amerikan Ordu doktoru olarak görev yapmış ve ABD Meclisi tarafından onur madalyası ile ödüllendirilen ikinci vicdani retçi olmuştur.

Bunun yanında orduya katılmayı reddeden ancak zorunlu askerlik hizmeti yapmak yerine birçok devletin önerdiği alternatif sivil hizmetlerde bulunmayı kabul eden vicdani retçiler de vardır. Pek çok ülkede alternatif hizmetlerde bulunmak vicdani retçilerin 'içtenliğinin' ölçütü olarak kabul edilmektedir. Alternatif sivil hizmette bulunmayı kabul eden vicdani retçiler genellikle zorunlu askerlik süresinden daha uzun bir süre devletin belirlediği bir başka işi ücretsiz ya da çok düşük ücretli olarak yapmaktadır. Bu işler genellikle hastanelerde veya yaşlı ve çocuk bakım evlerinde

³⁶ Moskos, Chambers II, agm, 6.

³⁷ Congressional Medal Of Honor Society: <http://www.cmohs.org/recipient-detail/2717/doss-desmond-t.php>

³⁸ Congressional Medal Of Honor Society: <http://www.cmohs.org/recipient-detail/3231/bennett-thomas-w.php>

hastalara ve yardıma muhtaç insanlara bakmak gibi işler olmaktadır.³⁹ Ancak bu gibi alternatif hizmetlerde bulunmayı kabul etmeyen “total” vicdani retçiler de vardır.

Total retçiler, diğer vicdani retçilerden farklı olarak zorunlu askerlik hizmetinde bulunmamakla birlikte buna alternatif olarak getirilen her türlü sivil hizmette bulunmayı da reddederler. Dahası açıklanan total ret deklarasyonlarına baktığımızda bu kişilerin devletle aralarındaki vatandaşlık bağıını reddettikleri ve vergi vermek de dâhil olmak üzere devletle hiç bir ilişki içine girmek istemedikleri ve bir ülkenin vatandaşı olmayı dahi kabul etmedikleri görülmektedir. Total retçiler bugün dünyanın hemen her yerinde hapsedilmeye ve kötü muameleye maruz kalmaya devam etmektedirler.⁴⁰

Total ret kavramını benimseyen anarşist çevreler ise bu tutumu şu şekilde ifade etmektedir;

“Devlet en büyük düşman olup, bir insanın kendi kararlarını kendisinin vermesinin, özgürlüğün inkârıdır. Dolayısıyla, biz de devleti ve kendisinin adına birilerini öldürmemiz gerektiği fikrini inkâr ediyoruz.”⁴¹

Zorunlu askerlik hizmetinin anayasal bir mecburiyet olduğu ülkelerde total ret devletle retçiler arasında devam eden mücadeleyi daha da şiddetlendirmiştir. Sistemle retçilerin sürtüşmesini azaltan bir biçim olarak seçici ret, devletin kişiyi yapmakla mükellef tuttuğu görevlere yöneltilen açık bir muhalefet olması sebebiyle devletin mutlak otoritesini sarsacak bir tehdit olarak algılanmış ve devletin diğer yetkileri hakkında da kuşku duyulabileceğinin sinyallerini vermiştir. Ancak devletin savaşa karar verme, vergi toplama gibi temel özelliklerini kökten sorgulayan total ret devlet otoritesine toptan bir başkaldırı ve itaatsizlik haline gelmiştir. Devletin vatandaşları üzerindeki tahakkümünü tümünden reddeden total retçiler, seçici ret ile potansiyel bir tehlike olarak kendisini hissettiren devlet otoritesinin toptan inkârının hayata geçtiğini göstermektedir.

NATO, Birleşmiş Milletler (BM) ve AB gibi uluslararası birlik teşebbüsleriyle en azından kendi sınırları içinde sıcak savaş ihtimalini bertaraf etmeye yönelik ve bunu büyük oranda başaran devletler, vatandaş devlet çatışmasının önüne geçecek yasal düzenlemelerle askerlik hizmetini anayasal bir vatandaşlık ödevi olmaktan

³⁹ Moskos, Chambers II, agm, 4-6.

⁴⁰ Agm, 4-6.

⁴¹ Felicity Goodall, **A Question Of Conscience: Conscientious Objection In The Two World Wars** (United Kingdom: Sutton Publishing, 1997), 156.

çıkartmaya başlamışlardır. İşte bu noktada total ret kendiliğinden amacını yitiren vicdani reddin boşalttığı mücadele alanını doldurmuş ve antimilitarist mücadele kültürünü sürdürmeyi amaçlamıştır. Bu gibi ülkelerde total retçiler silah sevkیاتlarını ve nükleer çalışmaları önlemek, profesyonel askerlerin vicdani ret hakkını kazanmalarını sağlamak gibi farklı konularda eylemlilik göstermeye başlamışlardır. Zorunlu askerlik hizmetinin kaldırılmasıyla somut mücadele nesnesini kaybeden vicdani ret, düşünsel temellerine geri dönerek mücadele idesi olan militarizmi tekrar odağa yerleştirir.

Bu durum, tarihi çok daha eskiye dayanıyor olsa da vicdani ret hareketinin somut mücadele nesnesine olan uzaklığı sebebiyle eklemlemekte zorluk çeken kadınların geri dönüşüne sebep olmuştur. Son yıllarda total retlerini açıklayan kadınlar başta İspanya olmak üzere tüm Avrupa'da ve Türkiye'de, hem devletin militarist politikalarına hem de erkek egemen toplumsal yapıya karşı duruşlarını total ret çerçevesinde duyurmaya başladılar. Böylece tarihsel olarak vicdani retçi erkekleri destekleyen ve teşvik eden eş, anne, kardeş rolünün yerine kadınlar da antimilitarist mücadeleye daha aktif biçimde katılmış oldular.

1.2 Vicdani Redde İlişkin Bazı Kavramlar

Her ne kadar savaşa katılmayı reddetme tutumunun izini MS üçüncü yüzyıla kadar takip edebiliyorsak da günümüzde kullandığımız anlamıyla modern devletin yurttaşlarından yerine getirmesini beklediği bir yükümlülük olarak zorunlu askerliğin reddi belirli tarihsel gelişmeler sonucunda bu noktaya gelmiştir. Bu gelişmelerin en önemlisi sürekli yurttaş ordularının tesisi ve bu süreçle birlikte giden modern devlet yapısının inşasıdır. Ordu ve devlet organizasyonlarının doktrini olarak militarizm bu bağlamda incelenmesi gereken kavramların başında gelmektedir. Militarist uygulamaların hayata geçmesini sağlayan en önemli enstrüman olarak kullanılan zorunlu askerlik ise toplumların militarizasyonu ve vicdani reddin temel varlık nedeni olarak ele alınacaktır. Ordu, devlet ve yurttaş ilişkilerinde meydana gelen önemli değişikliklere karşı sivil halk cephesinden yükselen muhalefetin doktrin ve pratikleri olarak sivil itaatsizlik ve antimilitarizm de bu başlık altında incelenecek diğer kavramlardır.

1.2.1 Modern Devlet ve Militarizm

Zorunlu askerlik hizmetinde bulunmayı reddetmek tutumunun gerekçelerini kavramak için zorunlu askerliği bir gerek şart olarak toplumsal alana taşıyan düzeni, yani modern devleti ve onun bir enstrümanı olarak militarizmi tarihsel ve sosyolojik olarak anlamak gerekir.

Modern devletin günümüzdeki halini alması bir dizi tarihsel gelişmeden kaynaklanmıştır. Ortaya çıkan bu yeni yapı prensipte insanları yabancıların saldırılarından ve birbirlerinin zararlarından koruyarak, mutluluk içinde yaşayabilmelerini sağlayacak genel gücü kurmanın yegâne yolu olarak kabul edilmiştir. Bu merkezi yapının inşası için insanların bütün kudret ve güçlerini tek bir kişiye veya hepsinin iradesini oyların çokluğu ile tek bir iradeye indirgeyecek bir heyete devretmeleri gerekmiştir.⁴² Ortaya çıkan bu yeni yapının işleyişini belirleyen doktrinin/sistemin adı ise militarizmdir.

Militarizm Uluslararası Sosyal Bilimler Ansiklopedisi'nde şöyle tanımlanmıştır: “Militarizm savaşa değer veren, devlet ve toplum nezdinde silahlı kuvvetlere üstünlük tanıyan bir doktrin veya sistemdir. Militarist yapının şiddetin kullanım fonksiyonunu ve kurumsal yapılarını över. Aynı zamanda hem bir siyasi yönelim hem de güç ilişkisidir.” Bu tanımdan yola çıkarak militarizmi üç ayrı özelliği çerçevesinde inceleyebiliriz. Bunlardan ilki bir siyasal kontrol aracı olarak şiddetin kullanımı, ikincisi bu siyasal kontrol biçiminin kurumsal yapısı ve aktörü olarak ordu, üçüncüsü daha geniş anlamda bu siyasal kontrol biçiminin sosyal ve politik aktörler arasındaki güç ilişkilerini düzenleyici etkisidir.⁴³

Militarizmi bir siyasal kontrol biçimi olarak hayata geçirmenin vazgeçilmez şartı devletin şiddet kullanımını ve/veya şiddet kullanma tehdidini tekelinde bulundurmasıdır. Şiddet kullanımı her zaman şiddete fiziksel olarak başvurulmasını gerektirmese ve kendini ideolojik, yasal, ekonomik vb. şekillerde gösterse de fiziksel şiddete başvurmak ya da buna başvurma uhdesini elinde bulundurmak militarizmin en belirgin özelliğidir.

Max Weber'in tanımına göre; “devlet, belirli bir toprakta meşru fiziki güç kullanma tekeli elinde tuttuğunu (başarıyla) iddia eden insanlar topluluğudur”. Şiddet

⁴² Thomas Hobbes, **Leviathan**, Çev. Semih Lim, 3.bs. (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2001): 130.

⁴³ İsmet Akça, “Conceptualizing Militarism as a Technique of Power”, *Militarism, Capitalism and the State: Putting in its Place in Turkey* (B.Ü., Yayınlanmamış Doktora Tezi): 30.

kullanma tekeli elinde bulunduran modern devletin bu yetkiye “şiddeti toplumsal ilişkilerden tasfiye etmek ve toplumsal ilişkilerde şiddet kullanımını mümkün olan en düşük seviyeye indirmek”⁴⁴ amacıyla başvurduğu iddia edilmektedir. Bu şekilde “insandan insana yönelen tehdidi sıkı kurallara bağlayan devletin, şiddeti hesaplanabilir ve öngörülebilir hale getirerek günlük yaşamı sürekli güvensizlik ortamından kurtarmayı”⁴⁵ hedeflediği söylenmektedir. İstatistikler bu amaca ulaşıldığını teyit etmektedir. Özellikle Avrupa devletlerinin şiddet araçlarını denetlemek, yönetmek ve tekellerine almak yönünde gittikçe kuvvetlenen eğilimleri sonucunda günümüzde bir başka sivilin elinden ölme riski önemli ölçüde azalmıştır. Örneğin 13. yüzyılda İngiltere’de öldürme oranları bugünkünün on katı iken, 16. ve 17. yüzyıllarda bu oran günümüzdeki iki katı seviyesine ancak ulaşmıştır.⁴⁶ Günümüzde ise sivillerin silahsızlandırılması ve zor kullanma yetkisinin devlet tarafından tamamen ele geçirilmesi özellikle Avrupa’da tarihte görülmuş en düşük öldürme oranlarının görülmesine sebep olmaktadır.⁴⁷

Böylesi bir “güvenlik” ortamının sağlanmasının gerek şartı sivil halkın silahsızlandırılmasıdır. Devletin, sivilleri silahsızlandırma çabası ile daimi ordu kurma çabası her zaman birbirlerini izleyen iki gelişme olagelmıştır. Bir taraftan siviller silahsızlandırılırken diğer yandan devlet rakipsiz biçimde silahlanmış ve bunun doğal bir sonucu olarak devlet otoritesini elinde bulunduranların gücü yurt içi rakipleri ve muhalifleri karşısında büyük oranda artmıştır. Böylece, Tilly’nin de söylediği gibi 16. yüzyıla kadar devletin sürekli ordu kurma çabalarıyla birlikte sürdürülen sivil halkın silahsızlandırılması çalışmaları sonrasında Batı devletlerinde bir muhalif fraksiyonun iktidarı ele geçirmesi silahlı kuvvetler ile etkin bir işbirliği olmaması durumunda neredeyse imkânsız hale gelmiştir.⁴⁸ Bu gelişme iktidar odaklarının mutlaklaşması sonucunu doğurmuştur. Sivil halk şiddet araçlarından arındırılırken devlet kendi şiddet araçlarını korkutucu boyutlarda inşa etmiş ve bunu yaparken de sermaye ve kapitalistlere fazlasıyla bel bağlamıştır.⁴⁹ Bu iş birliği

⁴⁴ Mithat Sancar, “Şiddet, Şiddet Tekeli ve Demokratik Hukuk Devleti”, **Doğu Batı Dergisi**, s.13 (Kasım-Aralık-Ocak 2000-2001): 28.

⁴⁵ Norbert Elias, *Über den Prozess der Zivilisation*, c.2, Frankfurt am Main 1978, s. 320-353’den aktaran: Mithat Sancar, agm, 30.

⁴⁶ Charles Tilly, **Zor, Sermaye ve Avrupa Devletlerinin Oluşumu**, 1.bs. (Ankara: İmge Kitabevi, 2001), 125.

⁴⁷ Age, 125.

⁴⁸ Age, 128.

⁴⁹ Age, 126-127.

sonucunda “düzenin uygulanmasında, idari personeli, fiziki gücü ve şiddetin meşru kullanımını elinde tutan”⁵⁰ egemen sınıflar hemcinslerine zor uygulayarak onları itaat ettirmiş ve güçlerini kullanarak onların elde edemediği para, mal, saygı ve zevklere erişme konusunda kendilerine büyük avantajlar sağlamışlardır.⁵¹ Bu bağlamda “modern devletin ortaya çıkışı ile ulus ve sınıf bilincinin oluşması aslında aynı hikâyenin iki farklı yüzüdür.”⁵² Devletlere egemen olan güçlerin sınıfsal oluşumunda modern devletin kurumsal yapılarının ve bu kurumsal yapıların başat aktörü olarak ordunun inşası önemli bir rol oynamıştır.

Militarizmin kurumsal yapısı ve aktörü olarak “orduların ortaya çıkması kabul edilenden çok daha büyük bir sosyolojik olaydır.”⁵³ Modern devlete egemen güçlerin iktidarının ve yeni toplumsal düzenin vazgeçilmez bir parçası olan ordu “devletin başat kurumu ve bütünleyicisi olmuştur.”⁵⁴ Ordu organizasyonunun inşası iki hiyerarşik yapılanmayı ve iki modernleşme sürecini birden ihtiva etmiştir. İçeride hiyerarşik olarak subay ve erin ilişkisini kurarken, dışarıda bunların diğer sosyal sınıflarla ilişkilerini düzenlemiştir. Bürokratikleşme ve profesyonelleşme ile de iki önemli modernleşme sürecini işletmiştir. Hiyerarşik organizasyonun prensipleri bürokratik devlet yapısı tarafından model alınmıştır ve kurumsal olarak modern devlet yapısının şekillenmesinde kurucu etkisi olmuştur. Buna rağmen ordu profesyonelleşerek sınıflar ve devlet bürokrasisiyle ilişkilerindeki kurumsal özerkliğini korumuştur.⁵⁵

Ordunun kendi içinde kurduğu hiyerarşik yapıyı hem devlet organizasyonuna hem de toplumsal yapıya ihracı sonucunda devlet ve yurttaş ilişkilerinde de önemli değişiklikler meydana gelmiştir. Bürokratik devlet organizasyonunun inşası ile yürürlüğe giren uygulamalar devlet ve yurttaş arasındaki ilişkiye sistematik bir hiyerarşik karakter kazandırmıştır. Diğer yandan ordu-devlet ilişkileri açısından devletlerin varlıklarını devam ettirebilmek için belli bir coğrafyada sürekli silahlı güç istihdam etmeleri bir zorunluluk haline gelmiştir. Böyle bir devlet yapısını

⁵⁰ Max Weber, **Sosyoloji Yazıları**, Çev: Taha Parla (İstanbul: Hürriyet Vakfı Yayınları, 1987), 80.

⁵¹ Tilly, age, 128-129.

⁵² Michael Mann, “Capitalism and Militarism”, **War State and Society**, Ed.: Martin Shaw (New York: St. Martin’s Press, 1984): 43.

⁵³ Anthony Giddens, **Ulus Devlet Ve Şiddet**, 2.bs. (İstanbul: Kalkedon Yay., 2008), 155.

⁵⁴ Ümit Kardaş, “Modern Devlet, Ordu ve Vicdani Ret İtirazı”, **Birikim**, s.207 (Temmuz 2006):36.

⁵⁵ Michael Mann, **The Sources of Political Power volume II: The Rise of Classes and Nation-States 1760-1914** (New York: Cambridge University Press, 1993), 402.

oluşturmayı başaran yönetici/hükümdar bu silahlı gücün insani ve maddi kaynaklarını sağlayabilmek için bürokratik devlet organizasyonunu kurmaya mecbur kalmıştır. Bürokratik devlete duyulan ihtiyaç ile silahlı güçlere duyulan ihtiyaç arasında karşılıklı bir bağımlılık ilişkisi vardır. Asker alımı, hazine ve vergi toplamayla ilgili bürokratik yapılar ve kurumlar oluşturulmadan bir ordunun varlığını devam ettirmek mümkün değildir. Dolayısıyla ordu, devlet ve yurttaş ilişkileri bu yeni ihtiyaçlar doğrultusunda yeniden inşa edilmiştir.

16. yüzyıldan itibaren modern devletin kendi bürokratik yapısıyla birlikte ortaya çıkmaya başlaması o güne kadar uygulanmamış bazı yenilikleri gündeme getirmiştir. 1400'den önce, patrimonyalizm döneminde, hiçbir devletin sözcük anlamıyla ulusal bütçesi yokken, 1600'de ulusal bütçeyi oluşturmak için Fransa'da toplanan vergiler ortalama bir işçinin 50 saatlik ücretine denk gelmiştir. 1963'e gelindiğinde ise toplanan vergiler ortalama bir işçinin 700 saatlik ücreti seviyesine ulaşmıştır.⁵⁶ Halk üzerinde giderek artan bir yük haline gelen bu vergilerin nasıl toplanabildiğini devletin vergi toplama yetkisi ile açıklamak mümkün değildir. Bu durum ancak devletin şiddet kullanma tekeliyle birlikte düşünüldüğünde anlaşılabilir.

“Kamusal amaçlar için kullanılacak vergi gelirleri olmaksızın modern devletin var olması çok zordur.”⁵⁷ Zira modern devlet organizasyonunun tüm masrafları bu vergilerden karşılanmaktadır. Toplanan vergilerle birlikte büyüyen devlet organizasyonunun en büyük harcamasını ise savaş masrafları oluşturmuştur. Öyle ki 1688–97 Augsburg Ligi gibi uzun dönemli bir savaşla ilk büyük sıçramasını yaparak 22 milyon sterline çıkan Britanya borçları, 1783'e gelindiğinde bu arada girilen diğer büyük savaşların etkisiyle 238 milyon sterline çıkmıştır.⁵⁸ Asker toplamaktan askeri eğitime giderek gelişen bir organizasyon olarak 16. ve 17. yüzyıllarda ordular büyümüş ve büyük bir iş haline gelmiştir.⁵⁹ Savaş yalnızca asker toplamak ve onlara ödeme yapmaktan ibaret olmaktan çıkmıştır. Paralı asker toplama sisteminden daimi ordu düzenine geçilmesiyle birlikte devlet “ödeme karşılığı savaşan” askerleri (soldier)⁶⁰ beslemek zorunda da kalmıştır. Askeri harcamalar modern devletin gider kalemlerinden en büyüğü haline gelmiştir. Örnek vermek gerekirse 1130–1815 yılları

⁵⁶ Tilly, age, 134.

⁵⁷ Christopher Pierson, **Modern Devlet**, Çev: Dilek Hattatoğlu (İstanbul: Çiviyazıları, 2000), 58.

⁵⁸ Tilly, age, 135.

⁵⁹ Age, 143.

⁶⁰ Age, 146.

arasında Britanya toplam gelirinin %75 ile % 95'ini savaşa ve savaş hazırlıklarına harcamıştır.⁶¹ Ordu maliyetlerinin bu denli artmasının arkasındaki esas neden savaşan asker sayısındaki büyük artıştır. Bu artış öylesine çarpıcıdır ki Fransa'da 1500'de 18 bin kişi (Fransa nüfusunun %0,1'i) silâh altındayken bu sayı 1700'de 400 bine (%2,1'e) çıkmıştır. Öte yandan 19. yüzyıl itibariyle iyiden iyiye büyüyen devlet organizasyonu ile birlikte savaş harcamaları toplam devlet giderlerine oranla giderek azalmaya başlamıştır.⁶²

Ordu, devlet ve yurttaş ilişkilerindeki bu büyük değişiklik pek çok toplumsal çalkantıyı da beraberinde getirmiştir. Uluslararası düzeyde düşmanlarıyla savaşan devletler içeride de üzerlerine yüklenen büyük yükün ağırlığı altında ezilen halklarının isyanlarıyla başa çıkmak durumunda kalmışlardır. Dış tehditler kadar iç tehditlere de yöneltilebilen şiddetin mali kaynaklarının yaratılması modern devlet için hayatidir. Düzenli ulusal ordu modelini benimseyen modern devletlerin, uluslararası düzeyde dış düşmanlara saldırmak ve onlara karşı ulusal sınırları korumak için oluşturdukları ordularıyla, ulusal nüfusu denetlemek için oluşturdukları polis güçleri arasındaki ayrım çok yavaş gelişmiş ve bu süreç hiçbir zaman tamamlanamamıştır. Ancak 19. yüzyılda Avrupa devletleri, sivil halkı denetlemekte uzmanlaşmış üniformalı, maaşlı, bürokratik polis kuvvetlerini kurabilmişlerdir. Böylelikle ordularının dış fetihlerde ve uluslararası savaşlarda yoğunlaşmak üzere serbest kalmalarını sağlamışlardır.⁶³

Ordunun ihtiyaçları çerçevesinde sosyal ve politik aktörler arasındaki güç ilişkilerinin yeniden düzenlenmesi ile tüm toplumsal yapı militarist bir anlayışla örgütlenmiştir. Modern devletlerin başat ve bütünleyici kurumu olarak ordu organizasyonu hem devlet aygıtını, hem de daha sonradan ortaya çıkan ticari firmalar da dâhil olmak üzere tüm organizasyonları etkileyerek teknik ve araçsal akıl temelinde oluşan militarist modern devlet yapısının belirlenmesinde başrol oynamıştır. Gelişen kapitalist üretim teknikleri doğrultusunda bir makineye benzetebileceğimiz toplumların ve bu makinenin dişlilerini oluşturan insanların, belli bir düzen ve ahenk içinde hareket etme ihtiyaçları, insan emeğini gerek askeri anlamda gerekse endüstriyel anlamda, daha önceden olmadığı kadar kıymetli bir hale

⁶¹ Mann, "Capitalism...", 31.

⁶² Tilly, age, 141.

⁶³ Tilly, age, 136.

getirmiştir. Bununla birlikte devletin her yurttaşının emeğinden maksimum verimi alabilmesi için talim, terbiye ve eğitim politikaları geliştirilmesi gereksinimi doğmuştur. Bu politikaların öncü örneğini hızla çoğalan asker ihtiyacını sağlamak için örgütlenen askeri eğitim projeleri oluşturmuştur ve bunlar toplumsal yapıyı radikal biçimde değiştirmiştir. Bu projeler dâhilinde silah (alet) kullanabilme yetisini bir beceri olmaktan çıkartarak alelade insanların da silah kullanabilir hale gelmelerini sağlayan ve silah kullanımı için yapılması gereken her tekil eylemi açıklayan akış şemaları ile askere alınan kişilere eğitim vermeye başlanmıştır. Askerlere, bu şemalarda gösterilen ‘doğru’ prosedür otomatik olarak uygulanana kadar gerekli alışkanlığı kazandırma tatbikatları yaptırılmıştır. Her askere, hareketlerinin içinde bulunduğu grupla bir bütün olarak koordine edebilmesi için, komuta talimatlarına aynı anda cevap vermesi öğretilmiş ve tek tip kıyafet (üniformalar) uygulamasına geçilmiştir. Bu yeni yapılanma silahlı kuvvetlerin savaş alanındaki davranışlarında büyük değişikliklere sebep olmuştur ve yeni savaş yapma usulünde kişisel gösteri ve kahramanlık dramatik olarak önemini kaybetmiştir.⁶⁴

Ordu ve polis teşkilatı arasındaki ayrımın tamamlanması ve savaş araç ve teknikleriyle ilgili büyük teknolojik gelişmelerin yaşanmasından sonra 20. yüzyıl dünyası çok daha kanlı ve korkutucu bir hale gelmiştir.⁶⁵ Yaygın kanının aksine barutun icadından beri orduların öldürme kapasitesi çok fazla artmamıştır. 15. ve 18. yüzyıllar arasında öldürme oranındaki ilk sıçramaya kapitalist üretim tekniklerinin önderlik ettiği endüstriyel ilerleme sebep olmuştur. Ancak 18. ile 20. yüzyıllar arasındaki ilerleme bu oranı defalarca aşmıştır. Günümüzde ise süper güçlerin sahip oldukları silahların dünyadaki tüm insanları bir kaç saat içinde öldürebilecek kadar güçlü olduğu bilinmektedir ve bu sebeple dünya halkları korku içinde yaşamaktadır.⁶⁶ Modern devletler varlıklarını tesis etme mücadelesine giriştikleri zamanlarda gerek kendi halklarına gerekse diğer halklara yönelttikleri şiddete başvurma seçeneğini “medenileştirerek” ona bir dolayım kazandırmışlardır. Bu amaçla modern devletler hem kendi halklarının hem de diğer ülke halklarının tehdit algılamalarını sürekli canlı tutarak bu algılamaya dayanan bir güvenlik talebi yaratmakta ve bu talebin gerekçesini oluşturacak çeşitli düşmanları sürekli olarak yeniden üretmektedir. Bütün bu tehdit tanımlama ve güvenlik talebi yaratma sisteminin temelinde toplumsal

⁶⁴ Giddens, age, 156-157.

⁶⁵ Age, 9.

⁶⁶ Mann, “Capitalism...”,33-34.

olarak içselleştirilmesi gereken korku ögesi bulunmaktadır. Sistem, varlığını devam ettirebilmek için toplumsal korku fenomenini sürekli canlı tutmak ve uyguladığı zor rejimini barışı tesis etmek söylemiyle maskelemek zorundadır. Modern ulus devletlerinin kurduğu bu düzenin ismi militarizmdir.⁶⁷

Mann'ın tanımıyla bir kez daha ortaya koymak gerekirse, “militarizm, savaş ve savaş hazırlığını normal ve arzu edilen bir sosyal aktivite olarak kabul eden bir toplumsal tutum ve bir dizi kurumdan oluşur.”⁶⁸ Bu noktaya kadar üç önemli başlık üzerinden incelenilen militarist modern devlet tarafından düzenlenen yurttaşlık ilişkileri dâhilinde “savaş ve savaş hazırlığını normal ve arzu edilen bir sosyal aktivite” olarak görmediğini ilan eden vicdani retçilere karşı devletin tepkisi çok sert olmuştur. Çünkü militarist devlet örgütlenmesi, üretken ulus idealinin (makinesinin) çalışma rutininde probleme yol açabilecek her türlü farklılığı yok ederek, vatandaşlarını bütünleştiren ve aynılaştıran bir işlevi yerine getirmektedir. Bu işlev gereğince, devletin kendisine biçtiği rolü oynamayı reddeden, kendisini toplumun geri kalanından farklılaştırma talebiyle ortaya çıkan her birey öncelikle aynılaşmaya zorlanır. Militarizmin bireyden beklediği, kararlarını özgün iradesiyle alması değil düzenin mantığı doğrultusunda koyulan kurallara itaat etmesidir. Eğer birey aykırı tutumunda ısrarcı olursa devlet tarafından uygulanan baskı ve zor aracılığıyla öncelikle dışlanır, ya da yok sayılır, dahası yok edilir.

Militarizm, askeri değer ve pratiklerin yüceltilmesi ve sivil alanın şekillendirilmesidir.⁶⁹ Bir toplumsal örgütlenme ve politik iktidar yöntemi olarak militarizm; emir-itaat, hiyerarşi-disiplin, rütbe ve ritüel nizamına dayanır ve şiddet yüklü bir “siyasi idare” yöntemidir.⁷⁰ Böyle bir düzen içinde hiçbir şey bağımsız bir varlığa sahip olamaz. Bünyesindeki her bir bireyin varlık sebebini sistem içinde oynadığı rol ile açıklayan bu düzende kendisine verilen görevi yerine getirmeyi reddeden kişi teorik olarak var olamaz. Militarist bir toplumda vicdani retçilerin içine düştükleri çıkmazın sebebi bu imkânsızlıktır.

⁶⁷ Nilgün Toker, “Antimilitarizm sorumluluktur...”, **Birikim**, s.207 (Temmuz 2006): 28.

⁶⁸ Mann, “Capitalism...”, 25.

⁶⁹ Ayşe Gül Altınay, “Militarizm”, **Kavram Sözlüğü: Söylem ve Gerçek**, Ed.: Fikret Başkaya, Türkiye ve Ortadoğu Forumu Vakfı / Özgür Üniversite Kitaplığı, 351.

⁷⁰ Tanıl Bora, “Antimilitarizm, Ordu/Askeriye Eleştirisi ve Orduların Demokratik Gözetimi”, **Birikim**, s.207 (Temmuz 2006):23.

1.2.2 Zorunlu Askerlik

Her ne kadar Antik Yunan, Roma İmparatorluğu⁷¹ ve Mezopotamya'da⁷² da varlığından söz edilebilirse de, modern dünyada zorunlu askerliğin ortaya çıkışı Fransız Devrimi sonucunda şekillenmeye başlayan yeni dünya düzeniyle yakından ilişkilidir. Fransız Devrimi'nin toplum üzerindeki en sarsıcı etkisi insanların yaşama amaçlarında meydana gelen radikal değişiklik olmuştur. Feodal sistem; toplumun dirlik ve düzenini, din ögesini kullanarak yarattığı öte dünya korkusu ve yaşam boyunca verilen bir sınav tasavvuru üzerine kurmuştur. Bu noktada iktidarı elinde bulunduran ruhban sınıfı ve kraliyet, tanrının temsilci ve sözcüleri olarak tanrıdan aldıkları güç ile tebaalarına hükmetmişlerdir. Oysa ulus devlet düzenine dayalı modern dünyada, iktidar gökten yere inmiş ve yöneten ile yönetilenler arasında karşılıklı hak ve sorumluluklara dayalı yeni güç dengeleri oluşmuştur. Bu dengeler çerçevesinde; insanların üzerinde yaşadıkları, karınlarını doyurdukları topraklarına karşı duydukları sadakat kutsanmış ve iktidarın yönetim aygıtı olan devlet, toprakların bekasını sağlamaktan sorumlu organizasyon olarak tanrısallaştırılmıştır. Toprakla insanın kurduğu ilişkiyi düzenleyen devlet, vatandaşlara önceden sahip olmadıkları bazı imtiyazlar tanıırken, bu imtiyazları hak etmeyi düzenleyen bazı ödevleri yerine getirmeyi de şart koşturmuştur. Feodal sistemde tamamı krala ait olan toprakların savunması doğal olarak yine ona ait olan profesyonel askerlerce sağlanırken, toprakların mülkiyetinin kraldan alınıp halka devredilmesi, halkın kendine ait toprakları kendisinin savunması gerektiği doğal sonucunu beraberinde getirmiştir. Bu doğrultuda devlet vatandaşlarına silah taşıma ve savaşma hakkını tanımış; ama onlardan vatandaş olmanın ve bu imtiyazları hak etmenin bir gereği olarak devlet adına savaşmalarını talep etmiştir.

Savaş koşullarında gerekçesi anlaşılır olan bu hak ve ödev birlikteliği, barış zamanında "hiçbir bireysel ve doğrudan çıkar vaat etmediği için, bir ideolojiye gereksinim duymuştur. Tabii olarak teritoryal bir ulus devletin ideolojisi milliyetçilik, bunun zemini de 'vatan' kavramı olmuştur."⁷³ Ne uğruna savaştığını bilen ve bildiği şey uğruna savaşan üniformalı yurttaşın zihninde 'vatan ve millet

⁷¹ Philip Marcus, "Some Aspects of Military Service", **Michigan Law Review**, vol.39 (1940-1941):913.

⁷² Victor H. Matthews, "Legal Aspects of Military Service in Ancient Mesopotamia", **Military Law Review**, vol.94 (1981):142-143.

⁷³ Suavi Aydın, "Toplumun Militarizasyonu: Zorunlu Askerlik Sisteminin ve Ulusal Orduların Yurttaş Yaratma Sürecindeki Rolü", Yay.Haz. Çınar, Üsterci, **Çarklardaki...**, 26.

uğrunda' kayba uğramanın bir şeref, imtiyaz ve saygınlık meselesi olduğu algısını oluşturmak gerekmiştir. Toplumsal algıda yaratılan bu imaj ihtiyaç halinde orduya çağrılan sıradan vatandaşın bu çağrıyı sorgulamasını engellemiş, dahası bu imaj doğrultusunda ölüme atılmaya varabilecek bir kişisel motivasyonu da beraberinde getirmiştir.

İlk olarak, 23 Ağustos 1793'te kabul edilen *levée en masse* uygulaması ile Fransa'da "ulusu" savunmak için eli silah tutan her erkek silâhına çağırılmıştır.⁷⁴ Ancak bu uygulamaya rağmen askere sadece gönüllüler alınmış esas düzenleme Eylül 1798 tarihli Jourdan Kanunu ile yapılmıştır. Eylül 1814'te Prusya'da kabul edilen "Zorunlu Askerlik Kanunu" ile hemen tüm dünyaya yayılan uygulamaya göre erkek nüfusunun düzenli muvazzaf orduda 1–3 yıl arasında hizmet etmesi zorunlu hale getirilmiştir.⁷⁵

Başlangıçta savaşın sebep olduğu "kaçınılmaz" bir ihtiyacın karşılanmasına yönelik olarak yürürlüğe konulan bu uygulama giderek kalıcı hale gelmiş ve ulus devleti oluşturan yurttaşlardan müteşekkil bir ordu anlayışına dayanan zorunlu askerlik sistemine dönüşmüştür. Giderek devletin vatandaşlarına sağladığı haklara karşılık olarak vatandaşın devlete karşı yerine getirmekle yükümlü olduğu bir görev ve ödev olarak benimsenmeye başlanmıştır.⁷⁶ Devlet ve bireyin içine girdiği bu karşılıklı sorumluluk ilişkisi giderek bireyin, yaptırım gücünü elinde bulunduran devletin tahakkümüne girmesine ve devletin toplumun ıslahı için onu disipline etme projesini yürürlüğe koymasına sebep olmuştur.

Disiplinin geniş halk kitlelerine dayatıldığı başlıca iki kurum okul ve ordu olmuştur. Bu iki kurum arasındaki benzerlik, katı bir zaman ve beden yönetimi ve kaynağını ordu hizmetinden alan kapitalist iş yeri bilincidir. Bu iki kurumun katı kuralları ile şekillenen toplumun askerlik dışında kalan bütün gerçek yaşam alanlarına da bir 'post-askeri hayat' biçimi hâkim olmuştur. Disiplin, boyun eğdirilmiş ve talim ettirilmiş 'uslu' bedenler üretmiştir. Ekonomik anlamda vücudun gücünü arttırmış,

⁷⁴ Alan Forrest, "La patrie en danger: The French Revolution and the First Levee en Masse", Eds. Daniel Moran, Arthur Waldron, **The People in Arms: Military Myth and National Mobilization since the French Revolution** (Cambridge University Press, 2003):8-32.

⁷⁵ Erik Jan Zürcher, "Teoride ve Pratikte Osmanlı Zorunlu Askerlik Sistemi (1844–1918)", Der. Erik Jan Zürcher, Çev. Tanju Akad, **Devletin Silahlanması: Ortadoğu'da ve Orta Asya'da Zorunlu Askerlik (1775-1925)** (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., 2003):11.

⁷⁶ Isser Woloch, **The New Regime: Transformation of the French Civic Order, 1789-1820s** (New York: W.W. Norton and Company, 1995), 382.

politik anlamda ise aynı gücü küçültmüştür (Michel Foucault, Discipline and Punishment: The Birth of the Prison, 1979).⁷⁷

“Zorunlu askerlik, belirli bir çeşit insan aklını ve bedenini imal etmek için dünyanın bugüne kadar gördüğü en iyi makine (British General Sir Ian Hamilton, Compulsory Service: A Study of the Question in the Light of Experience, 1910)”⁷⁸ olmuştur. Ulus devlet düzeninin ihtiyaç duyduğu yeni vatandaş modelinin imali için kullanılan bu makine, bünyesine aldığı bireyleri, uyguladığı katı disiplin aracılığıyla ihtiyacı olan şekle dönüştürmüştür. Daha doğrusu dönüştürebileceğini düşünmüştür. Çünkü kurgulanan ideal durum ile ortaya çıkan pratik durum arasında önemli farklar bulunmaktadır.

Gerçekten de, modern devlet ile daimi ordu, ayrılmaz bir bütün oluşturmıştır.⁷⁹ İdeal duruma göre, devlet bürokrasisinin organizasyonu dâhilinde sağlıklı bir nüfus sayımı ile tespit edilen potansiyel insan gücünün, asker kaçaklığının önüne geçmeyi sağlayan etkili yaptırımlar ve askerlerin beslenme, barınma ve benzeri ihtiyaçlarını sağlayan finansman kaynaklarının bu yapı içinde mükemmel bir ahenge sahip olacağı kurgulanmıştır.⁸⁰ Diğer taraftan askeri eğitimden geçen kişilerin mevcut istihdam rejimi içinde kendilerine çok daha kolay yer edinebileceği düşünülmüştür.⁸¹ Böylece eğitimsiz toplumsal sınıfların kendilerine toplum içinde ayrıcalıklı bir konum kazandıracak bilgi ve becerileri edinmesi planlanmıştır.⁸² Ancak pratikte bu kurgu hiç bir zaman kusursuz biçimde hayata geçmemiştir. Zorunlu askerlik bir toplumsal entegrasyon projesi olarak çok az işe yaramış, eğitimsiz ve mülksüz sınıflar toplumsal konumlarını güçlendirememiş, hatta göçmenler, suçlular ve borçlular gibi sınıfların askerlik yapmaya çaresizce ‘gönüllü’ olmaları, ‘ekonomik zorunlu askerlik’ diyebileceğimiz bir olgunun gelişmesine sebep olmuştur.⁸³ Modern devlet ve onun şiddet aygıtı olan ordunun gerek kendi gerekse başka devletlerin yurttaşları üzerindeki tahakkümü beraberinde bu baskılara direnen kitleleri ve sonu

⁷⁷ Altınay, **The Myth...** , 63.

⁷⁸ Age, 62.

⁷⁹ Ulrich Bröckling, **Disiplin:Askeri İtaat Üretiminin Sosyolojisi ve Tarihi** (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2001), 23.

⁸⁰ Zürher, “Teoride...”, 16.

⁸¹ Tony Smythe, “Conscientious Objection and War Resistance”, War Resistance, Vol.2, No 21, 2nd quarter, 1967. <http://wri-irg.org/news/2004/smythe1.htm>

⁸² Andres Speck, “Savaş Karşıtı Uluslararası Hareket İçinde Red”, **Birikim**, s.207 (Temmuz 2006):45.

⁸³ Agm, 45.

gelmeyen mücadeleleri getirmiştir. Bu mücadelelerin yıkıcı etkileri ekonomik anlamda olduğu kadar sosyolojik anlamda da sorunlara yol açmış ve mükemmel işleme beklenen bu kurgunun pek çok noktada tıkanmasına sebep olmuştur.

Vicdani reddin bir bireysel eylem ve bir toplumsal hareket olarak ortaya çıkmasının altındaki en açık maddi neden olarak zorunlu askerlik, ulus-devletlerin oluşum süreçlerinde şekillendirici bir rol oynamıştır. Bu rolün, toplumsal hayatın askerliğin kodları ve ritüelleriyle yeniden inşa edilmesi olarak ifade edilmesi mümkündür. Zorunlu askerliğin kalkması ve vicdani ret hareketinin geleceği arasında önemli bir ilişki vardır. Zorunlu askerliğin kalktığı ülkelerde savaş karşıtı hareketlerin bocaladığı görülmektedir.⁸⁴ Ancak total ret vasıtasıyla muhalefet alanı genişleyen vicdani ret zorunlu askerlik uygulaması olmayan ülkelerde de yeni mücadele biçimlerinin örgütlenmesi için yeni imkânlar sunmaktadır.

1.2.3 Sivil İtaatsizlik

İngilizce’de “civil disobedience”, Almanca’da “ziviler ungehorsam”, Fransızca’da “désobéissance civile” ve İspanyolca’da “desobediencia civil” olarak ifade edilen olgu, Türkçeye “sivil itaatsizlik” olarak aktarılmıştır. Ancak bu noktada çeviriden doğan bir sıkıntıdan söz etmek gerekmektedir. Bu kavramın doğmuş olduğu kültürlerde “itaatsizlik (disobedience)” modern demokrasinin gelişiminde kritik rol oynayan bir siyasi tutumun ismiyken, diğer kültürlerde kendiliğinden bir olumsuzluğu temsil edebilmektedir. Dolayısıyla sivil itaatsizlik kavramının yaratacağı çağrışım, kavramın tarihsel gelişimini yaşadığı coğrafyaların yerlileri için olumlu olacakken, bu kavramla sonradan tanışan Türkiye gibi coğrafyalarda yaşayanlar için olumsuz olacaktır.⁸⁵

Sivil itaatsizlik, “şu ya da bu ölçüde adil ilişkilerin hüküm sürdüğü demokrat bir sistemde ortaya çıkan ciddi haksızlıklara karşı, yasal imkânların tükendiği noktada son bir çare olarak başvurulun, kendisine anayasayı ya da toplumsal sözleşmede ifadesini bulan ortak adalet anlayışını temel alan, şiddeti reddeden yasadışı politik bir edim”⁸⁶dir.

⁸⁴ Agm, 51.

⁸⁵ Şükrü Nişancı, **Sivil İtaatsizlik** (Okumuş Adam Yayıncılık, 2003), 20.

⁸⁶ Yakup Coşar, “Sivil İtaatsizlik”, Yay.Haz. Ateşman, Çev: Coşar, **Kamu...**, 10.

Bir anayasa ya da toplumsal sözleşmede ifade bulan ortak bir adalet anlayışını temel alması sebebiyle sivil itaatsizlik topyekûn bir inkârın değil, sistem içinde bir alternatif çözümün talebidir. Sivil itaatsizlik eylemcisi var olan otoritenin genel çerçevesini ve hukuki düzenin genel meşruiyetini kabul eder.⁸⁷ Yani sivil itaatsizlik bir devrim talebi değildir. Dolayısıyla sistemi, yasayı ve ahlaki anlayışı tanıır ancak barışçıl yöntemler kullanarak ve şiddeti dışlayarak bunlara itiraz eder.

Sivil itaatsizlik, bir yasa ya da hükümet politikasında değişikliğe yol açmak için ortaya koyulan edimdir. Dolayısıyla doğrudan politik alana aittir. Sivil itaatsizliğin genel olarak kabul edilen, ikinci temel özelliği, barışçıl yöntemler kullanması, şiddeti dışlamasıdır. Sivil itaatsizlik kanun karşısında bir suçtur. Ancak bu suçu kriminal suçlardan ayıran çok önemli bir özellik vardır. Kriminal suçlular, polis egemenliğinin kaybolduğu ya da etkisini yeterince gösteremediği yerlerde, kişisel çıkarları doğrultusunda yasayı ihlal edip, yaptıkları eylemleri ve kendilerini kamuoyundan gizleyen/gizlemeye çalışanlardır. Sivil itaatsizlik eyleminde bulunanlar ise, yasa egemenliğinin kaybolduğu ya da etkinliğini yitirdiği yerlerde ortaya çıkan, yasayı alenen ihlal eden ve bunu kamuoyuna ilan edenlerdir. Sivil itaatsizlik eylemcisi genellikle çoğunluğa karşı muhalefet etse bile, bir grup adına ve grubun iradesine uygun olarak hareket eder. O kendisi için bir istisna oluşturmak ve bu arada yakalanmamak için değil, temel bir anlayış farkından dolayı yasaya ve iktidara karşı çıkar. Dolayısıyla, sivil itaatsizlik kriminal itaatsizlikle eş tutulamaz.⁸⁸

Sivil itaatsizliğin toplumun mevcut yasasına yöneltilen bir itiraz olması bakımından kolektif bir niteliği vardır. Böyle bir itirazın, üzerinde çoğunluk tarafından konsensüs olan herhangi bir yasayı etkileme kapasitesi o itirazı yapanların sayısı ile ilintilidir. Başlangıç itibarıyla kişisel hatta vicdani bir itiraz dahi olsa sonuçları ve etkinliğinin bağlı olduğu nicelik sebebiyle sivil itaatsizlik doğrudan politik alana ait kolektif nitelikli bir harekettir. Sivil itaatsizlik, yasallık ve meşruluk ayrımı ve geriliminde tanımlanan bir “itiraz” olması bakımından vicdani reddin aksine öznel değil, kolektif alana ait bir tutumun adıdır.⁸⁹

⁸⁷ Arendt, agm, 97.

⁸⁸ Agm, 95-96.

⁸⁹ Toker, “Vicdani...”, 82-85.

1.2.4 Antimilitarizm

Antimilitarizmi vicdani reddin odak noktası olarak tanımlayan İtalyan vicdani retçi Pietro Pinna'nın 1973 senesinde yaptığı vicdani ret tanımı şu şekildedir:

“Vicdani ret antimilitarist eylemin odak noktasıdır. Bu düşünceye yürekten bağlılıkla, temel bir tartışma ve seferberlik odağı işlevi görür. Daha geniş bir devrimci strateji bakımından vicdani ret, özerklik ve kişisel inisiyatif için temel bir gösterge –bunlara ilişkin sorumlulukların üstlenilmesi- sunar; toplumsal hayatın diğer her alanında ‘vicdani ret’ konseptinin yaygınlaşması için bir referans noktası, bir paradigma işlevi görür.”⁹⁰

Antimilitarizm yalnızca savaş ve şiddet karşıtlığı demek değildir. “Antimilitarizm şiddeti kökten sorgular – ki bu sorgulama tüm toplumsal ilişkilere yöneliktir- ve şiddetin kurumsallaşmış hali olan devleti reddeder.”⁹¹ Zor kullanma tekeli elinde bulunduran ve toplumsal hayatın her alanında bir tehdit unsuru olarak varlığını hissettiren modern devlet, şiddetin açık seçik gözlemlenebildiği savaş halinin dışında da güç kullanarak toplum üzerindeki tahakkümünü sürdürmektedir. Toplumun tüm üyeleri hak ve sorumluluklarını hiyerarşik bir emir-komuta zincirinden geçerek içselleştirmektedirler. Toplumsal algıda şiddetin olağanlaştırılması olarak niteleyebileceğimiz bu durum, “militarizmin savaş zamanından çok barış zamanında geliştiği”⁹² düşüncesini doğrular. “Barış zamanında varlığını devam ettiren bir ordu tüm zamanların en militarist kurumudur.” (Alfred Vagts, A History of Militarism: Civilian and Military, 1937)⁹³ Savaş zamanında kurumsal şiddet üretmenin meşru kurumu olan ordu, bu özelliğini barış zamanında da muhafaza eder.

Devletin, zorunlu askerlik hizmeti yoluyla kendi yurttaşlarını barış zamanında asker olmaya zorlaması, ordu ile devlet arasındaki bağlantının ‘vatanın’ savunma gereksinimine tekabül eden bir ihtiyaç değil, toplumun güç devleti karşısında itaat etmesini temin etmeye yönelik stratejik bir proje olduğunu gösterir niteliktedir. Bu sebeple orduya katılmayı reddetmek devletin içerdiği özsöl kötülüğü reddetmek anlamına gelmesi nedeniyle önemli bir direnç noktasıdır.

Her ne kadar tek bir vicdani retten bahsetmek oldukça zor olsa da gerek total retçiler gerekse antimilitarist görüşü paylaşan diğerleri için vicdani ret sadece belirli bir savaşın ya da tüm savaşların reddi değil, kişinin savaş mekanizmasının hiçbir

⁹⁰ Pietro Pinna, “Functions and Policy of WRI”, War Resistance, cilt 3, 1st & 2nd quarters 1973, aktaran: Speck, Friedrich, “Dünyada...”, 155.

⁹¹ Pınar Selek, Oğuz Sönmez, “Antimilitarizm”, **Kavram Sözlüğü II: Söylem ve Gerçek**, Ed. Fikret Başkaya, Özgür Üniversite Kitaplığı (Ankara: Maki Basın Yayın, Kasım 2006):30-31.

⁹² Altınay, “Militarizm”, 62.

⁹³ Altınay, **The Myth...**, 31.

parçasında ona verilen görevleri yerine getirmemek iradesini kullanması ve sistemin devamlılığına toptan bir karşı duruşun ifadesidir. Bu sistemin emirlerine itaat etmeyi reddetmek, bir itaat düzeni olan militarizmi reddetmektir.

Askeri silahlanmanın iki boyutu vardır. Bunlardan ilki, bir savaşı sürdürebilmek için gerekli olan silah, sevkıyat ve iletişim organizasyonları gibi maddi boyut iken, diğeri orduyu oluşturacak güvenilir askerlere duyulan ihtiyaçtır. Yani savaşın ihtiyacı olan “insan malzemesi” boyutudur. Bunlardan ilki, donanımlı teknik personel, organizasyon becerisi ve maddi imkânlarla karşılanabilecekken, diğeri için teknik ve ideolojik olarak bu görevi yerine getirmeye hazır insan gücüne ihtiyaç vardır. Militarist devlet yapıları bu ihtiyaçları karşılamaya yönelik çeşitli politikalar üretirken diğər yandan toplum içinden bazı guruplar bu politikalara karşı çok özel direnme biçimleri geliştirmektedirler. Askerlik yapmak istemeyen bu insanlar ya isyan eder, firar eder, düşmana sığınır, emre itaatsizlik eder, hasta olur ya da hastaymış gibi yapar, kendilerini yaralar ya da intihar ederler. Ya da orduda görev almayı, silah taşımayı ve cepheye gitmeyi reddederler.⁹⁴

Militarizmin eleştirisi; bu sisteme, onun sürekli yeniden üretildiği düşünce biçimine ve daha da önemlisi “bu insanlık halinin devamına karşı olmak anlamına gelir”⁹⁵. Militarizmin eleştirisi en geniş biçimde antimilitarist tutumda ifade bulur. “Antimilitarizm, savaş ve savaş hazırlığını normal ve arzu edilir bir sosyal etkinlik olarak algılamayan tüm yaklaşımlar ve kurumsal oluşumlardır.”(Michael Mann, States, War and Capitalism: Studies in Political Sociology, 1988)⁹⁶

⁹⁴ Ulrich Bröckling, “Çarklardaki Kum? 21. Yüzyılın Başında Vicdani Red”, Yay.Haz. Çınar, Üsterci, **Çarklardaki...**, 69.

⁹⁵ Toker, “Antimilitarizm sorumluluktur...” ,28.

⁹⁶ Altınay, “Militarizm”, 65.

2 VİCDANİ REDDİN TARİHSEL GELİŞİMİ

Savaşa katılmanın reddedilmesi, savaşın kendisi kadar eskidir. Ancak ilk kez 5 Eylül 1789'da Fransa'da ortaya çıkan zorunlu askerliğin, asker toplamanın daha 'etkin' bir aracı olarak hayata geçirilmesi ve savaşın modernleşmesi, savaş karşıtı direnişin de daha örgütlü olmasını beraberinde getirmiştir.⁹⁷

Vicdani ret hareketleri her ülkede farklı biçimlerde ortaya çıkmıştır. Almanya'da güçlü ve iyi organize olmuş bir barış hareketi sonucunda ve geniş bir toplumsal uzlaşmayla kabul edilmişken, Fransa, İspanya ve İtalya'da özerk hareketler olarak doğup sivil itaatsizlik eylemleriyle kendisini gösterip farklı şekillerde gelişmiştir. Fransa'da birbirinden bağımsız çok sayıda küçük örgütlenmenin ulusal düzeydeki etkinlikleri, İtalya'da lobcilik ve revizyon hareketi olarak ortaya çıkmıştır. İspanya'da ise 'eğer hiçbirimiz askere kaydolmazsak zorunlu askerlik sona erer' sloganı altında küçük ama güçlü grupların sivil itaatsizlik eylemleri vasıtasıyla sonuca ulaşılmıştır.⁹⁸

2.1 İlk Vicdani Retçiler

Dünyada savaşa katılmayı reddettiği bilinen ilk kişi Roma ordusuna çağrılan ve görevini yapmayı reddettiği için idam edilen Maximilian'dır.⁹⁹ Kuzey Afrika'daki Numandiya ülkesinden, Roma ordusuna çağrılan 21 yaşındaki bu genç, askeri hizmette bulunmayı reddetmiş ve Romalılar tarafından idam edilmiştir. Dördüncü yüzyılda Roma'nın Hristiyanlığı kabul etmesiyle Hristiyanlar Roma ordusunda yer almış fakat birçoğu savaşmayı reddetmiştir. Bunlar dünyanın ilk retçileri olmuşlardır. Yahudiler de Roma ordusunda yer almayı reddetmiş ve bu görevden muaf tutulmuşlardır.¹⁰⁰

⁹⁷ Speck, "Savaş karşıtı...", 42.

⁹⁸ Rafael Ajangiz, "Being Influential Without Participating in The Policy Process. The case of Conscription Western Europe" (2001):14-15.

<http://www.essex.ac.uk/ecpr/events/jointsessions/paperarchive/copenhagen/ws20/ajangiz.PDF>

⁹⁹ Major, "Conscientious...", 352.

¹⁰⁰ Moskos, Chambers, agm.

Batı'daki vicdani ret, Hristiyanlıktaki pasifizm konumundan kaynaklanmıştır. Bu görüşe göre ne olursa olsun insan yaşamına son vermek kötüdür. Benzer inanç sistemleri farklı dinler için de geçerlidir.¹⁰¹ Özellikle Budizm savaşa karşıdır ve güce karşı direnmemeyi benimsemiştir. İslam ve Yahudilik ise pasifist dinler değildirler. Ancak her iki dini de incelediğimizde kesin olarak “öldürmeyeceksin” ifadesini belirten buyruklara rastlanır.

Askerlik hizmetinde bulunma zorunluluğuna karşı direncin kökenlerine ilk olarak Orta Çağ'daki Orta Avrupa Feodal Beyliklerinde rastlanabilir. Bu tarihte çeşitli Hristiyan tarikatları, Feodal Beylerle anlaşmalar yapıp bir çeşit “savaş vergisi” ödeyerek üyelerini ordu hizmetinin dışında tutturmuşlardır. Çizgiyi ilk terk eden ve feodal rejimin ya askerlik ya da savaş vergisi dayatmasına karşı ilk radikal çıkışı gerçekleştiren Almanya'daki “Wiedertaeufer” tarikatı, hem askerlik hizmetini hem de savaş vergisi ödemeyi reddetmiş ancak bu direniş Katolik Kilisesi'nin kışkırtmasıyla kanlı bir şekilde bastırılmıştır.¹⁰² Sonrasında Baptistler, Wiedertaeufer tarikatının açtığı yoldan ilerlemişlerdir.¹⁰³ Ayrıca Orta Çağ'da 11. yüzyılda Büyük Selçuklu Devleti hâkimiyetindeki bir Müslüman tarikatının askerlik yapmayı ve savaşa katılmayı reddettiği için yok edildiğine dair bazı iddialar da bulunmaktadır.¹⁰⁴ 18. yüzyıl İngiltere'sinde ise dini inançları nedeniyle şiddet kullanmayı, askerlik yapmayı ve vergi vermeyi reddeden Quaker tarikatı ortaya çıkmıştır. Quakerlar gerekçelerinin açıklığıyla ve tavırlarındaki tutarlılıkla günümüzdeki anlamıyla “vicdani retçi” olarak tanımlanabilen ilk grup olarak nitelendirilmektedirler.¹⁰⁵

Modern öncesi batı toplumlarında savaşa katılmaktan imtina etme tavrı yasayla düzenlenerek resmi olarak tanınmamış, devlet genellikle tutarsız biçimde bu kişileri görmezden gelmiş ya da onlara katı cezalar vermiştir. Erken modernleşme döneminde ise devlet resmi olarak vicdani reddi kabul etmiş ancak vicdani reddin kapsamını sadece dini gerekçelerle retçi olanlarla sınırlandırmıştır. Protestan devrimiyle ortaya çıkan Quaker, Menonit, Brethren ve sonrasında gelen Yehova Şahitleri ve 7. Gün Adventistleri vicdani ret hareketinin liderliğini yapmışlardır. Devletin vicdani retçilerle uzlaşmak için attığı ilk adım onların silahlı servislerde

¹⁰¹ Agm.

¹⁰² Zehra Kafkaslı, “Her Şey Vatan İçin (!)”, **Güncel Hukuk** (Mart 2006)03: 39.

¹⁰³ Moskos, Chambers, agm

¹⁰⁴ İnsan Hakları Gündemi Derneği, Vicdani Ret Hakkı ve Türkiye, Basın Açıklaması: 10 Ağustos 2007.

¹⁰⁵ Kafkaslı, agm, 39.

silahsız görevler yapmasına izin vermek şeklinde olmuştur. Sanayi Devrimi sonrası döneminde batı toplumlarında dini temelli vicdani ret devlet tarafından kabul edilmiş ve vicdani retçilere alternatif sivil hizmetlerde çalışma hakkı verilmiştir. Alternatif sivil hizmetler zorunlu askerlik süresinden daha uzun tutulmuş ve karşılığında daha az bir ücret ödenmiştir. Bu dönemde kilise alternatif hizmette bulunanlarla devlet arasında arabuluculuk rolünü üstlenmiştir. II. Dünya Savaşı sonrası batı toplumlarında ise dini temelli vicdani ret ağırlığını kaybederek yerini seküler vicdani redde bırakmıştır. Buna bağlı olarak kilise de aktif rolünü antimilitarist gruplara terk etmiştir. Mücadele alanı askerlik yapmak zorunda bırakılan sivillerin askere gitmeme haklarını kullanabilmelerinden, askerlik mesleğini yapanların bundan vazgeçme haklarını kazanabilmelerine doğru genişlemiştir. Ayrıca alternatif sivil hizmetlerin caydırıcı ağır koşullarının hafifletilmesine de bu dönemde başlanılmıştır.¹⁰⁶

Fransız İhtilali sonrasında gelişen modern ulusal silahlı kuvvetlere kadar Avrupa’da askerlik yapmayı reddetmek ikincil bir öneme sahiptir. 19. yüzyılın sonlarında Prusya’da zorunlu askerlik ve sürekli ordu modeline geçilmiştir. Bu yeni model Birinci Dünya Savaşı sırasında birçok ülke tarafından da örnek alınmıştır. Savaş devam ederken ve yüzbinlerce sivil askere alınırken ilk olarak 1916 senesinde vicdani retçiler kabul edildiklerinde onlara bir aşağılamayı ifade eden “conchies” denilmiştir. “Vicdani” olarak Türkçe’ye çevirebileceğimiz “conscientious” kelimesinin aşağılama amacıyla kullanılan bu kısaltması, Birinci Dünya Savaşı sırasında ilk kez “vicdani retçi” (conscientious objector) kavramı kabul edilene kadar kullanılmıştır.

2.2 Birinci ve İkinci Dünya Savaşı Sırasında Vicdani Ret

Dünya ülkelerinin ilk kez politik bir sorun olarak vicdani retle yüzleştikleri dönem Birinci Dünya Savaşı dönemidir. Bu döneme kadar marjinal grupların dini gerekçeli aykırı tutumları olarak devletler için önemli bir sorun olmayan vicdani ret, konvansiyonel savaşın gerektirdiği büyük insan gücünü toparlamak durumunda kalan devletler için ilk kez açık bir tehdit halini almıştır. Buna dini retçilerin yanında sosyalist retçilerin tavırları da eklenince, vicdani ret modern kapitalist devlet düzeninin hem yapısına hem de ihtiyaçlarına karşı önemli bir tehlikeye dönüşmeye başlamıştır. Askerlik hizmetini vatani bir görev olarak ilan eden tüm devletlerde

¹⁰⁶ Moskos, Chambers, agm

vicdani ret siyasal bir mesele haline gelmiş ve bu ülkeler meseleye karşı kendi politikalarını belirlemek zorunda kalmıştır.¹⁰⁷

Birinci Dünya Savaşı boyunca Avrupa'nın büyük devletleri vicdani reddi kabul etmemiş, vicdani retçileri yargılamış, hapsedmiş ya da kurşuna dizmişlerdir. Bugün diğer ülkelerle karşılaştırıldığında vicdani retçilere tanıdığı yasal haklar konusunda diğerlerinin çok önünde olan Almanya'da bile savaş süresince vicdani ret meşru görülmemiştir.¹⁰⁸ Bu süreçte Almanya'daki vicdani retçiler akıl hastanelerine kapatılırken, Fransa'dakiler 20, Rusya'dakiler ise 4-6 yıl hapse mahkûm edilmişlerdir.

Diğer büyük devletlerden farklı olarak ABD ve İngiltere'de vicdani retçilere alternatif hizmetlerde çalışma hakkı tanınmıştır. Vicdani retçilerin ilk kitlesel çıkışı Birinci Dünya Savaşı sırasında İngiltere'de gerçekleşmiştir. Savaşa katılmayı reddeden binlerce insandan 3.000¹⁰⁹ tanesi hapse atılmıştır. Amerika'da ise sadece 450 vicdani retçi hapis cezası almıştır. Amerika'daki sayının İngiltere'dekinin yedide biri olmasının sebebi Avrupa'dan farklı olarak Amerika'da vicdani retçiliğin kabul görmesi ve kurulan silahsız kuvvetlerde ya da tarım işçisi olarak çalışmalarının kabul edilmesidir. Savaşın başlamasıyla birlikte ABD'de bu savaşa karışılmamasını düşünenlere, Avrupa'daki savaşın kapitalist bir savaş olduğunu düşünen sosyalistler ve dini veya laik pasifistler de katılınca ülkedeki savaş karşıtı cephe büyük bir güç kazanmıştır. Bunun üzerine önce dini retçilerle sınırlı tutulan ret hakkı 1917'de laikleri de içine alacak şekilde genişletilmiş ve 1918'de yasal olarak düzenlenmiştir.¹¹⁰

Savaş süresince vicdani retlerini açıklayanları geleneksel barış kilisesi mensupları ve etik pasifistlerin yanında sosyalist ve anarşistler oluşturmuştur. Avrupa'da gelişen milliyetçiliğin karşısında pasifist anlayışla hiç bir ilgisi olmayan, hatta sosyalist devrim için savaşımaya hazır olan bu gruplar burjuva savaşlarına katılmayı reddetmişlerdir. Sosyalistler bu yolla ulusal savaşlar yerine uluslararası proleter

¹⁰⁷ Bröckling, "Çarklardaki Kum?...", 69.

¹⁰⁸ Bröckling, **Disiplin**, 390.

¹⁰⁹ Bu sayı Charles C. Moskos, John Whiteclay Chambers'ın "Conscientious Objectors and the American State From Colonial Times to The Present", Charles C. Moskos/John Whiteclay Chambers, *The New conscientious objection: from sacred to secular resistance* adlı çalışmasında 6.500 olarak belirtilmiştir.

¹¹⁰ Chambers II, John Whiteclay, "Conscientious Objectors and the American State From Colonial Times to The Present", Der. Moskos, Chambers, **The New...**, 30-34.

dayanışmasını vurgulamayı amaçlamışlardır.¹¹¹ John Mueller’a göre Birinci Dünya Savaşı’nı diğer büyük savaşlardan ayıran en önemli özellik sosyalistler tarafından örgütlenmiş bu geniş çaplı savaş karşıtı hareketin tarihte ilk kez ortaya çıkmış olmasıdır.¹¹² Savaştan önce özellikle Avrupa’daki sosyalist partilerde ve onların birleşik örgütü olan İşçi ve Sosyalist Enternasyonal’inde, emperyalist bir savaşa karşı genel grev ve toplu karşı koyuş konularında ortak bir duruş sergilenmekteydi. Enternasyonel, 1907’de savaşa karşı genel grev kararı almıştı.¹¹³ Fakat Alman Sosyalist Partisinin (Sozialdemokratische Partei Deutschlands - SPD) bu kararı delen tavrı tüm Avrupa sosyalistleri ve Vladimir Ilyich Lenin üzerinde büyük şaşkınlık yaratmıştı. Buna rağmen tüm Avrupa’da sosyalistlerin savaş karşıtı hareketlerini örgütlemek amacıyla çok sayıda toplantı düzenlenmiştir.¹¹⁴ Bunların en önemli ikisi Zimmerwald ve Kienthal Konferanslarıdır. Üçüncü Enternasyonal’in başlangıç tarihi olarak da nitelenen Zimmerwald Konferansı, Lenin’in savaşa karşı “devrimci yenilgicilik” taktiğini uluslararası işçi ve sosyalist örgütleri karşısında savunarak kabul ettirmeye çalıştığı ilk toplantıdır. Lenin, “evin satışa çıkarılması” sloganıyla özdeşleştirilen ve çok tepki toplayan bu önerisinde, her ülkenin işçi sınıfının ve onların temsilcisi olan partilerin kendi ülkelerinin yenilgisi için çalışması gerektiğini söylemiştir. Birinci Dünya Savaşı sırasında Avrupa’daki en önemli savaş karşıtı hareketin fikri arka planını Lenin şu sözlerle özetlemiştir:

“Gerici bir savaşta, devrimci bir sınıf, hükümetinin yenilmesini istemekten başka bir şey yapamayacağı gibi, hükümetin askeri başarısızlıkları ile onu devirme olanaklarının arttığını görmemezlik de edemez. Hükümetlerin başlattığı bir savaşın ancak hükümetlerarasında bir savaş olarak biteceğine inanan ve bunun böyle olmasını isteyen bir burjuva, bütün hasım ülkelerin sosyalistlerinin, “kendi” hükümetlerinin yenilgisini istemelerini ve bunu söylemelerini “gülünç” ve “saçma” bulur. Tersine, bu tür bir söz, sınıf bilincine varmış her işçinin beslediği düşünceyi doğrular ve bizim emperyalist savaşı bir iç savaş durumuna çevirme çabalarımız ile aynı doğrultuda olur.”¹¹⁵

Her ne kadar Zimmerwald Konferansında Lenin’in yaptığı bu konuşmadan sonra devrimci yenilgicilik taktiği reddedilmiş olsa da bir yıl sonra Nisan 1916’da düzenlenen Kienthal Konferansı’nda ilerleyen savaşın yarattığı yeni atmosfer

¹¹¹ Edward R. Cain, “Conscientious Objection in France, Britain and the United States”, **Comperative Politics** (January, 1970):275.

¹¹² John Muller, “Changing Attitude Towards War: The Impact of the First World War”, **British Journal of Political Science**, c. 21, s.1 (Ocak 1991):3.

¹¹³ Eric J. Hobsbawm, **The Age of Empire, 1875-1914** (Londra: Wiedenfeld and Nicolson, 1987), 325-326.

¹¹⁴ Stuart Ramsay Tompkins, “The Triumph of Bolshevism: Revolution or Reaction?” (Norman: University of Oklohoma Press, 1967):231.

¹¹⁵ Vladimir Ilyich Lenin, **Sosyalizm ve Savaş** (Ankara: Sol Yayınları, 2009), 27-28.

sebebiyle daha radikal kararlar alınmıştır. Buna göre bütün ülkelerdeki sosyalist partilerin, meclislerde savaş kredileri aleyhinde oy kullanması çağrısında bulunulmuş ve İkinci Enternasyonal'in ilkelerine ihanet ederek anavatan savunması denilen siyasetin suç ortağı durumuna düşüldüğü bildirilmiştir.¹¹⁶

Bu iki konferansa katılan grupların sayısı oldukça az olmasına rağmen, savaşın ilerleyen safhalarında giderek kötüleşen ekonomik şartların ve cephelerde bulunan askerlerin bıkkınlıklarının bu siyasal irade ile buluşması savaş karşıtı cephenin önemli bir gelişme sağlamasına neden olmuştur. Buna göre başlangıçta Enternasyonal'in kararını hiçe sayarak savaş kredilerini onaylayan SPD'li milletvekilleri, 1915'te tekrar yapılan oylamada aleyhte oy vermiştir.¹¹⁷

İtalya, İngiltere ve Fransa'da da grevler ve savaş karşıtı gösteriler ekonomik koşullar bozuldukça artmıştır. Fakat esas kırılmayı Ekim Devrimi sağlamıştır. 7 Kasım 1917'de Lenin önderliğindeki Rusların Rusya'da yönetime gelmesi ve sonrasında barış anlaşmasını imzalamasıyla birlikte diğer Avrupa ülkelerinin askerleri arasında da yaygın firarlar ve savaş karşıtı direnişler görülmeye başlanmıştır.¹¹⁸

Avrupa'da savaş karşıtlığının böylesine etkin biçimde ilk kez Birinci Dünya Savaşı'yla birlikte kendini göstermesi bu konunun gündemde kalmasını beraberinde getirmiştir. Öyle ki, Rusya'da Bolşeviklerin bu savaş karşıtı tepkiyi örgütlemelerinin de yardımıyla iktidara gelmiş olmaları diğer Avrupa devletlerini de bu konuya ilişkin düzenlemeler yapmak zorunda bırakmıştır.¹¹⁹

Birinci Dünya Savaşı sırasında dini retçilerin yanında sosyalist grupların da direnciyle karşılaşan Danimarka, Norveç, İsviçre ve Hollanda hükümetleri öncelikle dini gerekçeli vicdani reddi kabul etmişlerdir. Bu ülkelerde savaş sırasında dini gerekçeli retçiler askerlikten muaf tutulurken, sosyalist retçiler çok ağır biçimde cezalandırılmışlardır. Ancak, 1922'de Norveç bu yasaya "ciddi dini inanç veya diğer

¹¹⁶ James Joll, **II. Enternasyonal** (İstanbul: Belge Yayınları, 2001), 29.

¹¹⁷ Megan Trudell, "Prelude to Revolution: Class Consciousness and The First World War", **International Socialism** (Eylül 1997):76

¹¹⁸ Agm

¹¹⁹ Sinan Yıldırım, "I. Dünya Savaşı'nda Avrupa'da Savaş Karşıtı Hareket", **Toplumsal Tarih** (Ekim 2003):118.

ciddi vicdani gerekçeler” ibaresini ekleyerek yasayı seküler retçileri de kapsayacak şekilde genişletmiş ve bir ilke imza atmıştır.¹²⁰

Savaştan sonra 1921 yılında savaş süresince yükselmeye devam eden savaş karşıtı toplumsal tepkinin kurumsal çatısı olarak Uluslararası Savaş Karşıtları Derneği (War Resisters’ International-WRI) kurulmuştur. Derneğin 1925’te yayınlanan ilk bildirgesinde misyon ve vizyonu şu şekilde ortaya koyulmuştur;

“biz (...) kara, deniz ya da hava kuvvetleriyle bağlantılı hiçbir hizmeti doğrudan veya – cephane ya da türevi savaş araçlarının üretimi, taşınması ya da savaşa maddi destek sağlanması ya da başkalarını savaş hizmeti için özgür kılma çabasına emek verilmesi yoluyla- dolaylı olarak desteklememeye kararlıyız.”¹²¹

Hollandalı antimilitarist Bart de Ligt’in 1934’te yayınladığı “Savaşa ve Savaş Hazırlığına Karşı Mücadele Planı”nda tüm meslek grupları için gerek barış, gerek seferberlik ve savaş dönemlerinde uygulanabilecek antimilitarist propaganda, ret, boykot ve sabotajı da içeren çok özel olanaklar listelenmiş ve savaşa karşı bir genel grev talebi dile getirilmiştir. Bu çağrı günümüze kadar gelen seküler pasifist önerilerin kaynağı olmuştur.¹²²

Birinci Dünya Savaşı ile karşılaştırılırsa İkinci Dünya Savaşı döneminde vicdani retçiler çok daha az baskı görmüş ve kötü muameleyle karşılaşmışlardır.¹²³ Birinci Dünya Savaşı’ndan farklı olarak ABD ve İngiltere’de gerek dini gerek seküler vicdani retçilere askeri üniforma giymeksizin sivil yetkililerin altında çalışma hakkı tanınmış ve bu düzenleme karşısında çok azı muhalif kalabilmiştir.

Her ne kadar İkinci Dünya Savaşı’nda azami ölçüde insan gücü seferber edilmiş olsa da, makineleşme ve kitle imha silahları, savaşmak için asgari insan gücüne ihtiyaç duyulan şartların oluşmaya başlayacağına dair işaretlerin görünür olmasını sağlamıştır. Bu işaretleri algılayan ve geleceğin savaşlarının daha az insan gücüyle yapılabileceğini gören ABD ve İngiltere İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra vicdani ret tanımlarını genişletmişler, Kuzey Batı’daki hemen tüm diğer devletler de vicdani reddi yasal bir hak olarak tanımlamışlardır. Soğuk savaş yıllarında birçok batılı devletle birlikte tüm Varşova Paktı üyesi ülkelerde zorunlu askerlik uygulamasına

¹²⁰ Bkz.: Nils Petter Gleditsch, Nils Ivar Agoy, “Norway: Toward Full Freedom of Choice”, Moskos, Chambers, age.

¹²¹ Devi Prasad, “War Is a Crime Against Humanity: The Story Of War Resister’s International”, (Londra: 2005):99.

¹²² Bart de Light, Plan of Campaign Against All War and All Preparation for War, War Resisters International, Temmuz 1934, aktaran: Bröckling, “Çarklardaki Kum..?”, 164.

¹²³ Goodall, **A Question Of...**, 146.

devam edilmiştir. Ancak Federal Almanya gibi bazı Avrupa devletleri askerlik hizmetine alternatif sivil hizmetleri bu dönemde yasalaştırmıştır.¹²⁴

2.3 Vicdani Reddin Hukuki Görünümü

Zorunlu askerlik hizmeti karşısında vicdani reddin bir insan hakkı olarak nitelendirilip nitelendirilemeyeceği insan hakları alanında çalışan hukukçular arasında öteden beri tartışılmaktadır.¹²⁵ Vicdani ret tarih boyunca belli bir seyir izlemiş ve belli bir konuma ulaşmıştır. Avrupa’da, yapılan yasal düzenlemelere ve uluslararası düzeydeki kararlara bakıldığında vicdani ret hakkının Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) tarafından ele alınması için son derece güçlü veriler mevcuttur. Vicdani ret hakkının tanınması yalnızca, AİHM’nin bu yönde vereceği bir karara bağlı gibidir. AİHM ya da Avrupa İnsan Hakları Komisyonu’nun (Komisyon) da emsal olabilecek bir karar alınması durumunda AİHM önceki kararlarından ayrılabilir.

Ayrıca, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (Sözleşme) yorumlanırken sosyal değişimler ve kazanımlar günün koşullarında değerlendirilir ve AİHM’nin de bu değerlendirmeyi göz önünde bulundurarak karar vermesi beklenir. Buradan hareketle, AİHM’nin vicdani ret hakkını tanıması mümkün gözükmektedir.

2.3.1 Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde Vicdani Ret

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nde vicdani ret kavramı açıkça tanımlanmamış olsa da “inançları gereğince askerlik görevini yapmaktan kaçınan kimselerin ...” deyişi ile sözleşmenin “vicdani ret” kavramını en azından dolaylı olarak tanımladığı düşünülebilir. Dolayısıyla, sözleşmenin vicdani reddi “bireyin dinsel, ahlaki ya da siyasal nedenlerle askerlik hizmetini yapmayı ve/veya bu hizmetin zorla yaptırılmasını reddetmesi” şeklinde tanımlayacağı söylenebilir. Ancak, Sözleşme’de öngörüldüğü şekliyle vicdani reddin bir insan hakkı olarak kabul edilebilmesi için bazı koşulların yerine getirilmesi gerekmektedir.

Bu koşulların ilki vicdani retçinin AİHM tarafından kendisine insan hakları kapsamında verilen vicdani ret hakkını silahlı kamu hizmetini reddetmeye dayanak

¹²⁴ Bröckling, “Çarklardaki Kum?”, 73.

¹²⁵ Ertuğrul Cenk Gürçan, “Zorunlu Askerlik Karşısında Vicdani Ret Bir İnsan Hakkı (mı)?”, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, 62-1.

yapmamasıdır. Bu şekilde AİHM total reddin önünü keserek devletlerin ücretsiz iş gücü ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik önemli bir imkân olan alternatif sivil hizmeti kapsam dışında bırakmaktadır. Bunun yanında kişinin vicdani ret tavrının sadece belirli bir kitleye ya da belirli bir zaman diliminde verilen silahlı mücadeleye karşı değil; objektif bir olgu olarak silahlı her türlü eylemi / hizmeti kapsamı gerekmektedir. Böylece AİHM kişinin kendi ideolojik tercihleri doğrultusundaki silahlı mücadeleleri destekleyen ancak bunun dışında kalan amaçlar doğrultusundaki silahlı hizmetlere katılmayı reddeden retçileri kapsama almamaktadır. Kişi vicdani reddi bir yaşam biçimi ve dünya görüşü olarak benimsediğini ve yaşamını buna göre belirlediğini AİHM’ye inandırıcı bir biçimde sunmalıdır. Bu bağlamda reddin açığa vurulması sırasında şiddete başvuru ve çağrı yapılmaması gerekecektir. Bu koşullar yerine getirildikten sonra vicdani ret hakkının Sözleşme bağlamında bir insan hakkı olarak öne sürülebilmesi mümkün gözükmektedir.¹²⁶

Sözleşme’nin herhangi bir maddesinde vicdani ret tanımını doğrudan yer almamakla birlikte, vicdani ret hakkının Sözleşme tarafından korunan bir hak olup olmadığını anlamak için sözleşme’nin “kölelik ve zorla çalıştırma yasağını” düzenleyen 4. maddesinin 3 (a) paragrafı ve “düşünce, vicdan ve din özgürlüğünü” düzenleyen 9. maddesinin incelenmesi gerekmektedir.

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nin “kölelik ve zorla çalıştırma yasağını” düzenleyen 4. maddesinin 3. bendi “zorla çalıştırma ya da zorunlu çalışma” kapsamında sayılmayacak durumları düzenlemektedir. 3. bendin (b) paragrafında, “*askeri nitelikteki herhangi bir hizmet yahut vicdani gerekçeyle askeri hizmet görmeyi reddeden kişilerin durumunun tanınmış bulunduğu ülkelerde zorunlu askerlik hizmeti yerine ifası talep edilen bir başka hizmet*”¹²⁷ söz konusu olduğunda bu uygulamanın zorla çalıştırma ya da zorunlu çalıştırma kapsamında değerlendirilemeyeceği belirtilmektedir.

Madde 4’te yer alan bu düzenleme ile ilgili olarak, uluslararası kamuoyunda bu maddenin vicdani reddi sınırlandırdığına dair bir tartışma vardır. Bu tartışma kısaca “söz konusu madde ile kastedilen vicdani reddin var olmadığı mı yoksa yalnızca

¹²⁶ Agm.

¹²⁷ Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, Çev: M.Semih Gemalmaz, İnsan Hakları Belgeleri (I) (İstanbul, Boğaziçi, 2003):37-38.

alternatif hizmetlerin zorla çalıştırma kapsamında değerlendirilemeyeceği mi?”¹²⁸ şeklinde açıklanabilir.

Madde 4/3 (b)’de yer alan düzenleme ile amaçlanan vicdani reddi kabul etmek ya da yadsımak değildir. Söz konusu düzenleme ile “zorla çalıştırma ya da zorunlu çalışma” sınırlandırılmaktadır.¹²⁹ Bu ifade, devletlere vicdani retçileri zorunlu askerlikten muaf tutma yükümlülüğü yüklediği gibi, vicdani reddi tanıyıp tanımama konusunda serbestlik sağlamaktadır.¹³⁰ 9. maddenin ve vicdani reddin, Madde 4/3 (b)’deki düzenleme ile sınırlandırılmış olduğu iddiası kabul edilecek olsa bile, bunun neden daha açık bir ifade ile yapılmamış olduğunu anlamak güçtür.¹³¹ Dahası, Komisyon vicdani ret konusunu Madde 9 yerine Madde 4/3 (b) çerçevesinde yorumlamaktadır. Hâlbuki Madde 4/3 (b) vicdani reddi ortadan kaldırmak (“*to eliminate*”) için değil, alternatif hizmetlerin zorla çalıştırma olarak yorumlanmasını önlemek için konulmuştur.¹³²

Sözleşme’nin “düşünce, vicdan ve din özgürlüğünü” düzenleyen 9. maddesi şöyledir:

“her kişi, düşünce, vicdan ve din özgürlüğü hakkına sahiptir; bu hak, dinini ya da inancını değiştirme özgürlüğünü ve ister tek başına isterse de başkalarıyla birlikte topluluk içinde, aleni ya da gizli olarak, ibadet etmek, öğretmek, uygulamak ve ayin yapmak şeklinde dinini ya da inancını açıklama özgürlüğünü içerir.”

9. Maddenin 2. bendi ise söz konusu hak açısından uygulanacak sınırlama ölçütlerini düzenlemektedir;

“bir kimsenin dinini ya da inancını açıklama özgürlüğü ancak, kamu emniyeti için, kamu düzeninin, sağlığın ya da ahlakın yahut başkalarının haklarının ve özgürlüklerinin korunması için, yasanın öngördüğü ve bir demokratik toplumda gerekli olan sınırlamalara tabi tutulabilecektir.”¹³³

Yukarıda da ifade edildiği gibi Madde 4 vicdani redde “kölelik ve zorla çalıştırma yasağı” kapsamında değinmektedir. 9. Maddede ise vicdani redde ilişkin bir ifadeye yer verilmemiş olsa da, bu madde “düşünce”, “din” ve “vicdan” özgürlüğünü koruma altına almakta ve “dinini ya da inancını açıklama özgürlüğü” bu koruma kapsamında yer almaktadır. Bu durumda ateistler, kuşkucular (“*sceptics*”) ve

¹²⁸ Christopher Decker, Lucia Fresa, “The Status of Conscientious Objection Under Article 4 of the European Convention on Human Rights”, **International Law and Politics**, C.33:379 (2001):381.

¹²⁹ Decker, Fresa, agm, 381.

¹³⁰ Van Dijk, Van Hoof, aktaran; Decker, Fresa, agm, 396.

¹³¹ Decker, Fresa, agm, 396.

¹³² Decker, Fresa, agm, 396.

¹³³ Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, Çev: M.Semih Gemalmaz, İnsan Hakları Belgeleri (I), (İstanbul: Boğaziçi, 2003):42.

pasifistler açısından 9. maddede bulunan düzenleme son derece önemlidir. Bu kişilerin inançları Madde 9 kapsamında korumaya tabi olacaktır.¹³⁴

Madde 9'un koruma alanı Madde 8, 10 ve 11'den daha geniş kapsamlıdır. Madde 8, 10 ve 11'e bakıldığında "ulusal güvenliğe" meşru amaç olarak yer verilirken, 9. maddenin 2. paragrafında, bu maddenin kapsamında "kamu emniyeti" ve "kamu düzeni" de dâhil olmak üzere bazı sınırlamalar düzenlenmiş olmasına rağmen, "ulusal güvenliğe" meşru amaç olarak yer verilmemiştir.¹³⁵ 9. madde'de bu hakkın askeri hizmetler açısından sınırlandırılabilmesine dair bir ifade bulunmamaktadır. Bu noktadan hareketle, 4. maddenin 3(b) paragrafı ile devletlere tanınmış olan silahlı hizmetlere alternatif olan sivil hizmetleri düzenleme özgürlüğünün mutlak olmadığı sonucuna varılabilir.¹³⁶ Kaldı ki vicdani ret bakımından Madde 9'da yer alan hakka ilişkin bir sınırlama getirilmek amaçlansaydı bu daha açık/kesin şekilde gerçekleştirilebilirdi.¹³⁷

Sözleşmeyi düzenleyenler, vicdani reddin ülke savunması amacıyla bir ordu oluşturulmasına engel olacağını düşünüyor olsalardı "ulusal savunmaya" meşru amaç olarak düzenlemede yer vermeleri beklenirdi.¹³⁸ Vicdani ret talebi ile kimsenin askerlik yapmak istemeyeceği ve ulusal savunmanın bu sebeple zafiyete uğrayacağı endişesi karşısında deneyimler, "vicdani reddi tanıyan ülkelerde bu statüyü talep edenlerin sayısının sınırlı olduğunu ve silahlı kuvvetlerde gereğinden fazla insan gücünün kaldığını göstermektedir."¹³⁹ Bu bağlamda, "savaşma hizmetini reddetmenin meşrulaştırılmasının modern askeri örgütün ihtiyaçlarıyla bağdaştırılabilir bir olgu olduğu ve orduyu güçsüzleştirmedeği görülmüştür."¹⁴⁰ Benzer şekilde İsrail'deki vicdani retçilerin de İsrail ordusuna ulusal savunma anlamında negatif bir etkisi olmadığı görülmüştür.¹⁴¹

Genel olarak bakıldığında, Komisyonu'nun birçok kararında, 4. maddenin 3(b) paragrafında yer verilen, "...askeri hizmet görmeyi reddeden kişilerin durumunun tanınmış olduğu ülkelerde" ifadesine dayanarak vicdani ret hakkının Madde 9

¹³⁴ Decker, Fresa, agm, 395.

¹³⁵ Decker, Fresa, agm, 395.

¹³⁶ Van Dijk, Van Hoof, aktaran; Decker, Fresa, agm, 396.

¹³⁷ Decker, Fresa, agm, 396.

¹³⁸ Decker, Fresa, agm, 397.

¹³⁹ Major, "Conscientious...", 354.

¹⁴⁰ Kardaş, agm, 39.

¹⁴¹ Grossman, G., Kaplan R., "Courage to Refuse", **Peace Review**, 18/2 (2006):193.

kapsamında yer aldığını kabul etmediği görülmektedir. Komisyon, ele aldığı olaylarda aynı temel konular üzerinde durmuş ve doğrudan “vicdani redde” ilişkin karar vermemiştir.¹⁴² Başvurularda 9. maddenin ihlali iddiası yer alsa da Komisyon Madde 9 yerine Madde 4’ü inceleme konusu yapmaktadır.¹⁴³

2.3.2 Vicdani Redde İlişkin Mahkeme Kararları

1966 tarihli *Grandrath v. Almanya* kararı¹⁴⁴, Komisyon’un vicdani redde ilişkin verdiği ilk karardır ve vicdani ret hakkının Sözleşme kapsamında yer almadığı sonucuna varılmıştır. Burada Komisyon Sözleşme’nin 9. maddesini, alternatif hizmetin tanındığı ülkelerdeki durumu düzenleyen 4/3 (b) paragrafının ışığında yorumlamıştır. “Grandrath kararı” vicdani redde ilişkin 30 yıllık içtihadın temelini oluşturmaktadır.¹⁴⁵

“Grandrath kararından” sonraki kararlarında AIHM, bir devletin askerlik yapmayanları cezalandırma hakkı olduğunu kabul etmiş¹⁴⁶ ve Sözleşme’nin sivil hizmetten muafiyet hakkını güvence altına almadığını belirtmiştir¹⁴⁷. Komisyon, devletlerin Madde 9 altında vicdani reddi gözetme yükümlülüğü olduğunu belirtiyor ise de, vicdani reddin tam olarak Madde 9 kapsamında yer aldığını kabul etmemektedir.¹⁴⁸ Bu noktada, *N. v. İsveç* kararının¹⁴⁹, vicdani reddin Madde 4’tense Madde 9 kapsamında değerlendirilmesi gerektiğini ortaya koyması açısından büyük önem taşıdığını söyleyebiliriz.¹⁵⁰ Söz konusu kararda, Yehova Şahitlerinin askerliklerinin süresiz tecile tabi tutulması teamülünün başka cemaat mensupları açısından otomatik biçimde geçerli olmaması şikâyet konusu yapılmıştır. Kararda, Yehova Şahitlerinin askerlik ve alternatif sivil hizmetlere karşı tavırlarının uzun zamandır bilindiği ve bu topluluğa aidiyetin vicdani reddin samimiyetini ortaya koyan objektif bir olgu olduğu belirtilmiştir. Bir kimsenin sadece askerlikten muaf tutulmak için katı kuralları olan bu topluluğa girmesinin mümkün görülmediği ifade edilerek, aynı imkânın pasifistler gibi başka gruplara da tanınması halinde askerlikten

¹⁴² Decker, Fresa, agm, 404.

¹⁴³ Decker, Fresa, agm, 407.

¹⁴⁴ *Grandrath v. Almanya*, 2299/64, 25 Nisan 1965.

¹⁴⁵ Decker, Fresa, agm, 404-405.

¹⁴⁶ *X v. Avusturya*, 5591/72, 2 Nisan 1973, aktaran; Öktem, age, 396.

¹⁴⁷ *Jorgen Johansen v. Norveç*, 10600/83, 14 Ekim 1985, aktaran Öktem, age, 396.

¹⁴⁸ Decker, Fresa, agm, 406.

¹⁴⁹ *N. v. İsveç*, 10410/83, 1985.

¹⁵⁰ Decker, Fresa, agm, 406.

kaçma amacının kuvvetleneceği vurgulanmıştır.¹⁵¹ Bu kararında Komisyon, Sözleşme'nin vicdani reddi tanımadığını ve başvuru açısından Madde 9'un ihlal edilmediğini çünkü başvurunun 9. maddenin kapsamına girdiğini belirtmiştir.¹⁵²

X v. Almanya kararında¹⁵³ Komisyon, sivil hizmet yapmayı reddeden bir Yehova Şahidi'nin cezai yaptırıma tabi tutulduğu olayda, bu düzenlemenin “alternatife alternatif bir düzenleme” olduğunu belirtmiş ve Madde 9'u Madde 4/3 (b) ışığı altında değerlendirerek taraf devletin, Madde 9 ile kendisi açısından kabul edilen yükümlülüklerinin de ötesine geçmiş olduğu kararına varmıştır.¹⁵⁴ *A. v. İsviçre*¹⁵⁵ kararında da Komisyon, Sözleşme'nin vicdani retçilere askeri hizmetlerden muaf tutulma hakkını tanımadığını ancak her sözleşmecî devleti bu hakkı tanıyıp tanımama konusunda serbest bırakmış olduğunu belirterek, olayda Madde 9'un ihlal edilmediği sonucuna varmıştır.¹⁵⁶

Komisyon'un vicdani redde ilişkin bir diğer önemli kararı da *Tsirlis ve Kouloumpas v. Yunanistan*¹⁵⁷ kararlarıdır. Söz konusu karara konu olan olayda, diğer bir dini sınıfın mensubu kişilere zorunlu askerlikten muafiyet tanınmasına rağmen Yehova Şahidi olan kişilere bu hak tanınmamaktadır. Komisyon bu olayda Madde 9 ile “ayrımcılık yasağını” düzenleyen Madde 14'ü birlikte ele almış ve ihlal olduğu sonucuna varmış, ancak Madde 9'u tek başına incelemeye gerek olmadığına karar vermiştir. Bu kararda Komisyon üyelerinden (“*comissioner*”) Liddy'nin karşı oy yazısı önem taşımaktadır. Liddy'ye göre Madde 9'un ayrıca inceleme konusu yapılması gerekmektedir çünkü başvurucunun askeri hizmete alınması durumunda, bu kişi dininin gereklerini yerine getiremeyecektir. Bu kişiler açısından alternatif yol, askere yazılmayı reddederek soruşturmaya tabi tutulmak ve tutuklanmaktır. Bu durum söz konusu kişilerin toplum içinde inancını açıklama olanağını ortadan kaldırmakta ve 9. maddede koruma altına alınmış olan haklarının ihlaline neden olmaktadır. Bu ikilemde, kişiler uzun süren tutukluluk hallerine razı olmaktadır.

¹⁵¹ Öktem, age, 398.

¹⁵² Öktem, age, 396.

¹⁵³ *X v. Almanya*, 7705/76, 1978.

¹⁵⁴ Decker, Fresa, agm, 405-406.

¹⁵⁵ *A. v. İsviçre*, 10640/83, 1984.

¹⁵⁶ Decker, Fresa, agm, 407.

¹⁵⁷ *Tsirlis ve Kouloumpas v. Yunanistan*, 19233/91 ve 19234/91, 1997.

çünkü onlar açısından askeri hizmette yer almak hapse atılmaktan daha kötüdür (“evil”).¹⁵⁸

Liddy ayrıca, zorunlu askerlik veya alternatif hizmetin Madde 9/2’deki takdir marjı çerçevesinde değerlendirilmesi gerektiğine işaret etmektedir. Bu takdir marjı Madde 4/3 (b)’nin bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. 4/3 (b)’deki ifade, devletlerin keyfi olarak zorunlu askerlik ya da alternatif hizmetleri düzenleyebilecekleri anlamına gelmez. Madde 4/3 (b)’nin formülasyonu şunu açıklığa kavuşturmaktadır; Sözleşmeyi oluşturanlar, her ülkenin zorunlu askerlik hizmetine gereksinimi olduğunu kabul etmiş değildirler ancak her devletin vicdani reddi tanımadığı gerçeğini göz önünde bulundurmuşlardır.¹⁵⁹ Ruşen Ergeç de vicdani redde daha saygılı ve daha dinamik bir yorumla vicdani reddin Madde 9 kapsamında yer aldığı sonucuna ulaşılması gerektiğini belirtmektedir. Bu durumda vicdani reddin tanınmaması halinde Madde 9/2’de sayılan ölçütlere uygun davranılması gerekmektedir.¹⁶⁰

Liddy’nin vurguladığı bir diğer nokta da Madde 9’da vicdani redde ilişkin açık bir sınırlamanın olmamasıdır. Oysaki “ifade özgürlüğünü” düzenleyen 10. maddeye bakıldığında maddenin ilk paragrafında “*bu madde, Devletlerin, radyo, televizyon ya da sinema işletmelerinin izin/(ruhsat) alma koşuluna bağlanmasını engellemeyecektir*” ifadesi yer almaktadır. Bu durumda, “eğer vicdani reddin yasaklanması amaçlansaydı Madde 9’da da bu şekilde açık bir ifadeye yer verilebilirdi” sonucuna ulaşılmaktadır.¹⁶¹

*Thlimmenos v. Yunanistan*¹⁶² kararında AİHM yukarıda değinilen kararlara göre farklı bir açıdan konuyu ele almıştır. İncelemeye konu olayda, genel seferberlik sırasında üniforma giymeyi reddetmiş olan başvuru “üstlere itaatsizlikten” hüküm giymiş ve daha sonra serbest mali müşavirlik sınavını kazanmış olmasına rağmen önceki mahkûmiyeti sebebiyle, Mali Müşavirler Odasına kabul edilmemiştir. Başvuruda AİHM, Sözleşme’nin vicdani ret hakkını tanımadığı yönündeki

¹⁵⁸ Decker, Fresa, agm, 408.

¹⁵⁹ Decker, Fresa, agm, 409.

¹⁶⁰ Ruşen Ergeç, “Les Dimensions Europeennes de l’Objection de Conscience”, Conscientious Objection in the European Community Countries (L’obiezione di Coscienza nei Paesi della Comunità Europea) Proceedings of the Meeting Brussel-Leuven, December 7-8 1990, atti dell’incontro, Bruxelles-Lovanio, 7-8 Dicembre, 1990, Yay: dott. A.Giuffrè, Milano, 1992, aktaran; Öktem, age, 397.

¹⁶¹ Decker, Fresa, agm, 410.

¹⁶² Thlimmenos v. Yunanistan, 34369/97, 6 Nisan 2000.

Komisyon içtihadının günümüz şartlarında okunması gerektiğini belirterek, günümüzde taraf devletlerin neredeyse tamamında alternatif sivil hizmetin kabul edildiğini vurgulamıştır. AİHM, başvurucunun tayin talebinin reddinden kaynaklanan müdahalenin “demokratik bir toplumda zorunlu sayılamayacağı” iddiasını Madde 14 ve Madde 9’u birlikte ele alarak değerlendirmiş ve ihlal kararı vermiştir.¹⁶³ AİHM söz konusu kararda başvurucunun mahkûmiyeti ile sonuçlanan olgunun dini inançlarından kaynaklandığını vurgulamış ve bu kişinin ağır bir suçtan mahkûm olmuş biri gibi değerlendirilmesi sebebiyle şikâyetin Madde 9 kapsamına girdiğini kabul ettiğini belirtmiştir.¹⁶⁴ Vicdani ret açıklamasından sonra yargılanan ve ceza alan birisinin daha sonra bu ceza sebebiyle diğerlerinden farklı bir hukuksal uygulamaya tabi tutulması Sözleşme’ye aykırıdır.

Komisyon kararlarında vicdani ret hakkının Sözleşme kapsamında yer almadığına ilişkin genel bir tavır olsa da, hala AİHM açısından bu hakkın varlığını kabul etme olasılığı bulunmaktadır.¹⁶⁵

Uluslararası düzeyde vicdani redde ilişkin düzenleme tarafsızdır ancak *Grandrath* kararı ile vicdani reddi kabul etmeme yönünde eğilim artmış ve bu eğilim 1984 yılında *A. v. İsviçre* kararı ile doruk noktasına ulaşmıştır. Birleşmiş Milletler ve Avrupa Konseyi’nin konuyu ele alması ile birlikte genel eğilim tarafsız konumuna dönmeye başlamıştır. Özellikle de 1993 yılında Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komitesi’nin 22 numaralı Genel Yorumu ile vicdani reddin tanınmasına doğru önemli bir mesafe kat edilmiş olsa da Komisyon’un, konuyu ele almaktan mümkün olduğunca kaçındığı gözlenmektedir.¹⁶⁶

2.3.3 Sözleşmenin Değerlendirilmesi

Sözleşme’nin hazırlık aşamalarında insanlık onuru ve demokrasiyi temin etmek için bir hak listesi geliştirmek amaçlanmıştır. Bu nedenle Sözleşme’de Avrupa ülkelerince tanınmış haklara yer verilmek istenmiştir. Günümüzde birçok Avrupa ülkesinde vicdani reddin tanınmış olduğu düşünüldüğünde, bu amacın gerçekleşmesi için vicdani reddin Sözleşme kapsamında yer alması gerektiği söylenebilir. Ancak Sözleşme’nin düzenleniş şeklinden anlaşılacağı gibi, Sözleşme’yi hazırlayanlar

¹⁶³ Öktem, age, 397.

¹⁶⁴ *Thlimmenos v. Yunanistan*, 34369/97, 6 Nisan 2000, prg. 41.

¹⁶⁵ Decker, Fresa, agm, 411.

¹⁶⁶ Decker, Fresa, agm, 416-417.

vicdani ret sorununa ilişkin bir karar vermemeyi tercih ederek, konunun Sözleşme kapsamında değerlendirilmesini ertelemişlerdir.¹⁶⁷ Buna rağmen, Sözleşme günün koşullarının ışığı altında değerlendirilmesi gereken, yaşayan bir belgedir¹⁶⁸ ve AİHM er veya geç bu konuda bir karar almak durumunda kalacaktır.

Ayrıca, AİHM'nin Komisyon'un kararları ile bağlı olmadığı da unutulmamalıdır. Şu an için AİHM, teorik olarak, Sözleşme'nin tek yorumlayıcısıdır. AİHM ya da Komisyon kararlarında “emsal olma doktrini” (“*stare decisis*”) izlenmemektedir. Bu sebeple de AİHM önceki içtihatlarından ayrılabilir, sosyal değişimleri ve kazanımları günün koşullarında değerlendirerek içtihat geliştirecektir.¹⁶⁹

AİHM'in vicdani redde ilişkin kararlarına bakıldığında, AİHM'nin konuya temkinli yaklaştığı görülmektedir. Vicdani reddin Sözleşme tarafından doğrudan tanınmış bir hak olmadığı şimdiye kadar AİHM'nin hiçbir kararında açıkça belirtilmemektedir. Ayrıca, “Vicdani ret”, kararların merkezinde yer almamaktadır. Özellikle de “düşünce, vicdan ve din özgürlüğü” ile “vicdani ret” arasında doğrudan bir bağ kurmaktan çekinilmekte, “vicdani redde” ilişkin kararlar Madde 9 ile bağlantılı olarak başka haklar açısından verilmektedir. Ancak vicdani reddin gelişimi de göz önüne alındığında konunun Madde 9 kapsamında ele alınmaya başlanması açısından hiç bir engel bulunmadığı söylenebilir.

Sözleşmenin varlığını yasaklamadığı/engellemediği bir hak, taraf devletlerce *de facto* olarak tanınabilir ve AİHM bu gerekçeye dayanarak bir karar verebilir. Bu bakımdan vicdani reddin “idam cezasının yasaklanması” sürecine benzer bir süreç izleyebileceği düşünülebilir. İdam cezası da Avrupa Devletleri'nin yasal düzenlemelerinde mevcut olmasına rağmen uygulanmamakta idi. Bu uygulamalar çerçevesinde oluşan içtihat sonucunda günümüzde idam cezası insanlık dışı ve onur kırıcı bir ceza olarak görülmekte ve tüm Avrupa Devletleri'nin yasalarında bu şekilde yer almaktadır.¹⁷⁰

Sonuç olarak, AİHM her ne kadar vicdani reddi Sözleşme kapsamında tanımlamaktan ve bu doğrultuda bir karar almaktan uzak dursa da, gelişmeler vicdani reddin kapsam dışında bırakılmakta ısrarcı olunamayacağını göstermektedir. Bu

¹⁶⁷ Decker, Fresa, agm, 397-398.

¹⁶⁸ Decker, Fresa, agm, 398,399.

¹⁶⁹ Decker, Fresa, agm, 417.

¹⁷⁰ Decker, Fresa, agm, 401.

koşullar altında, AİHM içtihadının vardığı nokta dikkate alındığında, vicdani reddin Sözleşmenin şu an itibarıyla en azından dolaylı bir şekilde korumasından yararlanan bir insan hakkı olarak nitelenebileceğini; izleyen zaman zarfında da hakkın doğrudan tanınacağını savlamak mümkün gözükmemektedir.¹⁷¹

Vicdani ret konusunda başvuruçular lehine alınan kararların sayısı bu görüşü destekleyen önemli bir veri olsa da, asıl önemli olan savunma makamının iddialarını temellendirdiği noktaların giderek savunulur olmaktan çıkmasıdır. Gelişen savaş teknolojilerinin dünya ordularının insan gücüne duydukları ihtiyacı her geçen gün azalttığı göz önünde bulundurulduğunda, vicdani ret hakkının tanınması halinde ulusal güvenlik bağlamında devletlerin askeri gereksinimlerinde bir zafiyet oluşmayacağı ileri sürülebilir. Dolayısıyla, bu aşamadan sonra AİHM'nin karşılaşacağı en büyük problem devletlerin zorunlu askerlik ile askeri ihtiyaçlarını karşılama mecburiyetleri değil, bunu toplumların militarizasyonu doğrultusunda kullanma ihtiyaçları olacaktır.

2.3.4 Birleşmiş Milletler'in Vicdani Ret Yaklaşımı

Birleşmiş Milletler (BM) Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi'nin 18. maddesi düşünce, vicdan ve din özgürlüğüne ilişkin bir düzenlemedir ve vicdani redde ilişkin Komite içtihatları genellikle bu maddeye dayanmaktadır.¹⁷² Bu maddenin yanı sıra, 8. maddenin 3. f c/(ii) paragrafı “...vicdani gerekçelerle askerlik hizmeti yapmayı reddetme hakkının tanınmış olduğu ülkelerde, vicdani retçilerden yasa uyarınca yerine getirmeleri talep edilen herhangi bir ulusal/(kamusal) hizmet”in¹⁷³ zorla ya da zorunlu çalıştırma olarak nitelendirilemeyeceğini düzenlemektedir. Bu açıdan BM Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi'nin “vicdani ret” kavramını dışlamadığı, vicdani reddi tanımak ve vicdani retçiler açısından, askerlik yerine geçecek hizmetlere ilişkin yasal düzenlemeler yapmak konusunda devletlere seçim hakkı tanıdığı anlaşılmaktadır.

Komite, 18. madde kapsamında yapılan başvuruların genellikle kabul edilemez olduğuna karar vermiştir. Ancak bir kararında¹⁷⁴, ilgili devletin askerlik hizmetine

¹⁷¹ Gürcan, agm.

¹⁷² Öktem, age, 132.

¹⁷³ Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, Çev: M. Gemalmaz, İnsan Hakları Belgeleri (IV) (İstanbul, Boğaziçi, 2004):57-110.

¹⁷⁴ Henricus Antonius Godefriedus Maria Brinkhof v. Hollanda, 402/1990, 27 Temmuz 1993.

veya ikame hizmete yönelik eşit muamelede bulunması gerektiği görüşünü de belirtmiştir. Bir vicdani retçinin askeri harcamalara katılmak istemediği için vergisinin bir kısmını ödemediği bir olayda¹⁷⁵ ise, başvuruyu kabul edilmez bulmakla birlikte kararında, “sözleşmenin 18. maddesi, askeri faaliyetlere ve harcamalara yönelik vicdani ret dâhil olmak üzere, fikir ve kanaatlere sahip olma, bunları ifade etme ve yayma hakkını şüphesiz tanımakla beraber, vicdani ret sebebiyle vergi ödemeyi reddetme açık biçimde bu maddenin koruma alanı dışında kalır” ifadesine yer vermiştir. Bu karar, Komite’nin vicdani reddin 18. maddenin koruması altında olduğunu kabul ettiği şeklinde yorumlanmıştır.¹⁷⁶

Sözleşme açık bir şekilde tanımış olmasa da Komite 1993 tarihli bir genel yorumunda¹⁷⁷ bu hakkın 18. madde kapsamında yer aldığını belirtmektedir. Ayrıca “öldürücü güç kullanma yükümlülüğünün” din, vicdan ve inanç özgürlüğü ile çatışma halinde olacağı da vurgulanmaktadır. Bu açıdan 18. maddenin, “kişi özgürlüğü ve güvenliği hakkını” düzenleyen 9. madde ile yakın bağlantısı olduğu da vurgulanmıştır.¹⁷⁸

2.3.5 Avrupa İnsan Hakları Komisyonu’nun Vicdani Ret Yaklaşımı

Avrupa İnsan Hakları Komisyonu’nun konuya ilişkin vermiş olduğu kararlar da göz önüne alındığında, Avrupa Konseyi üyesi birçok devlette vicdani ret hakkının tanındığı ve zorunlu askerliğe alternatif hizmetlerin kabul edildiği görülmektedir.

Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi, vicdani ret konusunu ilk olarak 1967 tarihinde almış olduğu bir kararla ele almıştır¹⁷⁹ ve bunu 1977 tarihindeki tavsiye kararı¹⁸⁰ izlemiştir. Bu kararda Parlamenterler Meclisi, Bakanlar Komitesi’ne taraf devletlerin hükümetlerinin iç hukuklarını Meclis tarafından alınan kararlar doğrultusunda düzenlemelerini ve askeri hizmette vicdani ret hakkının Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi kapsamında yürürlüğe koyulmasını¹⁸¹ tavsiye etmiştir.

¹⁷⁵ J.P. v. Kanada, 446/1991, 7 Kasım 1991.

¹⁷⁶ Nowak, benzer görüşte, Evans; aktaran, Öktem, age, 140-141.

¹⁷⁷ Human Rights Committee, General Comment on article 18 of the Covenant, U.N. Doc. CCPR/C/48/CRP.2/Rev. 1, (1993).

¹⁷⁸ Decker, Fresa, agm, 412-413.

¹⁷⁹ Resolution on the Right of Conscientious Objection, Eur. Consult. Ass., 18th Sess., Res. 337A(1), (1967).

¹⁸⁰ Eur. Parl. Doc. (Rec. 816), (1977).

¹⁸¹ Decker, Fresa, agm, 415.

Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi, 1987 yılında vicdani reddin üye devletler tarafından tanınması için bir tavsiye kararı almıştır. Bu tavsiye kararının en dikkat çekici noktası, vicdani nedenlerle silah kullanmayı reddeden kişilerin zorunlu askerlikten muaf tutulması gerektiğinin vurgulanmış ve bu kişiler için alternatif hizmetlerin düzenlenebileceğinin belirtilmiş olmasıdır. Burada bireyin vicdani reddini askere başladıktan sonra da açıklayabileceği belirtilmektedir. Ayrıca alternatif hizmetlerin cezai nitelikte olmaması gerektiği ve bunların sürelerinin “makul” olması gerektiği de belirtilmiştir.¹⁸²

Son olarak Avrupa Parlamentosu, 1989 tarihli bir kararında¹⁸³, vicdani reddin bir insan hakkı olarak düzenlenmesi gerektiğine işaret ederek hiç bir mahkeme ya da komitenin kişilerin vicdanını denetleyemeyeceğini ve vicdani ret açısından, kişilerin saiklerini açıklamalarının veya ifade etmelerinin yeterli olması gerektiğini belirtmektedir. Bu karar kişiye herhangi bir zamanda, askere alınmış olsa dahi vicdani ret kararını açıklama imkânı tanımaktadır. Kararda ayrıca, vicdani reddin, “toplum savunmasına katılmama” olarak görülemeyeceğini, bunun ancak toplum savunmasına katılmanın başka bir yolu olarak görülmesi gerektiği de belirtilmektedir. Söz konusu karar vicdani ret açısından son derece geniş bir koruma sağlamaktadır.¹⁸⁴

Uluslararası hukuktaki yasal düzenlemelerde “vicdani ret” dışlanmamakla birlikte bu konudaki düzenlemeler devletlerin takdirine bırakılmıştır. Devletlere “vicdani reddin” tanınması açısından bir seçim hakkı verilmiştir.

AB üyesi 11 ülkede askerlik zorunlu olmakla birlikte bu ülkeler vatandaşlarına “vicdani ret” hakkını tanımış durumdadırlar. Bu bağlamda, Avrupa Konseyi’nde, kanunlarında “zorunlu askerliği” öngören ve vicdani reddi tanımayan iki ülkeden biri Azerbaycan iken diğerinin Türkiye olduğunu belirtmek gerekir.¹⁸⁵

¹⁸² Council of Europe Committee of Ministers, Recommendation No.R(87)/8. özellikle; “A. Basic Principles” ve “C. Alternative Service” bölümleri.

¹⁸³ Resolution on Conscientious Objection and Alternative Civilian Service, Eur. Parl. Doc. A3-15/89, (1989).

¹⁸⁴ Decker, Fresa, agm, 415-416.

¹⁸⁵ Kafkaslı, agm, 38.

2.3.6 Uluslararası Af Örgütü'nün Vicdani Ret Yaklaşımı

Uluslararası Af Örgütü (UAÖ) vicdani retçileri düşünce mahkûmu olarak değerlendirmektedir. Hükümetlerden, onların derhal ve koşulsuz olarak serbest bırakılmalarını ve vicdani ret hakkını tanımalarını talep etmektedir. Ayrıca, vicdani retten dolayı kişilerin bir defadan fazla yargılanması uygulamasına son verilmesini ve askerlik hizmetini yapmayı reddedenler için ayrımcı ya da cezai uzunlukta olmayan alternatif sivil hizmet sağlanmasını istemektedir.

UAÖ'nün tanımına göre vicdani retçi, “Vicdani ya da geçerli bağlılığından dolayı silahlı kuvvetlerde görev almayı ya da savaşlarda veya silahlı çatışmalarda doğrudan ya da dolaylı görev yapmayı reddeden kişi”dir. Bu tanım, kişinin bütün savaşlara katılmayı reddetmemesi halinde dahi, belirli bir savaşın amaçları ya da yürütülme biçimine karşı olması sebebiyle askerlik hizmeti yapmayı reddetmesi durumunu da içerir. Ayrıca UAÖ, vicdani reddini kaydedemeyen ya da kaydetmeyi reddeden ve sivil alternatif hizmetini yapamayan ya da yapmayı reddedenleri de düşünce mahkûmu olarak kabul eder. Aynı zamanda, vicdani nedenlerden dolayı askerlik hizmetinden muaf olmayı sağlayacak makul adımları atmasına rağmen izinsiz olarak silahlı kuvvetlerden ayrıldıkları için hapsedilenleri de düşünce mahkûmu olarak kabul etmektedir.¹⁸⁶

2.4 Vicdani Reddin Dünya Ülkelerindeki Gelişimi

1990'ların başında hemen tüm Avrupa devletleri vicdani reddi ya tanımış ya da tanımayı planlamışlardır. Soğuk Savaş'ın sonlarına doğru Kuzey Batı Avrupa'da vicdani retçilerin sayısı artmaya başlamıştır. 1960'ların ortalarına kadar Avrupa'da askerlik yükümlülerinin ancak %1'i vicdani ret başvurusunda bulunurken bu sayı 1968'den beri artmaya başlamış ve bugün askerlik yükümlüsü gençlerin üçte birinin vicdani ret statüsü için başvuruda bulunduğu bir duruma gelmiştir.¹⁸⁷ Bu süreci şekillendiren önemli unsurlardan biri de dünyanın çeşitli bölgelerinde yaşanan savaşlar olmuştur. Örneğin, 1991'e gelindiğinde Körfez Savaşı'nın da etkisiyle sadece Almanya'daki vicdani retçi sayısı önceki yıla göre iki kattan fazla artış

¹⁸⁶ Uluslararası Af Örgütü Türkiye Basın Açıklaması, No: 338, Türkiye: Düşünce Mahkumu Mehmet Tarhan Derhal Serbest Bırakılmalıdır, 09.12.2005.

http://www.amnesty.org.tr/yeni/index.php?view=article&catid=70&id=474&option=com_content

¹⁸⁷ Bröckling, “Çarklardaki...”, 75.

göstererek 151.000'e yükselmiştir.¹⁸⁸ Bugün Almanya'da askere çağırılanların tamamı askere alınmadığı için fiilen temel askerlik eğitimi alanlarla vicdani ret statüsü için başvuranların sayısı neredeyse eşit hale gelmiştir. Öyle ki, 2005 yılında 93.052 kişi temel askeri hizmete katılmışken, 83.405 kişi de vicdani ret statüsünden yararlanarak sivil hizmetlere yazılmıştır.¹⁸⁹ Devlet - yurttaş ilişkisinin yeniden tanımlandığı bir dönemde, vicdani ret uzun yıllar süren büyük mücadeleler sonucunda yasal bir hak olarak kazanılmıştır. Bir hak ve özgürlükler mücadelesi olarak vicdani ret geniş çaplı sivil hizmet imkânları, laik retçilerin tanınması ve aktif askeri görevde bulunan kişileri de içermesi gibi ileri sayılabilecek kazanımları da beraberinde getirmiştir.

Günümüzde dünyanın çeşitli ülkelerinde askerlik sistemi ve vicdani redde ilişkin farklı uygulamalar yürütülmektedir. Birçok ülkede zorunlu askerlik uygulaması tamamen yürürlükten kaldırılmış ve profesyonel ordu düzenine geçilmiştir. Bu ülkelerin bazılarında sadece olağanüstü hallerde zorunlu askerlik uygulamasının tekrar yürürlüğe sokulabilmesine ilişkin düzenlemeler bulunmaktadır. Profesyonel orduların gönüllü askerlerle desteklendiği ülkelerde bu askerlere vicdani retçi olma hakkı tanınmıştır. Diğer ülkelerin bir kısmında zorunlu askerlik uygulaması fiilen halen yürürlükte olsa da, yurttaşlara ya geniş çaplı vicdani ret imkânları tanınmış ya da asker kaçaklığı gibi yasadışı yollar otoriteler tarafından görmezden gelinerek belli bir rahatlık sağlanmıştır. Vicdani ret hakkını tamamen reddedip zorunlu askerlik sistemini taviz vermeden uygulamaya devam eden çok az sayıda ülke kalmıştır.

Profesyonel ordu uygulamasına geçilen ülkeler Belçika, Çek Cumhuriyeti, Hollanda, Birleşik Krallık, İrlanda, İspanya, İtalya, Lüksemburg, Macaristan, Malta, Portekiz, Sırbistan, Slovenya, Slovakya ve Japonya'dır. Bu ülkelerde askerlik mesleğini yapan kişilere vicdani ret hakkı tanınmamıştır ancak askerlik mesleğinden çıkmak isteyenler için ordudan ihraç gibi bir yöntem izlenmektedir. Andorra, İzlanda, Liechtenstein, Monako ve San Marino gibi küçük ülkelerin ise düzenli bir orduları yoktur.¹⁹⁰

Avrupa'da Almanya, Arnavutluk, Avusturya, Bosna Hersek, Bulgaristan, Danimarka, Ermenistan, Estonya, Finlandiya, Gürcistan, Hırvatistan, İsveç, İsviçre,

¹⁸⁸ Bröckling, **Disiplin**, s. 398

¹⁸⁹ Bröckling, "Çarklardaki...", 75.

¹⁹⁰ Özgür Heval Çınar, "Uluslararası Hukuk Çerçevesinde AB'de ve Türkiye'de Vicdani Ret", **Türkiye Barolar Birliği Dergisi**, 72 (Eylül-Ekim 2007): 94-109.

Kıbrıs Rum Cumhuriyeti, Letonya, Litvanya, Makedonya, Moldova, Norveç, Polonya, Romanya, Rusya, Ukrayna ve Yunanistan’da zorunlu askerlik hizmeti uygulaması devam etmektedir. Ancak vicdani ret hakkı bu ülkelerde resmen tanınmıştır ve bu ülkelerin birçoğunun yasal düzenlemelerinde vicdani ret hakkı dini, etik ve politik kanaatlere dayanan reddi kapsamaktadır. Fakat Romanya, Ukrayna, Yunanistan, Ermenistan ve Moldova’da dini retçilere vicdani ret hakkı tanınırken diğer retçilere ya büyük sorunlar çıkarılmakta ya da bu hak hiç tanınmamaktadır. Kıbrıs, Litvanya ve Gürcistan’da mevzuattaki belirsizlikler sebebiyle uygulamanın nasıl gerçekleşeceğine dair şüpheler bulunmaktadır. Türkiye, Azerbeycan ve Belarus’ta ise zorunlu askerlik uygulaması devam etmekte ve vicdani redde ilişkin bir yasal düzenleme bulunmamaktadır.¹⁹¹

Amerika kıtasında ise ABD ve Kanada’da gönüllü askerlik uygulaması yürürlükte fakat vicdani ret hakkı tanınmıştır. Gönüllü askerlik sisteminin uygulandığı diğer ülkeler Uruguay, Nikaragua, Jamaika ve Honduras’ta vicdani ret hakkı bulunmazken Arjantin ve Guyana’da vicdani ret hakkı yasalaştırılmıştır. Zorunlu askerlik sisteminin uygulandığı Paraguay ve Brezilya’da vicdani ret hakkı varken Meksika, Küba, Dominik Cumhuriyeti, Guatemala, Şili, Kolombiya, Bolivya, Peru, Venezuela ve Ekvador’da zorunlu askerlik uygulaması devam etmekte ve vicdani redde ilişkin bir yasal düzenleme bulunmamaktadır.¹⁹²

İsrail’in durumu ise diğer tüm ülkelere daha farklıdır. Hâlihazırda hem erkekler hem de kadınlar için zorunlu askerlik uygulaması bulunan İsrail’de vicdani ret hakkı sadece dini gerekçeler öne sürenlere tanınmıştır. Ancak uygulamada başvuran hemen herkes için pek çok zorluk çıkartılmaktadır. Bununla beraber sekiz yıl eğitim almamış olan ve dini eğitim gören yurttaşlarla, evli, çocuklu ya da hamile kadınlar askerlik hizmetinden muaf tutulmaktadırlar.¹⁹³ Kanunen her İsrail vatandaşı askerlik yapmak zorunda olsa da, İsrailli Araplar ve Bedeviler için pratikte böyle bir zorunluluk söz konusu değildir. Ancak askerlik yapmamış olmanın toplumsal dezavantajlarını yaşamak istemeyen bazı Araplar, İsrail’de yaşayan Dürzî ve

¹⁹¹ Quaker Council for European Affairs, “The Right To Conscientious Objection in Europe: A Review of The Current Situation” (April 2005):2-77.

¹⁹² Matthew Gutmann, “Kast Orduları: Kuzey ve Güney Amerika’da Zorunlu Askerlik, Vicdani Red ve Demokratik Yurttaşlık”, Yay.Haz. Çınar, Üsterci, **Çarklardaki...**, 176-177.

¹⁹³ L. Dyhan Kaplan, “Rabbink Concepts and Contemporary Consciencious Objection”, Tikkan, 19/6, 9:13’ten aktaran: Murat Sevinç, “Türkiye’de ve Batı Demokrasilerinde, Vicdani Ret, Zorunlu Askerlik ve Kamu Hizmeti Seçeneği”, **A.Ü. SBF Dergisi**, 61/1 (2006): 315.

Çerkezlerin askerliklerini yaptıkları “The Minority Units” (Azınlık Birimleri) denilen özel birliklerde askerlik yapmaya devam etmektedirler. İsraili Arapların aksine son yıllarda az sayıda da olsa Çerkez ve Dürzîlerin komuta kademesinde yükseldiklerine ve *The Minority Units* dışında görev aldıklarına rastlamak da mümkündür.¹⁹⁴

Afrika kıtasına baktığımızda bölgede Güney Afrika ve Eritre dışında vicdani redde ilişkin önemli bir farkındalığın olmadığını görüyoruz.¹⁹⁵

Amerika, Avrupa, Asya ve Afrika kıtalarındaki vicdani ret tarihinin dökümünü yapmak vicdani reddin dünyanın çeşitli bölgelerinde geçirdiği tecrübeleri, bunların birbirine benzeyen ve birbirinden ayrışan yönlerini analiz etmek hareketin önündeki imkân ve zorlukları ortaya koymak açısından oldukça önemlidir.

Aşağıda incelenecek ülkelerden bir kısmı vicdani ret mücadelesinin tarihsel olarak sahne aldığı yerler olarak öne çıkmaktadır. Bir diğer kısmı ise mücadelenin halen aktif olarak sürdüğü ülkeler olarak göze çarpmaktadır. Son olarak bahsedilen bazı Afrika ülkeleri ise literatürde ancak bu ülkelere ilişkin veri olması sebebiyle seçilmek durumunda kalınmıştır.

Hak ve özgürlükler temelinde gelişen toplumların vicdani ret yaklaşımları ile insan hakları konusunda uluslararası standartların altında kalan diğer ülkelerdeki durumunu incelemek bu bakımdan aydınlatıcı olacaktır. Ancak bu noktada modern batı medeniyetlerinin vicdani ret konusunda gelmiş olduğu aşamayı gereğinden fazla abartmak kendi içlerindeki problemleri gözden kaçırmak manasına gelecektir. Zorunlu askerliğin vicdani reddin somut mücadele nesnesi olduğu gerçeğine rağmen, militarist devlet ve toplum yapılanmalarına karşı mücadele antimilitarizmin esas meselesidir.

2.4.1 Amerika

Modern zamanlarda vicdani retçiliğin ortaya çıktığı ilk yer Amerika Birleşik Devletleri’dir.¹⁹⁶ Dolayısıyla Kuzey Amerika modern vicdani redde ilişkin en önemli tecrübeyi inceleyebileceğimiz yer olarak öne çıkmaktadır. Bugün itibarıyla profesyonel ordu sistemine geçmiş ve tamamı gönüllü askerlerden oluşan Amerikan ordusu hala hazırda dünyanın çeşitli bölgelerinde aktif olarak silahlı çatışmalara

¹⁹⁴ http://en.wikipedia.org/wiki/Israel_Defense_Forces

¹⁹⁵ Speck, Friedrich, “Dünyada...”, 164.

¹⁹⁶ Moskos, Chambers, agm.

giren bir ordu olarak savaşın toplumsal yapı üzerindeki etkisinin kıtalar arası dahi olsa ne denli belirleyici olabileceğine iyi bir örnektir. Gönüllülük esasına dayanan orduya katılım pratiklerinin yanıltıcı olabileceğine dair tezlerin gözlemlenmesi açısından da önemli veriler sunmaktadır.

Öte yandan askeri yönetimlerin etkisinden kısa bir süre önce kurtulmaya başlayan Orta ve Güney Amerika ülkeleri de yakın geçmişte vicdani ret mücadelesinin verilmeye başlandığı alanlar için önemli bir örnek teşkil etmektedirler. Militarist devlet geleneğinin toplumsal yapılarında önemli yer tuttuğunu bildiğimiz bu ülkelerdeki antimilitarist mücadele tecrübesi, antimilitarizmin karşılaşılabileceği zorluklar ve sunduğu fırsatları inceleme imkânı sunmaktadır.

Tablo 1: Kuzey ve Güney Amerika’da Zorunlu Askerlik Hizmeti ve Vicdani Ret

	Zorunlu Askerlik Hizmeti	Zorunlu Askerlik Süresi	Vicdani Ret Hakkının Tanınması	Alternatif Sivil Hizmet Süresi	Açıklamalar
ABD	Yok	-	1970	-	Profesyonel ordu vardır
Meksika	Var	12 ay	Yok	-	-
Şili	Var	8-12 ay	Yok	-	-
Kolombiya	Var	1-2 Yıl	Yok	-	-
Paraguay	Var	1-2 Yıl	1992	Yok	Vicdani retçiler alternatif sivil hizmet yapmak zorundadır.

2.4.1.1 Amerika Birleşik Devletleri

Vicdani retçiler tarafından verilen mücadele Amerikan tarihinin yaklaşık dört yüzyılını kapsamaktadır. Bu süreyi temel olarak dörde bölebiliriz. Bunlardan ilki 16. yüzyılda başlayıp 13 İngiliz kolonisinin bağımsızlıklarını ilan ettikleri 1776’ya kadar süren Koloni Dönemidir ve bu dönemde 13 Koloni’nin hemen hepsi tarafından vicdani retçilerin hakları tanınmıştır. 1787–1940 yıllarını kapsayan döneme ise ikinci dönem diyebiliriz. Amerikan hükümetleri bu dönem boyunca vicdani retçilerin haklarında iyileştirmeler yapmış ve uygulamanın ulusal olarak yaygınlaştırılmasını sağlamışlardır. Daha sonra 1940’da ulusal bir hak olarak vicdani reddin tanınmasıyla

üçüncü dönem, 1970’de ise ABD Yüksek Mahkemesi tarafından seküler gerekçelerle de vicdani reddin kabul edilmesiyle birlikte dördüncü dönem başlamıştır.¹⁹⁷

17. yüzyılın ilk yarısında Kuzey Amerika’ya gelen İngiliz göçmenler, askeri sistemi yenileyerek ‘tüm sağlıklı mal sahibi erkekleri’ kendilerine karşı yapılan saldırılarda topluluklarını korumakla sorumlu tutmuşlardır. Fakat Pensilvanya’ya yerleşen ve Evrensel Barış Kilisesi’ne mensup pasifist bir grup olan Quakerlar bu sorumluluğu reddetmişlerdir. Quakerları Hollanda, Polonya ve İsviçre’den gelen diğer pasifist protestanlar Menonit ve Amiş’ler ve sonrasında da 18. yüzyılın başında Almanya’dan gelen Brethen veya Dunker olarak bilinen Alman Pietistler ve Morovya’dan (Liberya) gelen Morovyarlar izlemişlerdir. Bu gruplara karşı yerel kuvvetler cezalandırma, hapsetme ve mallarına el koyma gibi tedbirler uygularken koloni hükümetleri çiftçilik ve zanaatçılıkla uğraşan ve ekonomik açıdan üretken bu gruplarla uzlaşma yoluna gitmişlerdir. Bu dönemde askerlik yapmayı reddedenlere eşitlik olgusuna zarar vermemek amacıyla askerlik yapmamak karşılığı belirli bir ücret ödeme, başka bir işte çalıştırma ya da yerine başka birini askere gönderme gibi bazı haklar tanınmıştır. Ancak bu haklar modern zamanlarda gelişen ve yasayla tanımlanan resmi ‘hak’lar değildir.¹⁹⁸

1775–1783 Devrimci Savaşı ve 1812 Savaşı’nda gönüllü olarak askere alınan gençlere, devlet savaş sonrasında toprak vermeyi vaat etmiştir. 1861–1865 ABD İç Savaşı sırasında ise gönüllü askerliğin yerini zorunlu askerlik uygulaması almıştır. Temmuz 1863’te çoğunluğunu İrlandalı göçmenlerin oluşturduğu binlerce erkek New York’da zorunlu askerlik karşıtı isyanlar çıkartmıştır.¹⁹⁹ 1870’lerde vicdani reddi kırsal kesim ve çiftçi sınıfından şehir hayatına taşıyan ve işçi sınıfı arasında yaygınlaşmasını sağlayan Yehova Şahitleri, Charles Toze Dusell tarafından Amerika’da kurulmuş ve kısa sürede tüm dünyaya yayılmıştır. 1898’de İspanyol-Amerikan Savaşı sırasında devlet 18 ile 45 yaş arasındaki her erkeğin askeri hizmete tabi tutulacağını ilan etmiştir. Bunun üzerine çoğu Yehova Şahidi olmak üzere 6.000 kişi vicdani reddini açıklamıştır.²⁰⁰ Birinci Dünya Savaşı’na girilen 1917 tarihinde ABD Kongresi, 21–30 yaşları arasındaki her erkeğin kayıt altına alınmasını ve uygun bulunanların askere alınmasını sağlayacak olan Seçmeli Hizmet Yasası’nı (Selective

¹⁹⁷ Agm.

¹⁹⁸ Agm.

¹⁹⁹ Gutmann, agm, 168.

²⁰⁰ Moskos, Chambers, agm.

Service Act) kabul etmiştir. Birinci Dünya Savaşı'nın sonunda beş milyon erkek ABD Silahlı Kuvvetlerine hizmet vermiş olsa da yaklaşık 300.000 kişi askere gitmemek için çeşitli yollara başvurmuştur.²⁰¹ Savaş süresince ABD'de 3.989 vicdani retçi²⁰² ortaya çıkmıştır.²⁰³

İkinci Dünya Savaşı'ndan önce ise Seçmeli Eğitim ve Hizmet Yasası (Selective Training and Service Act) çıkarılmış ve ilk kez Ulusal Kura (National Lottery) ile barış zamanında askerlik uygulaması başlatılmıştır. İkinci Dünya Savaşı'nda ABD nüfusunun %12'si, nitelikli erkeklerin ise %56'sı savaşa katılmıştır.²⁰⁴ Savaş sırasında ABD Kongresi Seçmeli Eğitim ve Hizmet Yasası'nı (Selective Training and Service Act) çıkararak 21–35 yaşları arasındaki her erkeğe zorunlu askerlik için yoklama yaptırma şartı getirmiştir. Buna rağmen Birinci Dünya Savaşı'ndan farklı olarak, 'samimi retçilerin'²⁰⁵ varlığını kabul eden ABD hükümeti vicdani retçileri daha çok tarihi barış kiliselerince idare edilen sivil kamu hizmeti kamplarında çalıştırmıştır. Çoğunluğunu Yehova Şahitleri'nin oluşturduğu 6.000 kişi ise inançları çerçevesinde devletle hiçbir işbirliğini kabul etmedikleri için tutuklanmıştır.²⁰⁶ Bu savaşın sonunda zorunlu askerlik uygulaması kaldırılmış olsa da Soğuk Savaş kendini hissettirmeye başladıktan sonra 1948'de 18–35 yaşları arasındaki tüm erkekler iki yıl süreyle zorunlu askeri hizmete tabi tutulmuştur.²⁰⁷

Amerika'daki vicdani ret hareketinin gelişimini önemli ölçüde Vietnam Savaşı belirlemiştir. Vietnam savaşı için orduya alınanlardan çok daha fazla sayıda genç vicdani retçiler arasında yer almıştır. 1965 senesinde, bir müzisyen olan Pete Seeger'ın açtığı dava ile ABD Temyiz Mahkemesi (Supreme Court), zorunlu askerlik hizmetinden muafiyet hakkını seküler retçileri de kapsayacak şekilde genişletmiştir. Mahkemenin kararına göre vicdani ret hakkı askerliği sadece tanrının ahlaki emirleri sebebiyle reddettiğini deklare edenler için değil aynı zamanda savaş hakkındaki

²⁰¹ Gutmann, agm, 169.

²⁰² Askerler bu kişilere "yellowbacks" diyorlardı.

²⁰³ Ernest L. Meyer - John Day, "Hey! Yellowbacks!", **The War Diary of a Conscientious Objector** Jerome S Ozer Pub (New York: 1972): 15.

²⁰⁴ Gutmann, agm, 167.

²⁰⁵ Konuya ilişkin literatürde de sık sık kullanılan 'samimi retçi' tabiri, resmi vicdani ret başvurularında yetkili mercilerce kişinin dini, politik, felsefi inançlarıyla ilgili sorgulamalarda aranana içtenlik ve samimiyete ilişkin bir ifade olması sebebiyle turnak içinde kullanılmasında bir sakınca görülmemiştir. Amerikan Savunma bakanlığının konuya ilişkin talimatında bahsedilen özellikler halen "Whose position is firm, fixed, sincere and deeply held." şeklinde tanımlanmaktadır.

²⁰⁶ Chambers II, , agm, 30–34.

²⁰⁷ Gutmann, agm, 169.

“içten ve anlamlı görüşleri” sebebiyle askerlik yapmayı reddeden vicdani retçiler için de geçerli olacaktır.²⁰⁸ 1970’de ise mahkeme bir adım daha atarak ‘etik ve ahlaki inançların’ dini inançlar kadar önemli olduğuna hükmetmiştir. Fakat buna rağmen mahkeme sadece belirli savaflara katılmayı reddeden seçici reddi kabul etmemiş ve bir kişinin vicdani retçi tanımına uyabilmesi için tüm savaflara karşı olması şartını aramıştır. Savunma Bakanlığı’nın resmi istatistiklerine göre 1965–1970 yılları arasında, askerlik için kayıt yaptıran 170.000 erkek aynı zamanda vicdani ret statüsü için de başvuruda bulunmuştur. 1972 yılında askere alınan her 100 Amerikalı’ya karşı 131 kişi vicdani retçi olarak askerlikten muaf tutulmuştur.²⁰⁹ ABD’de zorunlu askerlik hizmeti resmi olarak 1973’te sona ermiş ve Tamamen Gönüllü Kuvvetler (All Volunteer Force) sistemine geçilmiştir.²¹⁰ Bunun en önemli sebeplerinden biri Vietnam Savaşı sırasında Amerikan halkı arasında gelişen antimilitarist reaksiyondur. Aynı yıl ABD güçlerinin Vietnam’dan çekilmesinin en önemli sebebinin de söz konusu savaş karşıtı toplumsal direniş olduğu söylenebilir.

Martin Luther King Jr. ve Boyard Rustin gibi muhalif Afrikalı Amerikalıların başını çektiği bazı gruplar 1960, 1970 ve 1980’ler boyunca vicdani retçi statüsü talep ederek, bu yöndeki mücadeleleri devam etmiş olsalar da, dünya toplumlarındaki yaygın ‘kahraman asker’ algısının bir yansıması olarak tarihi boyunca Amerika’daki Afrika kökenli Amerikalılar silahlı servislerde hizmet etmek için istekli olmuşlardır. Bunun sebebi savaş vasıtasıyla sahip olabilecekleri kahramanlık payesi sayesinde toplumsal olarak kabul edilmek ve dahası henüz sahip olmadıkları dönemlerde vatandaşlık haklarını almak olmuştur. Benzer bir süreç şartlı tahliye olan mahkûmları, üniversite borçları karşılığı öğrencileri ve vatandaşlığa geçmeyi bekleyen kaçak göçmenleri ‘gönüllü’ olarak askeri hizmete alan Amerikan Ordusu’nda bugün de gözlemlenebilmektedir. ABD’de ekonomik, politik ve kültürel sermayeye sahip olmayan gençler çeşitli vaatlerle orduya alınmaya devam ediliyor.

İlerleyen yıllarda vicdani ret gönüllü olarak orduya yazılanları da kapsayacak biçimde genişlemiştir. 1980’lerde bu kişilerden vicdani reddini açıklayan 150’si ordudan çıkarılmıştır.²¹¹ Daha sonra bu statü için başvuranların sayısını belirlemek

²⁰⁸ http://en.wikipedia.org/wiki/United_States_v._Seeger

²⁰⁹ 1973 senesinde yayınlanan ve 1 Ocak ile 30 Haziran arası dönemi kapsayan ‘Semiannual Report of the Director of Selective Service’ raporundan aktaran: Moskos, Chambers, agm.

²¹⁰ Gutmann, agm, 170.

²¹¹ Speck, agm, 51.

çok zor olsa da Birinci Körfez Savaşı'nın ilk yılı içinde ABD askeri raporlarına göre 473 asker vicdani ret başvurusu yapmıştır. Savaş sırasında ise ABD Ordusu Suudi Arabistan'a varana kadar askerlerin başvuru yapmaları yasaklanmıştır. Daha sonra ordu 111 askerin başvurusunu kabul etmiş ancak başvuruda bulunan diğer askerlerin 2.500'üne hapis cezası vermiştir. Diğer yandan raporlar savaş süresince 8.000 askerin firarla suçlandığını göstermektedir. 2003'te başlayan Irak'ın işgal operasyonu ile ilgili rakamlar da ilk harekâtın istatistiklerini destekler nitelikte olmakla birlikte kesin değildir. Vicdani Retçiler Merkez Komitesi'nin (Central Comimittee for Conscientious Objectors) web sitesinde yer alan habere göre "Pentagon istatistikleri Irak işgalinin başından beri 5.000 askerin ABD ve deniz aşırı üslerden firarla suçlandığını göstermektedir." Bu tablonun oluşmasında kuşkusuz en önemli faktör vatandaşlık başvurularının kabulü için ordu hizmetinde 'gönüllü' olan göçmenlerin bu periyodun tamamlanmasından sonra ordudan çıkmak istemelerine rağmen yetkili organlarca orduda kalmaya zorlanmalarıdır.²¹²

2007 yılı itibarıyla, ABD nüfusunun yaklaşık yüzde 9'u, yani yaklaşık 26 milyon kişi çeşitli zamanlarda orduda görev yapmıştır. 20. yüzyılın sonunda ABD Silahlı Kuvvetleri ülkedeki en büyük işveren durumundadır.²¹³ ABD'de yasadışı olarak yaşayanlar dâhil 18 yaşına gelen her erkek, isim ve irtibat bilgilerini federal hükümetin Seçmeli Hizmet Sistemi'ne (Selective Service System-SSS) bildirmek zorundadır. ABD'de şu anda resmi bir zorunlu askerlik hizmeti yoktur. Dolayısıyla, vicdani ret statüsü için sadece önceden askere yazılmış olup daha sonra fikrini değiştirenler başvurabilmektedir.²¹⁴

2.4.1.2 Meksika

1942'de yürürlüğe giren Ulusal Askerlik Hizmet Yasası'na göre Meksika'da 18 yaşına gelmiş, fiziksel ve zihinsel açıdan elverişli tüm erkekler her pazar sabahı kendi mahallelerindeki askeri birimlerde eğitim almak zorundadırlar ve bu süre mümkün olduğu hallerde haftada ikiye çıkartılabilmektedir. Bu yasa bazı küçük değişikliklerle hâlâ yürürlükte. 18 ile 40 yaşları arasındaki her erkek yaşadıkları yerin yakınlarında her cumartesi sabahı askeri eğitim almaktadır. Kısıtlı kaynaklara sahip Meksikalı gençlerin önündeki az sayıdaki seçenektan biri de orduya girmek ve

²¹² Gutmann, agm, 176-177.

²¹³ Agm, 167-170.

²¹⁴ Agm, 165.

rütbece yükselmeye çalışmaktır. 17 yaşında sisteme kayıt yaptıran gençler bir kura çekmektedirler. Bu kurada “beyaz top” çekerlerse 18 yaşına geldiklerinde bir yıl askerlik yapmakta, eğer “siyah top” çekerlerse askerlikten muaf sayılmaktadırlar. Beyaz top çeken gençlerin üçte biri askerlik hizmetlerini sosyal yardım etkinlikleri yoluyla geriye kalanlar ise gönüllü askerlerle birlikte ordu etkinlikleri yoluyla yerine getirmektedirler. Meksika’da doğan ya da yurttaşlığa sonradan kabul edilen her üç erkekten biri Meksika ordusunda bir yıl zorunlu hizmette bulunmak zorunda kalmaktadır. Buna göre 1985’te 130.000 kişiden oluşan Meksika ordusunun sayısı bugün 240.000’e kadar yükselmiştir.²¹⁵

Her ne kadar Meksikalı erkekler kanunen askerlik hizmeti yapmak zorunda olsalar da bu hizmet gerçekte çok az askeri eğitim içermektedir. Bu durumu Başkan Diaz Ordaz’ın huzurunda bir albay şöyle ifade etmiştir;

“Eskiden beri gelen ideolojilere uygun olarak Meksika, militarist olmayan bir devlettir. Bunun için ulusal askerlik hizmeti yapanlar bir askerlik formasyonu almak için değil, yalnızca disiplin, onur ve bağlılık ilkelerini öğrenmek ve sivil hayata dönünce bu sağlam ilkelerden yararlanmak için ordu saflarında kısa bir misafirlik yapmaktadır.”²¹⁶

Meksika yasaları vicdani ret hakkını tanımamaktadır.²¹⁷ Meksika devleti bu hakkı tanımamakla kalmamış aynı zamanda “bugüne kadar askerlik hizmetine dair hiçbir vicdani ret vakası yaşanmadığını, çünkü Meksikalıların yurttaş olarak askeri zorunluluklarını yerine getirmek konusunda vicdanlı olduklarını dolayısıyla bu konuya ilişkin herhangi bir mevzuata gerek kalmadığını” iddia ederek toptan bir inkâr politikası benimsemiştir. Öyle ki, bugün Meksika’daki birinin vicdani retçi olabilmesi için öncelikle Meksika yasalarının uluslararası yasaları çiğnediğini kanıtlaması gerekmektedir.²¹⁸

Hükümetin bu söylemine karşılık tarih bize Meksika’da çok kuvvetli bir antimilitarist geleneğin varlığını gösteriyor. Meksika’da diktatör Porfirio Diaz’ın federal ordusuna karşı devrimci yerel önderlerin başlattığı isyan sonucunda bu ordu 1914-1915’te parçalanmıştır. Bu devrimi gerçekleştiren çeşitli yerel şefler, resmi ideolojiden hiçbir zaman silinmeyecek bir antimilitarizmin etkisi altındaydılar. Öyle ki, bu yerel şeflerin bazıları sürekli bir ordu fikrine karşı çıkmış, bazıları ise

²¹⁵ Agm, 178-181.

²¹⁶ Alain Rouquie, **Latin Amerika’da Askeri Devlet**, Bas. Haz. Şirin Tekeli (İstanbul: Alan Yay, 1986), 213.

²¹⁷ Gutmann, agm, 165.

²¹⁸ War Resisters International (WRI), “Mexico”, 2007b., aktaran: Agm.

başkomutan olmayı reddederek kendisine ‘birinci şef’ dedirtmiştir. Modern Meksika sisteminin merkezi yapısını kazanabilmesi için bu bölgesel şeflerin ortadan kaldırılmasına ve siyasetin sivilleştirilmesi için askeriye’nin askerleştirilmesine girişilmiştir. Bu bağlamda askeri okullar açılarak askeriye’nin askeri kulvara girmesi sağlanırken, bölgesel şefler ise sistemin asgari gereklerine uyum göstererek Devrim Partisi çatısı altında toplanmaya zorlanmıştır. Bu asgari koşullara uymayı kabul etmeyen Emiliano Zapata ve Pancho Villa ise öldürülmüştür.²¹⁹

Bölgede Meksika ordusu kadar sessiz bir ordu olmadığı gerçeği göz önünde bulundurulursa, askerlerin siyasetin çok yakınında bulunup birçok kamusal mevkiide aktif olarak görev almalarına rağmen, merkezi siyasi otoritenin onları siyasetin dışında tutmak konusunda başarılı olduğunu söyleyebiliriz.

2.4.1.3 Şili

Şili’nin militarizm tarihi bir noktada Türkiye’nin tarihiyle ortak bir seyir izlemiştir. Peru ve Bolivya ittifakı karşısında Pasifik savaşında zafer kazanmış olsa da, etrafının düşmanlarla sarılmış olduğunu hissetmekte olan Şili, ordusunu yeniden örgütlemek için Avrupa’ya yönelmiş ve Alman ekolünü örnek almıştır. 1885 yılında Şili hükümeti, kara ordusunu “profesyonelleştirmek” için Almanya’dan bir misyon davet etmeye karar vermiştir. Bu sıralarda Güney Amerika’da başlayan silahlanma yarışı çerçevesinde 1898’de Şili hükümeti silah satın almak için dışarıdan büyük bir borç almıştır ve alacaklılarına gümrük gelirlerini rehin olarak vermekten dahi çekinmemiştir. Şili’de Prusyalılaştırmanın izleri bugün bile fark edilebilmektedir.²²⁰

Yabancı ordu misyonlarının gittikleri ülkelerde sadece danışmanlık ve teknoloji transferi gibi faaliyetler yürütmekle yetinmediklerini, doğrudan ulusal savunma ve toplumsal militarizasyon stratejilerinin oluşturulması süreçlerine dâhil olduklarını göz önünde bulundurursak, 1973–1990 arasındaki Pinochet militarist diktatörlüğünün kökenlerini anlamakta güçlük çekmeyiz. Askerlik hizmetinde bulunmak Şili’de 1900 yılında zorunlu hale getirilmiştir. Buna göre 18 ila 45 yaş arasındaki tüm erkekler askerlik yapmak zorunda tutulmuştur. Bu düzenleme ile Şili kara ordusunun asker sayısı bir yılda üç kat artmıştır.²²¹ Buna rağmen 1973’e kadar Şili kuruluşu ve gelişimi yönünden dünyadaki sayılı sivil ülkelere biri olarak

²¹⁹ Rouquie, age, 209-215.

²²⁰ Age, 86-87.

²²¹ Age, 102-103.

kalmıştır.²²² 1950’lerde ABD ile ilişkileri yoğunlaşan Şili ordusunun 1970 itibarıyla ABD’de veya ABD dışındaki Amerikan üstlerinde eğitim görmüş 4374 subayıyla birlikte 61.000 kişilik bir ordu gücü oluşmuştur.²²³ Bundan sadece üç yıl sonra 11 Eylül 1973’te ise General Pinochet askeri darbe yaparak ülkede iktidara el koymuştur.

Bugün Şili’de 8 ila 18 ay arası değişen zorunlu askerlik bulunmaktadır ve vicdani ret hakkı tanınmamaktadır. Zorunlu askerlik hizmeti süresince gençler orduda kötü muameleye uğramaktadırlar. Öyle ki, 1996’da askerlik hizmetini yapmakta olan Pedro Soto Tapia adlı bir gencin ölmesi ve yapılan soruşturma sonrasında hiç kimsenin ceza almamış olması ülkede büyük çalkantılara neden olmuştur. Benzer şekilde 2004’te 44 askerin bir dağ birliğinde donarak ölmesi üzerine hükümet askere alma sisteminde değişikliğe gitmek zorunda kalmıştır. Ancak yapılan değişiklikler çerçevesinde halkın “zorunlu” askerlik yerine “gönüllü” askerliğe özendirilmesi yönünde bir gelişme kaydedilememiş ve asker kaçaklarının sayısında artış gözlenmiştir. Bu bağlamda, yaklaşık on yıldır “Ni Casco Ni Uniforme”²²⁴ adlı grup tarafından yürütülmekte olan vicdani ret hareketinin yanında, 2006’da ülkedeki diğer antimilitarist hareketlerin de koordinasyonunu sağlamak amacıyla “*El movimiento Antimilitarista de Objecion de Conciencia*” (MAOC) kurulmuştur.²²⁵

Şili’deki vicdani retçiler, kendilerine vicdani ret hakkının tanınmaması nedeniyle, Amerikalar Arası İnsan Hakları Komisyonu’na başvuruda bulunmuşlardır fakat bu başvuru reddedilmiştir. Komisyon, vicdani ret hakkının tanınmadığı ülkelerde askerlik hizmetinin vicdan ve düşünce hürriyetini engellemediği gerekçesiyle, Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komitesi’nin tavsiye kararlarının aksine, retçilerin başvurusunu geri çevirmiştir.²²⁶

Buna karşın 2007 Ocak’ında İstanbul’da gerçekleştirilen Vicdani Ret Konferansı’na konuk olarak gelen Şilili antimilitarist Pelao Carvallo mücadeleye devam edeceklerini şöyle açıklamıştır:

²²² Pelao Carvallo, “Şili’de Vicdani Red”, Yay.Haz. Çınar, Üsterci, **Çarklardaki...**, 185.

²²³ Rouquie, age, 144.

²²⁴ Ne Kask Ne Üniforma

²²⁵ Carvallo, agm, 187.

²²⁶ Can Başkent, “Uluslararası Vicdani Ret Hareketi”, **İzinsiz Gösteri**, s.179 (Temmuz-Ağustos-Eylül 2008).

“Tüm bunlara rağmen MAOC, antimilitarist nitelikte, kendi kendini finanse eden, doğrudan eylemi savunan bir alternatif olmaktadır. Önümüzde henüz çok uzun bir yol bulunmaktadır. Zira burası öyle bir ülke ki, antimilitarist anlayış kendiliğinden bireylerin ve halkların sosyal bilincinde yer almamaktadır.”²²⁷

2.4.1.4 Kolombiya

Birleşmiş Milletler İnsani İlişkiler Alt Sekreteri Jan Egeland'in 2004'te belirttiği gibi "Kolombiya, batı yarıkürenin açık ara en büyük insani katastrofisidir."²²⁸ Her iç savaş ülkesinde olduğu gibi, Kolombiya'da da oldukça zorlayıcı bir askerlik rejimi mevcuttur. Gerek gerillalar, gerek paramiliterler gerekse resmi ordu zorlaması altında gençler için silâh altına alınmaktan başka çıkar yol görünmemektedir. Dolayısıyla da, vicdani ret hakkı Kolombiya'da hukuki olarak tanınmamaktadır. Dahası, son bir yıldır, üniversiteye gitmek isteyen gençler, eskisi gibi eğitimleri sonunda değil, üniversite eğitimlerine başlamadan önce askere çağrılmaktadırlar. Askere alma politikasındaki bu değişim, elbette birçok vicdani retçinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Kolombiya'da 1988'den beri var olan vicdani ret hareketinin yayılmamasının altındaki nedenlerden biri, askerlik tezkere belgesinin, yasa dışı yollardan yaklaşık 200 dolara alınabiliyor olmasıdır. Bu belgeye sahip olunması, kişinin askerlikle ilişkisinin olmadığını ispatlamakta, dolayısıyla olası bir kontrolde kişi askerlik yapmış görünmektedir. Bunlara bağlı olarak, giderek artan sayıda gencin bu yolu seçmesi, askerlik karşıtı hareketlerin politikleşmesini bir ölçüde engellemektedir. Gene de, tüm bunlara rağmen, yaklaşık 50 yıldır silahlı çatışmalarla birlikte yaşayan Kolombiya, son 20 yılda, antimilitarizm ile nispeten angaje olmuştur.²²⁹

1994'te Luis Gabriel Caldas'ın vicdani ret deklarasyonu sırasında tutuklanması ve sonrasında Uluslararası Af Örgütü tarafından düşünce mahkûmu olarak tanınmasıyla, Kolombiya vicdani ret hareketi uluslararası hareketin dikkatinin merkezine yerleşti. Daha sonrasında, özellikle gençlik örgütlerinin çabaları sonucu, 13 vicdani ret grubundan oluşan Ulusal Vicdani Retçiler Asamblesi oluşturuldu. Bu federasyon şimdiye dek gerçekleştirdiği birçok ulusal ve uluslararası organizasyonla, hareketin Kolombiya'da güçlenmesi için çalışmaktadır.²³⁰

²²⁷ Carvallo, agm, 189.

²²⁸ Noam Chomsky, "On Colombia: Introduction to Dough Stokes America's Other War: Terrorizing Colombia", Zed, December, 2004, <http://www.chomsky.info/articles/200412--.htm>

²²⁹ Başkent, agm.

²³⁰ Başkent, agm.

Ancak uzun yıllar sonucunda oluşan toplumsal algıları kırmak hiç de kolay bir iş olmamıştır. Kolombiya'daki güçlü militarist gelenek vicdani retçileri hala vatan haini olarak gören toplumsal yapıyı korumaktadır. Buna iyi bir örnek ise Martin Rodriguez'in askerlik şubesine çağrıldığında, kendini utana sıkıla vicdani retçi olarak tanıtmaya üzerine memurun, "işte bir gerilla daha" diyerek amirini çağırmasıdır.²³¹

2.4.1.5 Paraguay

Paraguay'da 1989'da Alfredo Stroessner diktatörlüğü sona erdikten sonra 1992'de hazırlanan yeni anayasanın 37. Maddesine göre "etik ya da dini gerekçelerle vicdani ret hakkı Anayasa ve yasaların izin verdiği çerçevede tanınmıştır". İlk retçiler ise 1993'teki açıklamalarıyla ortaya çıkmıştır. Beş vicdani retçi 1994'te Meclis İnsan Hakları Komisyonu karşısında açıklamalarını tekrarlamış ve kendilerine birer vicdani retçi kimliği verilmiştir. Bu kimlik askeri kimliğinin eşdeğeri bir belge olarak kendisinden askeri yükümlülüğüne ilişkin bir soru sorulması halinde, kişinin göstererek muafiyetini belgeleyebileceği bir resmi evrak olarak düzenlenmiştir. Paraguay vicdani ret hareketinin ismi MOC-Py'dir²³². İlk olarak 1993'te beş kişinin vicdani reddini açıklamasıyla başlayan süreç, Paraguay'da sayının 2000 yılında 12.000'e ulaşmasıyla devam etmiş, 2001'de bu sayı 41.000'e çıkmıştır. Bugün askerlik hizmetini yapan her 5.500 kişiye karşılık 8.000 vicdani retçi ve 45.000 asker kaçağı bulunmaktadır. Paraguay şu anda dünyada vicdani reddin tanındığı ve yerine eşdeğer bir hizmetin konulmadığı ilk ve tek ülkedir.²³³

2.4.2 Avrupa

Avrupalı devletler 1970'lerin ortasından başlayarak vicdani ret hakkını sivil hizmette bulunma karşılığında tanımaya başlamıştır. Ancak silahlı hizmet yapmayı istemeyen bu insanlar, çoğunlukla askerlikten daha uzun bir süre hastane, okul vb. sosyal hizmetlerde çok düşük ücretlerle hizmet etmeye zorlanıyorlardı. Batılı devletler, Avrupa'da sivil hizmet seçeneğini getirerek vicdani ret hareketinin büyük bir bölümünün beklentilerini karşıladılar. Ancak bugün Avrupa'da hak ve talepler

²³¹ Martin Rodriguez: www.peacenews.info/issues/2447/244724.html, aktaran: Başkent agm.

²³² MOC-Py: Movimiento de Objecion de Conciencia Paraguay.

²³³ Speck, Friedrich, agm, 161-164.

bakımından vicdani reddin de oldukça ilerisinde bir tavır olarak sivil hizmet yapmayı da reddeden total ret hareketi varlığını sürdürmektedir.²³⁴

Vicdani reddin kanuni güvence altına alınması ise ilk olarak 1916 yılında İngiltere'nin bu hakkı Anayasası'nda tanıması ile gerçekleşmiştir. Daha sonra, 1917 yılında Danimarka, 1920'de İsveç, 1922'de Hollanda, 1931'de Finlandiya, 1949'da Almanya, 1963'te Fransa ve Lüksemburg, 1972'de İtalya, 1974'de Avusturya, 1976'da Portekiz, 1978'de İspanya, 1988'de Polonya, 1989'da Macaristan, 1990'da Çek Cumhuriyeti, Letonya, Slovakya Cumhuriyeti, 1991'de Slovenya, 1994'de Estonya ve 1997'de Yunanistan ile Litvanya "vicdani ret" hakkını tanımışlardır.²³⁵

İlk kez 5 Eylül 1798'de Fransa'da gündeme gelen²³⁶ zorunlu askerliğin doğduğu yer olarak Avrupa vicdani ret hareketi açısından belki de en önemli bölgedir. Zorunlu askerliğin uzun tarihi süresince bazı Avrupa ülkelerinde, yapılan kanuni düzenlemelerle zorunlu askerlik hizmeti yerine kamu hizmeti yapma opsiyonu getirilmiştir. Bu ülkeler; Avusturya, Danimarka, İsveç, Finlandiya, Estonya, Ermenistan, Yunanistan ve Güney Kıbrıs'tır. Avrupa konseyi üyesi olan 47 üyeden sadece Türkiye ve Azerbaycan bu yönde düzenlemeler yapmamıştır.²³⁷ Batı Avrupa'da pek çok ülke son 10 yıl içinde ya zorunlu askerlikle ilgili yasaları mevzuattan çıkararak kaldırmış ya da zorunlu askerlik uygulamasına ilişkin yürütmeyi durdurmuştur. Belçika (1995), Hollanda (1996), Fransa (2002), İspanya (2003), Macaristan ve Çek Cumhuriyeti (2004) ve İtalya (2005).²³⁸

Bu gelişmeler hemen hemen tüm Avrupa ülkelerinde savaş karşıtı hareketlerin oluşturduğu baskı kadar yaşanan teknolojik gelişmeler ve değişen ordu ihtiyaçları sebebiyle de elde edilmiştir. Değişen savaş teknolojileri sebebiyle ordunun ihtiyaç duyduğu savaşan personel niteliğinin değişmesi ordu organizasyonunda stratejik değişiklikler yapılmasına neden olmuştur. Modern savaş pratikleri, çok sayıda niteliksiz askerden oluşan büyük insan gücünden ziyade, 'akıllı' silahları kullanma yeteneğine sahip küçük ama profesyonel ordulara gereksinim duyulduğunu göstermiştir. Zorunlu askerliği geride bırakmış bu ülkelerde 'vergi reddi' ya da savaş

²³⁴ Hakan Atman, "Uluslararası Af Örgütü ve Vicdani Red", http://www.amnesty.org.tr/pdf/bulten_vicdret.pdf

²³⁵ Kafkaslı, agm, 39.

²³⁶ Speck, Friedrich, agm, 153.

²³⁷ Kardaş, agm, 39.

²³⁸ Speck, "Savaş karşıtı...", 44.

bölgelerine gönderilecek ekipmanın kendi ülkelerinden geçişini, depolanmasını önlemeye yönelik yeni hedefler ortaya çıkmıştır. Bu ülkelerde, profesyonel orduya katılımı önlemek ya da profesyonel askerler arasından askerliği bırakmaya karar verenlere destek vermek gibi girişimlere ise pek az rastlanmaktadır. Dolayısıyla bu ülkelerde güçlü bir ret hareketinin artık var olmadığını söyleyebiliriz. Hâlbuki bu yeni yapılanma dâhilinde ‘gönüllü’ profesyonel askerliği ‘seçen’ kişilerin içinde yaşadıkları toplumların ekonomik olarak alt katmanlarından geldikleri, kültürel ve hatta etnik olarak farklı sınıflara mensup oldukları ve aralarında askerlik yapmayı kabul etmeleri karşılığında üniversite borçlarının ya da hapis cezalarının affedileceğine dair taahhütler alanların olduğu göz önünde bulundurulduğunda, antimilitarist mücadelenin hedeflediği noktaya henüz gelememiş olduğu değerlendirilebilir.

Avrupa Birliği Temel Haklar Bildirgesi’nin, ‘Düşünce, din ve vicdan özgürlüğü’ başlığını taşıyan 10. maddesine göre:

1. Herkes, düşünce, din ve vicdan özgürlüğü hakkına sahiptir. Bu hak, din veya inancını değiştirme özgürlüğünü ve din veya inancın tek başına veya topluluk halinde, aleni veya gizli olarak ibadet etme, öğretme, uygulama ve gereklerine uyma şeklinde açığa vurma özgürlüğünü içerir.
2. Bu hakkın kullanılmasına ilişkin ulusal mevzuata uygun olarak dini nedenlerle askerlik görevini yapmayı reddetme hakkı tanınmaktadır.

Tablo 2: AB Üyesi Ülkelerde Zorunlu Askerlik Hizmeti ve Vicdani Ret

AB Üyesi Ülkeler	Zorunlu Askerlik Hizmeti	Zorunlu Askerlik Süresi	Vicdani Ret Hakkının Tanınması	Alternatif Sivil Hizmet Süresi	Açıklamalar
Almanya	Var	9 ay	1949/1956	10 ay	-
Avusturya	Var	8 ay	-	12 ay	-
Belçika	Yok	-	1964	-	1995'te zorunlu askerlik kaldırıldı
Bulgaristan	Yok	-	-	-	2008'de zorunlu askerlik kaldırıldı
Çek Cumh.	Yok	-	1990	-	2004'te zorunlu askerlik kaldırıldı
Danimarka	Var	Ort: 4 ay	1917	Ort: 4 ay	-
Estonya	Var	8-11 ay	1994	12 ay	-
Finlandiya	Var	180 gün	1931	395 gün	-
Fransa	Yok	-	1963/1983	-	2001'de zorunlu askerlik kaldırıldı
Hollanda	Yok	-	1922	-	1996'da zorunlu askerlik kaldırıldı
İngiltere	Yok	-	1916	-	-
İspanya	Yok	-	1978/1984	-	2001'de zorunlu askerlik kaldırıldı
İsveç	Var	7,5 ay	1920	7,5 ay	2010'dan sonra zorunlu askerlik kaldırılacak
İrlanda	Yok	-	-	-	Zorunlu askerlik hiç olmadı
İtalya	Yok	-	1972	-	2004'te zorunlu askerik kaldırıldı
Kıbrıs	Var	26 ay	Vicdani ret hakkı yok	Silahsız ask. Hiz.: 42 ay	-
Letonya	Yok	-	1997	-	2006'da zorunlu askerlik kaldırıldı
Litvanya	Var	12 ay	1990	18 ay	-

Lüksemburg	Yok	-	1963	-	1967’de zorunlu askerlik kaldırıldı
Macaristan	Yok	-	1989	-	2004’te zorunlu askerlik kaldırıldı
Malta	Yok	-	-	-	Zorunlu askerlik hiç olmadı
Polonya	Var	9 ay	1988	18 ay	-
Portekiz	Yok	-	1976-1992	-	2004’te zorunlu askerlik kaldırıldı
Romanya	Yok	-	-	-	2007’de zorunlu hizmeti kaldırıldı
Slovakya	Yok	-	1990	-	2005’te zorunlu askerlik kaldırıldı
Slovenya	Yok	-	1991	-	2003’te zorunlu askerlik kaldırıldı
Yunanistan	Var	12 ay	1997	30 ay	-

Tablo 3: AB Üyesi Olmaya Aday Ülkelerde Zorunlu Askerlik Hizmeti ve Vicdani Ret

AB Adayı Ülkeler	Zorunlu Askerlik Hizmeti	Zorunlu Askerlik Süresi	Vicdani Ret Hakkının Tanınması	Alternatif Sivil Hizmet Süresi	Açıklamalar
Hırvatistan	Yok	-	-	-	2007’de zorunlu askerlik kaldırıldı
Makedonya	Yok	-	-	-	2006’da zorunlu askerlik kaldırıldı
Türkiye	Var	6-15 ay	Vicdani Ret hakkı yok	-	-

Tablo 4: Diğer Avrupa Ülkelerinde Zorunlu Askerlik Hizmeti ve Vicdani Ret

Diğer Avrupa Ülkeleri	Zorunlu Askerlik Hizmeti	Zorunlu Askerlik Süresi	Vicdani Ret Hakkının Tanınması	Alternatif Sivil Hizmet Süresi	Açıklamalar
Arnavutluk	Var	6-12 ay	1998	12 ay	2010'dan sonra zorunlu askerlik kaldırılacak
Andora	Yok	-	-	-	Andora'nın ordusu yok
Azerbeycan	Var	12-18 ay	Vicdani ret hakkı yok	-	-
Belarus	Var	12-18 ay	1994	Yok	Sadece dini sebeplerle vicdani retçi olunabiliyor
Bosna Hersek	Var	4 ay	2004	6 ay	-
Ermenistan	Var	24 ay	2004	42 ay	Retçiler hapis cezasına çarptırılıyor
Gürcistan	Var	18 ay	1997	36 ay	-
İzlanda	Yok	-	-	-	İzlanda'nın ordusu yok
Lihtenştayn	Yok	-	-	-	Lihtenştayn'ın ordusu yok
Moldova	Var	3-12 ay	1991	%25 maaş bağışı	-
Monaco	Yok	-	-	-	Monaco'nun ordusu yok
Karadağ	Var	9 ay	2003	13 ay	-
Norveç	Var	12 ay	1922	13 ay	-
Rusya	Var	12-24 ay	2004	21-42 ay	2012'den sonra zorunlu askerlik kaldırılacak
San Marino	Yok	-	-	-	San Marino'nun ordusu yok
Sırbistan	Var	9 ay	2003	13 ay	-
İsviçre	Var	260 gün	1999	390 gün	-
Ukrayna	Var	12-18 ay	1996	18-27 ay	2015'dan sonra zorunlu askerlik kaldırılacak
Vatikan	Yok				Vatikan'ın ordusu yok

2.4.2.1 Almanya

1945'e kadar Almanya'da askerlik hizmetinde bulunmayı reddedenler ya suçlu muamelesi görmüş, ya patolojik vaka kabul edilmiş ya da vatan haini olarak hedef gösterilmiştir. Mutlakiyet döneminde pasifist inanca mensup kimselerden askerlik hizmetinden muaf tutulmalarına karşılık olarak belirli yıllık ücretler alınıyordu. Ancak on dokuzuncu yüzyılda bu imkân ortadan kaldırılmış ve bu kişilere orduda silahsız hizmet yapma fırsatı tanınmıştır. Birinci Dünya Savaşı sırasında bu kişilere çıkarıldıkları mahkemelerde itaatsizliklerini sürdürmeleri durumunda karşılaşılabilecekleri ağır cezai yaptırımların izah edilmesine rağmen tutumlarını devam ettirmeleri durumunda olsa olsa akıl hastası oldukları yönünde rapor verilmesi yoluna gidilmiştir. Böylece az sayıdaki retçinin cezai bir yaptırımla karşılaşmalarının önüne geçilmiştir. Nazi döneminde ise savaşma hizmetini reddetmek, “ordunun savunma gücünü zayıflatma” suçuna dâhil edilmiş ve idamla cezalandırılmıştır.²³⁹

II. Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle birlikte Almanya'nın militarist devlet yapısı kökten bir değişikliğe uğradı.²⁴⁰ İtilâf devletlerinin, Nazizm'in yeniden dirilmesini engellemek amacıyla hazırladıkları önerilerin birinde Alman halkının askerlikten muaf olma hakkının garanti altına alınması önerilmiştir. Bu gelişmeler üzerine 1949'da Almanya Federal Cumhuriyeti vicdani ret hakkını kabul etmiş ve Federal Almanya Cumhuriyeti'nin Temel Kanunu'nun 4. maddesinde “hiç kimse vicdani kanaatlerinin aksine olacak biçimde silahlı savaş hizmeti yerine getirmeye zorlanamaz” şeklinde bir düzenleme yapılmıştır.²⁴¹ Ancak Alman hükümetinin bu düzenlemeyi yabancı güçlerin dayatması sonucunda kabul ettiğini söylemek de gerçekçi olmayacaktır. Çünkü Cumhurbaşkanı Theodor Heuss'un parlamenter kurul tartışmaları sırasında, modern savaşlar için ihtiyaç duyulan yeni insan hizmeti konusunda söylediği şu sözler Alman hükümetinin gelişen teknoloji ve yeni savaş taktikleri konusundaki ihtiyaçları nasıl değerlendirdiğini açıklar niteliktedir;

“Silahla savaşmak veya silahla savaşmayı reddetmek bugün artık tamamen eskimiş bir konudur, zira günümüzde bomba imalatı ve tankların geliştirilmesi ortalıkta elinde tabancayla dolaşmaktan daha önemli bir savaş hizmeti anlamına gelmektedir.”²⁴²

²³⁹ Bröckling, **Disiplin**, 389-390.

²⁴⁰ Caroline Moorehead, *Troublesome People: Enemies Of War, 1916–1986* (Hamish Hamilton, London, 1987), 289-300 aktaran: Bröckling, “Çarklardaki...”, 75.

²⁴¹ Jurgen Kuhlmann, Ekkehard Lippert, “The Federal Republic of Germany: Conscientious Objection as Social Welfare”, Moskoss, Chambers, **The New...**, 98.

²⁴² Lutz'dan alıntı: *Krieg und Frieden als Rechtsfrage*, 51., aktaran: Bröckling, **Disiplin...**, 391.

Savaş sonrası istikrarsızlaşan toplumsal yapıyla ve zorunlu askerlik dayatmasıyla yaşanması olası bazı sürtüşmeler alternatif sivil hizmet hakkının getirilmesiyle bertaraf edilmiştir. Dahası Alman hükümetinin isabetle tespit etmiş olduğu gibi gelişen teknolojik imkânlar çerçevesinde savaşlarda kaba insan gücüne duyulan ihtiyacın azalması gönülsüz zorunlu askerlerin güvenilir ve iş bilmez varlıklarını mecburiyet olmaktan çıkarmıştır. Bu yolla hem ordu mensubu personelin bilgi ve beceri düzeyi yükseltilmiş hem de isyancıların ortaya çıkmasını engelleyerek toplumsal stabilizasyona katkı sağlanmıştır.²⁴³ Ancak Luhmann'ın söylediği gibi “savaş hizmetini reddetme biçimindeki anayasal hak, bireyi vicdani bir karar verme yükünden kurtarmıştır” ve bu düzenleme kişiye askerlik hizmeti ile alternatif sivil hizmet arasında seçim yapma zorunluluğu getirmiştir. Böyle bir seçimde bulunmayı reddedenler ise hâlâ ilke olarak hapis cezasına çarptırılmaktadırlar.²⁴⁴

Federal Almanya'nın NATO'ya katılmasıyla birlikte 1959'da vicdani ret hakkı dini retçilerden seküler retçilere, belirli savaşları reddeden seçici retçilerden faal askerlik görevi yapmakta olan retçilere kadar tüm vicdani retçileri kapsayacak şekilde genişletildi. “Devletler arasındaki silahlı çatışmalara karşı çıkan her kişi” için alternatif sivil hizmette bulunma veya ordu içinde silahsız hizmetlerde çalışma hakkını tanıyan Almanya, bu dönemde dünyanın en kapsamlı vicdani ret hakkını tanıyan ülkesi haline geldi.²⁴⁵

1960'ların ortalarına kadar askerlik çağına gelen genç erkeklerin ancak %1'i vicdani ret başvurusunda bulunmuştur. 1968'den sonra büyük oranda artan alternatif sivil hizmet başvuru sahiplerine devlet hizmetlerinin yaygınlaştığı bu dönemde ucuz emek gücü olarak en az üniformalı hizmetkârlar kadar ihtiyaç duyulmuştur.²⁴⁶ 1980'lerin sonuna kadar Almanya'da alternatif sivil hizmetlerde çalışanların sayısı 80.000 kişi ile dünyanın tüm diğer ülkelerinden çok daha fazladır. Nazi deneyiminin toplumsal izlerini silme çabası çerçevesinde, İtilâf devletlerinin yönlendirmesi ve Alman hükümetlerinin değişen koşullara ilişkin isabetli değerlendirmeleri sonucunda tanınan bu haktan yararlanan böylesine büyük bir çoğunluk, emek yoğun üretim

243 Bröckling, “Çarklardaki Kum?”, 74.

244 Bröckling, **Disiplin...**, 395.

245 Moskos, Chambers, agm.

246 Bröckling, age, 395.

biçimiyle sanayi hamlesini gerçekleştirmekte olan Almanya için ciddi oranda ucuz iş gücü anlamına gelmiştir.²⁴⁷

Öte yandan Doğu Almanya’da vicdani ret yasaklanmıştır ve Wilfried Von Bredow Demokratik Almanya Cumhuriyeti’nin yıkılmasının sebebinin vicdani ret hakkının tanınmaması olduğunu iddia etmiştir. 1960–1980 arasında Hristiyan mezhepleri arasında artan ordu karşıtı direnç karşısında son günlerinde vicdani ret hakkını tanıyan Demokratik Almanya Cumhuriyeti’nde rejimi kurtarmak için çok geç kalınmıştır.²⁴⁸

Bugün Alman anayasasına göre her yetişkin erkek askerlik yapmak zorundadır fakat Alman ordusu her yıl 400.000 kişi arasından ancak 60.000 kişiyi askere almaktadır.²⁴⁹ Her bir celp döneminde askerlik çağı gelmiş gençlerin ancak üçte biri orduya katılmaktadır. Vicdani ret başvurusunda bulunanlar alternatif sivil hizmetlerde çalışmak zorundadırlar. Sivil hizmette çalışmak için genellikle yazılı bir başvuruda bulunmak yeterlidir. Değerlendirme kurulları önünde başvuruçunun kendisini savunması gerekliliği ancak silâh altına alındıktan sonra vicdani ret kararı alan “gecikmiş retçiler” için söz konusudur. Bugün alternatif sivil hizmetçiler olmaksızın Almanya’nın sosyal hizmet sektörünün ayakta kalması mümkün değildir. Hastane, bakım ve huzur evlerinde çalışan alternatif sivil hizmetçiler toplumda yetmişli yıllarda hoş karşılanmayan retçilerin meşruiyet kazanmasına sebep olmuştur. Halkın nazarında yaptıkları görevin toplumsal faydası, asker olarak sağlayabilecekleri yarardan çok daha fazladır.²⁵⁰ 2004’ten önce söz konusu sivil hizmetlerin süresi oldukça uzun tutularak kişilerin bu sivil hizmeti tercih etmemesini sağlamak gibi bir eğilim gündemdeyken, sonraları bu sürenin kısaltılmasıyla bu tutumdan vazgeçilmiştir. 2005 yılında askeri hizmete alınan 93.052 kişiye karşılık 83.405 kişi sivil hizmete yazılmıştır. Zaten her celpdeki sağlıklı askerlerin tümü silâh altına alınmamaktadır. Dolayısıyla vicdani ret başvurusunda bulunmaksızın ve sivil hizmet yapmak durumunda da kalmadan askere çağırılmama şansı oldukça yüksektir. Askere alınan gönüllü askerlerin ise aktif bir görevde bulunma olasılığı yoktur. Bir

²⁴⁷ Bu konuda kapsamlı bir değerlendirme için Bknz. Jürgen Kuhlmann & Ekkehard Lippert, About the decline of conscription in post-modern Germany, Paper to the 1995 Biennial Conference of the Inter-University Seminar on Armed Forces and Society, Baltimore, München, 1995.

²⁴⁸ Moskos, Chambers, agm.

²⁴⁹ Başkent, “Uluslararası Vicdani Ret Hareketi”, 70.

²⁵⁰ Bröckling, age, 396.

süredir Kosova, Afganistan, (Doğu) Afrika (Ras Hafun) Burnu ve Lübnan'da görev yapan Alman askerlerinin tamamı profesyonel askerlerden oluşmaktadır.²⁵¹

Almanya'da her yıl 130.000 genç vicdani retçi olarak tanınmaktadır.²⁵² Fakat vicdani reddini açıklayan bu kişiler asker olmak istemiyor olsalar da, vicdani retçi statüsü kazanmaları bu kişilerin mutlaka Alman askeri politikalarına karşı oldukları anlamına gelmemektedir. Askerlik çağına gelen gençler bu kararı daha çok bireysel bir kâr-zarar hesabına göre almaktadırlar. Askere alınmaları durumunda karşılaşmaları olası zorluklar ya da orada geçirecekleri zamanda kazanacakları meziyetlerin muhasebesi bu karara ilişkin fikirlerinin şekillenmesinde temel belirleyici olmuş durumdadır.²⁵³

2.4.2.2 Fransa

1780'lerde Fransa'ya İngiltere'den gelerek yerleşmiş yaklaşık yüz Quaker ailesi bulunmakta ve bunlar askerlik yapmak konusunda devletle önemli bir sorun yaşamamaktaydı. Çünkü yerlerine askerlik yapacak kimseler tutarak bu sorunu ortadan kaldırmışlardır. Ancak bu durum devrim koşullarının oluşmasıyla değişmeye başlamıştır. Bu dönemde insan gücüne duyulan ihtiyaç Quakerlar'ın göze batmasına sebep olduysa da 1791'de desteğini aldıkları Jirodenler'in de yardımıyla Yasama Meclisi'nden askerlikten muaf tutulmayı talep etmişlerdir. Meclis Quakerlar hakkında olumlu ya da olumsuz bir karar almamış fakat onları bu olaydan sonra askere gitmeye de zorlamamıştır. Benzer şekilde sadece Almanca konuşabilen ve Alsas bölgesinde oturan az sayıda Menonit de devrimle birlikte dikkat çekmeye başlamıştır. Quakerlar'dan farklı olarak askerlikten muaf tutulmalarına karşılık ücret ödemeyi ya da çok zorda kalmaları durumunda orduda silahsız hizmet yapmayı da kabul eden bu grup başlangıçta yerel halk tarafından hoş görüşle karşılanmış olsa da cepheden gelmeye başlayan ölüm haberleri üzerine 'tehlikeli' olarak görülmeye başlanmışlardır. Fakat 1793'te Toplumsal Güvenlik Komitesi'ne yaptıkları başvuru kabul edilmiş ve ücret ödeyerek askerlikten muaf tutulmaları ya da silahsız hizmette

²⁵¹ Sayılar için bkz. Deutscher Bundestag, Drucksache 16/760, 24 Şubat 2006, aktaran: Bröckling, "Çarklardaki Kum?", 75-77.

²⁵² Başkent, age, 70.

²⁵³ Bröckling, "Çarklardaki Kum?", 76.

bulunmaları garanti altına alınmıştır.²⁵⁴ Ancak Napoleon'un iktidara gelmesiyle birlikte Fransa'daki barış yanlılarının tüm faaliyetleri ve ayrıcalıkları ortadan kaldırılmıştır.

İlk olarak 1815'de Londra'da kurulan Evrensel Barış Topluluğu'nun bir benzeri Napoleon'un öldüğü 1821 yılında Paris'te kurulmuştur. Bu tarihten sonra Fransa'da gelişim imkânları bulan barış hareketi 1849'da Paris'te toplanan Üçüncü Uluslararası Barış Kongresi ile en uç noktasına ulaşmıştır. Fakat İkinci Cumhuriyet'in ilanından kısa süre sonra Louis-Napoleon Bonaparte'ın krallığını ilan etmesiyle birlikte isyancıların şiddetle bastırılması 1860'larda antimilitarizmin gizlice büyümesi için uygun bir ortam oluşturmuştur. Nihayet 1869'da Fransız anti militaristleri, ordunun ulusal ekonominin çökmesinin başlıca sebebi ve insanlar arasındaki nefretin müsebbibi olduğunu ifade etme noktasına gelmiştir. Bu sırada baş gösteren Prusya Savaşı bu görüşteki politikacıların sürgününe ve antimilitarist düşüncenin politik kültürden dışlanmasına sebep olmuştur. Fransa – Prusya Savaşları süresince modern çağın standart uygulaması halini alan zorunlu askerlik, toplum nezdinde orduya kazandırdığı saygınlık ile militarizmin egemenliğine katkıda bulunurken, orduda yaşanan bireysel tecrübe ve yıkımların antimilitarizm için yeni imkânlar yarattığı söylenebilir.²⁵⁵

Ulus devletin ve zorunlu askerliğin doğduğu yer olan Fransa'da güçlü devlet geleneği içinde vatanî bir görev olan askerlik hizmeti bu geleneğin önemli bir ayağını oluşturmuştur. Bu nedenle tüm Kuzey Avrupa ülkeleri arasında vicdani reddi tanıma konusunda en isteksiz kalan ülke Fransa'dır. Birinci Dünya Savaşı sırasında bazı pasifist gruplar tarafından savunulan vicdani ret parlamentoda da gündeme getirilmiş ancak bu dönemde dahi vicdani reddini açıklayanların sayısı elli kişiyi geçmemiş ve herhangi bir sonuç alınamamıştır.²⁵⁶

Fransa'daki savaş karşıtı hareket için dönüm noktası 1954'te başlayan Cezayir Savaşı olmuştur. Aynı yıl "Les Temps Modernes'in"²⁵⁷ "İtaate Hayır" sözleriyle başlayan önsözü iktidardaki Fransız hükümeti için önemli bir uyarı niteliğindedir.

²⁵⁴ Peter Brock, "Conscientious Objectors in Revolutionary and Napoleonic France", **Against The Draft: Essays on Conscientious Objection From the Radical Transformation to the Second World War** (Canada: University of Toronto Press Incorporated, 2006): 66-83.

²⁵⁵ Paul B. Miller, **From Revolutionaries to Citizens: Antimilitarism in France, 1870-1914** (USA: Duke University Press, 2002):12-16.

²⁵⁶ Michael L. Martin, "France: A Statute...", Moskos, Chambers, **The New...**, 83.

²⁵⁷ Jean Paul Sartre ve Simone de Beauvoir'ın birlikte çıkardıkları bir Fransız dergisi.

Önsözde, “Fransa bugün Kuzey Afrika’da ya terörle hüküm sürecektir ya da silinip gidecektir... Kuzey Afrika’da bir savaş başlıyor, bu savaşı durdurmak ya da kaçınılmaz hale getirmek hükümete bağlı... Biz bu savaşa hayır diyoruz...” ifadelerine yer verilmiştir. İlk olarak bu yazıyla toplumsal tartışmaya açılan savaşın altıncı yılında Şiddetsiz Yurttaş Eylemi ile Katolik ve Protestan Hristiyan ağlar etrafında, silah taşımayı ve sivillere karşı şiddet uygulamayı reddeden bir vicdani ret hareketi gelişmiştir. Bu kişiler sivil hizmette bulunmayı talep etmiştir. Hatta içlerinden bazıları Cezayir’de sosyal hizmetlerde çalışmayı talep etmiştir. Hareket mütevazıdır; ancak eylemleri büyük yankı yaratmıştır. Altmış kişilik bir grup askeri mahkemeye çıkarılan bir arkadaşlarını desteklemiş, aranan bir firariyi desteklemek için elli kişi bir belediye binasını ele geçirmiştir. Diğer yandan askerlik belgelerini yetkili mercilere geri gönderme kampanyası düzenlemiş, Cezayir’e asker taşıyan tren ve kamyonların yollarını kesmişlerdir. Dahası, “toplama kampı” olarak teşhir ettikleri askeri mekânlara karşı yüzlerce kişiyle birlikte çok sayıda gösteri ve yürüyüş düzenlemişlerdir. Bu kapsamda yapılan eylemlerin başında Thol ve Vincennes karargâhlarıyla birlikte İçişleri Bakanlığı kuşatmaları bulunmaktadır. Devlet bu kişilere bir ile beş yıl arası hapis ile birlikte ağır para cezaları vermiş, psikiyatrik tecride maruz bırakmış ve gerektiğinde kamu görevlerinden men etmiştir. Orduda aktif olarak görev yapmakta olan askerlerin arasından firar ederek harekete destek verenleri ise Küba ve Kanada’ya sürgüne yollamış ve ülkeye dönüşlerini on beş yıla kadar engellemiştir.²⁵⁸

Cezayir Savaşı sırasında silah taşımayı ve sivillere şiddet uygulamayı reddeden pek çok Fransız’la birlikte Jean-Paul Sartre, André Breton, Marguerite Duras, Simone Signoret, Jean Bruller (Vercors) gibi aydınların da içinde bulunduğu güçlü bir ret hareketi doğmuş ve hazırlanan “Yüzyirmibirler Manifestosu”²⁵⁹ ile hükümet köşeye sıkıştırılmıştır. Hazırlanan bildirinin sonunda şöyle denilmiştir:

²⁵⁸ Jose Bove, Gilles Luneau, **Sivil İtaatsizliğe Çağrı** (İstanbul: İletişim Yayınları, 2006), 121-123.

²⁵⁹ 6 Eylül 1960’da bir grup Fransız aydını, Cezayir’de savaşan Fransız askerleri itaatsizliğe çağırın, Yüzyirmibirler Manifestosu olarak anılacak bir metne imza atmışlardır. Yüzyirmibirler Manifestosu’nun kaleme alınmasında ve yarattığı sarsıcı etkide iki aydının isimleri ön plana çıkar; 20. Yüzyılın düşünsel, politik ve edebi hayatında önemli izler bırakan bu iki aydın Jean Paul Sartre ve Simone de Beauvoir’dır. Metin yazarlar, sanatçılar ve bilim insanları tarafından imzalanmıştır. İktidarın bu manifestoya imza atanlara karşı tutumu çok sert olmuştur. Manifestoya imza atan ve çeşitli üniversitelerde öğretim görevlisi olan imzacılara, kısa zamanda işten el çektilerirken, dünyaca ünlü Fransız matematikçi Laurent Schwartz da bir günde Ecole Polytechnique’teki kürsüsünü kaybetmiştir. Sartre’in oturduğu dairenin girişine bomba atılmıştır. Sartre ve Simone saldırılar nedeniyle bir süre gizli yaşamak zorunda kalmışlardır. Basın, imzacılar hakkında aşağılayıcı ve küçük

“Cezayir halkına karşı silaha sarılmayı reddetmek haklıdır. Bu redde saygı gösteriyoruz. Fransız halkı adına ezilen ve baskı gören Cezayirlilerin korunmasını ve onlara yardımda bulunulmasını görevleri bilen Fransızların davranışlarını haklı buluyor ve buna saygı gösteriyoruz.”²⁶⁰

Hükümet bu bildiriye şiddetle karşılık vermiş, gazetelere el koymuş, metni imzalayan memurları görevden almış, oyunculara tiyatrolarda oynama yasağı getirmiş, birbiri ardına gelen adli kovuşturmalar başlatmıştır. Ancak başlatılan mücadelenin başarısının önüne geçmek mümkün olmamıştır. 1961’de yapılan referandumun sonucu olarak Fransız halkının %75’i Cezayir’in bağımsızlığından yana oy kullanmıştır. Temmuz 1962’de ise Fransız Ordusu Cezayir’den çekilmiştir ve Cezayir halkı özgürlüğünü kazanmıştır.²⁶¹

Bunun üzerine Haziran 1963’te Başkan Charles de Gaulle’un baskılarıyla, alternatif sivil hizmetin kapsamı ve süresinin ne olacağı gibi detayları da içeren bir tasarı tartışılmaya başlanmış ve Aralık 1963’te Fransa’da vicdani ret ilk defa yasalaşmıştır. Bu tarihe kadar askerlik yükümlülüğünden kaçınanlar için beş yıl hapis cezası uygulanmıştır. Bu kadar geç çıkartılmış olan bu kanun bile aslında sadece bazı pasifist gruplar ve Yehova Şahitleri için uygulanmıştır.²⁶²

Fransa’da barış zamanında zorunlu askerlik 2001 yılında kaldırılmıştır. Günümüzde Fransa’daki vicdani retçilerin oranları Fransa standartlarına göre yüksek olsa da halen Batı’daki en düşük seviye buradadır. 1990’lar boyunca her yıl vicdani retçi statüsü için başvuranların sayısı askerlik yükümlülüğü olanların sadece %3’üne denk gelen 6.000 civarında olmuştur. Ülkede halen profesyonel askerler için vicdani ret hakkı tanınmamaktadır.²⁶³

2.4.2.3 İngiltere

İngiltere dünya vicdani ret hareketinin en eski merkezidir. 1600’lerin ortasından itibaren tarihleyebileceğimiz vicdani ret mücadelesini ilk olarak başlatanlar Quakerlardır. 1660’ta Kral II. Charles’a sundukları “tüm dünyaya kanıt” (testimony to the whole world) isimli bildirilerinde şöyle demişlerdir;

düşürücü sıfatlar kullanarak karşı propagandayı yoğunlaştırmıştır. Sartre ve Simone’un yayını olan “Les Temps Modernes” adlı derginin, manifestonun yayınlandığı ay olan ekim sayısına el koyulmuştur. İmzacılar hakkında kovuşturmalar açılmıştır.

²⁶⁰ Bove, Luneau, age, 125.

²⁶¹ Age, 125.

²⁶² Cain, agm, 279.

²⁶³ http://www.wri-irg.org/programmes/world_survey/reports/France

“Tüm kanlı prensipler ve pratikleri bizler... bütünüyle reddediyoruz... tüm savaş ve bastırmaları, ve silahlı çatışmaları... İsa’nın ruhu... bizi asla kavgaya ve herhangi bir silahlı adamlarla savaşmaya götürmez, ne İsa’nın ne de bu dünyanın Krallıkları için... Dolayısıyla bizler, Tanırının onun doğrularına itaat etmeye çağırdıkları, tüm savaş ve kavgaları reddediyoruz ve bunları yeniden öğrenemeyiz...”²⁶⁴

Bu tavır karşısında savaşmaya zorlanan Quakerlar sürgün edilmiş ve işkence görmüştür. 1700’lerin başından itibaren ise Pensilvanya’ya göç etmeye başlamışlardır.²⁶⁵ Bu tarihten sonra ABD topraklarına yerleşen Quakerlar’ın büyük çoğunluğu pasif direnişlerini burada da sürdürmüşlerdir. Dünyanın diğer bölgelerine dağılan diğer Quakerlar ise Londra merkezli dayanışmalarını büyültmeye devam etmişlerdir. Askerlik hizmetinin tamamen kurumsallaşmasına kadar vicdani ret mücadelesi de düşük yoğunluklu olarak devam etmiştir.

İngiltere’de ilk olarak 2 Mart 1916 tarihinde tüm sağlıklı erkekler için askerlik görevinde bulunmak zorunlu hale getirilmiştir.²⁶⁶ Zorunlu askerlik yasasına karşı oluşacak muhalefeti engellemek amacıyla hükümet bazı önlemlere başvurmuştur. Bunlardan biri evli erkeklerin askere çağrılmalarının ancak bekâr tüm erkekler askere alındıktan sonra mümkün olabileceği yönündeki düzenlemedir.²⁶⁷ Diğer bir düzenleme ise orduda aktif hizmette bulunmak istemeyenlerin özel olarak kurulmuş mahkemelere başvurabileceğidir. Bu düzenleme doğrultusunda vicdani retçilerin durumu hakkında karar vermekle yetkili 2.000 kadar mahkeme kurulmuştur. Bu mahkemelerin üyeleri ise yaşlı emekli memurlar, polisler, din adamları ve iş adamlarından oluşmuştur. Orta sınıftan bu kişilerin savaşa karşı olmaları beklenmediğinden bu mahkemelerin yeterince adil davranmadığı iddia edilebilir.²⁶⁸ Bu mahkemelerden çok az muafiyet kararı çıkmış, 6.000’den fazla retçinin talepleri reddedilmiş ve bunlar askeri cezaevlerine ya da çalışma kamplarına gönderilmiş ve buradaki ağır çalışma koşulları sebebiyle 73 retçi hayatını kaybetmiştir. Başvurusu kabul edilenler ise ölüleri gömmek gibi silahsız işlerde görevlendirilmiştir.²⁶⁹

Bu dönemde toplumsal yapının kendiliğinden devreye soktuğu bir militarist önlem ise dikkate değerdir. Birinci Dünya Savaşı sırasında İngiltere’nin asker ihtiyacını karşılamaya yönelik olarak başlatılan “Beyaz Tüy Kampanyası” bir kadın hareketidir

²⁶⁴ Peter Brock, “Experiences of Quakers Pressed into the Royal Navy”, 53.

²⁶⁵ Agm, 60.

²⁶⁶ Goodall, agm, 1.

²⁶⁷ Moorehead, agm, 3.

²⁶⁸ Age, 36.

²⁶⁹ Goodall, agm, 50.

ve militarizmin taşıyıcı unsurlarından birisi olarak kullanılabilecek kadının önemini açıkça ortaya koymaktadır. Kampanya dâhilinde iyi giyimli bayanlar tarafından İngiltere sokaklarında gezen ve askerlik yapmaya elverişli gözüken erkeklere birer beyaz tüy verilmiştir. Bu tüyün askerliğe elverişli olmasına rağmen bu görevi yerine getirmeyen erkekler için bir utanç vesilesi haline getirilmesi hedeflenmiş ve bu hedefe ulaşılmıştır. Beyaz tüy verilen tüm erkekler için erkekliklerini ispat etmenin yegâne yolu orduya yazılmak olarak belirlenmiştir. Bu kampanya ‘aşağılayıcı’ olduğu öne sürülen bir sembolün dolaşıma sokulması konusunda oldukça başarılı olmuştur.²⁷⁰ Bu yolla baskı altına alınan erkek nüfusun İngiliz ordusuna katılım sürecine destek verilmiştir. Böyle bir ortamda vicdani retçilerin hoş karşılanmaması ise sürpriz değildir.

Birinci Dünya Savaşı’nın sona ermesinden sonra dahi tutuklanan vicdani retçiler salıverilmemişlerdir. Bu kişilerin çoğu insanlık dışı cezaevi koşulları altında 1919 Nisanı’na kadar hapiste tutulmuş ve on yıl süreyle vatandaşlık haklarından mahrum bırakılmışlardır. Yaklaşık 16.000 kişinin vicdani reddini açıkladığı bu dönem vicdani ret hareketinin tarihi açısından özel bir anlam ifade etmektedir.²⁷¹

Birinci Dünya Savaşı sırasında başlayan savaş karşıtı hareket için İkinci Dünya Savaşı’nın başlangıcı hareketi kurumsallaştırmak adına bir dönüm noktası olmuştur. Savaşın ilk günlerinde savaş karşıtları ‘Askerliğe Hayır Cemiyeti’ adı altında bir araya gelmeye başlamıştır. Bu cemiyetin bünyesinde Quakerlar ve Metodistler gibi dini pasifist gruplardan olduğu kadar genç sosyalistlerden İşçi Partililer’e kadar pek çok sol fraksiyondan savaş karşıtları bir araya gelmiştir. Her görüşten ve sınıftan retçilerin kendilerini özgürce ifade edebildikleri bu cemiyetin genel bir felsefesi olmasa da, bu yapı altında toplanan retçiler insan yaşamının kutsallığını merkeze alan bir düşüncede ortaklaşmışlardır.²⁷² İkinci Dünya Savaşı süresince İngiltere’de dini retçilerin varlığı tanınmış olsa da 1942’de zorunlu askerlik hizmetinin kadınları da kapsayacak şekilde geri getirilmesinin ardından 214’ü kadın olmak üzere 3.500 vicdani retçi tutuklanmıştır. Silahsız askeri hizmetlerde bulunmayı kabul edenler

²⁷⁰ Cynthia Enloe, “Kadınlar Askeri Vicdani Reddin Neresinde? Bazı Feminist İpuçları”, Yay.Haz. Çınar, Üsterci, **Çarklardaki...**, 103-105.

²⁷¹ Moorehead, age, 10-28.

²⁷² Goodall, age, 3.

orduya alınmış, askeri üniforma içinde hizmette bulunmayı reddedenler ise tarım, sağlık, ormancılık gibi işlerde çalıştırılmıştır.²⁷³

Britanya'daki vicdani ret hareketi, zorunlu askerliğin 1963'te kalkmasıyla, büyük oranda ortadan kaybolmuştur. Britanya'nın sonraki savaşlarında, yani Falkland'da, Birinci ve İkinci Körfez Savaşı'nda, retçilik önemli bir rol oynamamıştır.²⁷⁴

2.4.2.4 İspanya

İspanya'daki vicdani ret mücadelesinin çok kısa bir tarihi vardır. Buna rağmen mücadelenin yoğunluğu ve kazanımlar vicdani reddin İspanya'daki tecrübesini dikkate değer hale getiriyor. 1970'lerin başı olan hareketin ilk yıllarında %3 düzeyinde olan itaatsizlik oranı bugün %67 seviyesine çıkmıştır. 1936 senesinde General Francisco Franco komutasındaki milliyetçi güçlerin Cumhuriyetçi "Halk Cephesi" hükümetine karşı başlattığı ayaklanma İspanya'da üç yıl süren ve yaklaşık bir milyon insanın hayatını kaybetmesine sebep olan bir iç savaş çıkmasına sebep olmuştur. Bu savaşın sonunda milliyetçi güçler kontrolü ele geçirmiş ve 1975'te General Franco'nun ölümüne kadar sürecek olan bir diktatörlük dönemi başlamıştır. 1939'da İspanya antimilitarist hareketinin tüm liderleri sürgüne gönderilmişlerdir. 1960'lar boyunca İspanya'daki vicdani retçilerin tamamını Yehova Şahitleri oluşturmuştur.²⁷⁵ Kırk yıl süren bu askeri rejimin sonlarına doğru küçük bir şiddet karşıtı hareket oluşmaya başlamıştır. Bu hareket, antimilitarist fikirlerini Savunma Bakanlığı'na vicdani ret hakkı ve zorunlu askerliğe alternatif sivil hizmet talep eden mektuplar göndererek ortaya koymuştur.²⁷⁶

İspanya tarihindeki ilk vicdani retçi 1971'de diktatörlükle yönetilen bu ülkede askerlik yapmayacağını deklare eden Pepe Beunza'dır. Bu açıklaması üzerine tutuklanan Buenza, bir yıl sonra hapisten çıkana kadar dışarıda ona destek olan pek çok eylem düzenlenmiştir. Bunların en önemlisi ise Cenevre'den Valencia'da hapis yattığı hapishaneye kadar yapılan yürüyüş olmuştur. Bu gibi eylemler benzer görüşlere sahip küçük grupların bir araya gelmesine ve ülkede antimilitarist taleplerin yükselmesine sebep olurken, bir yıl sonra silahsız askeri hizmete izin veren

²⁷³ Chambers II, agm, 30-34.

²⁷⁴ Speck, "Savaş karşıtı...", 50.

²⁷⁵ Conscience and Peace Tax International, Submission to the 93rd Session of the Human Rights Committee: July 2008, 2.

²⁷⁶ Cthuchi Zamarra, "İspanya'da Vicdani Red: İtaatsizlik", Yay. Haz. Çınar, Üsterci, **Çarklardaki...**, 191.

bir yasa tasarısı hazırlanmıştır. Generaller Mahkemesi (les Cortes) tarafından reddedilen bu yasa Franco döneminde kabul edilmeyen tek yasa olmuştur. General Franco'nun öldüğü 1975 senesinde hapisteki vicdani retçiler için af çıkartılmış ve dini gerekçeli reddin resmen tanınması için bir yasa yürürlüğe girmiştir.²⁷⁷

Bu sırada “Gelişim için Gönüllülük Projesi” adı verilen bir gruba mensup 1.000’den fazla genç alternatif sivil hizmet yapmaya hazır olduğunu belirtirken diğer taraftan Barselona’da askerliğini yapmamış bazı gruplar kendi aralarında toplanıp koordine olarak çeşitli sivil hizmet projeleri gerçekleştirmeye başlamışlardır. İspanya’nın ilk vicdani retçileri diyebileceğimiz bu grupların içinde iki farklı görüş hâkim olmuştur. Bunlardan ilki, hareketi bir “retçiler sendikası” gibi gören ve yasalara uyma taraftarı olan bir görüşken, diğeri vicdani reddi bir sivil itaatsizlik olarak kurgulayan ve toplumun demilitarizasyonunu hedefleyen bir görüştür. Demilitarizasyonu hedefleyenler kendilerine İspanya’da henüz bilinmeyen vicdani retçi ismi yerine Tolstoy’dan ödünç aldıkları “itaatsizler”²⁷⁸ ismini seçmişlerdir.²⁷⁹

1977’de kurulan “Vicdani Ret Hareketi” (Movimento de Objecion de Conciencia - MOC) iki yıl sonra “Şiddetsiz Halk Savunması” (Defensa Popular Noviolenta - DPN) önerisinde bulunmuştur. Şiddetsiz Halk Savunması kavramı 1934’te Hollandalı Bart de Ligt’in yaklaşan İkinci Dünya Savaşı’nı durdurmaya yönelik olarak yayınladığı “Savaşa ve Savaş Hazırlığına Karşı Mücadele Planı”ndan yola çıkılarak Uluslararası Savaş Karşıtları tarafından geliştirilmiştir. Temel olarak bu kavram tüm ulusal çıkar olasılıklarına karşın yurttaşın devletle ilişkisinde her türlü militarist ya da militarizme sebep olabilecek uygulamayı reddetmesi prensibidir. De Ligt’in önerdiği bu mücadele planı aslında savaşa karşı genel grevden başka bir şey değildir.²⁸⁰ Bart de Ligt’in görüşleri 60’lı yıllardan itibaren Avrupa ve ABD’de güçlenen vicdani ret hareketi ve bilhassa da total retçiler açısından büyük ölçüde belirleyici ve yol gösterici olmuştur.

İspanya’da savaşa ve savaş hazırlıklarına karşı mutlak direniş ve karşı seferberlik oluşturma anlayışı ilk olarak 1983 yılında “Vicdani Ret Yasası”nın (Ley de Objecion

²⁷⁷ Conscience and Peace Tax International, Submission to the 93rd Session of the Human Rights Committee: July 2008, 2.

²⁷⁸ Insumisos: kendilerini bu şekilde isimlendirenler askerlik hizmetini olduğu kadar ona alternatif sivil hizmetleri de reddeden “total retçiler”dir.

²⁷⁹ Zamarrá, agm, 192.

²⁸⁰ Bröckling, “Çarklardaki Kum?”, 72.

de Conciencia - LOC) hazırlanmasıyla başlamıştır. Bu hazırlıklar sırasında geçmişten gelen bir görüş ayrılığı yeniden gündeme gelmiştir. MOC bünyesindeki total retçiler sivil hizmetlerin devlet değil hareketin kendisi tarafından yönetilmesini talep ederken diğer taraftakiler sivil hizmetin kabul edilmesini ve uygulamanın iyileştirilmesini yeterli görmektedir. 1984'te kabul edilen yasanın yürürlüğe girmesi Anayasa Mahkemesi'ne yapılan itirazlar sebebiyle gecikmiştir. Yasaya göre vicdani ret başvurularını değerlendirmek üzere "Ulusal Vicdani Ret Konseyi" (Consejo Nacional de Objecion de Conciencia - CNOC) kurulmuştur. Ancak MOC bu oluşumu tanımadığını ilan etmiştir. 1985'te 15.000'den fazla MOC üyesi toplu vicdani ret başvurusunda bulunmuş ve beklenilenin aksine bu başvurular kabul edilmiştir.²⁸¹

1986'da İspanya'nın NATO'ya girişiyle ilgili referanduma "hayır" diyenler galip çıkmış ve toplanan vergilerden silahlanma için harcanacak kısmın ödenmemesi için organize edilen "Vergi Reddi" kampanyası büyük başarı kazanmıştır. Fakat ülkedeki antimilitarist cephenin vicdani ret yasasının düzenlenmesiyle ilgili beklentileri bütün olumlu havaya rağmen gerçekleşmemiştir. Bunun üzerine "Valencia Stratejisi" adında yeni bir eylem planı uyarınca sivil hizmet boykot edilmiş ve vicdani reddi kabul edilen binlerce retçi kazanmış oldukları bu statüden vazgeçerek askerlik yapmak için bekleyenler arasında sıraya girmişler, sıraları geldiğinde ise gönderildikleri birliklere dâhil olmayı reddetmişlerdir. 1989 genel seçimlerinde zorunlu askerlik belirleyici konu haline gelmiştir. Öyle ki önde giden Sosyalist Parti destek kaybetmemek için zorunlu askerliğin süresini 12 aydan 9 aya düşürmeyi önermiştir. Bu sırada bütün partiler de zorunlu askerlikle ilgili pozisyonlarını değiştirmişlerdir.²⁸² İtaatsizlik hareketinin ilk senesinde 57 kişi "insumision" ismi ile itaatsizliklerini açıklamış bunlardan 11'i tutuklanmıştır. Kısa bir süre sonra 60 kişi daha itaatsizliklerini açıklamış ve bunların da ikisi tutuklanmış ve 13 ay hapis cezasına çarptırılmıştır. Bir sonraki yıl itaatsizliklerini açıklayanların sayısı 2.450'ye ulaşmış; bunların sadece 130'u tutuklanarak ortalama bir ay kadar hapis yatmışlardır.²⁸³

²⁸¹ Zamorra, agm, 193.

²⁸² Rafael Ajangiz, "Conscientious Objection in Spain", <http://www.zentralstelle-kdv.de/z.php?ID=235>

²⁸³ Zamorra, agm, 195.

1980'lerin sonuna doğru ülkede vicdani reddini açıklayanların sayısı 25.000'i bulmuştur. 1990'lar süresince ise İspanyol retçiler etkili eylemler gerçekleştirmeye başlamışlardır. Öyle ki aleyhinde açılan toplu davalara 'eğer askeri şiddetin karşısında tamamen savunmasızsak, o zaman gerçekten savunmasız olalım' düşüncesinden hareketle tüm retçiler sadece boksör şortlarıyla gitmiş, sivil hizmet yapan retçilerin çalıştığı Kızıl Haç merkezlerini ve kıışlaları işgal etmiş, açlık grevleri başlatmış, binlerce kişinin katıldığı ve askeri komutanların ofisinden cezaevine dek uzanan insan zincirleri oluşturmuşlardır.²⁸⁴ İletişim imkânlarının gelişimiyle paralel olarak vicdani retçiler eylemlerini kitlelere duyurmak amacıyla basını çok etkili şekilde kullanmışlardır. Burada öyle bir etkili kullanımdan bahsediyoruz ki, Rafael Ajangiz'e göre 1989–1994 arasındaki dönemde vicdani ret ile ilgili günde en az iki haberi basında bulmak mümkün olmuştur.²⁸⁵

1993'te yapılan bir düzenlemeyle ceza alanlar, kendilerinin sadece uyumak için hapisaneye gitmelerini gerektiren 3. dereceden ceza uygulamasına tabi tutulmaya başlanmışlardır. Kısa bir süre sonra ülke çapındaki tüm 3. derece mahkûmlar uyumak için de hapisaneye gitmeme kararı alıp 2. dereceden cezalandırılmayı talep etmişlerdir. 1996'da 58'i 2. dereceden tutuklu 348 tutuklu itaatsizin cezalarında bir indirime daha gidilmiş, hapis cezaları yerine kamu görevi ve para cezası getirilmiştir. 1997'de yeni bir kampanya ile itaatsizler vicdani retlerini katıldıkları askeri birliklerinde açıklamaya başlamışlardır. O sene CNOC'a yapılan ret başvuruları 130.000'e ulaşmıştır.²⁸⁶ Bir sonraki sene askerlik yaşı gelmiş nüfusun %56'sına denk gelen 150.000 kişilik bir vicdani retçi topluluğun oluşması üzerine 1998'de alternatif hizmetin süresi zorunlu askerlik süresiyle eşit hale (9 ay) getirilmiştir. 1990'larda alternatif hizmette de bulunmayı reddeden total retçilerin sayısı 20.000'i bulmuştur²⁸⁷

Bütün bu gelişmeler karşısında, İspanya başbakanı vicdani ret hareketine katılanların hapsedileceğini açıklamıştır. Fakat İspanya'daki hapisanelerin kapasitesi o an itibariyle zaten 1.000'i hapistede bulunan 15.000 vicdani retçiyi hapsedmek için yeterli değildi. Öte yandan sivil hizmet talebinde bulunanların sayısı o kadar artmıştı ki ülkede bu sayıda sivil hizmet alanı yaratmak mümkün değildi. Zorunlu askerliği

²⁸⁴ Başkent, "Uluslararası Vicdani Ret Hareketi".

²⁸⁵ Ajangiz, agm.

²⁸⁶ Zamarra, agm, 196-198.

²⁸⁷ Conscience and Peace Tax International, Submission to the 93rd Session of the Human Rights Committee: July 2008, 3.

kaldıran pek çok ülkeden farklı olarak İspanya’da bu değişimin yaşanması vicdani retçilerin mobilize ettiği bir toplumsal tavır sebebiyle gerçekleşmiş ve 2002’de iktidara gelen aşırı sağcı Halk Partisi askeri ceza kanununu değiştirmek ve İspanya’da tamamen profesyonel askerliğe geçileceğini duyurmak zorunda kalmıştır. Bu zorunlu askerliğin de sonu anlamına gelmiştir. Oluşturulması düşünülen profesyonel ordu için 120.000 asker toplamak niyetinde olan hükümet ancak 34.000 asker toplayabilmiştir.²⁸⁸

Bugün İspanya’da hiçbir siyasi parti zorunlu askerliği savunmamaktadır. Fakat hem sosyalistler hem de muhafazakârlar zorunlu askerlik karşısındaki tavırlarını ancak bu yoldan dönüş olmadığını anladıklarında, diğerlerinden çok sonra netleştirmişlerdir. Vicdani ret hareketi başladığı andan itibaren en büyük desteği Bask şehirlerinde bulmuştur. Vicdani ret hareketinin, ETA’nın (Euskadi Ta Askatasuna – Bask Vatanı ve Özgürlüğü) sosyal ve siyasal çevresinde yarattığı etki şaşkınlık vericidir. Yerel Bask yönetimleriyle koordine olarak yürütülen kampanyalar sonucunda, Bask şehirleri yöneticilerinden bazıları hapis cezaları almış ve seçilme haklarını kaybetmiş olsalar da, bu şehirlerin nüfuslarının %70’i askerlik listelerine yazılma boykotuna katılmışlardır. Bugün pek çok Bask kendisini antimilitarist itaatsiz (insumisos) olarak adlandırmaktadır.²⁸⁹

İspanyol vicdani ret hareketinin başarısının temeli, hareketi sivil hizmet hakkının veya kişisel olarak reddetme haklarının tanınmasını isteyen bireyler olarak değil de bir sosyal hareket olarak örgütlemiş olmalarıdır. Bu noktada total reddin diğer ret biçimlerine göre çok daha etkili olabileceğini söyleyenebilir. Toplumun topyekün demilitarizasyonunun sağlanması yolunda vicdani reddin uğranan bir durak olarak ele alınması militarist devlet aygıtına bütünlüklü bir bakış sağlaması bakımından kritiktir.

Bu perspektife sahip İspanyol antimilitarist hareketi 2003’te zorunlu askerliğin resmen kaldırılmasından sonra etkinliğini kaybetmemiş ve toplumun demilitarizasyonu yönünde farklı tavırlar geliştirerek İspanyol toplumsal hayatında önemli bir aktör olmaya devam etmiştir. “Vergi Reddi” perspektifini geliştirerek mücadelelerini farklı bir boyuta taşımışlardır. 2005’te Savunma Bakanlığı tarafından yıllık vergi ödemesinin 84 Euro’luk kısmının ordunun ihtiyaçlarına ayrılacağıının

²⁸⁸ Başkent, agm.

²⁸⁹ Ajangiz, agm.

açıklanmasının üzerine yaklaşık 8.000 vergi mükellefi vergilerinin 84 Euro'sunu eksik yatırmış ve bunların %90'ı hakkında herhangi bir hukuki işlem yapılmamıştır. Hakkında hukuki işlem başlatılan Joan Surroca'nın davasında ise mahkeme Surroca'nın yaptığı vergi kaçırma olmadığı, cezalandırılmaması gereken bir “yorum eksikliği ya da geçerli ve aykırı bir yorum” olduğu yönünde karar vermiştir.²⁹⁰ İspanya'da halk tarafından *insumision* olarak bilinen sivil itaatsizliğin gücünü ve toplumsal değişime olan katkısını vicdani ret tecrübesi sayesinde keşfeden kitleler, İspanyol politik kültüründe bu yeni ve az denenmiş yolun yerleşmesini ve güçlü bir politik strateji olarak günlük hayata girmesini sağlamışlardır.

2.4.2.5 Yunanistan

İlk olarak 1911 yılında çıkarılan zorunlu askerlik kanunuyla orduya alınan askerlerin 1923'te terhis edilmeleri ve askerliğin bu kadar uzun sürmesi Yunan ordusunda büyük toplu firarların yaşanmasına sebep olmuştur. Bundan sonraki 60 yıl boyunca vicdani retçiler sadece Yehova Şahitleri arasından çıkmıştır. Bunlar 10 ile 15 yıl arasında hapis cezalarına çarptırılmış, hatta Yunan İç Savaşı sırasında bazı vicdani retçiler idam edilmiştir. Eylül 1977'de uluslararası örgütlerin ve Avrupa Konseyi'nin baskılarıyla 731 numaralı yasa yürürlüğe girmiş ve bu yasaya göre dini sebeplerle askerlik yapmayı reddedenler bir askeri birlikte dört yıl silahsız hizmette bulunmakla bir askeri hapishanede dört yıl yatmak arasında bir seçim yapmak durumunda bırakılmışlardır.²⁹¹

Dini olmayan ilk vicdani ret açıklaması Aralık 1986'da 28 yaşındaki Mihalis Maragakis tarafından yapılmıştır.²⁹² Hümanist bir karakteri olan açıklamasında, şiddetsizliği ve toplumsal itaatsizliği savunan Maragakis Mart 1987'de tutuklanmış ve dört yıl hapis cezasına çarptırılmıştır. Bir ay sonra Maragakis'e destek vermek amacıyla vicdani reddini açıklayan Thanasis Markis de tutuklanmıştır. Gerek Yunanistan'da gerekse uluslararası alanda sürdürülen büyük destek kampanyasına karşın devlet sert tavrını sürdürmüş fakat Şubat 1988'deki temyiz davasında Maragakis'in cezasını 26 ay hapse çevirmiştir. Bunu üzerine, 1 Mayıs tarihinde Yunan hükümeti vicdani reddi tekrardan değerlendireceğini açıklayana kadar

²⁹⁰ Conscience and Peace Tax International, Submission to the 93rd Session of the Human Rights Committee: July 2008, 4.

²⁹¹ Michalis Maragakis, Alexia Tsouni, “Yunanistan'da Vicdani Nedenlerle Orduda Hizmet Vermeyi Reddetmek”, Yay.Haz. Çınar, Üsterci, **Çarklardaki...**, 207-208.

²⁹² Speck, Friedrich, agm., 160.

Maragakis açlık grevi yapmıştır. Birkaç hafta sonra yapılan duruşmada Markis beş yıl hapis cezasına çarptırılınca her ikisi birden tekrar açlık grevine başlamışlardır. Daha sonra yapılan temyiz davasında Markis'in cezası da 18 aya düşürülmüştür. Maragakis 71, 50 ve 20 günlük üç açlık greviden sonra 1988'de, Markis ise 55 ve 33 günlük iki açlık greviden sonra 1989'da tahliye edilmişlerdir.²⁹³

Maragakis ve Markis'in tutuklulukları süresince düzenlenen onlarca destek konseri ve yapılan çeşitli eylemlerle birlikte 20 kadar kişi daha ideolojik sebeplerle vicdani retlerini açıklamıştır. Destek kampanyaları çerçevesinde bir araya gelenler Kasım 1987'de Yunan Vicdani Retçiler Derneği'ni kurmuştur. Bu arada Yunan hükümeti Şubat 1988'de tüm retçiler için silahsız ordu hizmeti seçeneğini getiren bir kanun çıkarmış fakat bu kanundan pratikte kimse yararlanamamıştır. 400 kadar Yehova Şahidi askeri hapishanelerde dört yıllık hapis cezalarını çekerlerken, seküler retçiler hakkında başlatılan tüm adli kovuşturmalar askıya alınmıştır. Bu durum 1991'de Nikos Maziotis ve Pavlos Nathanail'in tutuklanmalarına kadar devam etmiştir. Total retçi olan bu iki genç hiçbir alternatif hizmette çalışmayı kabul etmemişlerdir ve çıkarıldıkları mahkemede her ikisine de birer yıl hapis cezası verilmiş fakat cezaları üç yıl ertelemiştir.²⁹⁴

90'lı yıllar boyunca Yunan vicdani retçiler üzerindeki tutuklama baskısı sürmüştür. Bu sırada askere çağırılanlardan her yıl 3.000 ile 4.000 arasında kişi AB vatandaşlığından da yararlanarak yurt dışına gitmiştir.²⁹⁵ Avrupa'nın geri kalanına göre büyük bir gecikmeyle 1997'de Yunan Parlamentosu çıkardığı 2510 sayılı yasayla alternatif sivil hizmet seçeneğini düzenlemiştir. Bu yasadaki büyük çoğunluğunu Yehova Şahitleri'nin oluşturduğu yaklaşık 2.000 kişi yararlanmıştır. Bugün Yunan Anayasası'ndaki, "Silah taşıyabilen her Yunan, yasaların düzenlediği şekilde, ülke savunmasına katkıda bulunmakla yükümlüdür" düzenlemesine göre askerlik zorunludur. Ancak aynı maddeye 2001'de yapılan bir ekleme ile "(...) silahlı veya genel ordu hizmetine karşı belgelenmiş vicdani ret yapmış olanlar tarafından silahlı kuvvetler içinde veya dışında yasalarla zorunlu olarak düzenlenmiş diğer hizmetlerin (alternatif hizmet) yapılması gereği dışlanmamaktadır". 2005'te yürürlüğe giren 3421 numaralı son yasal düzenlemeyle birlikte Yunanistan'da

²⁹³ Maragakis, Tsouni, agm, 209.

²⁹⁴ Agm, 210.

²⁹⁵ Speck, Friedrich, agm, 160.

silahsız askerlik hizmeti ve alternatif hizmet imkânı bulunmaktadır. Ancak uygulamada halen önemli zorluklar yaşanmaktadır. Öncelikle askerlik hizmetinin süresi 12 ayken alternatif hizmetin süresi 23 aydır. Aradaki bu fark alternatif hizmet yapmayı tercih edenlerin cezalandırıldığına işaret etmektedir. Bunun yanında alternatif hizmet için yapılan başvuruları inceleyen kurul tamamen sivil yetkililerden oluşmamaktadır ve kararları tartışmalıdır. 2002–2006 yılları arasında yapılan 12 seküler alternatif hizmet başvurusundan sadece dördü kabul edilmiştir. Dahası vicdani retçilerin çoğu düzenli olarak askerlik çağrısı almakta ve askerlik yapmayacaklarını belirttikleri her seferde yeniden aynı suçları işlemiş olmak sebebiyle yargılanmaktadırlar. Bu durum Birleşmiş Milletler Medeni ve Siyasi Haklar Uluslararası Sözleşmesi’nin 14. Maddesi’ne²⁹⁶ aykırıdır.²⁹⁷

2.4.3 Orta Doğu

Dünya vicdani ret hareketinin en aktif mücadeleyi yürüttüğü İsrail’in bir Orta Doğu ülkesi olması bu bölgenin önemini açıklamak için yeterlidir. Ancak bölgedeki diğer ülkelerle ilgili olarak konuya ilişkin veri toplamamıza imkân vermeyen siyasal ve toplumsal yapılar bu başlığın altında sadece İsrail’e yer verilmesini beraberinde getirmiştir. Savaşlar ve şiddetin hemen her türüsüyle uzun süredir birlikte yaşayan bölge halkları için vicdani reddin bir insan hakkı olarak tanınması kısa vadede mümkün gözükmüyor. Ancak İsrail’deki vicdani ret hareketi, savaşın tek yol olmadığını bölge halklarına anımsatabilecek ve şiddetten arındırılmış sivil mücadeleyle de toplumsal kazanımlar elde etmenin mümkün olabildiğini kanıtlayacak bir umut olarak gelişmeye devam etmektedir.

2.4.3.1 İsrail

‘İsrail Toplumunda Militarizm’ isimli klasik makalesinde Kimmerling; “beğenelim ya da beğenmeyelim – bizim toplumumuz eşsiz biçimde militaristtir. Militarizm, İsrail toplumunu devam ettiren, çalıştıran, sınırlarını ve kimliğini belirleyen ve oyunun kuralı olarak kabul edilen merkezi organizasyon prensibidir.”²⁹⁸ demiştir.

²⁹⁶ Birleşmiş Milletler Medeni ve Siyasi Haklar Uluslararası Sözleşmesi’nin 14. Maddesi’nin 7. bendine göre: “Hiç kimse ülke kanunu veya ceza yargılaması usulü uyarınca daha önce kesin hükümle mahkum olduğu yahut beraat ettiği bir suç nedeniyle yeniden yargılanamaz ve cezalandırılmaz.”

²⁹⁷ Maragakis, Tsouni, agm, 210-216.

²⁹⁸ Baruch Kimmerling, “Militarism in Israeli Society”, *Theory and Criticism* (1993): 124.

İsrail'in, kurulduğu 1948'den beri gündelik hayatın doğal bir parçası olagelen savaşa katılmak İsrail toplumsal küresine giriş bileti gibidir.

İsrail'de kurulduğu günden bu yana zorunlu askerlik uygulaması vardır. Tüm İsrail vatandaşları ve kalıcı oturma izni olanlar askerliğe elverişli olarak değerlendirilmektedir. Zorunlu askerlik hizmeti erkekler için 3 yıl, kadınlar içinse 20–21 ay sürmektedir, yedeklik hizmeti ise erkekler için 51 yaşına, kadınlar için 24 yaşına kadar devam etmektedir. İsrail'de yedek askerlik, her yıl bir aylık süren bir eğitimi kapsamaktadır. Bu nedenle yedeklik hizmeti İsrail savunma politikasının önemli bir bileşeni konumundadır. Genelde 35 yaşını aşmış erkekler, tıbben uygun olamayabilecekleri için bir aylık yedek eğitime çağırılmamaktadırlar. Kadınlar ise, kural olarak yedek eğitime alınmamaktadırlar. Müslümanlar askerlikten muaf tutulmaktadır. Ortodoks Yahudilere, dindar, evli, çocuklu veya hamile kadınlara da muafiyet tanınmaktadır. Askerliğe elverişli olanların ise ancak %55-60'ı zorunlu askerlik süresini tamamlamaktadır.²⁹⁹

İsrail Milli Savunma Hizmeti Kanunu'na göre, askerlik muafiyeti ancak "eğitim, ulusal ekonomi, güvenlik gerekçesi, ailevi nedenler ve diğer nedenler" altında mümkündür. Bu kanun, pratikte ise, tıbbi askerlik muafiyeti durumuyla adli suçlulara yönelik konularda uygulanmaktadır. Fakat vicdani retçiler de bu kanuna göre muafiyete elverişli olduklarını iddia etmişler ve 'Vicdan Komitesi'ne başvurmuşlardır. 'Vicdani Nedenlerden Dolayı Askerlik Hizmetinden Muafiyet Komitesi', 1995 yılında ordunun kurduğu ve vicdani ret başvurularının incelendiği bir komisyondur. Herhangi bir yasal dayanağı, belirli bir prosedürü ve hukuki statüsü olmayan bu komisyonun iç dinamikleri hakkında çok az bilgi sahibiyiz. Kadınlar ve erkekler için ayrı ayrı kurulan iki vicdani ret komisyonuna başvuran kadınlar vicdani retçi statüsünü kolaylıkla kazanırken erkekler için böyle bir şey söz konusu değildir.³⁰⁰

İsrail kurulduğu günden beri yüksek tehdit algısı üzerine inşa edilen ve vatandaş devlet ilişkisini bu tehdidin yarattığı gerilim üzerinden kuran bir yapıya sahiptir. Altmış yıldan beri İsrail toplumunun bir parçası olmak İsrail ordusunun bir parçası olmak anlamına gelmiştir. 2000'li yıllardan önce İsrail ordusuna gerek kadın gerekse

²⁹⁹ Nevo B., Shor Y., "The Contract Between IDF and Israeli Society", **The Israel Democracy Institutes** (Jerusalem: Yir Ha'atika Press, 2001):14.

³⁰⁰ Başkent, agm.

erkeklerin katılım oranı %100 seviyelerindeyken, özellikle Ekim 2000'deki Filistin İntifadası'ndan sonra giderek yükselen bir vicdani ret hareketi başlamıştır. İsrail'de etkili dört vicdani ret grubu bulunmaktadır. Bunlar *Yesh Gvul*³⁰¹, *Courage To Refuse* (Ometz L'serev), *New Profile* ve *Shministim*³⁰² (Seniors) gruplarıdır. Bu gruplardan seçici retçi *Yesh Gvul* ve *Courage to Refuse* açıklamalarında hâkim militarist ve milliyetçi söyleme yer vermekte ve yedek askerlik koşulları hakkında anlaşma yolları aramaktadır. Total retçi *New Profil* ve *Shministim* grupları daha radikal biçimde ordunun savaş planlarını eleştirmektedir.

Seçici retçiliğin İsrail'de 1970'lerin başlarına dayanan bir geleneği vardır. 1972 Aralığında Israel Defence Forces'dan (IDF) Yossi Kotten ve İzak Laor, işgal altındaki topraklarda görev yapmayı açıkça reddederek büyük bir şaşkınlık yaratmıştır.³⁰³ 1967 İşgaline karşı protesto olarak zorunlu askerlikten muaf tutulmak için yasal başvurularını yapanlar kısa bir süre sonra yetkililere işgal altındaki topraklar dışındaki bölgelerde askerlik yapabileceklerini bildirmişlerdir. Ordu bu durum karşısında temkinli bir yol izleyerek bu kişilere verilecek hapis cezalarını 35 gün ile sınırlamıştır.³⁰⁴

2000–2002 yılları arasında İsrail'de 200'den fazla retçi olduğu bilinmektedir. Bu kişilerin çoğu çeşitli seferler 28'er günlük hapis cezalarına çarptırılmış sonunda askeri cezaevinde 2–3 ay geçirdikten sonra askerlik hizmetine “uygunsuz” bulunarak terhis edilmişlerdir. Ancak bu kişilerin hiçbiri askere gitmeyi reddetmekle suçlanmamıştır. 2003 yılında İsrailli vicdani retçilerin sayısı bini aşmıştır. Altı milyon nüfuslu bir ülke için bu önemli bir rakamdır. Nüfusa orantılı olarak düşünecek olursak ABD'de 40 bin askerin Irak ve Afganistan'da devam eden operasyonlara katılmayı reddetmesi demektir.³⁰⁵

Ekim 2000'de başlayan 2. İntifada yeni kurulan diğer üç örgütün de çalışmaya başlamasıyla birlikte İsrail'deki vicdani ret mücadelesi açısından yeni bir dönem başlamıştır. Bütün bu örgütler arasında gerek sosyal demografik gerekse ideolojik yönelimleri açısından bazı farklılıklar vardır. *Yesh Gavul* ve *Courage to Refuse* üyeleri 60'lı ve 70'li yıllarda doğmuş erkeklerden oluşurken işgal altındaki

³⁰¹ Türkçesi: Her şeyin bir sınırı vardır.

³⁰² İsrail'de 12 yıllık İbranice eğitimi bitirenlere verilen isim.

³⁰³ Peretz Kidron, *Yesh Gvul: Başkaldıran İsrail Askerleri* (İstanbul: Aykırı Yay., Ocak 2005), 103.

³⁰⁴ Age, 29-30.

³⁰⁵ Age, 29.

topraklarda askerlik yapmayı reddedenler için seçici retçilik hakkı talep etmektedir. *New Profile* ve *Shministim* ise daha çok 80'li yıllarda doğmuş, üniversite mezunu kadın ve erkek total retçilerden oluşmaktadır.³⁰⁶

Yesh Gvul birinci Lübnan Savaşı (1982–1985) sırasında İsrail'deki vicdani retçileri desteklemek üzere kurulmuş ilk gruptur. Yapılan çeşitli araştırmalara göre *Yesh Gvul* üyeleri genellikle eğitilmiş, orta sınıf seküler Aşkenazi³⁰⁷ erkeklerinden oluşmaktadır.³⁰⁸ Lübnan savaşına katılmayı reddeden üç binden fazla kişinin imzasıyla örgüt ilk eylemini başlatmıştır. İlk olarak 168 üyesi tutuklanan örgüt hapisteki üyelerinin ailelerine maddi manevi destek sağlıyor, cezaevlerinin dışında nöbet tutuyor ve protestolarını halka duyuruyordu. Örgüt bir bakıma hedefine 1984'te İsrail ordusunun Lübnan'dan çekilmesiyle ulaşmıştır. Dönemin Genel Kurmay Başkanı Moshe Levy'nin kamuoyuna yaptığı açıklamada söylediği gibi, geri çekilme kararı, üst düzey subaylar arasındaki vicdani retçilerin sayısının yüzlere ulaştığı ve giderek artacağı kaygısının sonucunda alınmıştır. Birinci İntifada (1987–1991) ile birlikte örgütün 200 üyesi hapis cezasına çarptırılmıştır. 2000 yılında başlayan İkinci İntifada'ya İsrail halkının destek vermesi sonucunda örgüt oldukça zor bir durumda kalmış ve halk tarafından düşmanlıkla karşılanmaya başlanmıştır.³⁰⁹ Örgüt 2002 yılında en önemli girişimlerinden biri olan “Retçiler İçin Hayatta Kalma Paketini” yayınlamıştır. 16 sayfalık broşürde potansiyel askerlere öncelikle vicdani ret dilekçelerini göndermeleri ve asker kaçağı sayılmamak için görev tarihinde birliklerine teslim olmaları konusunda uyarılar yapılmıştır. Cezaya çarptırılanların en yakın kumandanlığa başvurmaları çünkü kumandanlıkların birkaç günlük hapis cezalarından fazla ceza vermeye yetkili olmadıkları belirtilmiştir. Hapis süresince maaşları kesilen retçilerin ailelerinin *Yesh Gvul* yardımlaşma fonuna başvurabilecekleri ve aileleriyle maddi manevi ilgilenileceğinin garantisi verilmiştir. Ayrıca hapishane hayatı hakkında bazı bilgiler verilerek içerideki diğer örgüt

³⁰⁶ Yulia Zemlinskaya, “Between Militarism and Pacifism: Conscientious Objection and Draft Resistance in Israel”, **Central European Journal of International & Security Studies**, 9-11.

³⁰⁷ Aşkenazi Yahudileri: Orta Çağ İbranicesinde bugünkü Almanya topraklarını tanımlayan “Aşkenaz” kelimesinden türemiş bir kavramdır. O dönemde bu bölgede yaşayan Yahudiler bu isimle anılmaya başlanmıştır. Söz konusu Yahudiler zaman içinde doğuya doğru göç ederek Orta ve Doğu Avrupa'nın birçok bölgesine yerleşmişlerdir. II. Dünya Savaşı sırasında Yahudi Soykırımı kurbanlarının büyük çoğunluğu Aşkenaz Yahudisi'dir. Bugün halen dünya Yahudi nüfusunun çoğunluğunu oluşturmaktadırlar. Eski Almanca ve İbranice'nin karışımından oluşan Yidiş dilini konuşmaktadırlar. Bknz. http://en.wikipedia.org/wiki/Ashkenazi_Jews

³⁰⁸ Zemlinskaya, agm, 21.

³⁰⁹ Kidron, age, 32-35.

mensupları tarafından içeride çok iyi karşılanacakları anlatılmıştır.³¹⁰ Gerçekten iyi organize olmuş bu örgüt potansiyel vicdani retçileri sadece eylem yapmaya çağırmamış; aynı zamanda onlar ve aileleri için bir dayanışma ağını inşa etmiştir.

Courage to Refuse üyeleri de *Yesh Gvul* üyelerine benzer özellikler gösterirler. Onların da pek çoğu eğitilmiş, orta sınıf Aşkenazi erkeklerindendir. Ancak kurucu kadrosu *Yesh Gvul*'un radikal sol ile olan ilişkileri sebebiyle ana akım siyasi partilerin seçmenlerine hitap edemeyeceğini düşünmüştür. Onlar kendilerini ana akım politikaya ait görmüş ve bir taraftan ana akım kamuoyunu harekete katmak diğer taraftan da ana akım sol partilerle işbirliği yapmak istemişlerdir. Askerliğe bütünüyle karşı olmayan bu grup aksine askerliği önemli bir vatandaşlık görevi olarak görmektedir. Karşı oldukları şey işe işgal altındaki topraklarda askerlik yapmaktır. Pek çoğu askerlik görevini tamamlamış ya da halen görevde olan askerlerden oluşan bu grubun tutumu alışıldık vicdani ret gruplarından biraz farklıdır. Öncelikle askerliği tamamen reddederek toplumsal ilişkilerden soyutlanmaktan kaçınmaktadırlar. Ayrıca jeopolitik konumu sebebiyle tehlike altında bulunduğunu düşündükleri ülkelerini savunmasız bırakmak istememektedirler. Askeri kimlikleriyle bütünleşmiş bu kişiler komutaları altında bulunan diğer askerleri başıboş bırakmaya yanaşmamaktadırlar. Ancak 2002 tarihinde yayınladıkları bir bildiride, İsrail Savunma Kuvvetleri'nin (Israel Defence Forces-IDF) işgal altındaki topraklardaki operasyonlarıyla ilgili olarak yer vermiş oldukları şu ifadeler üzerinde düşünerek bu farklı vicdani ret hareketini anlamaya çalışabiliriz.³¹¹

“Biz Siyonist prensiplerle İsrail devletine ve İsrail halkına karşı fedakârlık için büyüyen yedek muharebe subayları ve IDF askerleriyiz.

[Bu emirler] bizim bu ülkeyi geliştirirken içselleştirdiğimiz tüm değerleri yok etmektedir.

İşgalin bedeli IDF'in insani karakterini kaybetmesi ve tüm İsrail halkının çürümesidir.

[Biz] ülkemizin güvenliği ile hiçbir ilgisi olmayan ve yegâne amacı Filistin halkı üzerindeki kontrolümüzü daimi hale getirmek olan emirler aldık.”³¹²

Görüldüğü gibi ‘vatansever’ orta sınıf askerlerden oluşan bu grup için bile işgal altındaki topraklarda yürütülen operasyonların meşruiyetini sorgulamak kaçınılmaz hale gelmiştir. *Courage to Refuse* grubunun eleştirisi doğrudan IDF'nin varlığına yönelik bir eleştiri değildir. Grup üyelerinin pek çoğu IDF'nin temsil ettiği değerlerin kendi değerleriyle birebir uyuştuğunu belirtmiş olmasına rağmen IDF'nin

³¹⁰ Age, 166-167.

³¹¹ Zemlinskaya, agm, 22-23.

³¹² ‘Petition for an Order Nisi and a Temporary Injunction’(2002).

işgal altındaki topraklarda yürüttüğü operasyonların bu ahlaki değerlerin tamamen dışında olduğunu savunmakta ve IDF'nin bu ahlaki çizgiye çekilmesini talep etmektedir.

İsrail'deki seküler vicdani retçilerin iki grubu *Shministim* ve *New Profile*'dir. İkinci İntifada'yı bastırmak için henüz 18 yaşındaki gençlerin görevlendirilmesiyle birlikte yeni neslin algısında bir değişimin yaşandığından bahsedilebilir.³¹³ Başlangıçta 62 gençten oluşan *Shministim* İsrail başbakanı Ariel Sharon'a Ağustos 2001'de gönderdikleri ve orduya katılmayı reddettiklerini açıklayan mektuplarında şu ifadelere yer vermişlerdir:

“Biz, aşağıda imzası bulunanlar İsrail'de doğup büyüyen ve IDF'e hizmet vermek için çağırılmak üzere olan gençleriz. İsrail hükümetinin ve onun ordusunun izlediği saldırgan ve ırkçı politikalarını protesto ediyoruz ve bu politikaların uygulanmasında yer almaya niyetimiz olmadığını size bildiriyoruz.

İsrail'in uyguladığı insan hakları ihlallerine şiddetle karşı çıkıyoruz. Toprak işgali, tutuklama, yargısız infaz, evlerin yok edilmesi, kapama, işkence ve sağlık hizmetlerinin engellenmesi İsrail hükümetinin imzaladığı uluslararası anlaşmaları açıkça ihlal ederek işlemeye devam ettiği suçlardan sadece bir kaç.

Bu suçlar sadece yasadışı değil; aynı zamanda iddia edildiği gibi vatandaşların güvenliğini sağlama amacına da hizmet etmiyor. Böyle bir güvenlik ancak İsrail hükümeti ve Filistin halkı arasında yapılacak adil bir barış anlaşması ile sağlanabilir.

Dahası bizler vicdanımızın sesini dinleyerek Filistin halkına karşı yapılan ve açıkça terörist eylemler denilebilecek operasyonlarda yer almayı reddediyoruz. Yaşıtımız insanları, askere alınmışları, halen orduda askerlik yapmakta olanları ve yedek askerleri de aynısını yapmaya davet ediyoruz.”³¹⁴

Mektubun yayınlanmasından üç yıl sonra askere çağırılan bu gençler belirtmiş oldukları gibi birliklerine katılmayınca *Shministim*'in önde gelen beş aktivisti zorunlu hizmet yasasına muhalefetten tutuklanmış ve beş ile on aylık hapis cezalarına ilaveten bir yıllık daha hapis cezasına çarptırılmışlardır. Bu ağır ceza çok etkili olmuş ve vicdani retçi sayısında çarpıcı bir düşüşe yol açmıştır.³¹⁵

Bu mektuptan da anlaşılacağı gibi *Shministim* grubu *Yesh Gvul* ve *Courage to Refuse*'den farklı olarak İsrail hükümetinin ve ordusunun uygulamalarını açık ve sert bir dille eleştirmektedir. Burada özellikle dikkat çekici olan mektupta İsrail hükümeti ve ordusunun politikalarının açıkça terörist eylemler olarak ifade edilmesidir. Bu İsrail tarihinde bir ilktir. 250 kişinin imzaladığı ve 2005'te yayınladıkları ikinci mektuplarında grup eleştirilerini bir adım daha öteye götürerek işgalin

³¹³ Kidron, age, 124.

³¹⁴ “Shministim: Israeli Youth Refusal Movement”, http://people.na.infn.it/~clarizia/palestina/giusti/refuseniks/shministim_movement.pdf

³¹⁵ Tali Lerner, “İsrail'de Vicdani Red”, Yay.Haz. Çınar, Üsterci, **Çarklardaki** ..., 202.

sürdürülmesinin ekonominin ve sosyal refahın gerilemesinin esas sebebi olduğunu iddia etmiştir.³¹⁶ 2009 yılında yayınlanan üçüncü mektupta ise eleştirinin dozu daha da artmıştır. Dikkat çekici olan ilk şey mektubun “ülkenin her yerinden Yahudi ve Araplarca imzalanmış olduğunun” belirtilmiş olmasıdır. İsrail ordusunun işgalci olduğu belirtilen mektupta İsrail’in yönetim biçiminin ise bir demokrasiden çok diktatörlüğe benzediği vurgulanmıştır. Mektubun en can alıcı noktası ise “dünyada özgürlük mücadelesi yapan hiçbir halkın militarist yöntemlerle yenilgiye uğratılamadığının” söylenmiş olmasıdır. Bu son mektubun üslubu diğerlerine göre belirgin biçimde daha hümanist ve pasifist bir çizgidedir.³¹⁷

Askerlik yükümlülüğünden kurtulmak için sıkça başvurulanan bir yol olan psikolojik rapor almak İsrail’de halen sıkça başvurulanan bir yöntemdir. Psikolojik rapor alan kişilere ordu sağlık sistemi içindeki en düşük dereceyi belirten *Profil 21* kodu verilmektedir ve bu kodu almak iş bulmaktan üniversiteye girmeye, kredi almaktan kamu nezdindeki birçok başka işe kadar büyük sıkıntılara sebep olmaktadır. Toplumsal dışlanmaya sebep olan bu durumla mücadele etmek için kurulan “New Profile” grubu toplumsal önyargıları kırmak yönünde büyük çaba sarf etmektedir. Bu mücadele dâhilinde işe alım ve üniversite başvuru süreçleri gibi süreçlerde sağlık profili derecesi sorgulama uygulamasına son vermek ve bu kişilerin sosyal hayata entegre olmalarını sağlamak yönünde çalışmalar yapılmış ve bu çalışmalardan olumlu sonuçlar alınmıştır. Bunun üzerine ordu *Profil 21* alma koşullarını zorlaştırmıştır.³¹⁸

Bu sırada Anayasa Mahkemesi’nce alınan iki çok önemli karar çıkmıştır. Bunlardan ilkinde göre total retçi Yoni Ben Artzi’nin vicdani ret komisyonunca kabul edilmeyen vicdani ret statüsü talebi kabul edilmiştir. Buna rağmen yargılamanın devam ettiği bir yıl boyunca askeri cezaevinde tutulmuştur. İkinci karar ise komitelerin aynı gerekçelerle başvuruda bulunan kadınlara vicdani retçi statüsünü tanıırken erkeklere tanımadığı ve bunun ayrımcılık olduğu yönündeki başvuruya ilişkindir. Mahkeme bu itirazın üzerine pasifist gerekçelerle başvuran kadın ve erkeklere eşit muamele yapılmasına karar vermiştir. Fakat bu karar üzerine farklı gerekçelerle başvuruda bulunan kadınların başvuruları kabul edilmemeye başlanmıştır. Bu kararlarla şekillenen

³¹⁶ “Shministim Highschool Seniors Refuseniks”,

<http://www.mindfully.org/Reform/2005/Shministim-Highschool-Refuseniks21mar05.htm>

³¹⁷ “The Shministim Letter 2009-2010”, <http://www.shministim.com/our-letter/>

³¹⁸ Lerner, agm, 204.

mevzuata göre bugün pasifist gerekçelerle vicdani ret başvurusunda bulunan kadın ve erkeklerin başvuruları kabul edilirken diğer gerekçelerin tamamı kabul görmemektedir. Bu durum her yıl onlarca vicdani retçinin hapis cezalarına çarptırılması anlamına gelmektedir.³¹⁹

New Profile feminist bir harekettir. Kadınların genellikle işgal altındaki bölgelere gönderilmedikleri göz önünde bulundurulursa seçici ret talep etmek onlar için zaten anlamsız bir talep haline gelmektedir. *New Profile* her zaman militarizmle el ele ilerleyen milliyetçiliğin yarattığı erkek egemen toplumsal yapıyı sorgulayan ve mutlak bir güvenlik meselesi olarak algılanan ‘terörizmin’ toplumun geneline hâkim olan bir şiddet ilişkisi olarak kadınların uğradığı toplumsal şiddeti öncelmesini reddeden bir karaktere sahiptir. Sloganlarından biri grubun ideolojik görüşünü açıkça ortaya koyabilmesi açısından oldukça açıklayıcıdır; “Gazze’ye helikopterler gönderen bir komutana kahve servisi yapmak istemiyorum”.³²⁰

Bu dört grubun vicdani ret konusunda takındıkları farklı tavırlar bize İsrail’deki hâkim olan ve değişmeye başlayan sosyal politik atmosferle ilgili ipuçları vermektedir. *Yesh Gvul* ve *Courage to Refuse* üyeleri İsrail toplumsal kültürüne egemen milliyetçi militarist ortamla çatışmaya girmeden IDF’nin eylemlerine karşı olan tepkilerini dile getirmekte ve geleneksel İsrail milliyetçi militarizmini ‘ahlâki’ bir yörüngeye oturtmayı teklif etmektedirler. Bu kişilerin yaşça diğerlerinden büyük olduğunu ve askeri harekâtlarda yer almış olduklarını gözden kaçırmamak gerekir. *New Profile* ve *Shministim* grupları ise ideolojik olarak pasifist, antimilitarist ve feminist bakış açısına sahip genç kuşaktan yüksek öğretim görmüş total retçi İsraillilerden oluşmaktadır. Bugün İsrail toplumu içinde marjinal bir konumları olmasına rağmen bundan yirmi yıl önce dile getirilmesi dahi düşünülemeyecek eleştirileri bugün büyük bir cesaretle ortaya koyan bu gençlerin varlığı monolitik İsrail toplumu varsayımını sorgulamak için yeterlidir.

2000 yılı verilerine göre 21–45 yaş arası İsrailli erkeklerin sadece %4’ü bir yıl içinde 26 günden fazla ordu hizmeti yerine getirmiştir.³²¹ Yapılan çağrılara düzenli olarak karşılık veren 80.000 kişilik yedek asker grubu İsrail nüfusunun sadece %1’ini

³¹⁹ Agm, 203.

³²⁰ Zemlinskaya, agm, 30-31.

³²¹ Nevo B. – Shor Y., “The People’s Army? The Reserves in Israel”, **The Israel Democracy Institutes** (Jerusalem: Yir Ha’atika Press, 2002):12.

oluşturmaktadır.³²² 2007 rakamlarına göre İsrail’de askerlik çağına gelen erkeklerin %28’i askere alınamamıştır. Bu rakamın %11,2’sini askerlikten muaf tutulan *Yeshiva* öğrencileri ve %7,33³²³’ü psikolojik rapor alanlar oluşturmaktadır. Askerlik çağına gelen kadınların ise %35’i dindar oldukları gerekçesiyle askerlikten muaf tutulmuşlardır.³²⁴ Bugün İsrail’de dört vicdani retçi grubu vardır. Dini vicdani retçiler, seküler vicdani retçiler, dini seçici vicdani retçiler ve seküler seçici vicdani retçiler. Bunlardan dini seçici vicdani retçiler bir hareket olarak organize olmamıştır. Bu gruplara mensup kişilerin arasından sadece dini vicdani retçiler, İsrail hükümeti bu grubu dini inanç özgürlüğü kapsamında değerlendirdiği için bugüne kadar hapis cezası almamışlardır. Ordu tarafından en sert biçimde karşılanan grup ise işgal altındaki topraklarda görev yapmayı reddeden seçici vicdani retçilerdir.³²⁵

2.4.4 Asya

Rusya ve Güney Kore vicdani ret mücadelesinin aktif biçimde sürdürüldüğü iki önemli ülkedir. Bu ülkelerden Güney Kore kuvvetli bir antikomünist siyasal proje dâhilinde şekillenmişken, Rusya’da durum bundan oldukça farklıdır. Buna rağmen her iki ülkede de vicdani ret mücadelesinin büyük zorluklardan geçmiş ve geçmeye devam ediyor olması bize rejimin adı ne olursa olsun topluma hâkim olan militarist yapının antimilitarizme karşı benzer bir direnç geliştirdiğini göstermektedir.

Tablo 5: Asya Ülkelerinde Zorunlu Askerlik Hizmeti ve Vicdani Ret

	Zorunlu Askerlik Hizmeti	Zorunlu Askerlik Süresi	Vicdani Ret Hakkının Tanınması	Alternatif Sivi Hizmet Süresi	Açıklamalar
Rusya	Var	12-24 ay	2004	21-42 ay	Üniversite mezunları 18 ay, üniversite mezunu olmayanlar 36 ay silah taşımadan askerlik yapabilmektedir.
Güney Kore	Var	26 ay	-	-	Ülkede çok sayıda vicdani retçi Yehova Şahidi vardır.

³²² Bu bilgi 20.04.07 tarihinde yayınlanan Channel 2 News programında Nam Amit röportajından alınmıştır. Aktaran: Zemlinskaya, agm, , 15.

³²³ Yashua’nın 2005 tarihli “Running to Psychiatric Officer” makalesinde bu rakamın 1992 itibarıyla %3 iken 2004’te %10,1’e tırmandığı ifade edilmiştir. Y. Yusha, “Running to Psychiatric Officer”, Yediot Aharonot, pp.4-5, 30.08.2005, aktaran: Zemlinskaya, agm, 15-16.

³²⁴ Mijjal Grinberg, “IDF: Nearly 28% of Israeli males avoided conscription in 2007”, **Haaretz**, 12. Nov. 2007.

³²⁵ Randy Friedman, “The Challenge of Selective Conscientious Objection in Israel”, **A Journal of Social & Political Theory**

2.4.4.1 Rusya Federasyonu

Orduların gücünün barındırdığı insan sayısı ile ölçüldüğü 17. yüzyılda Büyük Petro ülkesinin sahip olduğu büyük nüfus potansiyelini yeni bir sistemle daha verimli kullanarak Rus nüfusunun %4.4'ünden oluşan 200.000 kişilik bir sürekli ordu teşkil etmiştir. 1795'e gelindiğinde bu sayı 450.000 kişiye ulaşırken ülke tarımı çökmüş insan ve hayvan nüfusu ise önemli ölçüde tahrip olmuştur.³²⁶

Askerliğin zorunlu hale geldiği 1874'te Rusya İmparatorluğu'nda 21 yaşına gelmiş 700.000 ile 900.000 gencin arasından 200.000 kişilik bir grup her sene çekilen kura ile askere alınmaya başlanmıştır. Bu uygulama dâhilinde askere alınmaya ilk karşı çıkanlar bugün Ukrayna sınırları içinde kalan güney Rusya'nın merkezinde yaşayan Menonitler olmuştur. Askerlik hizmetinde bulunmayı reddeden Menonitler kilise tarafından çalıştırılan ormancılık kamplarında görevlendirilmişlerdir. Askerliği reddeden bir diğer Hristiyan grup olan Doukhaborlar'ın pasifist bölümü ise topluca Kanada'ya göç etmişlerdir. 1874–1914 yılları arasında pasifist Hristiyanların dışında yaklaşık 150 vicdani retçi daha olduğu tahmin edilmektedir. Uzun hapis cezalarına çarptırılan bu kişiler kendi kendilerini çok iyi eğitmiş çiftçilerdir. Bu dönemde vicdani retçi olan gençlerin önemli bir kısmının Tolstoy'dan etkilenecek bu kararı aldıkları bilinmektedir. Tolstoy da tutuklanan bu gençlerle sürekli yazışarak onlara moral vermeye gayret etmiştir ve otoriteleri bu kişilere alternatif hizmetlerde çalışma hakkı verilmesi yönünde ikna etmeye çalışmıştır.³²⁷

I Dünya Savaşı süresince İngiltere'den sonra en fazla vicdani retçinin çıktığı ülke Rusya İmparatorluğu olmuştur.³²⁸ Bu kişilerin çoğunu Baptist ve Evanjelik Hristiyanlar oluştururken bunların yanında Tolstoycular da vardır. Mayıs 1917'de Dini İşler Bakanlığı'nın yayınladığı bir raporda 1914–1917 tarihleri arasında askeri mahkemelerde yargılanıp mahkûm edilen 15 farklı mezhep ve görüşten toplam 837 vicdani retçi olduğu belirtilmiştir.³²⁹ Bu kişilerin önemli bir çoğunluğu bugünkü

³²⁶ John L.H. **Keep, Soldiers of the Tsar: Army and Society in Russia 1462-1874** (Oxford: 1985), 88., aktaran: Virginia H. Aksan, "18. Yüzyıl Sonlarında Osmanlı'da Zorunlu Askerlik Stratejileri", Der: Erik Jan Zürcher, **Devletin Silahsızlanması...**, 29.

³²⁷ Peter Brock, "Tolstoy and the Imprisonment of Conscientious Objectors in Imperial Russia", **Against The Draft: Essays on Conscientious Objection From the Radical Transformation to the Second World War**, (Canada: University of Toronto Press Incorporated, 2006), 155-165.

³²⁸ Peter Brock, "Imperial Russia at War and the Conscientious Objector, August 1914 – February 1917", **Against The Draft: Essays on Conscientious Objection from the Radical Transformation to the Second World War** (Canada: University of Toronto Press Incorporated, 2006), 301.

³²⁹ Agm, 304-305.

Ukrayna'nın köy ve kasabalarında yaşayan gençlerdir.³³⁰ Çok sayıda vicdani retçiyi 2–15 yıl arası hapis cezalarına çarptıran Rus devleti, reddini açıklayarak hiçbir alternatif hizmette bulunmayı kabul etmeyen çoğu Tolstoycu total retçileri karşıdevrimci ilan ederek kurşuna dizdirmiştir.³³¹ 1917'de Çarlık rejiminin yıkılmasıyla birlikte vicdani retçiler de dâhil olmak üzere tüm siyasi tutuklular serbest bırakılmıştır. Geçici liberal hükümetin başkanı Kerensky, tüm vicdani retçiler için alternatif hizmet imkânı sağlayan bir kararname hazırlamış ancak Lenin ve Bolşevikler tarafından devrilince bunu yayınlama imkânı bulamamıştır.³³²

Tolstoy'un ölümünden sonra eski bir Çarlık Ordusu Subayı olan Vladimir Chertkov 1918'de Tolstoycu hareketin başına geçmiş ve vicdani retçilerin haklarını savunmak ve onları desteklemek için çeşitli mezhep liderlerinin de desteğini aldığı bir organizasyon kurmuştur.³³³ Aynı yıl Troçki'nin emriyle retçilerin silahlı olmayan askeri birimlerde çalışmalarına imkân veren 130 numaralı bildiri yayınlanmıştır.³³⁴ Bu bildiri pasifist mezhep liderleri tarafından memnuniyetle karşılanırsa da Cherkov liderliğindeki Tolstoycular alternatif hizmette bulunmayı reddeden Hristiyan anarşistler için daha geniş özgürlükler içeren bir yasa için bastırmaya başlamışlardır. Yapılan görüşmeler sonucunda 1919'da Lenin'in imzasıyla yayınlanan yeni bildiride üç ana unsur öne çıkmıştır; bunlardan ilkinde göre dini gerekçelerle vicdani reddini açıklayan kişilere askerlik süresine eşit sivil hizmet alternatifi getirilmiştir. İkincisi vicdani ret başvurularını Dini Topluluklar ve Gruplar Birleşik Konseyi'nin (Ob'edinennyyi sovet religioznykh obschin i grup - OSROG) Moskova'daki merkez ofisi değerlendirecektir. Son olarak ise gerek dini gerekse kişisel sebeplerle alternatif hizmetlerde bulunmayı da reddedenlerin samimiyetinden emin olunması durumunda tüm zorunlu hizmetlerden muaf tutulabilecekleri kararı alınmıştır.³³⁵

³³⁰ Agm, 309.

³³¹ Bu infazlara ilişkin otobiyografik hikayeler için bkz. Peter Brock, "Experiences of Conscientious Objectors in the Soviet Union to 1945", **Against The Draft: Essays on Conscientious Objection From the Radical Transformation to the Second World War** (Canada: University of Toronto Press Incorporated, 2006):330-338.

³³² Moskos, Chambers, **The New...**, 13.

³³³ Peter Brock, "Vladimir Chertkov and the Tolstoyan Antimilitarist Movement in the Soviet Union", **Against The Draft: Essays on Conscientious Objection From the Radical Transformation to the Second World War** (Canada: University of Toronto Press Incorporated, 2006):313.

³³⁴ Murat Sevinç, "Türkiye'de ve Batı Demokrasilerinde, Vicdani Ret, Zorunlu Askerlik ve Kamu Hizmeti Seçeneği", **A.Ü. SBF Dergisi**, 61/1 (2006):302.

³³⁵ Bildirinin tarihi ve İngilizce çevirisi için bkz. Paul D. Steeves, ed. **The Modern Encyclopedia of Religions and the Soviet Union**, vol. 5 (1993):223.

1918–1921 arasındaki Rus İç Savaşı boyunca Sovyet hükümeti vicdani retçilere alternatif hizmetlerde yer alma şansı tanımıştır. İlk olarak 1918’de bu imkân kısıtlanmış ardından da 1924’ten sonra alternatif hizmet imkânları giderek daraltılmış ve geleneksel Barış Kilisesi mensupları için tamamen kaldırılmıştır.³³⁶ Bu süreçte hem OSROG kapatılmış hem de Tolstoycuların etkinliği baskı ve sindirme politikaları ile ortadan kaldırılmıştır. 1929 itibariyle Moskova’daki Tolstoy Vejetaryen Topluluğu’nun da kapatılmasıyla Rusya topraklarında aktif bir pasifist organizasyon kalmamıştır.³³⁷

1930’lar boyunca süren Stalinist yönetim altında Kızıl Ordu’da hizmet vermeyi reddetmek tavrı tamamen yeraltına çekilmiştir.³³⁸ Öyle ki, 1939’da, önceki iki sene boyunca tek bir kişinin bile vicdani ret statüsü için dini gerekçelerle bir başvuru yapmadığı Stalin hükümeti tarafından öne sürülerek vicdani ret yasası kaldırılmıştır.³³⁹ Bu döneme ilişkin bilgiler halen gizemini korumaktadır.

Vicdani retçiler sayıları az olmakla birlikte Sovyetler Birliği döneminde de bulunmuştur. Bunlardan biri olan antimilitarist Nikolai Ramov 1984’te 20 yaşındayken Moskova’da sokakta yürüdüğü sırada kaçırılarak uçakla Rusya’nın en doğusundaki Charov’a götürülmüştür. Askere alınan Ramov’un vicdani reddindeki ısrarı üzerine üç aylık sürecin sonunda kendisine çürük raporu verilerek askerden muaf tutulma yoluna gidilmiştir. Olanlar göz önüne alındığında gerçekleşen olayın içinde Rusya Gizli Servisi’nin (KGB) olduğu anlaşılmaktadır.³⁴⁰

Bugün Rusya’da 18–27 yaş arası tüm erkekler askerlik görevini yapmak zorundadır. Ancak askerlik yaşı gelmiş çok sayıda genç sahte üniversite öğrencisi belgesi, eşcinselliği ya da psikiyatrik hastalığı kanıtlayan tıbbi rapor ya da küçük yaşta çocuk babası olduklarını gösterir belgeler hazırlatmaktadır. Bu gibi kişiler için askerlik hizmetinden muafiyet söz konusudur.³⁴¹ İki senelik zorunlu askerlik hizmeti için her yıl yarısı ilkbahar ve diğer yarısı sonbaharda olmak üzere 400.000 kişi askere

³³⁶ Moskos, Chambers, **The New ...**, 13.

³³⁷ Brock, “Vladimir Chertkov...”, 324-326.

³³⁸ Brock, “Experiances of Conscientious...”, 330.

³³⁹ Moskos, Chambers, **The New...**, 13.

³⁴⁰ Sergej Sorokin, “Conscientious Objection in Russia”, World War 4 Report, (Feb. 1, 2007).

³⁴¹ Guy Chazan, “ ‘Alternativniks’ Challenge Russia’a Conscript Army”, **The Wall Street Journal**, 10 Mayıs 2002.

alınmaktadır. İki milyonluk Rus ordusunun 800,000'i zorunlu askerlik hizmeti yapanlardan oluşmaktadır.³⁴²

1996'da açıklanan resmi rakamlara göre Rusya'da 675 vicdani retçi vardır. Rusya ve dağılan Sovyetler Birliği ülkelerinde asker kaçağı sayısı vicdani retçilere nazaran çok yüksektir.³⁴³ Rusya'da 2003'te 25.000, 2004'te ise 21.000'in üzerinde genç erkek asker kaçağı durumuna düşmüştür.³⁴⁴ Bugün bu rakamın 100.000'e yaklaştığı tahmin edilmektedir.³⁴⁵ Asker kaçaklığının Rusya'da bu kadar yoğun olmasının sebebi antimilitarist bilinç değildir. WRI'nin çok sayıdaki raporuna göre Rus ordusunda erlere karşı yoğun insan hakları ihlallerine rastlanmaktadır. WRI'nin 2003 yılında yayınladığı bir raporda, sıkı bir devrecilik sistemi dâhilinde askerliğinin ikinci senesini yaşayan 'dedy' lerin (baba), askerliğinin birinci senesini yaşayan yeni erlere karşı şiddet ve kötü muamele yaptıkları, bu pratiğin rütbeli askerlerce ya görmezden gelindiği ya da desteklendiği ve bu uygulamalar sonucunda Rus ordusunda "barış koşullarında" her yıl dört bin ila beş bin askerin öldüğü bildirilmiştir.³⁴⁶ 1945'ten bu yana 150.000 askerin orduda uğradıkları kötü muamele sebebiyle öldükleri söylenmektedir.³⁴⁷ Günümüzde Rusya'da örgütlü bir ret hareketi bulunmamaktadır. Ancak antimilitarist bir hedef gözetmeden faaliyetlerini sürdüren ve oğullarının can güvenliğinden endişe eden kadınlardan oluşan Asker Anneleri Hareketi ülkedeki en etkin örgüt haline gelmiştir. Bu hareketin ortaya çıkmasını ise 1988'de birliğinde kötü muamele gören bir erin silahıyla sekiz arkadaşını öldürmesi üzerine başlayan tartışmalar sağlamıştır.³⁴⁸

İnsan hakları alanında çalışan kurumların düzenlediği bir kampanya sonucunda Rusya'da 2002 yılında vicdani ret hakkı yasal olarak tanınmış ve 1 Ocak 2004'te yasa yürürlüğe girmiştir. 2004 bahar yoklamasında 1.445 vicdani ret başvurusu yapılmış ve bunların 200 kadarı geri çevrilirken geri kalanı kabul edilmiştir.³⁴⁹

³⁴² Sorokin, ag.m.

³⁴³ Agm.

³⁴⁴ Speck, "Savaş...", 45.

³⁴⁵ Sorokin, agm.

³⁴⁶ Speck, agm, s. 45.

³⁴⁷ Chazan, agm.,.

³⁴⁸ "Conscientious Objection in Russia: Highlighting the Right to Refuse to Kill", **WRI**, Peacework, Issue 371 (December 2006-January 2007).

<http://www.peaceworkmagazine.org/node/394>

³⁴⁹ Speck, agm, 46.

Rusya, Çeçenistan’la yaşanan savaş ve bu savaş sonrasında ülkede hüküm süren çatışma ortamı sebebiyle Avrupa’dan daha farklı bir antimilitarist mücadele alanı olarak görülebilir. Her ne kadar vicdani ret hakkı yasal olarak tanınmış olsa da askeri hizmete alternatif olarak getirilen sivil hizmet zorunluluğunun 42 ay gibi uzun bir süre olması sebebiyle halk tarafından benimsendiği söylenemez. Gerek ordu bünyesindeki kötü muamele gerekse Çeçenistan Savaşı’na karşın ülkedeki antimilitarist mücadele çok yetersiz ve zayıftır.

2.4.4.2 Güney Kore

Kore Cumhuriyeti’ni vicdani ret konusunda özel yapan başlıca iki özellikten ilki uzun yıllardır Kuzey Kore ile devam eden silahlı ve politik çatışma ortamı iken ikincisi ülkede yaşayan çok sayıdaki Yehova Şahidi’dir. Kore Cumhuriyeti’nde dini vicdani retçilik seküler vicdani retçilikten uzun yıllar önce ortaya çıkmış ve gelişmiştir.

1939’dan beri, Kore Cumhuriyeti’nde on binden fazla vicdani retçi, zorunlu askerlik hizmetini dini gerekçelerle reddettiği için tutuklanmıştır. 1953’te herhangi bir barış anlaşması imzalanmaksızın biten Kuzey - Güney savaşından sonra ülkede vicdani retçilere verilen tipik hapis cezası üç yıl olarak belirlenmiştir. Hapsedilen mahkûmların ise cezaları süresince çok kötü muameleye tabi tutuldukları yönünde pek çok ifade bulunmaktadır.³⁵⁰

Uzun yıllar boyunca totaliter yönetimlerce yönetilmiş ülkede 2001 yılında rejimin çözülmesinden sonra, tutuklu 1.600 Yehova Şahidi olduğu ortaya çıkmıştır. Bugün 19 yaşını dolduran ve eğitimi tamamlayan her sağlıklı erkek, 600.000³⁵¹ askeri bulunan Güney Kore ordusunda iki yıl iki ay boyunca askerlik hizmeti yapmak zorundadır. Her yıl 300.000 kişi zorunlu askerlik hizmetini tamamlamak üzere silâh altına alınırken, 750 kişinin pasifist gerekçelerle askere gitmeyi reddettiği bilinmektedir.³⁵² Askerlik bildirimini alan kişi beş gün içinde askerlik şubesine gitmek zorundadır. Aksi takdirde hapis cezasına çarptırılacak ve ömür boyu bu sabıka kaydıyla yaşamak zorunda kalacaktır. Ülkede vicdani retçiler için bir

³⁵⁰ Howard W. French, “South Korea Faces a Test of Conscience Over The Draft”, **New York Times**, 8 Mayıs 2002.

³⁵¹ Agm.

³⁵² Jon Herskovitz, Kim Junghyun, “South Korea Military Objectors Say Don’t Jail Pacifists”, **Reuters**, 1 Eylül 2008.

alternatif sivil hizmet seçeneği de bulunmamaktadır. Uluslararası kuruluşların Güney Kore devletine vicdani retçiler için sivil hizmet seçeneği getirilmesi doğrultusunda yaptığı tavsiye ve telkinler, böyle bir uygulamanın ulusal güvenliği tehlikeye düşüreceği iddia edilerek geri çevrilmiştir.³⁵³

Son yıllarda dini gerekçeli retleri toplum tarafından hoşgörüyle karşılanmaya başlanan Yehova Şahitleri'nin durumlarının düzenlenme çalışmaları devam etmektedir. 1950'lerde vicdani retçiler en fazla bir yıl hapis cezası alırken, sonraları askeri hükümet döneminde bu ceza beş ila altı yıla çıkarılmıştır. Daha sonraları üç yıllık hapis cezaları uygulanmaya devam edilmiştir. Bu uygulama batılı ülkelerin ve hukuki kuruluşların baskısıyla bir yıla kadar düşürülmüştür. Bu çalışmalar çerçevesinde vicdani retçilerin davaları artık askeri mahkemelerde değil sivil mahkemelerde görülmeye başlanmıştır. Güney Kore'deki vicdani retçilerin neredeyse tamamı ülkede yaşayan yaklaşık 88.000³⁵⁴ Yehova Şahidi'nin arasından çıkmaktadır. Ancak politik sebeplerle vicdani reddini açıklayanlar da yok değildir. Kesin rakamlar bilinmemekle birlikte seküler vicdani retçilerin sayılarının oldukça az olduğu söylenebilir. Bu kişiler ancak son on yıldır görünür biçimde vicdani ret hareketi içindeki mücadelelerini sürdürebilmektedirler. Ancak ülkede vicdani reddin kanununen tanınması gibi bir ihtimal henüz belirmemiştir.³⁵⁵

Kuzey ve Güney olarak ikiye ayrılmış olan Kore parçalanmış toplumların önemli örneklerinden biridir. Birinin diğerinin gözünde tehdit olarak algılanması üzerine kurulu devlet politikaları vasıtasıyla toplumun militarizasyonu gerçekleştirilmiştir. Antikomünizm ve milliyetçilik toplumsal olarak yüceltilmiştir. Ulusal güvenlik gerekçelerine dayandırılarak silahlı kuvvetlerin ülke yönetiminde söz sahibi hale getirildiğini gördüğümüz diğer dünya ülkelerine benzer biçimde Güney Kore de demokratikleşme ve sivil toplum konusunda uluslararası ölçülerin uzağında kalmaktadır. Ancak 1990'ların sonunda gelişmeye başlayan yurttaş hareketleri kara mayınları, silahsızlanma ve askeri kültürün sorgulanması gibi konularda etkinlik göstermeye başlayabilmiştir. Böyle bir ortamda vicdani reddin bir kitle hareketi haline gelememiş olmasına ve vicdani retçilerin toplumca hoş karşılanmamasına şaşkırmamak gerekir.

³⁵³ Eileen Cahill Staff, "Conscientious Objectors Fight War Against War", **Korea Herald**, 11 Ocak 2002.

³⁵⁴ French, agm,

³⁵⁵ Başkent, "Uluslararası Vicdani ...".

Halen Güney Koreli vicdani retçiler tekrarlanan hapis cezalarına çarptırılarak sivil ölüme tabi tutulmaktadır. Yeni yeni gelişmeye başlayan vicdani ret hareketi düzenli yayınlar yaparak hapiste bulunan yüzlerce vicdani retçinin isimlerinden oluşan listeler yayınlamaktadır. Vicdani ret hareketinin en önemli sorunlarından biri ise Marksist militan gelenekten gelen sol örgütlerin politik şiddeti ve silahlı mücadeleyi hala önemli bir faktör olarak görerek antimilitarist vicdani retçilere destek vermemesidir.³⁵⁶

2.4.5 Afrika

Afrika kıtası insan hakları ihlallerinin sıkça görüldüğü bir bölge olma özelliğini sürdürmektedir. Uluslararası hukuk standartlarına göre bir insan hakkı olarak tanımlanan vicdani reddin bu bölgede geçirdiği aşamalar bölgenin hiçte iyi olmayan insan hakları sicilini daha da kötü hale getirmektedir.

Totaliter rejimler, savaşlar ve ırkçılıkla birlikte anılan bu kıtada zayıf da olsa bir antimilitarist mücadelenin var olduğunu görmek gelecek adına umutlu olabilmemizi sağlayacak önemli bir veridir. Militarist davet ve toplum yapılanması karşısında antimilitarist mücadelenin çatısı altına ırkçılıkla mücadeleyi de aldığını görmek ise bölgeye ilişkin incelemelerden çıkartılabilecek bir başka önemli sonuç olacaktır. Elde edilebilen bilgilerin sınırlılığına rağmen bu bölümde Güney Afrika, Eritre ve Angola'daki vicdani ret mücadelesi hakkında incelemeler yapılmıştır.

Tablo 6: Afrika Ülkelerinde Zorunlu Askerlik Hizmeti ve Vicdani Ret

	Zorunlu Askerlik Hizmeti	Zorunlu Askerlik Süresi	Vicdani Ret Hakkının Tanınması	Alternatif Sivil Hizmet Süresi	Açıklamalar
Güney Afrika	Yok	-	Yok	-	1994'te profesyonel ordu sistemine geçilmiştir.
Eritre	Var	Keyfi	Yok	-	Bu ülkeye ilişkin çok az bilgiye ulaşmak mümkündür.
Angola	Var	Keyfi	Yok	-	Bu ülkeye ilişkin çok az bilgiye ulaşmak mümkündür.

³⁵⁶ Speck, agm, 46-47.

2.4.5.1 Güney Afrika Cumhuriyeti

1948 ile 1994 yılları arasında Apartheid rejimi ile yönetilen Güney Afrika Cumhuriyeti'nde iktidara hâkim olan beyazlar, tüm beyaz erkekler için askerlik hizmetini zorunlu hale getirmiştir. 1980'lerin ortasında bünyesindeki 900.000 asker ile Güney Afrika Cumhuriyeti Savunma Kuvvetleri Afrika kıtasındaki en büyük silahlı güç haline gelmiştir. Bu silahlı gücün tamamı zorunlu beyaz ve gönüllü renkli askerlerden oluşmaktaydı. Devlet bu şekilde iktidarı beyazların elinde tutmayı ve renklilerin topluma katılımını engellemeyi hedeflemiştir. İlk olarak 1983 yılında askerlik karşıtı beyazlarla birlikte renkliler “Zorunlu Askerliğe Son Kampanyası” (End Conscription Campaign) isimli bir kampanya başlatmıştır. Adından da anlaşılacağı gibi bu kampanyanın amacı zorunlu askerlik sistemine son vermektir. Ancak askerlik yapmak vasıtasıyla beyazlara ayrıcalıklı vatandaşlık imkânları sunan ve ülkedeki silahlı kuvvetlerin kontrolünü elinde bulunduran iktidara karşı böyle bir kalkışmaya girişmek esasında ülkenin en büyük sorunu olan ayrımcılığa karşı gelmek anlamına gelmekteydi. Dahası hâkim ideolojik ortamın aksine siyahlar ve renklilerin belli bir amaç doğrultusunda birlikte çalışmaları gibi devrim niteliğinde bir işbirliğine işaret etmekteydi. Bu hareket karşısında devlet hemen vicdani ret hakkı tanıyan bir yasa çıkardı. Ancak bu yasadan daha çok Yehova Şahitleri yararlanmaktaydı. Alternatif sivil hizmet ise askerlik süresinden bir buçuk yıl daha uzun tutularak 6 yıl olarak belirlenmişti ki bu durum sivil hizmeti tercih edilebilir bir seçenek olmaktan çıkartıyordu. “Zorunlu Askerliğe Son Kampanyası” askere çağırılan gençlere askerlik hizmetinden nasıl kaçacakları, nasıl muaf olacakları ya da ülkeden nasıl kaçacakları konularında yardım ediyordu. Birkaç sene içinde ülkedeki asker kaçaklarının oranı %70'leri buldu.³⁵⁷

1984'te askerlik servisine bildirimde bulunmayanların sayısı 1.596'iken, 1985 yılının ilk yarısında bu sayı 7.589'a ulaşmıştır. 1987'te 23 kişi kamuya açık bir açıklamayla askeri düzen ve Apartheid sistemine karşı olduklarını ve vicdani retçi olduklarını açıkladılar. Ağustos 1988'de 'toplumun güvenliğini ve düzenini ve devletin emniyetini tehdit ettiği' gerekçesiyle kampanya yasaklanmıştır. Birkaç gün sonra bir gazete ilanıyla 143 kişi daha vicdani retlerini açıkladılar. 1989'da bu sayı 1.000

³⁵⁷ Speck, Friedrich, agm, 158-159.

kişiyi buldu. Bu gelişmeler üzerine zorunlu askerlik süresi iki yıldan bir yıla indirildi.³⁵⁸

Hükümet 1993 Ağustos’unda askerlik çağrısına son vermiş ve 1994 senesinde kimse temel eğitim için askere çağırılmamıştır. Fakat temel eğitimini daha önceki dönemlerde tamamlamış olan askerler kamplara çağırılmış ve bu sayı tüm zamanların en yüksek seviyesine ulaşmıştır. Ancak 1994’te ilk olarak renklilerinde katıldığı genel seçimden sonra zorunlu askerlik kaldırılmış ve profesyonel ordu kurulmuştur.³⁵⁹ İlk bakışta kampanyanın başarıya ulaştığı düşünülse de kampanyanın sona ermesi ve antimilitarist mücadelenin gücünü kaybetmesinden sonra bugün Güney Afrika Cumhuriyeti halen Afrika kıtasının en büyük ordusuna sahiptir ve ülkede vicdani ret hakkı bulunmamaktadır.³⁶⁰

2.4.5.2 Eritre

Afrika’da antimilitarist mücadelenin en zorlu geçtiği bölge Etiyopya ile aralarında süren savaş ve bu savaşa bağlı olarak toplumsal alanda yürütülen militarizasyon çalışmaları sebebiyle Eritre Cumhuriyeti’dir. Baskılar sebebiyle politik olarak örgütlenmek ancak sürgünde olanaklıdır. Dünyada İsrail dışında, kadınları da zorunlu askerliğe tabi tutan tek ülke Eritre Cumhuriyeti’dir. 18–40 yaş arası her kadın ve erkek 18 ay süreyle ‘ulusal askerlik ve gelişim hizmeti’ne katılmak zorundadır. Fakat gerekli düzenlemelerin yapılmamış olması sebebiyle fiilen bu hizmetin süresi belirsizdir. Ülkede vicdani ret hakkı yoktur. Asker olmamanın tek yolu ise askerden kaçmaktır. Sistemik olarak evlere, iş yerlerine, toplu taşıma araçlarına yapılan baskınlarla yakalanan kaçakların ağır işkencelere maruz kaldıkları bilinmektedir. Buna rağmen ülkede asker kaçaklığı ve firar çok yaygındır.³⁶¹

2.4.5.3 Angola

Diğer Afrika ülkelerinden Demokratik Kongo Cumhuriyeti, Liberya, Ruanda gibi Angola Cumhuriyeti de on yıllar süren ve 300 binden fazla insanın ölümüne neden olan iç savaşla harap olmuş bir ülkedir. Çok uzun sürmüş bu savaş sonucunda Angola Cumhuriyeti nüfusunun %40’ı göç etmek zorunda kalmıştır. Kaos içinde

³⁵⁸ http://en.wikipedia.org/wiki/End_Conscription_Campaign

³⁵⁹ http://en.wikipedia.org/wiki/End_Conscription_Campaign

³⁶⁰ Speck, Friedrich, agm, 158-159.

³⁶¹ Speck, agm, 47.

geçen bu yıllar boyunca ülkenin sosyolojik yapısı tamamen tahrip olmuş ve toplumsal şiddet yaygınlaşmıştır. Afrika'nın en hızlı gelişen ekonomilerinden birisine sahip olan Angola Cumhuriyeti Afrika'nın en büyük petrol üreticilerinden biridir.³⁶²

Ülkede gerilla ve ordu insanları zorla silah eğitime almıştır ve bu uygulama tamamen kaba güce ve keyfiyete dayanarak gerçekleştirilmiştir. Askere alınmaya karşı direnen kişilerin hayatta kalma şansı son derece düşüktür. Ayrıca, Angola Cumhuriyeti'nde yaygın ret ve kaçaklığa karşı, örgütlü savaş karşıtlığı ve vicdani ret konseptine ilişkin hemen hemen hiçbir farkındalık yoktur. Dolayısıyla bu bölgede açık ret hareketleri görmek mümkün değildir.³⁶³

Daha önce Güney Afrika'da bahsetmiş olduğum gibi Angola Cumhuriyeti'nde de militarist pratikler ve Aphertheid rejimi birbirlerini desteklemektedir. Militarizmin mutlak hâkimiyetini kurduğu iddia edilebilecek bu ülkede, antimilitarist hareketin ancak 2000'lerin başında sürgün edilen Angolalılar tarafından başlatıldığından söz edebiliriz. Angolalı mülteciler yaklaşık on yıl önce Almanya'da "İnsan Hakları için Angola Antimilitarist İnisiyatifi" oluşturma girişimlerinde bulunmuştur. Afrika'da antimilitarist mücadelenin tüm güçlülere rağmen Apartheid'e karşı da mücadele edeceği açıktır.³⁶⁴

Angola Cumhuriyeti'ne ilişkin bilgiler bölgenin özel durumu sebebiyle oldukça kısıtlı. Ancak Angola Cumhuriyeti gibi zor bir coğrafyada bile antimilitarist hareket ve düşüncelerin doğması dünya genelinde bu yönde gelişen toplumsal kıpırdanmaları işaret etmesi bakımından dikkate değer bulunabilir.

³⁶² Başkent, "Uluslararası Vicdani ..."

³⁶³ Speck, agm, 48.

³⁶⁴ Başkent, "Uluslararası Vicdani ...".

3 OSMANLI'DAN TÜRKİYE'YE ZORUNLU ASKERLİK VE VİCDANİ RET

Türkiye'nin vıcdanı ret tarıhı henüz çok yenı olmasına rağmen, vıcdanı ret Türkiye muhalıf hareketler tarıhinde kendisine ayrıcalıklı bir yer edinmiştir. Bunun en önemli sebebi vıcdanı reddin bu coğrafyanın çok da tanıdık olmadığı bir eylemlilik ve örgütlenme biçimini benimsemiş olmasıdır. Aslında buna bir 'eylemsizlik' ve 'örgütsüzlük' demek de mümkün. Çünkü Türkiye'deki vıcdanı retçiler de dünyadaki diğerleri gibi eylem biçimi olarak kendilerine itaatsizlik ve şiddeti dışlayan bir direniş biçimini seçmişlerdir. Dahası anarşizan bir örgütlenme yoluna giderek öndersiz, kurumsuz, isimsiz bir örgütlülük modeli oluşturmuşlardır.

Türkiye'deki vıcdanı ret hareketinin genel karakteri savaş ve şiddet karşıtlığıdır. Bu karşıtlığın en somut biçimde tezahür ettiği vaka ise zorunlu askere alınmaya direnme durumudur. Bu durumun vıcdanı retçileri karşı karşıya getirdiği kurum ise Türk Silahlı Kuvvetleri'dir. Köklü bir askeri gelenekten gelen Türkiye için orduya karşı gelmek alışılmışın dışında bir şeydir.

Gerek çok uluslu teokratik imparatorluklardan kopmak ve ulusal iradesini tesis etmek için yapılan iç savaşlar sonucunda, gerekse toprakları emperyal kuvvetler tarafından işgal edilmek üzere iken verilen bağımsızlık mücadeleleri sonucunda olsun, Avrupa'da modern ulus devletlerin kurulmaları savaşlar sonucunda olmuştur. Dolayısıyla; genel kanının aksine, Türkiye Cumhuriyeti'nin savaş sonrasında kurulmuş olması onu dünya üzerinde biricik ve özel kılmaz. Hemen tüm ulus devletler için ordular ve savaşlar kurucu bir rol oynamışlardır.

Bu bağlamda Türkiye'deki zorunlu askerlik uygulamasını "her Türk'ün asker doğduğu" şiarına bağlayan ve bunu savaşla kurulmuş bir ulus devlet olma tarihsel kişiliğiyle temellendiren resmi söylemin gerçekliği kuşkuludur. Bu kuşkuya dair sorgulamayı yapabilmek için ise ordu millet projesinin devlet eliyle sistemli bir biçimde uygulamaya koyulduğu 19. yüzyıl Osmanlı Devleti'nden başlamak uygun olacaktır.

3.1 Osmanlı ve Türkiye’de Modern Devlet ve Zorunlu Askerlik

19. yüzyılda çok etnisiteli ve çok dinli Osmanlı İmparatorluğu, hem kendisinden daha kuvvetli ordulara sahip Rusya gibi ülkeler, hem de ulusal bağımsızlığını ilan etmenin peşinde olan kendi içindeki ayrılıkçı unsurlar sebebiyle Avrupa’daki diğer büyük imparatorluklardan daha ciddi bir çözülme tehlikesi altında kalmıştır. Bu tehlike karşısında Osmanlı devlet adamları, ülke yönetiminde, eğitimde ve orduda Avrupa modeline dayanan yenileştirme hareketlerini benimsemeye çalışmış ve çeşitli reformlar yapmıştır. Yapılan reformların bir kısmı iç dinamiklerden kaynaklanan ıslahat hareketleri diğer bir kısmı ise dış dinamiklerin dayattığı imtiyaz talepleri sebebiyle gerçekleşmiştir.³⁶⁵ Osmanlı hükümetleri iç dinamiklerden kaynaklanan ihtiyaçları karşılamak için büyük çaba gösterirken dış baskıların dayatmalarına karşı ise ayak diremiştir.

Anlatım kolaylığı sağlaması açısından iç ve dış kaynaklı dinamikler şeklinde ikiye ayırabileceğimiz reform sürecini gerçekte böylesine keskin bir çizgiyle ikiye ayırmanın imkânı yoktur. Batılı devletlerin önerdiği tüm reformları gayrimüslimlere ayrıcalıklı vatandaş statüsü kazandırmak ve Osmanlı İmparatorluğu’nun bütünlüğünü bozmaya yönelik bir tehdit olarak görmek Osmanlı devlet adamlarının düştüğü yanılgıya düşmek olacaktır. Öyle ki bu dönemde Avrupa; ordu teşkilatının ve doktrininin toplumsal yapıyı değiştirici ve dönüştürücü etkilerine tanıklık ederken, Osmanlı İmparatorluğu henüz ordu reformunu gerçekleştirememiş ve bunun toplumsal etkilerine maruz kalmamıştır. Ancak bu durum tüm dünya devletlerinin karşı karşıya olduğu milliyetçi ve ayrılıkçı taleplerden Osmanlı’nın muaan tüm yasal düzenlemelere rağmen karşılanamayan acil asker ihtiyacı üzerine ilk olarak 1835’te karşılanamayan acil asker ihtiyacı üzerine ilk olarak 1835’te tüm karşıt görüşlere karşın az sayıda Ermeni ve Rum donanmaya alınmıştır. Bu girişim gayrimüslim halk tarafından ciddi tepkiyle karşılanma sebep olmuştur. Değişen iktidarlara rağmen ordu modernizasyonu çerçevesinde sadık kalınan iki önemli ilkedden biri; model alınan Prusya ordusu ve bu modelin Osmanlı’ya adaptasyonu göreviyle ülkeye davet edilen Alman Askeri Misyonları, ikincisi ise formel askeri eğitimden geçirilen subaylardan teşkil edilen batılı değerlere sahip bir askeri bürokrasinin inşası

³⁶⁵ Gül Tokay, “Osmanlı’da Modern Devlet, Güvenlik Siyaseti ve Ordunun Dönüşümüne Dair Bir Değerlendirme”, **Türkiye’de Ordu, Devlet ve Güvenlik Siyaseti**, Der: Evren Balta Pakar, İsmet Akça (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2010): 35.

olmuştur. Osmanlı devlet adamlarının önceleri ordunun güçlendirilmesi ve daha fazla toprak kaybedilmemesi amacıyla başlattıkları reformlar giderek Osmanlı Milleti'ni yaratma projesi haline gelmiştir. Ancak Osmanlı gibi çok dinli ve etnisiteli bir İmparatorluk bünyesinden bir Osmanlı Milleti çıkartma tahayyülünün toplumsal talep ve değerlerle örtüşmediği Balkan Harbi'nden sonra anlaşılmıştır. İttihat ve Terakki'nin iktidara gelişinden kısa bir süre sonra tüm farklılıkları Türk Milleti potasında eritmeyi ve buna karşı direnenleri dışlamayı amaçlayan milliyetçi politikalar ilk kez gündeme gelmiş ancak ümmet anlayışı bütünüyle terk edilmemiştir. Bu tutumun siyasi hatları Cumhuriyetin ilanı ile birlikte yürürlüğe koyulan Kemalist politikalar vasıtasıyla netleşmiştir.

3.1.1 1839 öncesi

14. yüzyılın sonlarında Avrupa'daki arazilerde, haraç veren Hristiyan ailelerin çocuklarının devşirilmesiyle sürekli bir ordu olarak oluşturulan Yeniçeriler³⁶⁶ 17. yüzyıla kadar Osmanlıların üstün lojistik yetenekleriyle birlikte olağanüstü etkili olmuşlardır. İsmail Hakkı Uzunçarşılı yeniçerilerin sayısının II. Selim döneminde 12.300, 16. yüzyılın sonlarında 27.000, 17. yüzyılın başlarında 37.600, IV. Murat zamanında 40.000 ve yeniçerilerin ortadan kaldırılmasından hemen önce 70.000'in üzerinde olduğunu söylemektedir.³⁶⁷

Başlangıçta sadece Hristiyan halk arasından seçilen sınırlı sayıda askerden oluşan bu merkezi ordunun mensuplarının evlenmeleri ya da başka işlerle uğraşmaları tamamen yasaktı. Ancak III. Murat'ın tahta geçmesiyle birlikte Müslümanların da yeniçeri olabilmesi, disiplin anlayışını gevşetmiş ve evlenmelerine, askerlik dışında başka işlerle uğraşmaya başlamalarına göz yumulmaya başlanmıştır.³⁶⁸ Sistemin bozulmasıyla birlikte hemen hiç maaş alamamaya başlayan yeniçerilerin küçük esnaflıkla uğraşmaya başlaması ve muharip yeteneklerinin kaybolması Osmanlıları giriştikleri savaşlarda hızla etkisizleştirmiştir. Yeniçerilerin varlığı, çarpık askerlik yoklaması sisteminin de yardımıyla Osmanlı bürokrasisi için bir kazanç kapısı haline

³⁶⁶ Yeniçerilerle ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Godfrey Goodwin, **Yeniçeriler**, Çev: Derin Türkömer (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2001).

³⁶⁷ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi: XVI. Yüzyıl Ortalarından XVII. Yüzyıl Sonuna Kadar**, c.3, 2. ks. (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1995), 275.

³⁶⁸ Taner Timur, **Osmanlı Çalışmaları: İlkel Feodalizmden Yarı Sömürge Ekonomisine** (Ankara: İmge Kitabevi, 1998), 121.

gelmiştir.³⁶⁹ Bu dönemde Yeniçeri Ordusu'nun askerlikle bağları zayıflayan mensuplarından Müslüman küçük burjuva bir kentli sınıfının oluşmaya başladığı görülmüştür. Böyle bir sosyal dönüşüme, kurulacak yeni Osmanlı Ordusu'nda ve hatta Türkiye Cumhuriyeti Ordusu subayları arasında da rastlamak mümkündür. Ancak Yeniçeri dönemindekinden farklı olarak bu dönüşümün yeni Osmanlı Ordusu ve Türkiye Cumhuriyeti Ordusu'nda devlet eliyle sistematize edildiğini söylenebilir.

Hem Osmanlı bürokrasisi hem de yeni oluşan bu kentli sınıf, yeniçeri sisteminin değişimine ilişkin her türlü gelişmeyi büyük bir dirençle karşılamış hatta bu gibi girişimlerin sonu genellikle Sultan ya da üst düzey bürokratların öldürülmesine kadar varmıştır. Ancak tüm olumsuzluklara rağmen Osmanlı ordusunun modernizasyonu yönünde ilk adım 1792'de III. Selim tarafından *Nizam-ı Cedid* (Yeni Düzen) Ordusu'nun kurulmasıyla atılmıştır. Başlangıçta *Nizam-ı Cedid* Ordusu'nun 12.000 kişiden oluşan, profesyonel askerlik sistemine benzeyen ve Avrupa usullerine göre talim yapan bir yapı olması planlanmıştır.³⁷⁰ Anadolu ve Balkanlar'daki vilayetlerden İstanbul'a getirilen çocuklar burada eğitilerek belirsiz bir süre için silâh altına alınmıştır.³⁷¹ Ancak 1807 yılında Kabakçı Mustafa İsyanı sonrasında III. Selim tahttan indirilmiş ve yeniçerilerden gelen baskılar sonucunda *Nizam-ı Cedid* 1807 senesinde lağvedilmiştir.³⁷²

Osmanlı Rus Savaşları'nda alınan ağır yenilgiler ve Yunan İsyanı'nın bastırılmamış olması, II. Mahmut'un tahta çıkmasından sonra 1826'da ordunun modernizasyonu yönündeki çabaların tekrar canlanmasına neden olmuştur. Mora İsyanı'nı bastıran Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa'nın ordusunun Fransızlar tarafından eğitilmiş olması da ordu modelinin Batılılaştırılması ihtiyacının bir göstergesi olarak kabul edilmiştir. Önceden yapılan modernizasyon girişimlerine şiddetle direnen yeniçerilerden kurtulmak düşüncesiyle, gerek ordu gerekse toplumsal yapının önemli bir parçası

³⁶⁹ Asker listeleri üzerinden kazanç sağlayan Osmanlı bürokratlarıyla ilgili ayrıntılı bir hesaplama için bknz: Virginia H. Aksan, "18. Yüzyıl Sonlarında Osmanlı'da Zorunlu Askerlik Stratejileri", Der: Zürcher, *Devletin...*, 26–27.

³⁷⁰ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi: Nizam-ı Cedid ve Tanzimat Devirleri (1789-1856)* C: 5 (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1995), 65.

³⁷¹ Zürcher, "Teoride ve Pratikte...", 87–88.

³⁷² Musa Çadırcı, "Yenileşme Sürecinde Osmanlı Ordusu", *Genel Türk Tarihi* 7, Haz. Hasan Celal Güzel, Ali Birinci (Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002):516.

olan Yeniçeri Ocağı 1826'da Vaka-i Hayriye³⁷³ olayıyla ortadan kaldırılmış ve modern ordu düzenine geçmek için önemli bir adım atılmıştır.

Asakir-i Mansure-i Muhammediye (Muhammed'in Muzaffer Askerleri) ismiyle oluşturulan yeni ordu kısa sürede 27.000 kişilik bir güç haline gelmiştir. Gönüllülerden ve sultanın vilayetlerdeki memurlarından oluşan bu profesyonel orduda, 15–30 yaşları arasında olan Müslüman erkekler 12 yıl süreyle hizmet yapmak üzere toplanmıştır.³⁷⁴ Ancak orduya ihtiyaç duyulan sayıda askeri sağlamak hayli zor olmuştur. İhtiyacın karşılanması için askerler herhangi bir düzenlemeye bağlı olmadan toplanmaya başlamış, bu sırada halka kötü muamelede bulunulmuş, askere alımlarda keyfiliğe ve zorbalığa başvurulmuştur.³⁷⁵ Buna rağmen ihtiyaç karşılanamamış ve 1828'deki ilk büyük Rus Savaşı'nda alınan yenilgi engellenememiştir. Askere alımlar konusunda büyük sıkıntılar yaşanmasının en önemli sebeplerinden biri Osmanlı Ordusu'nun çok yüksek orandaki zayıyatıdır. 1837'de yayınlanmış olan resmi rakamlara göre geçen on sene içinde görevlendirilen 161.036 askerin 45.496'sı barış koşullarında hastalıktan ölmüştür. Firarilerin sayısı ise 20.117 olarak verilmiştir. Bu süre içerisinde savaş ve barış zamanındaki kayıpların toplamı 106.366 olarak belirtilmiştir ki bu askere alınanların sadece yüzde onunun ailelerinin yanına dönebildiği anlamına gelmektedir.³⁷⁶

Bu döneme kadar Osmanlı'da ordu modernizasyonu modelinin Mehmet Ali Paşa'nın ordusundan³⁷⁷ da etkilenecek kuraya dayalı Fransız modeli olduğunu söyleyebiliriz. Ancak 1834'te yapılan yeni bir düzenlemeyle Osmanlı Ordusu redif birliklerini³⁷⁸ kurmuştur. Redif birlikleriyle ilgili genel kanının aksine bu birlikler yedek ordu olarak değil sürekli taşra ordusu olarak düşünülmüştür.³⁷⁹ Bu birliklerde görev yapma

³⁷³ Vaka-i Hayriye konusunda ayrıntılı bilgi için bkz: Taner Timur, "Osmanlı Askeri Düzeninin Çöküşü ve Yeniçeri Kırımı", **Osmanlı Çalışmaları** (Ankara: İmge Kitabevi, 1998):119-163.

³⁷⁴ Zürcher, agm, 88–89.

³⁷⁵ Bülent Tanör, **Osmanlı – Türk Anayasal Gelişmeleri** (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1997), 77–90.

³⁷⁶ T. Heinzelmann, *Heiliger Kampf oder Landesverteidigung? Die Diskussion um die Einführung der allgemeinen Militärpflcht im Osmanischen Reich 1826-1856* (Frankfurt/Main, 2004), aktaran: Mehmet Hacısalıhoğlu, "Inclusion and Exclusion: Conscription in the Ottoman Empire", 266.

³⁷⁷ Mehmet Ali Paşa'nın ordusuyla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Khaled Fahmy, "Ulus ve Asker Kaçakları: Mehmed Ali'nin Mısır'ında Zorunlu Askerlik", Der. n Zürcher, **Devletin...**, 65-87.

³⁷⁸ Redif birlikleriyle ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. "Redif", **İslam Ansiklopedisi**, Cilt 9 (1997), 666-668.

³⁷⁹ Musa Çadırcı, **Tanzimat Sürecinde Türkiye Askerlik** (İmge Kitabevi, Ankara: Ocak 2008), 48.

yaşı 23–32³⁸⁰ olarak belirlenmiştir. İlk olarak 57.000 kişiden oluşan redif birlikleri iki yıl içerisinde 100.000 kişilik büyük bir güç haline gelmiştir. Rediflerde görev yapan askerler yılda iki kez eğitim yapmış ve savaş zamanında düzenli orduya katılmışlardır.³⁸¹ Osmanlı Ordusu’ndaki değişim çalışmalarının bir başka önemli ayağı da aynı yıl içinde açılan Mekteb-i Harbiye’dir. Burada Almanya’dan gelen ve başında General Helmuth von Moltke’nin bulunduğu askeri heyetin hocaları denetiminde yeni bir subay sınıfı oluşturulmaya başlanmıştır.³⁸²

Zorunlu askerlik modelinin benimsenmesi üzerinde çalışan Osmanlı devlet adamları, bu düşünce doğrultusunda ilk kez 1835’te gayrimüslimlerin orduya alınmasını ciddi olarak gündeme almıştır. Ancak merkezi hükümet ve egemen sınıflar arasındaki güç dengelerinin Osmanlı’ya has durumunu gözetererek bu sistemi kendi yapılarına uygun biçimde uyarlama yoluna gitmişlerdir. Bu uyarlama doğrultusunda modelin Osmanlı’ya adaptasyonundan sorumlu Alman General Helmuth von Moltke zorunlu askerlik kapsamında gayrimüslimlerin askere alınmasına karşı çıkmış ve “sermayedar Ermenilerin ülkelerine Müslüman Kürt ve Araplardan daha sadık şekilde hizmet ettiğini savunmuştur.”³⁸³

3.1.2 Tanzimat Fermanı ve sonrası

1839’da ilan edilen Tanzimat Fermanı’yla birlikte orduda başlayan reformların kapsamı tüm toplumsal kurumları kapsayacak şekilde genişlemiştir. Vergi toplama ve yargı adaleti konularında yapılan düzenlemelerle birlikte askerlik yükümlülüğünün de halk arasında adil biçimde paylaştırılmasını öngören Tanzimat Fermanı’nda ilk defa askerlik hizmeti vatan borcu olarak tanımlanmış ve süreye bağlanması gerektiği vurgulanmıştır. Söz konusu metin şöyledir:

“Vatanın muhafazası için halkın askerlik yapması bir hizmet borcu ise de şimdiye kadar yapıldığı gibi bir memleketin nüfusuna bakılmayarak gelişi güzel az veya çok asker alınması hem nizamsızlığa ve hem de ziraat ve ticaret gibi işlerin sekteye uğramasına sebep olmaktadır. Bundan başka askerliye alınanların hayatlarının sonuna kadar orduda alıkonulması onları usandırıp bıktırdığı gibi tenasül de azaltmaktadır. İşte bu sebeptendir ki her memleketin lüzumu halinde istenecek asker erleri için bazı iyi usullerle askerlik

³⁸⁰ Musa Çadırcı, **Tanzimat Sürecinde Türkiye Askerlik** adlı kitabında bu aralığı 26-32 olarak vermiştir, s. 42.

³⁸¹ Zürcher, agm, 89.

³⁸² Tokay, agm 47.

³⁸³ Mehmet Hacısalıhoğlu, “Inclusion and Exclusion: Conscription in the Ottoman Empire”, *Journal of Modern European History*, V/2007/2, 266-267.

müddetinin dört veya beş yıl olarak tesbiti hususunda bir münavebe yolu kararlaştırılacaktır.”³⁸⁴

Böylece yasayla düzenlenmiş adil bir zorunlu askerlik sisteminin geliştirilmesi konusundaki tartışmalar Osmanlı’da da başlamıştır. 1843’te bir kereye mahsus olmak üzere beş senelik askerlik hizmeti süresi kabul edilmiştir. Bu süreyi İstanbul Nizamiyesi’nde geçiren askerler sonraki yedi sene boyunca da kendi memleketlerindeki redif birliklerinde hizmet etmekle yükümlü tutulmuşlardır.³⁸⁵

Yeniçeri Ocağı’nın kaldırılmasından 1844’e kadar geçen süre boyunca askere almada uygulanan yöntemler çok sert ve kaba idi. Görevli memurlar asker toplamak için gittikleri yerlerde o yörenin ileri gelenleriyle birlikte rastgele seçtikleri gençleri kelepçeleyerek götürüyor adeta mahkûm muamelesi yapıyorlardı. Bu uygulamalar halk arasında ciddi rahatsızlıklara sebep olduğundan konuya ilişkin bir düzenleme yapılması düşünülmüştür.³⁸⁶

İlk olarak *Tensikat-ı Celile-i Askeriye* adıyla Eylül 1843 tarihinde halka açıklanan zorunlu askerlik ve askere alım sistemine ilişkin kriterler esas olarak 1846’da hazırlanan yeni Kura Usulü ve Kanunname’yle birlikte hayata geçmiştir.³⁸⁷ Buna göre Osmanlı Müslüman halkının askerlik çağında bulunanlarının her yıl kuraya katılmaları ve hangilerinin adlarına kura isabet etmişse, asker olmaları zorunlu hale getirilmiştir. Her yıl 20–25 yaşları arasında olan tüm sağlıklı Müslüman erkekler arasından çekilecek kura ile askere alınacak kişiler belirlenecek ve bu kişiler, beş yıllık hizmet süresini doldurup terhis edilecek olanların yerlerine alınacaklardı. Bu yasada Müslüman halka ülkenin iç ve dış güvenliğini sağlamada büyük sorumluluk düştüğü, bunun aynı zamanda bir vatan borcu olduğu, ismine kura isabet edenlerin şeran ve örfen asker olmak zorunda olduğu özellikle belirtilmiştir.³⁸⁸

Ancak yapılan tüm yasal düzenlemelere rağmen karşılanamayan acil asker ihtiyacı üzerine ilk olarak 1835’te tüm karşıt görüşlere karşın az sayıda Ermeni ve Rum donanmaya alınmıştır. Bu girişim gayrimüslim halk tarafından ciddi tepkiyle karşılanmıştır. Gayrimüslimlerin bu tepkileri üzerine 1846’da hazırlanan yeni

³⁸⁴ Karal, Osmanlı Tarihi:..., 157.

³⁸⁵ Zürcher, agm, s.91. - Çadırcı, **Tanzimat...**, 49.

³⁸⁶ Naci Çakın, Nafiz Orhon, **Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi** c.3 5.ks.(1793-1908), (Ankara: Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı Harp Tarihi Yayınları, 1994), 143-144.

³⁸⁷ Faruk Aydın, **Osmanlı Devleti’nde Tanzimat’tan Sonra Askere Alma Kanunları (1839-1914)** (Ankara: Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara: 1994), 9.

³⁸⁸ Çadırcı, **Tanzimat...**, 70-71.

Kanunname’de tüm gayrimüslimler özel bir vergi ödemek şartıyla askerlik hizmetinden muaf tutulmuşlardır. İhtiyaç duyulan askerler bu kez gayrimüslimler arasından değil, gün itibariyle asker talep edilmeyen Müslümanların yaşadığı özel statülü eyaletlerden karşılanmaya çalışılmıştır. Ancak bu sefer de Müslümanların yaşadığı bu özel statülü eyaletlerde yeni uygulamaya önemli tepki gösterilmiştir. Bosna-Hersek ve İşkodra’da zorunlu askerlik o kadar büyük bir direnişe neden olmuştur ki, Babıâli altı kez askeri güce başvurmak zorunda kalmış ve sonunda bu kuralı Bosnalılar ve Arnavutlar için kaldırmıştır.³⁸⁹ Araplar ve Kürtlerin yaşadığı özel statülü bölgelerde de yeni yasa uygulanamamıştır. Bunun yanında yüksek vergi ödeyen bazı Müslümanlarla birlikte ulema sınıfına mensup olanlar, medrese öğrencileri, müftü, hâkim, şeyh, müderris vb. meslek sahipleri de zorunlu askerlikten muaf tutulmuşlardır.³⁹⁰

Yapılan tüm düzenlemelere karşın Osmanlı Ordusu ihtiyaç duyduğu sayıda askeri toplayamamıştır. Bu durum gayrimüslimlerin kara kuvvetlerinde Müslümanlarla eşit şekilde görev alması gerektiği görüşünü tekrar gündeme getirmiştir. Bu dönemde Sadrazam Mustafa Reşit Paşa 1848 yılında Sultan’a yaptığı bir açıklamada şunları söylemiştir;

“Osmanlı İmparatorluğu’nun toplam 28–29 milyonluk bir nüfusu vardır ve bunun yaklaşık yarısını gayrimüslimler oluşturmaktadır. Geriye kalan Müslümanların büyük bir bölümü ise merkezi hükümete uzak, özel statülü bölgelerde ikamet etmektedir. Bu şartlar altında askere alınması mümkün sadece üç ya da beş milyon Müslüman kalmaktadır. Bu bağlamda askerlik hizmetinin tüm Osmanlı tebaasını kapsayacak biçimde genişletilmesi pratikte bir zorunluluk olarak gözükmektedir. Ayrıca yürürlükteki uygulamanın devamı halinde Osmanlı milletine hâkim dini grup olarak Müslümanların sayısı giderek azalacak ve milletin İslami niteliğinin değişmesi tehlikesi baş gösterecektir.”³⁹¹

Osmanlı Ordusu’nun bu önemli Paşasının söyledikleri Osmanlı’nın ihtiyacı olan askeri gücü toplamak ve sosyal dengelerini korumak konusunda içine düştüğü çıkmazı işaret etmektedir. Diğer taraftan bu ifadeler, Müslim ve gayrimüslimler arasında olduğu kadar, Türk ve diğer etnik kökenlere mensup Osmanlı yurttaşları arasında da askerlik konusundaki eşitsizliklerin giderilmek zorunda olduğunu gösteren önemli bir örnektir.

³⁸⁹ Odile Moreau, “19. Yüzyılda Bosna’da Zorunlu Askerliğe Direniş”, Der. Zürcher, age, 147.

³⁹⁰ William Hale, **Türkiye’de Ordu ve Siyaset: 1789’dan Günümüze** (İstanbul: Hil Yayınları, 1996), 31.

³⁹¹ Hacısalihioğlu, agm, 270.

3.1.3 Islahat Fermanı ve sonrası

Kırım Savaşı'nda Ruslara karşı Osmanlıları destekleyen İngiliz ve Fransızlar gayrimüslimlere uygulanan eşitsizliklerin giderilmesi için merkezi yönetime yoğun baskı yapmışlardır. Bunun sonucu olarak 1855'te Müslim ve gayrimüslimlere eşit hak ve eşit sorumluluklar getiren düzenlemeler yapılması yoluna gidilmiş, gayrimüslimlerden alınan bir vergi olan *cizye* kaldırılmıştır. Buna karşın askerlikten muaf tutulan gayrimüslimler için askerlik zorunlu hale getirilmiştir. O güne kadar Müslümanlara bırakılmış olan İmparatorluğu savunma sorumluluğu istisnasız tüm Osmanlı tebaası için en önemli görev olarak yeniden tanımlanmıştır.

1856'da ilan edilen Islahat Fermanı Müslüman olan ve olmayanlar arasındaki farkları ortadan kaldıran çok önemli bir adım olmuş ve Osmanlı tebaasını eşit vatandaşlar olarak yeniden kurmayı hedefleyen vizyonu ortaya koymuştur. Bu bağlamda zorunlu askerlik gayrimüslimleri de içerecek şekilde genişletilmiş olsa da uygulamada vergi ödeyerek muaf tutulma durumu devam etmiştir.³⁹² Osmanlı'nın en büyük ikinci vergi geliri olan *cizyenin* kaldırılmasından sonra hızla *cizyenin* yerini alan bu uygulama 1856'nın sonlarına doğru yasalaştırılmıştır.³⁹³ *Cizye* ödeme zorunluluğu ortadan kalkan gayrimüslimler *hisse-i askeriye* adı verilen bir vergi ödeyerek askerlikten muaf tutulmaya devam edilmişlerdir. Yeni düzenlenmenin uygulanmaya başlanması Balkanlar gibi gayrimüslimlerin yoğunlukla yaşadığı bazı bölgelerde büyük bir tepkiyle karşılanmıştır. Bu bölgelerde pek çok kişinin dağa veya komşu ülkelere kaçması üzerine askere alımlar durdurulmuştur.³⁹⁴ Bu tarihten sonra II. Abdülhamid'in tahta çıkmasına kadar sistem tüm arızalarına rağmen uygulanmaya devam etmiştir.

II. Abdülhamid'in 1876'da tahta çıktıktan sonra uluslararası alandaki temel hedefi Batılı devletlerin Osmanlı'ya müdahalesini engellemek, içeride ise reformlar yaparak daha fazla toprak kaybedilmesini önlemek olmuştur. Bu doğrultuda askeri alanda ıslahat hareketine önem vermiş ve asker sayısını arttırmaya yönelik değişikliklere gitmiştir. Kurulan yeni düzen sayesinde 800.000 asker toplanmış; fakat rakiplerinin gücüne ve Osmanlı topraklarının büyüklüğüne oranla yetersiz olan bu güçle 93 Harbi'nde (1877–1878) Rusya karşısında bir kez daha ağır bir yenilgiye uğranmıştır.

³⁹² Tanör, age, 96.

³⁹³ Ufuk Gülsoy, **Osmanlı Gayrimüslimlerinin Askerlik Serüveni** (İstanbul: Simurg Yayınları, 2000), 88.

³⁹⁴ Age, 55-60.

II. Abdülhamid ordu modernizasyonu ve reformuna ilişkin çok büyük değişiklikler yapmıştır. Prusya Ordusu'nun Alman Birliği savaşlarında gösterdiği başarının bütün dünya ordu sistemleri üzerinde derin izler bırakmış olması Osmanlı'nın da Alman uzmanlara başvurmasını ve bu modeli benimsenmesini beraberinde getirmiştir. Bu anlayışın merkezinde ise asker millet ideolojisi önemli bir yer tutmaktadır.³⁹⁵ 1882'de Alman Şansölyesi Bismarck tarafından gönderilen danışmanlar heyeti ve bu heyetin içinde bulunan ve sonradan başına geçen Alman General Colmar Freiherr von der Goltz bu sistemin Osmanlı'ya adaptasyonuna önemli katkılarda bulunmuştur. 12 yıla yakın bir süre boyunca görevde kalan ve Bağdat'ta savaş sırasında ölen Goltz'un Osmanlı ve onun takipçisi Türk Ordusu üzerindeki etkisi o kadar köklüdür ki 27 Temmuz 1983'te Harp Akademisi tarafından Goltz Paşa'nın "Osmanlı Ordusu'nda görev alışının 100. yılını kutlamak ve anmak için" bir sempozyum düzenlenmiştir.³⁹⁶

Osmanlı'nın Prusya modelini seçmesinin önemli teknik sebepleri vardır. Prusya modeli genelkurmay karargâh yapısını benimseyen bir modeldir. Çoklu cephelerde savaşma olasılığına karşı yüksek hareket yeteneğine sahip bir ordu sayesinde ani saldırı ile üstünlük kazanarak, hızla sonuç almanın hedeflenmesi, telgraf ve demir yollarının sürpriz saldırılar için etkinlikle kullanılması bu modeli Osmanlı için cazip hale getiren teknik nedenlerin başında gelmektedir. Bu modeli Osmanlı'nın ihtiyaçlarını karşılaması bakımından öne çıkaran bir başka unsur da uzun süren cephe savaşlarını sürdürecektir doğal kaynaklardan yoksun kalınması gibi durumları desteklemesidir. Ayrıca bu sistem hükümdarın yetkisini ve devlet bürokrasisinin yerleşik ayrıcalıklarını koruyarak otoriter sistemin kendisini yeniden üretmesini sağlayan önemli bir ideolojik aygıt görevi yapmıştır. Bu bağlamda da Osmanlı'nın bu dönemki ihtiyaçlarını karşılayan bir sistem olma özelliği taşımaktadır.³⁹⁷

Bu değişiklikler kapsamında Genelkurmay Başkanlığı yapısı, ordu talimnameleri ve askere alma sistemi Prusya modeli örnek alınarak değiştirilmiştir. Fakat yapılan önemli değişikliklerin başında askeri eğitim alanında yapılan radikal yenilikler

³⁹⁵ Ayşe Gül Altınay-Tanlı Bora, "Ordu, Militarizm ve Milliyetçilik", **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Milliyetçilik**, C: 4 (İstanbul: İletişim Yayınları, 2003): 140-154.

³⁹⁶ Sempozyuma sunulan bildiriler Türkçe ve Almanca olarak kitaplaştırıldı: 20nci Yüzyıl Başına Kadar Türk Askeri Eğitiminin Tarihi Gelişimi, İstanbul: Harp Akademileri, 1983. Sempozyumu düzenleyen Nurettin Türsan anılarında toplantının Gotz'un 150. doğumgünü anısına yapıldığını belirtmektedir, Nurettin Türsan, Anılar: General Nurettin Türsan, İstanbul: Arma, 2008, s.9., akıran: Özcan, agm, 186.

³⁹⁷ Gencer Özcan, "Türkiye'de Cumhuriyet Dönemi Ordusunda Prusya Etkisi", **Türkiye'de Ordu, Devlet ve Güvenlik Siyaseti**, Der.Evren Balta Paker, İsmet Akça (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2010):178.

gelmektedir. Göreve getirilen Goltz Osmanlı askeri elitini ordu millet projesini hayata geçirmek doğrultusunda eğitmiştir. Sonrasında Kurtuluş Savaşı'nın komutanları ve yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucu elitleri olacak bu kadronun, ordu millet projesinin devamı ve hâkimiyeti doğrultusunda çalıştıklarını görmek mümkündür. Bu alanda yapılan değişiklikler Prusya etkisinin kalıcı olmasının en önemli etkeni olmuştur. Goltz'un düşünceleri genç Osmanlı subaylarını sadece askerlik mesleği açısından etkilemekle kalmamış, onların toplumla kurdukları ilişki biçimine dair algılamalarını, dolayısıyla da siyasal bakış açılarını da değiştirmiştir. Goltz'un "Devlet-i Aliye'nin Zaaf ve Kuvveti" başlığıyla yayımlanan makalesi İttihat ve Terakki çevrelerinde etkili olmuş, partinin pek çok uygulaması için, Fuat Dündar'ın deyimiyle "yol haritası"³⁹⁸ işlevi görmüştür. Goltz'un ünlü yapıtı Millet-i Müsellaha ise dönemin kurmay subayları için bir başucu kitabı olmuştur. Yeni kuşak subaylar burada tanımlandığı gibi, kendilerini toplum içinde seçkin bir konuma sahip, yüksek karakterli insanlardan oluşan ayrıcalıklı bir sınıfın üyeleri olarak görmeye başlamışlardır.³⁹⁹

Goltz'un bizzat danışmanlığını yaptığı Mekteb-i Harbiye'de eğitim alan subaylar mezun olduktan sonra yaşlılarından daha üst rütbelerle görevlerine atanmışlardır. Bunlardan bazıları Almanya'ya eğitim almak üzere gönderilmiş ve kendilerini mektepli diye tanımlayan bu genç subaylardan liberal görüşlü, batıdaki düşünce akımlarını takip eden, teknik konulara hâkim bir subay sınıfı oluşturulmuştur. Mektepli subaylar 1884'te ordu içinde sadece %10'luk bir bölümü oluştururken ilerleyen yıllarda sayıları hızla artmış ve %25'e ulaşmıştır. Bu durum beraberinde bazı sorunları getirmiştir. Bir yandan düşük rütbeli subaylar arasında alaylı mektepli çekişmesi başlamış diğer yandan yüksek komuta kademesini oluşturan alaylı komutanlarla yeni mektepli subay sınıfı arasındaki görüş farklılıkları su yüzüne çıkmıştır.⁴⁰⁰

Fakat Abdülhamid ordu içerisindeki bu sıkıntıları göz ardı etmiş ve esas mesele olarak gördüğü ordunun ihtiyacı olan yeterli insan gücünün sağlanmasına odaklanmıştır. Gayrimüslimlerin orduya katılması fikrinden tamamen uzaklaşılmasıyla birlikte geriye kalan tek seçeneğin merkezi yönetime mesafeli duran

³⁹⁸ Fuat Dündar, **Modern Türkiye'nin Şifresi: İttihat Ve Terakki'nin Etnisite Mühendisliği (1913-1918)** (İstanbul: İletişim Yayınları, 2008), 64.

³⁹⁹ Özcan, agm, 189.

⁴⁰⁰ Tokay, agm, 40-43.

ancak Müslüman olan farklı etnik unsurların din bağı kullanılarak millet sistemine entegrasyonu ile birlikte orduya dâhil edilmesi olduğu düşünülmüştür. Arnavutluk, Kürdistan ve Arap vilayetlerinde uygulamaya koyulan bu politika merkezîyetçi İslamcı bir çeşit ön milliyetçilik olarak yorumlanabilir.⁴⁰¹

Kürt, Arap ve Arnavut aşiretlerinin merkezi İslamcı bir politika çatısı altında silahlanması fikri 1891’de Kürt, Türkmen ve Arap aşiretlerinden oluşturulan gayri nizami Hamidiye Süvari Alayları yapısının ortaya çıkmasına sebep olmuştur.⁴⁰² Hamidiye Alayları’nın bir proje olarak ortaya çıkması Osmanlı Ordusu ve toplumsal yapısında hayata geçirilmeye çalışılan değişiklikleri göstermesi açısından oldukça ilginç bir örnektir. Görünürde doğu illerindeki Ermeni isyanlarını bastırmak ve devletin doğu sınırlarındaki kolu gibi davranarak gelişen Rus tehdidine karşı kullanılmak amacıyla kurulan bu birlikler aslında daha büyük bir modernleştirme misyonunun bir parçası olarak düşünülmüştür.⁴⁰³ Bu modernleştirme misyonunun içeriği aşiret nüfusunu “ahlaki ve maddi” olarak hizaya sokmak ve aşiretleri iskâna ve üretken ve kontrol edilebilir çiftçiler olmaya teşvik etmektir. Buna paralel olarak bir sonraki sene de bu birlikleri yönetmesi planlanan aşiret liderlerinin oğullarını eğitmek amacıyla İstanbul’da Aşiret Mektepleri açılmıştır.⁴⁰⁴ Doğu illerindeki Kürt halkının militarizasyonu ve bunu desteklemek amacıyla yapılandırılan seçkin eğitimi vasıtasıyla bu bölgede toptan bir modernizasyon hedeflenmiştir. Ancak Hamidiye Alayları, onlardan sağlanması planlanan yarardan çok daha fazla zarara yol açmıştır. Bu milis örgütü, planlandığının aksine bölgede yerel bir iktidar yapısına dönüşmüş ve Kürt toplumunun aşiretleşme düzeninin artışına sebep olmuştur. Daha öncesinde birer suçlu olarak aranan bazı aşiret reisleri Hamidiye Alayları sebebiyle sahip oldukları resmi statüleri sayesinde büyük güç ve ayrıcalıklar elde etmişlerdir.

⁴⁰¹ N. R. Keddie, “Pan-Islam as Proto-Nationalism”, *Journal of Modern History*, C.41 (1969): 3-26; E. D. Akarlı, “Abdulhamid II’s Attempts to Integrate Arabs into the Ottoman System”, *Palestine in the Late Ottoman Period* içinde, Der. D. Kushner (Leiden: Brill, 1986): 74-89; C. Eraslan, II Abdülhamid ve İslam Birliği (İstanbul: Ötüken), aktaran: Mehmet Hacısalıhoğlu, “İçerme ve Dışlama: Osmanlı İmparatorluğu’nda Askere Alma”, Der. Paker, Akça, age, 92.

⁴⁰² Hamidiye Süvari Alayları’yla ilgili detaylı bilgi için bkz.: Janet Klein, “Power in the Periphery: The Hamidiye Light Cavalry and the Struggle over Ottoman Kurdistan, 1890-1914”, Yayımlanmamış Doktora Tezi, (Princeton Üniversitesi, 2002); Stephen Duguid, “The Politics of Unity: Hamidian Policy in Eastern Anatolia”, *Middle Eastern Studies*, C. 9, No:2, (1973); Bayram Kodaman, “Hamidiye Hafif Süvari Alayları (II. Abdülhamid ve Doğu-Anadolu Aşiretleri)”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, No:32 (1979): 427-480.

⁴⁰³ Janet Klein, “Çevreyi İdare Etmek: Osmanlı Devleti ve Hamidiye Alayları”, Der: Paker, Akça, age, 106.

⁴⁰⁴ Agm, 108-109.

Yalnızca Ermeni köylülerinden değil, Kürt köylülerinden de zorla aldıkları topraklar sayesinde önemli servetler edinmişler ve bölgedeki toplumsal ve ekonomik hayatı istikrarsızlaştıran bir unsur haline gelmişlerdir.⁴⁰⁵

Abdülhamid'in halifelik kozunu da başarıyla oynadığı bu projesinin ancak kısmen başarılı olduğundan söz edebiliriz. Çünkü başta Araplar olmak üzere diğer farklı etnik unsurların bu ön-milliyetçi girişim çerçevesinde İslamcı-Türk merkezi otoriteye kesin bir bağlılık gösterdiğini söylemek mümkün değildir. Dolayısıyla daha çok asker toplamaya ve Osmanlı Devleti bünyesinde yaşayan halklara, uğrunda savaşacakları üstün bir amaç tanımlamaya dair yakıcı ihtiyaç yapılan tüm düzenlemelere rağmen gelinen aşamada halen karşılanamamıştır.

3.1.4 II. Meşrutiyet, Jön Türkler ve Zorunlu Askerliğin İlanı

Osmanlı askere alma sisteminde ve ordu yapısında yapılan tüm düzenlemelere rağmen yenilgiler önlenememiş ve Osmanlı askerlik sisteminde daha köklü değişiklikler yapılması gerektiği gerçeği ortaya çıkmıştır. Bu amaçla; yukarıda da anlatılan şekilde askere alım usulleri üzerinde çeşitli değişiklikler yapılarak gayrimüslimlerin de askere alınması yoluna dahi gidilmiştir. Ancak, çok dinli ve etnisiteli bir halkın, 'vatan' düşüncesine yabancı askerleri arasında bir 'gayreti vataniye' ruhu yaratmanın mümkün olmayacağı ve 'orduların ruhsuz kalacağı' gibi bazı tezler sebebiyle bu uygulamadan vazgeçilmiştir. Asker sayısını arttırmaya duyulan ihtiyaç üzerine, bu sefer daha önce asker talep edilmeyen Çukurova, Maraş, Antep ve Dersim gibi bölgelerden asker toplamaya girişilmiş fakat bu girişim karşısında bölge halklarının direnişiyle karşılaşmıştır.⁴⁰⁶ Mektepli subaylar yönetimindeki ordulardan ise subayların eğitiminde tarflenen ideal koşullardan çok farklı olan gerçek koşullar sebebiyle beklenen performans alınamamıştır. Bu durum ordu içindeki hoşnutsuzlukların hızla tırmanmasına sebep olmuştur. 19. yüzyılda yapılan reformlar sonucunda mütevacı ailelerden gelen iyi eğitim almış subaylardan oluşan yeni bir seçkinler sınıfı ortaya çıkmıştır. II. Abdülhamid bu yeni sınıfın Sultan'a sadık kalarak mevcut düzeni değıştireceğine inanmıştır. Ancak bu

⁴⁰⁵ Age., 113-114.

⁴⁰⁶ Ahmet Cevdet Paşa, **Ma'rûzat**, (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1980), 113-115, aktaran: Aydın, agm, 29-30.

subayların ideal sistemle mevcut sistem arasındaki farktan doğan hoşnutsuzluklarının ve değişim taleplerinin hangi boyutlara varabileceğini öngörememiştir.⁴⁰⁷

II. Meşrutiyet'in ilanı ile birlikte Alman ekolünden hareketle ülke yönetiminde daha aktif bir role soyunan askeri bürokrasi 'kurtuluş' için üç ilke doğrultusunda hareket etmiştir. Bunların ilki tarihin bir 'milletler mücadelesi' olarak algılanması, ikincisi bu mücadeleden ancak güçlü ve askeri bir devletle çıkılacağı inancı ve üçüncüsü ise bu askeri devletin ideolojik arka planını tamamlamak amacıyla ülkenin 'vatanlaştırılması', tebaanın ise 'mille' dönüştürülmesi gerekliliğidir. Bu üç ilkenin ortak noktası toplumun topyekûn militarizasyonunun hedeflenmesi olmuştur.⁴⁰⁸

Bu hedefler doğrultusunda çalışmalarına başlayan 'liberal' görüşlü mektepli subaylardan oluşan bir grup Makedonya bölgesindeki sivil ve asker Müslümanları da örgütleyerek imparatorluğun temel sorunu olarak gördükleri II. Abdülhamid yönetimine karşı çıkmışlardır. Yabancı müdahalesine karşı olan bu grup meşrutiyet idaresine ve parlamenter sisteme geçmeyi amaçlamış ve kuruluş ideolojisini de Osmanlılık olarak belirlemiştir. Böylece bu yeni subay sınıfının politizasyon sürecinde önemli bir aşama geride kalmıştır.⁴⁰⁹ Aslında Prusya sisteminde kilit öneme sahip konulardan biri ordunun siyaset dışı, ancak siyaset üstü bir konumda kalmasıdır. Buna göre güncel siyasal tartışmalardan uzak kalması ve siyasal partilerle organik bağlar kurmaması beklenen askerlerin, İttihat ve Terakki'nin iktidara gelişi ve iktidarını sağlama alma süreçlerinde aşamalı olarak partiye ve ardından siyasal yaşama egemen olduğu görülmektedir.⁴¹⁰

1889'da kurulan İttihat ve Terakki Cemiyeti, "Osmanlı Milleti" yaratma işine büyük önem vermiş ve tümünün ortak bir tarihe sahip olduğunu iddia ettikleri Osmanlıların bir Osmanlı birliği kurarak ortak bir gelecek oluşturmaları gerektiğini öne sürmüşlerdir.⁴¹¹ Bu projeyi uygulamaya koymak için ise Prusya Ordusu modelinin söz konusu siyasi ihtiyaçla örtüşen 'Yurttaş ordusu' ya da Almanca'dan [Volk in Waffen] Türkçe'ye geçmiş biçimiyle *millet-i müsellaha* [silahlanmış halk] sistemini

⁴⁰⁷ Giffiths, "Reorganization of the Ottoman Army", 95; Ahmet Bedevi Kuran, **Harbiye Mektebinde Hürriyet Mücadelesi** (İstanbul: Celtük Matbaası) t.y., aktaran: Tokay, agm, 41.

⁴⁰⁸ Aydın, agm, 33.

⁴⁰⁹ Sina Akşit, **Jön Türkler ve İttihat ve Terakki** (İstanbul: İmge Yayınları, 2009).

⁴¹⁰ Özcan, agm., 190-191.

⁴¹¹ Hacısalihioğlu, agm, 277.

yürürlüğe koyma stratejisini benimsemişlerdir.⁴¹² Bu sistemin temel amacının kısaca asker ile yurttaş, toplum ile ordu arasındaki ayrımı ortadan kaldırmak olduğu söylenebilir. Bu amacı yerine getirmek için kullanılan en etkin araç zorunlu askerliktir. Bunun yanı sıra para-militer gençlik örgütlenmeleri oluşturulması da bu sistemin hayata geçirilmesinin önemli bir parçasıdır.

1909'dan itibaren yönetimde aktif rol oynamaya başlayan İttihatçılar yaptıkları pek çok düzenlemeyle Osmanlı siyasetini ve toplumsal yapısını kendi projeleri doğrultusunda değiştirmeye başlamıştır. Bu değişimin en önemli ayaklarından biri kendi anlayışlarını yönetime hâkim kılmak amacıyla Abdülhamid yanlısı komutanların tasfiyesine girişmeleri olmuştur. Bunun için çıkartılan yaş haddi kanunuyla çoğunluğunu alaylıların oluşturduğu 10.000 kadar subay emekli edilmiştir.⁴¹³ İttihatçılara göre eşit hak ve özgürlüklere sahip Osmanlı Milleti'nin, ırk ve dinlerine bakılmaksızın eşit olan halkları Osmanlı varlığının bekasını ve konumunu savunmak ve vatanı korumak için Müslüman vatandaşlarla yan yana dövüşmeliydiler.⁴¹⁴ Bu amaçla, bugüne kadar Osmanlı birliğinin tesisini engellendiğini düşündükleri gayrimüslimlerle, İstanbul ahalisine ve diğer tüm etnik unsurlara tanınan askeri muafiyetleri kaldırarak, en önemli ve vazgeçilmez buldukları zorunlu askerlik hizmetini 1909'da yürürlüğe sokmuşlardır. İmparatorluğun tüm unsurlarını tek bir ulus içinde kaynaştırmayı hedefleyen Jön Türkler askerlik hizmeti aracılığıyla tüm etnik ve dini unsurlar arasında bir birlik teşkil etmeyi siyasi gündemlerinin merkezine oturtmuşlardır. Bu doğrultuda askerlikten muafiyet vergisi gelirlerinden yoksun kalacak olması sebebiyle yıkıcı bir sarsıntıya uğrayacak hazinenin durumu bile İttihatçılar tarafından göz ardı edilmiştir.⁴¹⁵ Dahası hiç askerlik deneyimi olmayan hatta Türkçeyi bile bilmeyen

⁴¹² Nicholas Stargart, **The German Idea of Militarism: Radical and Socialist Critics, 1864-1914** (Cambridge: Cambridge University Press, 1994), 130; Mustafa Balcıoğlu, "Osmanlı Genç Dernekleri", **Teşkilat-ı Mahsusa'dan Cumhuriyet'e** (Ankara: Nobel, 2001), 182-193.

⁴¹³ Handan Nezir Akmeşe, **The Birth of Modern Turkey: The Ottoman and the March to World War One** (London: I.B. Tauris, 2005), 117, aktaran: Tokay, agm, 43.

⁴¹⁴ Ahz-ı Asker Kanunu Esbab-ı Mucibe Lahiyası, Meclisi Mebusan, Birinci Devre, 1325-1326 İçtimai, Meclisi Mebusan Levayih ve Tekalif-i Kanuniye ve Encümen Mazbataları, (Ankara: TBMM, 1982), 230-231, aktaran: Hacısalihioğlu, agm, 278.

⁴¹⁵ 13 Haziran 1325 (1909) tarihli Meclis oturumu Ceridesi, c.5, 132-133., aktaran: Hacısalihioğlu, agm, 279.

300.000 gayrimüslimin askere alınmasının ne gibi bir askeri avantaj sağlayacağı da tartışmalı bir konu olmuştur.⁴¹⁶

Tüm şüphelere rağmen yapılan değişiklikler sonucunda genel zorunlu askerlik uygulaması İmparatorluk çapında çok az kabul görmüştür. Özellikle Rum Ortodoks Patrikhanesi askerlik yasasıyla Rum nüfusun “Türkleştirilmesinin” hedeflendiğini ve “Osmanlı Milleti” kavramıyla aslında İslam’ın ve Türk dilinin benimsetilmesinin hedeflendiğini değerlendirmiştir.⁴¹⁷ Rumların bu gerekçelerle askerlikten imtina ettikleri, Ekim 1910’da yapılan bir araştırmada bütün çıplaklığıyla ortaya çıkmıştır. Bu araştırmaya göre, İstanbul’da o sene askere gitmesi gereken gayrimüslimlerin üçte biri ABD’ye kaçmıştır.⁴¹⁸ Yasal düzenlemelere rağmen uygulamada da önemli bir değişiklik olmamış ve 1912’de askerlik yükümlülüğü olan gayrimüslimlerin sadece %5’i çağrıya yanıt vermiştir.⁴¹⁹

Öte yandan Abdülhamid’in kurduğu Hamidiye Alayları’nın dağıtılması ya da ıslah edilmeleri tartışılmaya başlanmıştır. Kürt aşiret reislerinin on yaşındaki oğullarının bile üst düzey subay rütbeleri taşıdığı bu düzensiz ordular, ayaklanmalardan korkulduğu için dağıtılmamış olsalar da 1910’da Kürt, Arap ve Arnavutların hâkim olduğu bölgelerde yerel ayaklanmaların başlamasına engel olunamamıştır.⁴²⁰

Bir taraftan iç karışıklıklar devam ederken, 1912/1913 Balkan Savaşlarında yeni kanun ve yapılanmaya rağmen Balkan devletlerinin birleşik orduları Osmanlı Ordusu’nu hızla mağlup etmiştir. Bu mağlubiyetin, Osmanlı’da derin bir travma yaratmıştır. Mağlubiyetin sebepleri üzerine yapılan tartışmalarda yeterli askeri eğitim almamış ve Osmanlı Milleti düşüncesine intibak etmemiş gayrimüslim askerlerin önemli payı olduğu iddiası öne çıkmıştır. Bu iddiaları destekleyen bulgulara, esir düşen gayrimüslim askerlerin ifadelerinde de rastlanabilmektedir.⁴²¹ Balkan Harbi’nde alınan ağır mağlubiyetin ve gayrimüslimlerin vatanseverliklerine şüpheyile bakan cenahın elini güçlendiren bu tartışmaların sonucu olarak Osmanlıcılık

⁴¹⁶ 18 Haziran 1325 (1909) tarihli Meclis oturumu Ceridesi, c.5, 132-133., aktaran: Hacısalihioğlu, agm, 279.

⁴¹⁷ A. Suliotis-Nikolaidis, **Organosis Konstantinupoleos**, ed. TH. Vermis, K. Bura, (Athen: Dödöne, 1984), 86-117., aktaran: Hacısalihioğlu, agm, 280.

⁴¹⁸ Age, 165-169.

⁴¹⁹ Zürcher, “Teoride ve Pratikte..”, 97-101.

⁴²⁰ Agm, 94-99.

⁴²¹ L. Trotzki, **Die Balkankriege 1912-1913**, Rusçadan çeviren H. Georgi, H. Schubarth, Essen: Arbeiterpresse Verlag, (1996), 225., aktaran: Hacısalihioğlu, agm, 282.

düşüncesinin yerini Türk milliyetçiliği düşüncesine bırakmaya başladığını değerlendirmek mümkündür.⁴²² Zaten Harbiye'deki öğrencilik yıllarından itibaren sadece Türk milliyetçiliğine dayalı ideoloji ve Türk liderliğinin devleti kurtaracağına inanarak, yeni bir devlet oluşturmayı hedeflediği bilinen, liderliğini Enver Paşa'nın yaptığı İttihatçılar içindeki radikaller etkinliklerini iyice arttırmışlardır.⁴²³

Yasal düzenlemelerle orduya katılımın artmasının sonuç vermediğinin anlaşılması üzerine, Enver Paşa zafere giden yolun sadece askeri başarıdan geçmediğini aynı zamanda askerlik yapan gençleri her türlü zorluğun üstesinden gelebilecek bir karakterde yetiştirmek, onları cesur ve iyi huylu kılabilmek gerektiğini değerlendirmiştir.⁴²⁴ İttihatçılar bir yandan askerliği her Osmanlı yurttaşı için zorunlu hale getirmiş diğer yandan para-militer gençlik örgütlenmesine gitmiştir. Gençlerin para-militer gençlik örgütlenmelerine katılmaları ilgili kanunla yapılan düzenlemeye göre zorunlu tutulmuştur. Buna göre on iki yaşından on yedi yaşına kadar her çocuk 'gürbüz' ve on yedi yaşından askerlik çağına kadar her çocuk da 'dinç' olarak kurulan Osmanlı Genç ve Gürbüz Derneklerine üye olmak ve idmanlara düzenli olarak katılmak zorundadır.⁴²⁵

Askerliğin gerektirdiği fiziksel ve düşünsel koşullara askerlik çağına gelmeden sahip olunması amacıyla gençliğin militarize edilmesi toplum ile ordu arasındaki ayrımın belirsizleşmesi için atılan önemli bir adımdır.⁴²⁶ Tüm dünyada savaşlar, karşı karşıya gelen iki ordunun mücadelesi olmaktan çıkmış ve savaşan milletlerin tüm fiziki ve moral kapasiteleri arasındaki bir mücadeleye dönüşmüştür. Ordu ve toplum arasındaki ayrımın ortadan kaldırılması girişimi, ortaya çıkan bu yeni savaş biçiminden doğan ihtiyaçları karşılamaya yönelik bir düzenleme çalışmasıdır. Özellikle Balkan Savaşlarında dünyada değişen bu sisteme uyum sağlamış ordu kuvvetleri karşısındaki aczini gören Osmanlı Devleti, daha uzağa el bombası

⁴²² Bu dönüşüme ilişkin değerlendirmeler için bkz.: Kemal Karpat, "The Transformation of the Ottoman State, 1789-1908", *International Journal of Middle East Studies*, c.3, No:3 (1972): 243-281; Kemal Karpat, *An Inquiry into the Social Foundations of Nationalism in the Ottoman State: From Social Estates to Classes, from Millets to Nations* (Princeton: Princeton University, 1973).

⁴²³ Akmeşe, age, 188-190, aktaran: Tokay, agm, 46.

⁴²⁴ Harbiye Nazırı Enver Paşa'nın Genç Dernekleriyle İlgili Beyannamesi, aktaran: Zafer Toprak, "İttihat ve Terakkinin Paramiliter Gençlik Örgütleri", *Boğaziçi Üniversitesi Dergisi-Beşeri Bilimler* 7 (1979): 108.

⁴²⁵ Gürbüzler Ocağı Nizamnamesi-Harbiye Nazırı Enver Paşa Hazretlerinin Riyaset-i Fahriyelerinde Müteşekkil, (İstanbul: Arşak Garoyan Matbaası, 1330/1914), aktaran: Yiğit Akın, "Gürbüz ve Yavuz Evlatlar", *Erken Cumhuriyet Beden Terbiyesi ve Spor* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2004), 135.

⁴²⁶ Özcan, agm, 192.

atabilen, daha iyi nişan alabilen ve daha hızlı koşabilen, moral değerleri yüksek bir nesil yaratma çalışmalarına başlamıştır. Bu minvalde ancak yüzde yirmisi okula giden Osmanlı gençlerinin gerçek eğitim yeri kurulan para-militer gençlik örgütlenmeleri olmuştur.⁴²⁷

Osmanlı Genç Dernekleri ülkenin dört bir yanına dağılmış, iyi işleyen ve disiplinli bir teşkilata sahip olmuştur. Öyle ki, Genç Dernekleri bu teşkilat yapısıyla ilk kez Kıta Avrupa'sındaki gençlik teşkilatlarıyla mukayese edilebilir duruma gelmiştir.⁴²⁸ Buna rağmen organizasyon beklenen etkiyi sağlayamamıştır. Birinci Dünya Savaşı'nın yıkıcı koşulları ve hemen ardından imparatorluğun içine girdiği çözülme süreci bu projenin de meyvelerinin toplanabileceği sürecin tamamlanamamasına sebep olmuştur. Ancak bu dönemde atılan adımları izlemeye devam eden Türkiye Cumhuriyeti'nde yaygınlaştırılan milli eğitimle ve zorunlu askerlikle birlikte hedeflenen noktaya varıldığı söylenebilir. Fakat bu geç gelen adaptasyonun yüksek teknolojinin kullanıldığı yeni savaş dinamikleriyle ne kadar örtüştüğü de bir başka tartışma konusudur.

1913'te Balkan Savaşlarında alınan yenilgilerin ardından ordudaki yeniden yapılanma kapsamında bu sefer başlarında Liman von Sanders'in bulunduğu yeni bir Alman askeri danışman heyeti göreve getirilmiş ve geniş yetkilerle donatılmıştır. Bu heyet "Harbiye Nezareti'nin örgütlenme faaliyetlerini doğrudan doğruya denetim ve kumanda altına alarak Türk Ordusu'nun 'Almanlaşmasını' sağlamak" ile görevlendirilmiştir.⁴²⁹ Bu süre içinde başta Goltz olmak üzere Alman subaylar Alman silah üreticilerinin silahlarını yüksek komisyonlar karşılığında Osmanlı'ya özel çabalarla satın aldırılmışlardır.⁴³⁰ Dönemin Alman Büyükelçisi Baron Hans Freiherr von Wangenheim ise Osmanlı Ordusu'nu kontrol etmenin önemini şu sözlerle belirtmiştir:

"Orduyu kontrol eden güç Türkiye'de her zaman en kuvvetli güç olacaktır. Eğer Orduyu biz kontrol edersek, Alman düşmanı hiçbir iktidar dümeninde kalmayı başaramayacaktır!"⁴³¹

⁴²⁷ Akın, agm, 136.

⁴²⁸ Ahmed Emin, **Turkey in the World War** (New Haven: Yale University Press, 1930), 229, aktaran: Akın, agm, 137.

⁴²⁹ İlber Ortaylı, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Alman Nüfuzu** (İstanbul: Alkım Kitabevi, 2000), 24-25.

⁴³⁰ Age, 79.

⁴³¹ Mustafa Gencer, **Jöntürk Modernizmi ve "Alman Ruhu": 1908-1918 Dönemi Türk-Alman İlişkileri ve Eğitim** (İstanbul: İletişim Yayınları, 2008), 62-66.

Zaten Türk Ordusu üzerindeki Alman etkisi o kadar kuvvetli bir haldedir ki meşrutiyet'in ilan edildiğini Mahmut Şevket Paşa öğretmeni Goltz'a "Sadık öğrencileriniz Osmanlı Hükümetini, meşum istibdadına son vermeye ve Anayasayı kabul etmeye mecbur etmiştir" notunu yazarak bildirmiştir.⁴³² Ancak genç subaylar arasında ordu üzerindeki Alman kontrolünden rahatsız olanlar da vardır ve bunlardan biri de Mustafa Kemal'dir. Mustafa Kemal 1913'te Sofya'da askeri ateşe olarak görev yaptığı sırada yazdığı bir raporda Alman subayların özellikle de Goltz'un Bulgaristan'a Osmanlı askeri sırlarını aktardığını iddia etmiş ve Almanların askeri sırlara erişiminin kısıtlanması gerektiğine dikkat çekmiştir.⁴³³

3.1.5 Birinci Dünya Savaşı

Ordu içerisindeki karşıt fikirler ve çatışmalar devam ederken, Ağustos 1914'te imzalanan Osmanlı-Alman ittifakıyla birlikte Osmanlı İmparatorluğu Birinci Dünya Savaşı'na girmiştir. Aynı sene kabul edilen geçici yasa ile 45 yaşın altındaki tüm erkekler için askerlik zorunlu hale getirilmiştir. Böylece uyruklarını değiştiremeyen, ülkeden kaçamayan ya da çok yüksek olan bedel-i nakdi'yi ödeyemeyen gayrimüslimlerin tümü askere alınmıştır. Fakat Osmanlı hükümetinin gayrimüslim tebaaya olan güvensizliği sebebiyle hemen hepsi silahsız bırakılarak amele taburunda görevlendirilmiştir, özellikle de yol inşaatlarında çalıştırılmışlardır.⁴³⁴ Bu güvensizliğin önemli sebeplerinden biri Balkan Harbi sırasında doğu cephesinde büyük gruplar haline Rus tarafına geçen Ermenilerdir. Bu durumu bilen Müslüman askerler arasında yeni düzenlemeyle askere alınan gayrimüslimler büyük huzursuzluğa yol açmıştır. 1914'te Sarıkamış'ta Ruslar karşısında alınan büyük mağlubiyet ve verilen 90.000 civarında kayıp Osmanlı Ordusu'ndaki Ermeni şüphesini derinleştirmiştir. Bunun üzerine 2 Haziran 1915'te Ermeni askerlerin silahsızlandırılması ve Ermeni nüfusun Irak'a tehciri kararı verilmiştir.⁴³⁵

Bu tarihten sonra yaşanan korkunç olayların ardından Osmanlı Ordusu'nun tamamını Müslüman köylülerin oluşturduğunu söyleyebiliriz. Böylece Osmanlı Ordusu'nun etnik olarak Türkleştirilme süreci ve İttihatçıların Türk milliyetçiliği projelerinde

⁴³² Sina Akşin, **Şeriatçı Bir Ayaklanma: 31 Mart Olayı** (Ankara: İmge Yayınları, 1994), 270-271.

⁴³³ "Bulgaristan'dan Gönderdiği "3" Sayılı Rapor" 5 Kasım 1913, (Atatürk'ün Bütün Eserleri (1903-1915), (İstanbul: Kaynak, 1998): 151, aktaran: Özcan, agm, 194.

⁴³⁴ Zürcher, agm, 93. - Çadircı, **Tanzimat...**, 97-101.

⁴³⁵ Y.H. Bayur, **Türk İnkılabı Tarihi**, c.3, 3.ks, 3. Bs. (Ankara: TTK, 1991), 8., aktaran: Hacısalihoğlu, agm, 284.

önemli bir aşama kaydedildiği söylenebilir. Ancak ihtiyaç duyulan asker sayılarına halen ulaşamadığı da bir gerçektir. Çünkü zorunlu askerlik kanunen düzenlenmiş olsa da pratikte asker toplamak gibi ciddi bir işi yürütebilmek için gerekli olan devlet organizasyonu henüz kurulamamıştır.

Zorunlu askerliği kabul eden birçok ülkede olduğu gibi, Osmanlı'da da gerekli insan gücünü toplamak beraberinde devlet bürokrasisinin büyümesi ve ülke çapında yaygınlaşması ihtiyacını yaratmıştır. Basit bir örnek vermek gerekirse yaş, din, etnik köken, meslek gibi pek çok faktör sebebiyle askerlikten muaf olanların olmayanlardan ayrılması öncelikle kapsamlı bir nüfus sayımını gerektirmiştir. Fakat önce Osmanlı sonra da Türkiye Cumhuriyeti olan topraklarda böyle bir nüfus sayımının ancak 1927'de yapılabildiği düşünülürse askerlik her ne kadar kanunen zorunluluk haline getirilmiş olsa da pratikte gönüllülük asker toplayabilmenin esas kriteri olarak kalmıştır. Halkın ise askerlik yapmaya çok da gönüllü olduğunu söylemek kolay değildir. Askerlik hizmetinin kanuni süresini çoğunlukla aştığı ve on yıldan daha uzun sürdüğü göz önünde bulundurulduğunda halkın neden askere gitmekten kaçındığı anlam bulmaktadır. Buna dizanteri, tifo, kolera gibi hastalıklar ve açlıktan ölen askerlerin sayısının yaralanmalar sebebiyle hayatını kaybedenlerden çok daha fazla olduğunu da eklemek gerekir. Zaten olağanüstü büyük bir bölümü askerlikten muaf olan şehirli nüfusa, kırsal kesimde askere gitmemek için dağa çıkan kaçaklar da eklenince askere gitmekten imtina eden büyük bir çoğunluk olduğu gerçeği ortaya çıkmaktadır. 1915'te topyekûn seferberlik halinde olan Osmanlı'da nüfusun sadece %4'ü askere alınabilmişken aynı dönemde Fransa'da bu oranın %10 olduğu bilinmektedir. Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla birlikte, halk nezdinde orduda hizmet vermek için gerçek ve yaygın bir isteklilik oluşmuş olmasına rağmen askerlik koşulların sertliği karşısında bu heves de kırılmış ve büyük ölçekli firarlar görülmeye başlanmıştır.⁴³⁶ Ortaya çıkan çok sayıda firari hem düzenli orduyu zayıflatarak ulusal güvenlik için, hem de kaçarak yerleştikleri yerlerde eşkıyalık yapmaya başlamaları sebebiyle iç güvenlik için önemli tehdit oluşturmuştur.

Dört yıl süren savaş boyunca Osmanlı Ordusunun askere aldığı toplam 2.873.000 askerin 500.000'inin firar etmesi ordudaki firar oranının %17 gibi epey yüksek bir rakama ulaştığını gösteriyor. (Bkz. Tablo 1) Aynı oran Alman ordusu için %1'iken,

⁴³⁶ Zürcher, agm.,93. - Çadırcı, **Tanzimat...**, 102-104.

İtilaf devletleri ordularının geneli için %2'nin üzerine asla çıkmamıştır.⁴³⁷ Osmanlı Ordusu'nda firar o kadar yaygınlaşmıştır ki, Ekim 1917'de İstanbul'dan 10.057 adamla yola çıkan 24. Tümen Filistin'e ancak 4.635 kişiyle varabilmiştir.⁴³⁸ Firarların birincil sebepleri açlık, yokluk, hastalık gibi yaşamsal problemlerdir. Bununla birlikte maaşların ödenmemesi, izinlerin kullanılmaması, birlik komutanlarının dayak ve işkence gibi aşırı sert uygulamalarla askerleri demoralize etmesi ve alınan mağlubiyetler sebebiyle savaşın kazanılacağına olan inancın sarsılması gibi ikincil nedenler de önemlidir. 30 Ekim 1918'de Mondros Ateşkes Antlaşması imzalandığında, yani Osmanlı Ordusu askerlerinin terhis kararı alınmadan hemen önce, silâhındaki toplam asker sayısı 1.095.000 iken firarilerin sayısı 500.000'idi.⁴³⁹ Savaş süresince her sekiz firariden biri idam edilerek cephelerin çökmesi önlenmeye çalışılmıştır.⁴⁴⁰

⁴³⁷ Erik Jan Zürcher, "Hizmet Etmeyi Başka Biçimlerde Reddetmek: Osmanlı İmparatorluğu'nun Son Dönemlerinde Asker Kaçaklığı", Yay.Haz. Çınar, Üsterci, **Çarklardaki Kum...**, 61.

⁴³⁸ Friedrich Freiherr Kress von Kressenstein, **Mit den Türken zum Suezkanal** (Berlin, 1938), 266., aktaran: Zürcher, "Hizmet Etmeyi...", 63.

⁴³⁹ Edward Erickson, **Ordered to Die: A History of the Ottoman Army in the First World War**, (Westport: Greenwood Press, 2001), 243., aktaran: Mehmet Beşikçi, "Birinci Dünya Savaşı'nda Devlet İktidarı ve İç Güvenlik: Asker Kaçakları Sorunu ve Jandarmanın Yeniden Yapılandırılması", Der: Pakar, Akça, age, 153.

⁴⁴⁰ Ertunç Ahmet Cemil, **Cumhuriyet Tarihi** (İstanbul: Pınar Yayınları, 2004), 35.

Tablo 7: Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Ordusunun Zayıflığı⁴⁴¹

Muhaberede ölen veya kaybolan asker sayısı	305.000
Hastalıktan ölen asker sayısı	467.000
Esir düşen asker sayısı	145.000
Yaralanan ve savaşma kabiliyetini yitiren asker sayısı	303.000
Firari sayısı	500.000

Yukarıdaki istatistiklerden de anlaşılacağı gibi Birinci Dünya Savaşı sırasında Osmanlı'da savaşa katılmak yönünde kuvvetli bir halk iradesi olduğunu söylemek mümkün değildir. Zorunlu askerlik uygulamasından, yetersiz devlet organizasyonu sebebiyle, Avrupa'daki benzerlerinde elde edilen gibi bir başarı sağlanamadığı da görülmektedir. Bu dönemde Osmanlı topraklarında askerlik yapmaktan imtina edenlerin sayısı resmi rakamlara göre yarım milyondur. Bu firarilerin yanında değişen askerlik koşulları sebebiyle başka ülkelere göç eden gayrimüslimlerle birlikte esas sayının kaça ulaşabileceğini kestirmek güçtür. Ortaya çıkan bu durumu savaş karşıtlığıyla ya da vicdani ret ile açıklamak kolay olmasa da halk arasında farklı gerekçelerle merkezin karar verdiği savaşa katılmaya, onun komutasına girmeye ve hatta topluma yukarıdan aşağıya dayatılan Prusya tipi ordu millet yapısına karşı bir direnç geliştiğini görmezden gelmek de mümkün değildir.

Bunun yanında Osmanlı topraklarında vicdani reddin en erken örneği de bu tarihlerde gözükmiştir. Her ne kadar bir toplumsal dinamik olarak Osmanlı kültürü ve siyasetinden beslenmiyor olsa da bu topraklarda görülen ilk vicdani retçiler Molokanlardır. 1917'de Birinci Dünya Savaşı'nın sonu yaklaşırken Rusya'da meydana gelen Ekim Devrimi'yle birlikte Osmanlı Rus sınırı bir kez daha değişmiş ve 1918'de yeniden Osmanlı'nın eline geçen Kars'ta ikamet eden Molokanlar Osmanlı tebaasına dâhil olmuşlardır. Rus otokrasisi ve Ortodoks din anlayışından kopuşları 1660'larda başlayan Molokanlar tarihsel olarak vicdani retçilerdir. Rusya'nın iç kesimlerinden (Güney Ukrayna/Moloçna) dünyanın çeşitli yerlerine göç

⁴⁴¹ Erickson, age, 243, aktaran: Beşikçi, agm, 154.

etmeye zorlanan bu tarikatın mensuplarının bir kısmı da Kafkasya'nın kolonileştirilmesi projesi dâhilinde 1830'dan sonra buraya sürülmüşlerdir.⁴⁴² 1890'da kendilerine askerlik görevinin dayatılması üzerine Kanada ve Amerika'ya göçenlerden geriye kalan küçük bir azınlık Kars'ta kalmıştır. Sınırın 1918'de değişmesi üzerine Rus tarafına göçmeleri durumunda askerlik yapmak zorunda bırakılacakları korkusuyla köylerini terk etmeyen Molokanlar, Osmanlı döneminde askerlik yapmaya zorlanmamışlardır. Ancak Mustafa Suphi'nin kurduğu Türkiye Komünist Partisi ile geliştirdikleri iyi ilişkiler sonrasında, o ana kadar bizzat Kazım Karabekir tarafından haklarında övgüyle söz edilen ve Anadolu'nun iç kesimlerine yerleştirilmeleri düşünülen Molokanlar “tehlikeli Bolşevik nüfuz unsurları” olarak adlandırılmıştır. Konuya ilişkin resmi görüşün nasıl değiştiğine Kazım Karabekir'in İstiklal Harbimiz adlı kitabında rastlamak mümkündür;

“21 de Rus sefiri Medivani veda ziyaretine geldi. Yarın trenle Erzurum 'a hareket edecek, oradan otomobil ile Ankara'ya.Medivani Kars 'ta bulunduğu 24 gün kadar misafirliğinde boş durmadı. Civar Malakan köylerinde gizli Bolşevik teşkilatı yaptı, Mustafa Suphi'nin heyetini idare etti, yola çıkardı. Bir sefirin Kars'ta bu kadar müddet oturması ve civar köylerde dolaşması pek ayıp ve pek kaba bir hareketti. Kendi hallerinde çalışkan bir kavim olan Malakanları ifsad etmesi onların felaketine sebep oldu. Bu hakiki müstahsil sınıfın, zeriya ve hayvancılıkta en ileri gitmiş bu cemaatin yerlerinde kalmasında ve daha iyisi Anadolu dâhiline olmak üzere alınmasında fayda vardı, fakat Medivaninin ifadesile köylerde kızıl bayraklar, nümayişler daha Medivani varken başladı. Ben Medivaninin nazarı dikkatini celbederek Türk milletinin istiklalini kurtarmak için bütün emperyalist kuvvetlerle boğuşurken içimizden bizi devirmek isteyenleri de düşman addile tedbirler almaktan çekinmeyeceğini anlatmıştım. Vaziyeti Ankara Hükümetine lazımı gibi bildirdim ve artık memleketimizde Bolşevik nüfuz ve unsuru olan Malakanların bir müddet sonra hudut haricine çıkarılması ve yerlerine Türk muhacirleri alınması takarrür etti.”⁴⁴³

Bu ifadeden de anlaşılacağı gibi önceden kendi halinde çalışkan köylüler olarak görülen Molokanlar yeni düzen için tehlikeli bulunmaya başlanmıştır. Bu görüşün oluşması sonrasında alınan Meclis kararı ile de kendilerine 20 Ocak 1921'e kadar Türkiye'yi terk etmemeleri durumunda askere alınacakları bildirilmiştir. Görüldüğü gibi Türk hükümeti Molokanlar sorununun çözümünü onların can damarı olan askerlik sorununa yüklenmekte bulunulmuştur. Bu kararla birlikte Molokan köylerine yönelik sistematik baskı da başlamıştır. Tarlalarına ve mallarına el koyulan, şiddete maruz kalan Molokan köylüleri sonunda bu baskı ortamında askere gitmeyi kabul etmiş ve cephelere gönderilmeye başlanmıştır. Tüm baskılara rağmen asker olmayı kabul etmeyen az sayıda köylü ise 1922'de topraklarını terk ederek

⁴⁴² Ludmila Denisenko, “Kafkasya'nın Ruslaştırılması ve Malakanlar”, **Toplumsal Tarih**, s.189, (Temmuz 2009):.29-32.

⁴⁴³ Kazım Karabekir, **İstiklal Harbimiz** (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2010), 53.

Rusya'ya geri dönmüştür. Geriye kalan 1500 civarında Molokan da ikinci bir göç dalgasıyla 1962-1964 arasında Türkiye'yi terk etmiştir. Bugün Kars'ta yerlilerle evlilik yapmış birkaç Molokan ve 3-4 aile yaşamaya devam etmektedir.⁴⁴⁴

3.1.6 Milli Mücadele

Birinci Dünya Savaşı'nın hemen ardından başlayan Milli Mücadele'yi örgütleyen Mustafa Kemal Atatürk, İsmet İnönü ve Fevzi Çakmak son Osmanlı kurmay subay kuşağı içinde Alman etkisinden özellikle uzak kalabilmiş isimlerdir. Bu isimlerin Birinci Dünya Savaşı cephelerinde Alman komutanlarla düştükleri anlaşmazlıklar sır değildir. Ayrıca Mustafa Kemal'in savaşın başlarında Alman Ordusu'nun savaşı kazanamayacağı yönündeki görüşlerini Liman von Sanders ile paylaştığı bilinmektedir.⁴⁴⁵ Ancak buna rağmen Alman askeri modelinin Mustafa Kemal tarafından da benimsenmediğini gösterir bir veri yoktur. Aksine bir toplum mühendisliği projesi olarak başlatılan *millet-i müsellaha* modelinin üzerinde bu dönemde de özenle durulmuştur. Molokanlar örneğinden de anlaşılacağı gibi Osmanlı döneminde devlet varlığına karşı bir tehdit olarak görülmeyen çok küçük unsurlara karşı bile iktidarı ele geçiren yeni seçkinlerin tahammülü yoktur.

Bunun yanında Osmanlı döneminde başlatılan ancak meyveleri biraz da savaş sebebiyle toplanamayan bazı projeler de derhal yürürlüğe koyulmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda, Gotz'un kurmay subayı olan Kazım Karabekir'in 1919-1922 yıllarında Doğu Anadolu'da kurduğu Çocuk Ordusu Teşkilatı, Osmanlı'nın Genç ve Gürbüz Ocaklarının devamı niteliği taşımasının yanında kurulduğu yer itibarıyla da dikkat çeken bir girişimdir.⁴⁴⁶

İleride Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucu kadroları olacak genç subayların ordu millet projesine yakınlıklarını kendi söylemlerinden de takip edebiliriz. Örneğin Kurtuluş Savaşı sırasında önce Garp Cephesi komutanlığı, daha sonra Kuvayı Milliye komutanlığı, Cumhuriyet'in ilanından sonra önce Moskova büyükelçiliği, daha sonra milletvekilliği ve TBMM başkanlığı da yapan Ali Fuad (Cebesoy) henüz bir Kurmay Binbaşı iken, II. Meşrutiyet'in ilanından hemen sonra Asker dergisine şöyle yazmıştır:

⁴⁴⁴ Çare Olgun Çalışkan, "Malakanlar, Bir Sürgünün Masum Kahramanları", **Birgün**, 19 Haziran 2009.

⁴⁴⁵ Özcan, agm, 194.

⁴⁴⁶ Kazım Karabekir, **Çocuk Davamız**, c.1 (İstanbul: Emre, 1995), 88., aktaran: Özcan, agm, 192.

“Ordunun millet ile irtibatı... biribirisine en yakın, en samimi ve en ziyade merbut olan anasır ve mevcudat arasındaki irtibattan kuvvetli, daha celi ve samimidir. Ordu ile millet arasında ayrılık gayrılık yoktur. Ordu; milletin zebde-i hayatı, millet ordunun hakiki ve yegâne veli-i nimetidir.”⁴⁴⁷

Bu ekole mensup bir başka örnek olarak, Ankara Bölge Komutanlığı, Ankara Valiliği, Adana Valiliği, Milletvekilliği ve TBMM başkan vekilliklerinde bulunan Mehmed Nuri (Conker) 1914’te basılan *Zabit ve Kumandan* adlı kitabında ise şöyle demektedir:

“Evet, biz kendimizi daima hal-i harbde bilmeliyiz. Böyle bilirse bilfiil harb zuhur ettiği zaman hazırlık devri ile asıl icraat devri arasında çok fark görmeyiz, şaşırmayız, kaybetmeyiz. En çok prova edilen oyunlar sahne-i temaşada en muvaffakiyetle verilir.”⁴⁴⁸

Osmanlı zamanında olduğu gibi Milli Mücadele’nin örgütlenmesi bakımından da yıllarca süren savaşların yarattığı bıkkınlık ve asker kaçaklığının yaygınlığı büyük bir sorun oluşturmuştur. Zira TBMM’nin 11 Eylül 1920’de çıkardığı “Firariler hakkında Kanun” ve beraberinde kurulan İstiklal Mahkemeleri bu sorunun ne denli ciddiyetle ele alındığını göstermektedir. Bu amaçla kurulan İstiklal Mahkemeleri 1920–1923 arasında çoğunu asker kaçaklarının oluşturduğu yaklaşık 1500 idam kararı vermiştir.⁴⁴⁹ Bu dönemde ülkedeki durumu diğerleriyle karşılaştırmak gerekirse, Birinci Dünya Savaşı boyunca İngiltere’deki askeri mahkemeler toplam 269, Almanya’dakiler ise sadece 18 idam kararı vermiştir.⁴⁵⁰ Rakamlar Milli Mücadele’nin asker kaçakları sorunu hakkındaki sert tutumu daha iyi açıklamaktadır. Milli Mücadele önderlerinin halkı gerek pozitif gerekse İstiklal Mahkemeleri gibi negatif psikolojik yöntemlerle başarıyla örgütlemesi sonucunda Ulusal Kurtuluş Mücadelesi’ni kazanacak bir silahlı güç oluşturulmuş olsa da asker kaçaklığı istatistikleri Avrupa ülkelerindekine oranla çok yüksek seyretmeye devam etmiştir. Öyle ki, İngiliz Genelkurmay’ına Büyük Taarruz sırasında bile Türk Ordusu’nun toplam gücünün %8’ini oluşturan 10.000 kişilik bir asker kaçağı sayısı olduğu raporlanmıştır.⁴⁵¹ Tüm yasal düzenlemelere rağmen asker kaçaklığı

⁴⁴⁷ Aydın, agm, 34-35. (Ali Fuad, “Ordu ve Millet” (21 Ağustos 1324-1908) 1 Asker, s. 12.)

⁴⁴⁸ Mehmed Nuri Conker, *Zabit ve Kumandan* (Ankara: İş Bankası Yayınları, 1959), 14., aktaran: Aydın, agm, 36.

⁴⁴⁹ Ergün Aybars, *İstiklal Mahkemeleri: Yakın Tarihimizin Gerçekleri*, 2. Bs. (İstanbul: Milliyet Yayınları, 1998), 165.

⁴⁵⁰ Christoph Jahr, *Gewöhnliche soldaten: Desertion und Deserteure im deutschen und britischen Heer, 1914-1918* (Göttingen: Vandenhoeck and Ruprecht, 1998), 18., aktaran: Beşikçi, agm.

⁴⁵¹ İngiliz savaş hali sekreteryası tarafından kabineye verilen muhtura: Anadolu’nun durumu, 1 Ekim 1921 (FO 371/6533/E 11764), tamamı Stanford J. Shaw tarafından aktarılmıştır, *From Empire to Republic. The Turkish War of National Liberation. 1918-1923 a Documentary Study*, c.3, bölüm 1 (Ankara, 2000): 1354-7, aktaran: Zürcher, “Hizmet Etmeyi..”, 67

engellenememiştir ve 1920 Eylül’ünde Meclis kürsüsüne çıkan Mustafa Fevzi Çakmak “Efendiler biz askeri değil milleti giydireyoruz. Elbiseyi alan üç gün sonra firar ediyor.”⁴⁵² diyerek bu gerçeği ortaya koymuştur.

Bu duruma bir çözüm bulmaya çalışan Mustafa Kemal 17 Mart 1920’de yayınladığı bir genelge ile vatanın çıkarlarına aykırı, memleketin huzur ve asayişini bozanların din ve millet farkı gözetilmeksizin kanunen şiddetle cezalandırılacağını belirtmiştir. Buna rağmen firar Türkler arasında da çok yaygındır. Dönemin Harbiye İkmal Şubesi Müdür Vekili Miralay Behiç Bey (Erkin) bu sorunu şu şekilde açıklamıştır;

“Enver Paşa’nın kanaatince askerin firarı korkudan, benim ve daha birçok arkadaşlarımın kanaatince de eratin birçok yolsuzluklara tahammül edememelerinden ileri gelmekte idi. Bu mesele hakkında ordularımızın komutanlarının fikirlerini sorduk; aynı neticeye vardık. Yâni fena ve az gıda, alışılmayan iklimlere tahammül edememek, fena giyinmek, kadın ihtiyacı, sigara ihtiyacı, ara sıra izin alıp ailesini görememek, siperlerde uzun müddet kalmak v.s. Memleketimizin o zamanki perişan hâli bütün bu mahzurları izâle edecek imkânları tahsile müsait değildi.

Firar edemeyen erat arasında intihar edenler ve cinnet getirenler de vardı. Kasten kendini yaralayanlar eksik değildi. Bu sonuncular derhâl îdâm olunuyorlardı. Firarın cezası îdâm olduğu hâlde, firarın önünü almak mümkün olamamış; bilâkis günden güne artmıştır. Siper hayâtından bıkanlar arasında mahsus kabahat işleyerek hapsolunmak ve bu sayede geriye gitmek vak’aları artmıştı. Bunun için bir kânun yapıldı; bu gibilerin hapis cezası dayak cezasına çevrildi. Enver Paşa, firara karşı esaslı tedbir alacak yerde şiddeti artırdı. Bu gibi şiddetli kararlar dâima Enver Paşa’nın Suşehri’nde III. Ordu Komutanı Vehip Paşa ile mülakatı sırasında veriliyor ve oradan bize tebliğ olunuyordu. Meselâ;

A. Kur’a ile îdâm. Vilâyet İdare meclisleri ele geçen firarileri toplayıp kur’a çekecekler, 1, 11, 21,... çekenler derhâl orada asılacak ve diğerleri kıt’alarına sevk olunacak. Bu emri bâzı vilâyetler tatbik etmişler ise de, zannedersem Talât Paşa’nın müdahalesiyle sonra vazgeçilmiştir.

B. Firarilerin evlerini yıkmak ve ailelerini sürmek.

Bu hususta bir kânun hazırlanması için Enver Paşa, beni Adliye Nâzırı (vekili) İbrahim Bey’e gönderdi. Ben şahsen böyle bir kânunun aleyhinde idim. Zâten İbrahim Bey bu işten haberdar imiş. İbrahim Bey’le konuşurken elimden tuttu, beni yandaki küçük bir odaya götürdü; orada kendisine tevcih edilen fahrî süvari mülâzımlığı elbisesini göstererek, İşte ben de sizden oldum, sizin gibi düşünüyorum amma, dur bakalım, bizim çömezleri çağıralım ne diyecekler? diyerek Ceza ve İdare İşleri Umûm müdürleri Tâhir ve Münip beyleri çağırttı. Bunlara bahis mevzuu kanun lâyihası hakkında izahat verdik. Tabî böyle hukuka mugayir bir fikrin aleyhinde bulundular. Ben, İbrahim Bey’e Müsaade buyurun, ben beylerle görüşeyim diyerek çıktık. Benim de bu fikre muhalif olduğumu Tâhir ve Münip beylere anlattım. Bu kanun lâyihası yapılmadı amma, Enver Paşa emir vermiş, bâzı yerlerde tatbikata geçilmiş, bu meyanda bir Ermeni kadını İstida ile, Bir oğlum Çanakkale’de topçu zabiti, birçok düşman uçağı düşürmüş, terfi etmiş, imtiyaz madalyası almış; diğer bir oğlum ise er, nasılsa kaçmış, takdir edilen oğlumun hizmetleri kaale alınmıyor da öbür oğlumdan dolayı evim yıkılıyor ve ben sürülüyorum. Bu ne adaletsizliktir, diye müracaatta bulundu idi. Bu istidayı Ordu Dâiresinden geçmesi dolayısıyla ben de görmüştüm.

Firar meselesi öyle bir şekil almıştı ki bugün bir firariyi îdâm eden manga eratından bâzıları ertesi günü kendileri kaçıyorlardı. Yâni îdâm cezası dahi müessir olamıyordu. Bâzıları kasten frengi hastalığı alarak askerlikten kurtulmaya teşebbüs ediyorlardı. Nihayet frengili amele taburları teşkiline mecbur olduk.

⁴⁵² Rahmi Apak, **İstiklal Savaşında Garp Cephesi Nasıl Kuruldu** (İstanbul: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1990), 133.

Askerlikten kurtulmak için sun'î hastalıklar, sahte izin vesikaları misilli türlü türlü çârelere başvurulduğu gibi zenginlerin, bâzı karakteri zayıf doktorlardan rapor almak, asker alma şubeleriyle anlaşmak gibi suiistimaller günden güne artıyor, bunlarla başa çıkmak bizim için çok müşkül oluyordu.”⁴⁵³

Görüldüğü gibi Milli Mücadele döneminde Türkler arasında askerden kaçmak oldukça yaygın biçimde görülmüş ve yetkililer bu durumun önüne geçebilmek için ellerinden geleni yapmaya gayret etmişlerdir. Fakat bu dönemde askere alınmaya karşı gösterilen yaygın halk direnişini savaş karşıtlığı ya da vicdani ret kapsamında değerlendirmek tamamen yersiz olacaktır. Ancak dönem itibarıyla bu gibi düşüncelerin toplumsal dolaşımında olmadığı gerçeği çerçevesinde zorlu savaş koşulları sebebiyle askerlik yapmaktan imtina eden Türklerin ‘ne kadar asker doğdukları’ eldeki veriler ışığında tekrar değerlendirilmeye muhtaçtır.

3.1.7 Türkiye Cumhuriyeti

1920–1923 yılları arasında Kurtuluş Savaşı boyunca bir “savaş yönetim modeli” olarak ordu vergi toplamadan askere almaya ve iç isyanları bastırmaya kadar her türlü devlet organizasyonunu sevk ve idare eden bir kuvvetler birlikteliği ilkesi üzerine inşa edilmiştir. Bu kurucu modele göre ordu devlet mekanizması içinde özerkleşmiş ve kendi içinde de merkezileşerek hemen her türlü konuda karar verme yetkisi önderin elinde toplanmıştır.⁴⁵⁴ Cumhuriyetin kuruluşundan sonra da bu durum büyük oranda devam etmiştir. Kurucu kadroların toplum ordu ilişkileri kurgusu Osmanlı’dan devralınan ve Milli Mücadele yıllarında sürdürülen şekliyle Türkiye Cumhuriyeti’nde de uygulamaya koyulmuş, hatta geliştirilmiştir. Türkiye Cumhuriyeti’nin kurucusu Mustafa Kemal’in bu ilişkiye dair fikri kendi ifadesiyle şöyledir:

“Son asır orduları teşkil eden efrad, eskiden olduğu gibi hemen hepsi, kendi gönül rızası ile askerlik hizmetine girenlerden ibaret olmayıp milletin bütün fertleri askerlik hizmetini görmekle mükellef tutulmuştur ve tutulmalıdır.”⁴⁵⁵

Türkiye Cumhuriyeti’nde ilk nüfus sayımının gerçekleştirildiği yıl 1927’dir. Nüfus yapısının tespit edildiği bu sayımdan hemen sonra 1111 sayılı Askerlik Kanunu ile Türkiye Cumhuriyeti’nin ilk zorunlu askerlik yasası düzenlenmiştir. Bu kanunun birinci maddesine göre “Türkiye Cumhuriyeti tebaası olan her erkek, işbu kanun

⁴⁵³ Behiç Erkin’in Yayınlanmamış Hatırat’ı, aktaran: Sait Çetinoğlu, “Her Türk Asker Doğar mı” <http://www.savaskarsitlari.org/arsiv.asp?ArsivTipID=1&ArsivAnaID=36630>

⁴⁵⁴ Ali Bayramoğlu, “Asker ve Siyaset”, Der: Ahmet İnsel – Ali Bayramoğlu, **Bir Zümre Bir Parti Türkiye’de Ordu** (İstanbul: Birikim Yayınları 2004): 61-64.

⁴⁵⁵ Aydın, agm, 37.

mucibince askerlik yapmağa mecburdur.” Bu madde ile Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olan her erkek için zorunlu hale getirilen askerlik hizmetinde tek istisna “bedeni kabiliyeti askerliğe elverişli olmayanlar” için getirilmiştir.

Cumhuriyet’in ilanından sonra, Afet İnan imzasıyla yayınlanan ancak esasen Mustafa Kemal tarafından yazıldığı bilinen Vatandaş İçin Medeni Bilgiler⁴⁵⁶ kitabında milletin orduyla ve askerlikle kurması gereken yakın ilişkiye ve bu ilişkinin hangi yollarla kurulacağına ilişkin resmi görüş ayrıntılarıyla açıklanmaktadır. Bu kitapta Millet-i Müsellaha’dan uzun alıntılar yapılmış olması Türkiye Cumhuriyeti’nin yurttaş ve ulus kurgusu üzerindeki Prusya etkisinin göstergesidir.⁴⁵⁷ Kitapta millet “aynı kültürden oluşan bir toplum”⁴⁵⁸ olarak tanımlanırken, o toplumu oluşturan bireylerin, ortak milli ahlakları doğrultusunda “adeta muhakeme etmeksizin, hissi bir saikle, seve seve nefsinı feda etmesi”⁴⁵⁹ gerektiği anlatılmaktadır.

Bu kitabın devamı niteliğindeki Askerlik Vazifesi⁴⁶⁰ adlı kitapta ise, “İcabında, bütün milletin vatan ve istiklal uğrunda silaha sarılması esas olarak kabul olunmak lazımdır. Bunun için bütün vatandaşların, askerlik vazifesini yaparak askerlik talim ve terbiyesini öğrenmesi lazımdır,”⁴⁶¹ denilmektedir. Farklılıkları dışlayan ve toplumsal hayatın bir militarist organizasyonun esasları çerçevesinde örgütlenmesini öngören resmi ideoloji; milli his, vatan muhabbeti ve devlet fikrini henüz ana kucağında ve aile ocağında, askerlik hizmetini kolaylaştıracak bir takım şeylerin öğreniminin ve taliminin ise mektepte görülmeye başlanması gerektiğini belirtmektedir.

Cumhuriyetle birlikte ordu millet anlayışını toplumsal olarak yerleştirme çabalarının en somut örneklerinden birine 1931’de Mustafa Kemal tarafından kurulan ve Türk Tarih Tetkik Cemiyeti tarafından hazırlanan Türk Tarih Tezi’nin şekillenmeye başladığı Tarih ders kitaplarında rastlamak mümkündür. Kitapta şöyle denilmektedir:

⁴⁵⁶ Afet (İnan), **Vatandaş İçin Medeni Bilgiler** (İstanbul: Milliyet Matbaası, 1930).

⁴⁵⁷ Nurettin Türsan Vatandaş için Medeni Bilgiler I’nın 167-186. sayfalarının Millet-i Musellaha’nın 17 ve 80-111. sayfalarından “aynen” alındığını belirtmektedir. Nurettin Türsan, **Anılar** (İstanbul: Arma Yayınları, 2009) 10.

⁴⁵⁸ Afet, age, 31

⁴⁵⁹ Afet, age, 22-23.

⁴⁶⁰ Afet (İnan), **Askerlik Vazifesi** (İstanbul: Devlet Matbaası, 1930).

⁴⁶¹ Afet, age, 35.

“Türk en iyi askerdir. Türk Milleti, askerlik ruhu en mükemmel olan millettir. Askerlik ruhu yüksek millet demek, derin ve engin irfan ve medeniyet tarihi yaşamış millet demektir. İnsanlığın ilk gününden beri bütün ana medeniyetlere ata olan Türk ırkında bu ruhun en mükemmel derecede bulunması tabiidir.”⁴⁶²

Topyekûn harp anlayışına dayanan toplumsal militarizasyon modelinin uygulanma çabaları cumhuriyetin ilanından sonra bütün süratiyle devam etmiştir. Bu çabalar çerçevesinde Osmanlı tecrübesinden faydalandığı, 1924’te Genelkurmay Başkanı Fevzi Çakmak’ın yoğun çabalarına karşın yasalaştırılamayan ‘Genç Dernekleri’nin yeniden kurulması girişiminde de görülmektedir. Bu derneklere önceleri Genç Dernekleri sonrasında Bozkurt Genç Dernekleri ve İnkılâp Genç Dernekleri denilmiştir.⁴⁶³ Her ne kadar bu girişim başarıya ulaşamamış olsa da Birinci Dünya Savaşı sonrasında askersizleştirilen Almanya’da gençliğin kısa sürede para-militer örgütlenmeler sayesinde savaşa hazır hale getirilmesi, Türkiye’de spor ve beden eğitimi örgütlenmesinden sorumlu çoğunluğu asker kökenli olan yetkililer tarafından gıptayla izlenmiştir.⁴⁶⁴ Bu konuda yapılacak düzenlemelerle ilgili olarak 1937’de Türkiye’ye gelen *Hitlerjugend* örgütünün başkanı Mustafa Kemal tarafından kabul edilmiştir. 1938’de çıkarılan Beden Terbiyesi Kanunu’na göre gençliğin savaşa hazırlanması doğrudan devlet eliyle gerçekleştirilecek ve yurt savunmasının sadece askerin değil tüm yurttaşların sorumluluğu altında olduğu bir yapı oluşturulacaktı.⁴⁶⁵

İkinci Dünya Savaşı’yla birlikte Türkiye’deki Alman nüfusu da etkisini arttırmış, diplomatik temaslar yoğunlaşmıştır. Hitler’in 50. doğum gününde Almanya’ya giden heyette bulunan Cumhuriyet gazetesi sahibi Yunus Nadi, Nafia Vekili Ali Fuat Cebesoy, Yazar ve Ankara Mebus’u Falih Rıfkı Atay, Dışişleri Vekili Necmettin Sadak, General Pertev Demirhan ve Orgeneral Asım Gündüz için yazar Solmaz Kamuran romanı “Çanakkale Rüzgarı”nda, “Bu ekip hükümet tarafından görevlendirilmişti. ... Ama durum tam olarak böyle değildi. Onlar Hitler’e hayrandılar.” demiştir.⁴⁶⁶ Bu ekipten Pertev Demirhan 1942’de yayınlanan çalışmasında “İtalyanlar, Almanlar, Japonlar gibi biz de erkek ve kız çocuklarımızı en küçük yaşlardan itibaren asker terbiyesiyle yetiştirmeliyiz.”⁴⁶⁷ derken, aynı

⁴⁶² Altınay ve Bora, “Ordu, Militarizm ve Milliyetçilik”, 142.

⁴⁶³ Balcıoğlu, agm, 194-207.

⁴⁶⁴ Akın, agm., 153-154.

⁴⁶⁵ Agm, 158-159.

⁴⁶⁶ Cumhuriyet, 21 Nisan 1939.

⁴⁶⁷ Pertev Demirhan, **Japonların Asıl Kuvveti – Japonya Niçin ve Nasıl Yükseldi?** (İstanbul: Cumhuriyet Matbaası, 1942), 113., aktaran: Özcan, agm.

dönemde Kazım Karabekir de CHP Meclis Grubuna Çocuklar Ordusu deneyimini hatırlatarak “Hiçbir genç yoktu ki bu sporu benimsemesin, top tüfek kullanmasın.”⁴⁶⁸ diyerek bu konuyu bir kez daha gündeme getirmiştir.

İkinci Dünya Savaşı ortamında Türkiye’de yabancı düşmanlığının da yükselen bir değer olduğu göze çarpmaktadır. Bu görüşün temsilcilerinin başında gelen Kazım Karabekir 21 Ağustos 1940 tarihli CHP grup toplantısında “Arkadaşlar, nerede gayri Türk bir yer varsa, muhakkak biliniz ki casus yuvasıdır!” diyerek o dönemde Türk olmayanlar şeklinde ifade ettiği gayrimüslimleri hedef göstermiştir. Bu görüşe ilişkin kışkırtmalardan kaynaklanan toplumsal olaylar 1934’de Trakya’daki gayrimüslimlerin tamamının birkaç gün içinde İstanbul’a kaçmasına sebep olan bir kalkışmayla hissedilmiştir. Ancak bu algının devlet politikası halindeki tezahürü en ciddi biçimde Mayıs 1941’de CHP hükümetinin aldığı gizli bir kararla 1894–1913 yılları arasında doğmuş tüm erkeklerin askere alındığı “Yirmi Kura İhtiyatları” olaylarıyla kendini göstermiştir. 25 ile 45 yaşları arasında olan ve askerlere alınan bu kişilerin hiçbirine silah verilmemiştir ve tamamen amelelik faaliyetleri için kullanılmıştır. Bu uygulama 1909 sonrasında Osmanlı Ordusu’nda yaşananların tıpa tıp aynısıdır. Askere alınan gayrimüslimler Zonguldak’taki tünel inşaatlarında, Ankara’da gençlik parkının yapılmasında, Afyon, Kütahya gibi illerde taş kırma ve yol yapımı gibi bedeni çalışma gerektiren işlerde zorla çalıştırılmışlardır. Bu askerlerin çoğu Müslim askerlerden farklı askeri kamplarda ve çok kötü koşullar altında tifodan ölmüştür.⁴⁶⁹ Bu uygulamayı takip eden senelerden 1942’de çıkartılan Varlık Vergisi’yle birlikte ülkedeki gayrimüslimler üzerindeki devlet baskısı artık tahammül edilemez bir hal almıştır.

Anlaşılabacağı gibi Osmanlı’dan itibaren “farklı” olanın entegre edilmesi ve savaş dinamiklerine eklemelenebilmesi yönünde yürütülen çalışmalar, İkinci Dünya Savaşı’nın tetiklediği aşırı milliyetçi siyasal ve sosyal koşullar altında ötekinin imhasına veya korkutularak kaçırılmasına kadar vardırılmıştır. Ancak, savaş dinamiklerinin dolayısıyla toplumsal ve siyasal hesapların dışında kalanlar sadece dini farklı olanlardan ibaret değildir. Patriarkal geleneğin şekillendirdiği yeni Türkiye toplumunda cinsiyeti farklı olanların yani kadınların da milleti müsella

⁴⁶⁸ Kazım Karabekir, **Ankara’da Savaş Rüzgarları: II. Dünya Savaşı** (İstanbul: Emre, 1994), 326, aktaran: Özcan, agm.

⁴⁶⁹ Rıdvan Akar, **Aşkale Yolcuları** (Belge Yayınları, 2000), 174-177.

projesine adapte edilmesi gerekmiş ancak bu adaptasyonun erkeklerinkinden daha farklı bir biçimde gerçekleştirilmesi yoluna gidilmiştir.

Büyük kayıpların yaşandığı bir kurtuluş mücadelesinden çıkmış genç bir devletin, askerlik hizmetini vatan müdafaası bağlamında yüceltmesi anlaşılır kaygılardan kaynaklanmaktadır. Ancak; 1930'ların ortalarından itibaren Türk Tarih Tezi üzerinde yoğunlaşan çalışmalar, ulus inşası sürecinde farklılıkları topyekûn dışlayan ve ulusun Türkî niteliğini öne çıkarmaya başlayan bir noktaya gelmiştir. Bu çalışmalar çerçevesinde, Türklerin iyi asker olmalarının Türk kültürüne hâkim unsurlara dayandırılması, ilerleyen senelerde her Türk'ün asker doğduğu şiarını tetikleyen düşünce olmuştur. Her biri asker olan bu Türkleri doğurma görevi de kadınlara düşmüştür.

Türkiye Cumhuriyeti'nde; kadınlara haklarının, Kemalist ideoloji sayesinde "altın tepsi" içinde sunulduğu varsayımı kendi içinde pek çok çelişki barındırmasının yanında, doğru da değildir. 1927 senesinde erkekler için zorunlu askerlik hizmeti yasasının meclisten geçirilmesi çalışmaları sırasında Hakkı Tarık Bey'in kadınların neden bu yasanın kapsamı dışında bırakıldığına ilişkin sorusuna verilen yanıt, Türk kadınının zaten bütün bir Kurtuluş Savaşı mücadelesi boyunca yaptıkları yürekten katkının onların gerektiğinde gönüllü olarak mücadeleye katılacaklarının garantisi olarak algılanabileceği yönündeydi. Bu sorunun samimiyetini sorgulamak için, "erkekler bu savaşa katılımları konusunda kadınlar kadar samimi olmamışlar mıydı da onlar için zorunlu askerlik yasası gündeme gelmişti?" sorusunu sormak yeterlidir.⁴⁷⁰

Benzer bir çelişkiyi dünyanın ilk kadın savaş pilotu ve Mustafa Kemal'in evlatlık kızı olan Sabiha Gökçen'in Dersim Harekâtı'nda gösterdiği 'başarı' üzerine, ordu içinde kendi varlığı üzerinden kadının pozisyonunun hukuki olarak teminat altına alınması yönündeki talebinin, Mareşal Fevzi Çakmak tarafından geri çevrilmesinde de görebiliriz.⁴⁷¹ Söz konusu harekâta çıkmadan önce üvey babası ve T.C. Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal ile yapmış olduğu kişisel görüşmede, bizzat Mustafa Kemal tarafından, esir düşmesi halinde kendisini öldürmesi için verilen silah, bir

⁴⁷⁰ Altınay, *The Myth...*, 34.

⁴⁷¹ Age, 46.

kadın olarak erkeklerden farklı biçimde esir düşmesi olasılığına karşı gösterilen tahammülsüzlükte de kendini göstermiştir.⁴⁷²

Anlaşılabacağı gibi Türkiye’de kadınlara hukuken birçok Avrupa ülkesinden bile önce verilmiş bazı haklar pratikte hayata geçmemiş ve bu haklara ilişkin tasarruf erkeklerin uhdesinde kalmaya devam etmiştir. Zaten tüm dünya kadınları kendi haklarını kendi mücadeleleri sonucunda edinmişken, Türkiye’nin kadınlara haklarının hukuken ‘yukarıdan ve erkekler tarafından’ verilmiş olması bu hakların hayata geçebilmesinin mümkün olmadığını gösterir niteliktedir. Bu durum ontolojik olarak onların bu haklara aslında ancak izin verildiği sürece sahip olabileceklerini ve aslında belki de bu yolla söz konusu özgürlüğü elde etme olasılıklarının sonsuza kadar ellerinden alındığına işaret etmektedir.⁴⁷³

1800’lerin ikinci yarısından itibaren hemen tüm dünyada örnek alınan Prusya ordu modeli İkinci Dünya Savaşı’nda Almanların aldığı ağır yenilgiden sonra sorgulanmaya başlanmıştır. 1870–71 Prusya-Fransa Savaşı’nda üstün başarı gösteren bu modelin 1945’te İkinci Dünya Savaşı sonunda uğradığı mağlubiyet, harp tarzları ve askerlik anlayışında dünya çapında bir paradigma değişikliğine gidilmesine sebep olmuş ve yeni benimsenen model son savaşın galibi Amerikan modeli olmuştur. Bu dönüşümün izleri Türkiye Cumhuriyeti’nde de 1940’ların başlarından itibaren görülmeye başlanmış olsa da bu yöndeki kırılma 12 Mart 1947’de ilan edilen Truman Doktrini çerçevesinde alınan Amerikan askeri yardımıyla gerçekleşmiştir.⁴⁷⁴ Bu çerçevede Türk Ordusu yaklaşık 110 yıldır adapte etmeye çalıştığı Prusya modelini terk ederek ABD modelini benimsemiştir. Bu modelin benimsenmesi sonucunda ordu mensupları arasında geçmişte görülen alaylı-mektepli çekişmesinin bir benzerinin eski-yeni subaylar arasında başladığı bilinmektedir. Yüzyılın başında Türk Ordusu’nu modernize eden Prusyalılar bu kez katı disiplin ve itaat kültürüne bağımlılıklarıyla Türk Ordusu’nu teknolojik gelişmelerin gerisinde kalmasına neden olan, yeniliklere ayak direyen askerler için kullanılan bir terime dönüşmüştür.⁴⁷⁵

⁴⁷² Age, 39.

⁴⁷³ Age, 55.

⁴⁷⁴ Serhat Güvenç, “ABD Askeri Yardımı ve Türk Ordusunun Dönüşümü: 1942-1960”, Der: Pakar, Akça, age, 263.

⁴⁷⁵ Osman Tiftikçi, **Osmanlı’dan Günümüze Ordunun Evrimi** (İstanbul: Sorun, 2006), 70; Güvenç, agm; Mustafa Balcıoğlu, “Cumhuriyetin İlk Yıllarında Gençliğin Savaşa Hazırlanması: İki Belge İki Görüş”.

Bu çatışma 27 Mayıs 1960 askeri darbesinden sonra “Öndörtlerin Tasfiyesi” olarak bilinen olaya kadar şiddetle sürmüştür. Darbe sonrası başta Kurmay Albay Alparslan Türkeş olmak üzere ordu kademesindeki 14 kurmay subay Milli Birlik Komitesi tarafından sürgüne gönderilerek komuta kademesindeki Prusya etkisi sona erdirilmeye çalışılmıştır. Ancak gerek Türkiye ordusu gerekse de Türkiye toplumu üzerindeki Prusya etkisi tamamen silinememiştir. 1960 sonrasında yönetim şeması ve operasyonel kabiliyetler açısından giderek Amerikan modelini benimseyen TSK, Prusya mirası hiyerarşik yapılanmayı ve ordu millet idealini hiçbir zaman terk etmemiştir.

3.2 Türkiye’nin Vicdani Ret Tarihi

Vicdani ret bireyin dini, ahlaki, ideolojik veya siyasi bir gerekçeyle zorunlu askerlik hizmetinde bulunmayı reddetmesi ve kişinin kendi iradesi dışında hiçbir angarya ve dayatmayı kabul etmemesidir. Türkiye’nin ilk olarak 1989’da tanışmış olduğu vicdani ret tutumunu bugüne kadar 25’i kadın 130 kişi benimsemiş ve kamuoyuna duyurmuştur. Vicdani reddin Türkiye’de görüldüğü ilk tarihin 1989 sonu olmasının tesadüf olmadığı düşünülebilir. Bu dönemde Türkiye’nin güney doğusunda şiddetini giderek artıran savaş koşullarında askere gitmek istemeyen binlerce kaçağın yanında dünyadaki örneklerinden çok uzun süre sonra ilk kez vicdani retçiler görülmüştür. Elbetteki asker kaçaklığı ile vicdani ret birbirinden farklı şeylerdir. Fakat askere gitmemek gibi bir tavrı vicdani/ideolojik gerekçelerle ortaya koyan retçilerde önce de, onlardan sonra da hepsinin asker doğduğu iddia edilen bu ülke insanları askerden kaçmıştır ve kaçmaya devam etmektedir. Bu kaçakların kaçının sadece korktukları için kaçtıklarını, kaçının bu savaşın ya da tüm savaşların parçası olmayı herhangi bir nedenle kabul etmedikleri için askerden kaçtıklarını bilmemiz mümkün değildir. Fakat bu kişilerin en azından bir kısmının vicdani ret gibi bir olgudan haberdar olmaları durumunda bu tavrı benimseyebileceklerini ve pek çoğunun da yasal bir imkân olarak kendilerine vicdani ret hakkının sunulması durumunda bu imkânı kullanabileceklerini düşünmemek için ortada bir neden yoktur.

Askerden kaçmak, savaş yanı başınızda ve gidenlerin dönmeyeceği kesin gibi olduğunda kaçınılmaz olarak yaygınlaşmaktadır. 1918’de Osmanlı Ordusu’ndan kaçan yarım milyon insan olmuştur. Dolayısıyla, Osmanlı’da I. Dünya Savaşı sırasındaki kaçaklar ile Kurtuluş Savaşı sırasındaki kaçaklar ve hatta 90’larda

Türkiye'nin doğusundaki savaşın sıcaklığının şiddetle hissedildiği dönemde ortaya çıkan ve askere gitmemek amacıyla çeşitli yollara başvuran gizli/açık kaçaklar arasında önemli benzerlikler bulunabilir.⁴⁷⁶ 1984–1999 arasındaki savaş yıllarında, en azından 200.000 yoklama kaçağı ve sayısını asla bilemeyeceğimiz kadar uzatmalı öğrenci, savaş gerçeği karşısında orduya katılmaktan kaçmıştır.⁴⁷⁷

1997 senesinde Meclis'te verilen bir soru önergesini cevaplayan Milli Savunma Bakanının cevabına göre TSK bünyesinde 39.150 subay, 71.200 astsubay ve uzman erbaş, 615.000 erbaş ve er bulunmaktadır. 2004 senesi itibariyle ise gayrı resmi rakamlara göre yaklaşık 45.000 subay, 60.000 astsubay ve uzman erbaş, 600.000 ile 700.000 arasında da er ve erbaş bulunduğu bilinmektedir.⁴⁷⁸

Türkiye'de asker kaçaklarının sayıları yüz binleri bulmaktadır. Devletin asker kaçağı sayısının devlet sırrı kapsamında görüyor olması sebebiyle kesin rakamlara ulaşmak mümkün değildir. Ancak buna rağmen basındaki bazı tartışmalardan bu sayının kaç olduğuna dair fikir edinmek mümkündür. Buna göre, Hürriyet gazetesinde 1998 yılında yayınlanan ve kaynak olarak Genel Kurmay Başkanlığı verilerini gösteren habere göre yurtiçinde 200.000, yurt dışında ise 226.000 erkek asker kaçağı durumundadır.⁴⁷⁹ Diğer yandan, 2007'de CHP Ordu Milletvekili Sami Tandoğdu'nun asker kaçaklarına ilişkin soru önergesini cevaplandıran Savunma Bakanı Vecdi Gönül, ülke genelindeki asker kaçağı sayısının toplam asker sayısının yüzde 1,5 oranında olduğunu açıklamaktadır. Halen silâh altında yaklaşık 600 bin ile 700 bin askeri bulunan Türkiye'de, bu açıklamaya göre 9–10 bin civarında asker kaçağı olduğu düşünülebilir.⁴⁸⁰ Ancak DTP Diyarbakır Milletvekili Akın Birdal'a göre bu sayı Gönül'ün söylediğinin çok üzerindedir. Birdal'ın verdiği soru önergesine Gönül'ün verdiği yanıtı göre 27 Mayıs 2008 itibariyle askerlik çağındaki yükümlü sayısı olan 14 milyon 306 bin 525 gencin yaklaşık %7'si yani 1 milyon kişi çeşitli sebeplerle askerden uzak bulunmaktadır.⁴⁸¹

⁴⁷⁶ Altınay, **The Myth...**, 28.

⁴⁷⁷ Age, 86.

⁴⁷⁸ Ahmet İnsel, "Bir Toplumsal Sınıf Olarak Türk Silahlı Kuvvetleri", Der: Ahmet İnsel, Ali Bayramoğlu, **Bir Zümre Bir Parti Türkiye'de Ordu** (İstanbul: Birikim Yayınları, 2004), 47.

⁴⁷⁹ Begüm Uzun, "Türkiye'de Vicdani Ret",

<http://www.savaskarsitlari.org/arsiv.asp?ArsivTipID=1&ArsivAnaID=34362>

⁴⁸⁰ Habib Güler, Ankara, **Zaman**, 20.01.2007

⁴⁸¹ "DTP'den 'Vicdani Ret Hakkı' İçin Yasa Teklifi", **Milliyet**, 13.11.2008.

Vicdani redde karşı Türkiye'deki egemen güçlerin tavizsiz tavrı bu rakamlarla birlikte okunmaya çalışıldığında daha anlamlı hale gelmektedir. Tamamının asker doğmadığı anlaşılan Türk milleti içindeki potansiyel vicdani retçilerin sayısı bu rakamlar göz önünde tutulduğunda hiç de az olmayabilir.

3.2.1 Türkiye Hukukunda Zorunlu Askerlik ve Vicdani Ret

Tüm dünyada vicdani ret hakkını kanunen tanıyan ülkeler 1918'den bu yana önemli ölçüde artmıştır.⁴⁸² Bugün, Avrupa Konseyi'ne üye 47 devlet arasında, kanunlarında “zorunlu askerliği” öngören ve vicdani reddi tanımayan iki ülkeden biri Türkiye diğerleri ise Azerbaycandır. Avrupa Konseyi'ne üye ülkelerden 19'unda askerlik zorunluluğu yokken, askerlik zorunluluğu bulunmayan bu ülkelerin 15'inde profesyonel ordular görev yapmaktadır. Dört ülkenin ise (Andora, İzlanda, Liechten ve Monaco) ise ordusu bulunmamaktadır.⁴⁸³

3.2.1.1 Anayasal Düzenlemeler

Anayasal düzeyde ilk olarak 1927 senesinde erkekler için zorunlu askerlik hizmeti yasası üzerinde çalışmalara başlayan Türkiye Büyük Millet Meclisi hazırlamış olduğu 1961 Anayasası'nın ‘Milli Savunma Hak ve Ödevi’ başlıklı 60. maddesinde; *“Yurt savunmasına katılma, her Türkün hakkı ve ödevidir. Bu ödev askerlik yükümü kanunla düzenlenir.”* şeklinde bir düzenleme yapmıştır. Bu madde 5.3.1971 tarih ve 1488 sayılı kanunla şu şekilde değiştirilmiştir; *“Vatan hizmeti, her Türkün hakkı ve ödevidir. Bu ödevin, Silâhlı Kuvvetlerde veya kamu hizmetlerinde ne şekilde yerine getirileceği kanunla düzenlenir.”* Bu maddeye 1982 Anayasası'nın “vatan hizmeti” başlıklı 72. maddesinde iki değişiklik yapılarak yer verilmiştir. Yapılan ilk değişiklik 1971'de düzenlenen maddede geçen *“kamu hizmeti”* ifadesinin *“kamu kesimi”* olarak değiştirilmesi, ikinci değişiklik ise *“ne şekilde yerine getirileceği”* deyiminin *“ne şekilde yerine getirileceği veya getirilmiş sayılacağı”* olarak değiştirilmesidir. Bu değişikliğin gerekçesi yabancı ülkelerde çalışan yurttaşların ‘paralı askerlik’ yapmaları suretiyle vatan hizmetini yerine getirmiş sayılmaları ihtiyacıdır.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nda *“askerlik hizmeti”* şeklinde bir düzenleme olmayıp bu husus *“vatan hizmeti”* başlığı altında düzenlenmiştir. Yürürlükteki 1982

⁴⁸² Speck, “Savaş karşıtı...”, 48.

⁴⁸³ Coşkun Üsterci, “Hükümet Vicdani Ret Konusunu Sürüncemede Bırakıyor”, *Yeni Aktüel*, s. 155/2008, *Vicdani Retçilerin Asker Toplumdan Çekeceği Var*, İrfan Aktan, 54.

Anayasası'nın "politik haklar ve görevler" başlıklı 5. bölümünün 72. maddesine göre, "*Vatan hizmeti, her Türk'ün hakkı ve ödevidir. Bu hizmetin Silahlı Kuvvetlerde veya kamu kesiminde ne şekilde yerine getirilmiş sayılacağı kanunla düzenlenir.*" Görüldüğü gibi Anayasa'nın düzenlediği hak ve ödev askerlik olarak değil vatan hizmeti olarak belirtilmiştir. Dahası, anayasaya göre vatan hizmeti sadece Silahlı Kuvvetler bünyesinde yerine getirilecek bir 'ödev' değildir. Anayasada bu ödevin sadece askerlik yoluyla yapılacağı yönünde bir ifade olmazken, aksine bu görevin kamu kesiminde de yerine getirilebileceği yönünde açık bir ifade yer almaktadır. Anayasa'nın 72. maddesiyle ilgili Anayasa Mahkemesi Raportörü Osman Can'ın şu tespiti konunun anlaşılmasına yardımcı olacaktır;

"Anayasa'nın 72. maddesi ise vatan hizmetini her Türk'ün hakkı ve ödevi olarak nitelendirdikten sonra, "Bu hizmetin silahlı kuvvetlerde veya kamu kesiminde ne şekilde yerine getirileceği veya getirilmiş sayılacağı kanunla düzenlenir" hükmüne açıkça yer vermiştir. Bu hükmün gerekçesinde de "...vatan ödevinin yerine getirilmesi sayılacağı hallerin gelecekte kanunlarla düzenlenmesine imkân vermek ve kanun koyucuya bu yönden ışık tutmak..."tan söz ediyor. Burada çok derin metodolojik analizlere girişmeden, şu sonuçları çıkarabiliriz:

1. Herkes için zorunlu olarak kabul edilen hizmet askerlik hizmeti değil, vatan hizmetidir.
2. Vatan hizmeti ise alternatifli olarak öngörülmüştür. Yani bu hizmet;
 - i. Silahlı Kuvvetler'de yerine getirilebilir,
 - ii. Kamu hizmetinde yerine getirilebilir ya da
 - iii. Kimi durumlar gerçekleştiğinde yerine getirilmiş sayılabilir,
 - iv. Her üç durum da yasa koyucunun takdirindedir.
3. Vicdan özgürlüğü sınırlama yapılmaksızın, yasama, yargı ve silahlı kuvvetlerin de parçası olduğu yürütme dâhil tüm devlet aygıtını kategorik olarak bağlarken, vatan hizmeti alternatifli olarak yerine getirilebilecek bir hizmettir.
4. Dolayısıyla vicdan özgürlüğü ile vatan hizmeti biçimlerinden yalnızca biri olan silahlı hizmetin çatışmasında anayasal tercihin vicdani kanaat yönünde olduğu açıktır.
5. Anayasa'nın kendi öngördüğü bir olanağın, yine Anayasa'nın 10. maddesindeki eşitlik ilkesine aykırı olduğunu ileri sürmek olanaksızdır."⁴⁸⁴

Anayasa'daki açık ifadeye ve yukarıdaki hukuki yoruma rağmen pratikte Türkiye'de vatan hizmeti istisnasız her erkek için askerlik görevi olarak uygulanmaktadır ve 20 yaşına gelen her erkek askerlik görevini yerine getirmek zorunda kalmaktadır. Bu tespitin izini Türkiye Cumhuriyeti yasalarında sürmek için öncelikle askerlik hizmetini düzenleyen, muafiyet ve alternatifleri belirleyen yasa maddelerine bakmak gerekmektedir. Kanunda belirtilen bazı geçerli sebeplerin bulunması halinde askerlik

⁴⁸⁴ Osman Can, "Vicdani Ret, Anayasal Bir Hak mı?", **Radikal** 2, 10.07.2005.

görevinin 38 yaşına kadar ertelenmesi söz konusudur. Bu kişiler için askerlik süresi asker adaylarının eğitim durumuna göre 6 ay ya da 15 ay olarak düzenlenmiştir.⁴⁸⁵

3.2.1.2 Muafiyet ve İhtiyaç Fazlalığı

Anayasa’da askerliği zorunluluk olarak belirten bir ifade olmamasına rağmen 21.06.1927 tarihinde TBMM’de alınan karar ile yürürlüğe giren askerlik kanununun birinci maddesine göre; *“Türkiye Cumhuriyeti tebaası olan her erkek, işbu kanun mucibince askerlik yapmağa mecburdur.”*⁴⁸⁶ Anayasanın 72. maddesine göre kamu kesiminde yapılacak bir görevle de yerine getirilebileceği açıkça ifade edilen ‘vatan hizmeti’, Askerlik Kanunu’nun ilk maddesine göre bir ‘zorunluluktur’. Aynı kanunun 5. maddesine göre, “Bu kanunun tespit ettiği esaslar dışında veya muvazzaflık hizmetini yapmadıkça hiçbir fert askerlik çağından çıkarılamaz.” Kanunun askerlik hizmetinden muaf tutulmayı düzenleyen 10. maddesine göre:

10/8: Türk Silahlı Kuvvetleri Sağlık Yeteneği Yönetmeliğine göre bedeni kabiliyeti askerliğe elverişli olmayanlar silah altına alınmaz.

10/9: Bir baba veya dul ananın oğullarından birisi, barışta veya savaşta askerlik hizmetini yerine getirmekte iken ölmüş veya görev sırasında ve kendilerine 5434 sayılı T.C. Emekli Sandığı Kanun hükümlerine göre maluliyet aylığı bağlanmasını gerektirecek biçimde malul olmuş veyahut savaşta akıbeti meçhul kalmış veya hakkında gaiplik kararı alınmışsa, ondan sonra gelen ilk oğul, eğer istekli olmazsa silah altına alınmaz.

10/10: Türkiye’ye girdikleri tarihte yirmiiki yaşını doldurmuş veya geldikleri memlekette askerlik yapmış oldukları anlaşılan, Türkiye Cumhuriyeti uyruğuna girmiş göçmenler asker edilmezler.

10/11: Barışta, sıkıyönetim, olağanüstü hal veya seferberlik hallerinde veya savaşta, askerliğini henüz yapmadan, Genelkurmay Başkanlığının göstereceği lüzum üzerine Bakanlar Kurulunun gerekli gördüğü sahalarda özel olarak görevlendirilen gönüllüler, Bakanlar Kurulu Kararında belirtilen şartlara uydukları takdirde askerlik hizmetinden muaf tutulur.

10/12: Mülteciler ve Türkiye Cumhuriyeti uyruğunda olmayanlar asker edilmezler.

10/13: Harp okulları, Gülhane Askeri Tıp Akademisi ve astsubay meslek yüksek okulları veya Türk Silahlı Kuvvetleri adına okudukları üniversite, fakülte veya yüksek okullardan ilişiği kesilenlerin, bu okullarda ay olarak okudukları sürenin üçte biri muvazzaflık hizmetinden sayılır. Bu yükümlüler mutlaka temel askerlik eğitimine tabi tutulur. Ancak, harp okullarında geçen sürenin muvazzaflık askerlik hizmet süresini karşılaması halinde, bunlar, temel askerlik eğitime tabi tutulmadan yedeğe geçirilirler.

Anlaşılabacağı gibi yasanın 10. maddesine göre engelliler, şehit veya malul olmuş bir çocuğu olan ailelerin yaşça ondan sonra gelen ilk oğulları, askerliğini geldiği ülkede

⁴⁸⁵ Askerlik Kanunu, Ek fıkra: 21/5/1992-3802/ I md.

⁴⁸⁶ Resmi Gazete, 12-17.7.1927-631-635.

yapmış göçmenler, mülteciler, Bakanlar Kurulunun kararıyla özel olarak görevlendirilenler ve askeri okullarda okuyan ancak ilişiği kesilen kişiler zorunlu askerlikten muaf tutulmaktadır.

Zorunlu askerlik hizmetinden muaf tutulacak durumları bu altı başlık altında açıklayan yasa alternatif hizmet seçeneğini “İhtiyaç fazlası yükümlülerle ilgili işlemler” başlığı altında, bu kişilerin temel askerlik eğitimini yapmaları şartıyla düzenlemiştir. Bu düzenleme esas olarak yurt dışında ikamet eden Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarının bir bedel ödeyerek ve askeri temel eğitimi 28 gün gibi bir süre içerisinde tamamlayarak askerlik yapmış sayılmaları amacıyla yapılmıştır. Ayrıca Türk Silahlı Kuvvetleri organizasyonunun ihtiyaç duyduğu bazı meslek erbabı da temel askeri eğitimden geçmek şartıyla askerliğe alternatif olarak kendi meslek dallarında çalışma imkânı sağlanmaktadır. Fakat bunlardan hiç biri kişinin dini, vicdani, felsefi veya politik kanaatleri sebebiyle askerlik hizmeti yapmayı reddetmesi üzerine devlet tarafından ona farklı bir sivil görev yapması için imkân sağlayan alternatif sivil hizmet kapsamında değerlendirilebilecek düzenlemeler değildir. Bu bağlamda Türkiye’de alternatif sivil hizmet uygulaması yoktur.

Türkiye açısından bir diğer sorun da ifte vatandaşlık taşıyan kişiler için söz konusudur. Yurt dışında yaşayan ifte vatandaşların bulundukları ölkelerde yaptıkları askerlik hizmeti ancak “zorunlu askerlik” uygulaması olan ölkelerde kabul edilmekte ve bu uygulamanın bulunmadığı ölkelerde yapılan “askerlik hizmeti” muaf tutulmak için geçerli sayılmamaktadır. “Zorunlu askerlik” kuralı bulunan ve bunun yanında alternatif sivil hizmet hakkını da tanıyan ölkelerde yapılan askerlik, kamu hizmeti de olsa kabul edilmektedir.⁴⁸⁷

25.07.1993 tarihinde Resmi Gazete’de yayınlanmış olan 93/4613 sayılı Bakanlar Kurulu kararına göre, Türkiye Cumhuriyeti yurttaşlarına tanınmayan ‘vicdani retçi’ olma hakkı, ifte vatandaşlığı olanlara tanınmaktadır. Maddenin ikinci fıkrasına göre, “Bulundukları ölkede mevzuatı gereği ihtiyaç fazlası oldukları veya *inançları gereği askerlik yapmak istemediklerinden* sivil kurum ve kuruluşlarda hizmet yapmak suretiyle askerlik hizmetini tamamlayanlar da bu durumlarını belgelemek kaydıyla askerlik yükümlölüğünü yerine getirmiş sayılırlar.”⁴⁸⁸ Bu ifadenin içinde vicdani ret

⁴⁸⁷ Kafkaslı, agm, 39.

⁴⁸⁸ Murat Sevinç, “Türkiye’de ve Batı Demokrasilerinde, Vicdani Ret, Zorunlu Askerlik ve Kamu Hizmeti Seçeneği”, **A.Ü. SBF Dergisi**, 61/1, (2006): 305-306.

tanımı geçmiyor olsa da tanım itibariyle vicdani retçiyi tarif eden bu ifade Türkiye Cumhuriyeti mevzuatlarında bu konunun bulunmadığı yönündeki düşüncenin eksik olduğunu göstermesi açısından önemlidir.

3.2.1.3 Cezai Düzenlemeler

Ancak kanunla düzenlenen bu işleyişi hukuken önceleyen zorunlu askerliği yasal bir yükümlülük olarak belirleyen Türkiye Cumhuriyeti bu hükme muhalefet edenleri Türk Ceza Kanunu'nun ve Askeri Ceza Kanunu'nun ilgili hükümlerince cezalandırmaktadır.

Türk Ceza Kanunu (TCK) çerçevesinde vicdani retçilerin yargılandığı suç “halkı askerlikten soğutma” suçudur. ‘Halkı Askerlikten Soğutma’ suçu 1 Haziran 2005 tarihine kadar yürürlükte olan TCK’nın 155. maddesinde şu şekilde düzenlenmiştir:

Madde 155 - Geçen maddelerde yazılı olan ahval haricinde kanunlara karşı gelmeğe halkı teşvik ile memleketin emniyetine tehlike iras edecek surette makale neşir edenler veya halkı askerlik hizmetinden soğutmak yolunda neşriyatta veya telkinatta bulunanlar yahut umumi bir içtimada veya nasın toplandığı yerlerde bu suretle nutuk irat edenler iki aydan iki seneye kadar hapis olunur ve bunlardan yirmi beş liradan iki yüz liraya kadar ağır cezayı nakdi alınır.

1 Haziran 2005 tarihinden sonra yürürlüğe girmiş olan 5237 sayılı TCK’nın “Millî Savunmaya Karşı Suçlar” bölümünde “II. Halkı Askerlikten Soğutma” başlığı altında düzenlenen 318. maddesi ve gerekçesi şöyledir:

Madde 318 - (1) Halkı, askerlik hizmetinden soğutacak etkinlikte teşvik veya telkinde bulunanlara veya propaganda yapanlara altı aydan iki yıla kadar hapis cezası verilir. (2) Fiil, basın ve yayın yolu ile işlenirse ceza yarısı oranında artırılır.

Gerekçe - Madde, halkı askerlik hizmetinden soğutacak etkinlikte, teşvik veya telkinde bulunmayı veya propaganda yapmayı cezalandırmaktadır. Vatanın düşman güçlerine karşı korunması bakımından her Türk vatandaşının askerlik hizmetini severek ve isteyerek yerine getirmesi şarttır. Esasen askerlik hizmetine yönelik duygu, vatandaşlığın zorunlu gereği olan vatana sadakat borcunun bir parçasını oluşturur. Söz konusu duyguyu tahrip etmek veya zayıflatmak maksadıyla vatandaşları askerlik hizmetlerinden soğutma yolunda teşvik veya telkinlerde bulunmayı veya propagandayı suç hâline getirmek suretiyle madde, millî savunmayı koruma amacını gütmektedir. Telkin ve teşvikin veya propagandanın askerî hizmetten soğutacak kuvvette olması koşulu ile söz, yazı, işaret, küçültücü imgeler veya bunların benzerleri marifetiyle yapılması suç oluşturacaktır. Teşvik veya telkin geniş sayıda kişilere yönelik olmayan fesatçı fiil olduğu hâlde propaganda çok daha geniş ve önceden belirli olmayan gruplara yönelik etkin telkin ve teşvikleri ifade etmektedir. Maddenin son fıkrasına göre, fiilin basın ve yayın yoluyla işlenmesi, ağırlaştırıcı nedendir.

Vicdani retçilerin yargılanıp cezalandırıldıkları bir diğer hüküm ise, Askeri Ceza Kanunu'nun 87. maddesinde düzenlenmiş olan “emre itaatsizlikte ısrara” ilişkin hükmüdür. Söz konusu hüküm şu şekildedir;

- 1.Hizmete ilişkin emri hiç yapmayan asker kişiler bir aydan bir seneye kadar, emrin yerine getirilmesini söz veya fiili ile açıkça reddeden veya emir tekrar edildiği halde emri yerine getirmeyenler, üç aydan iki seneye kadar hapis cezası ile cezalandırılırlar.
- 2.Yukarıdaki fıkra yazılı suçlar seferberlikte yapılırsa beş ve düşman karşısında yapılırsa on seneye kadar ağır hapis cezası hükmolunur.

Askeri Ceza Kanunu'nda “askerlikten soğutma” eylemine ise 96. maddede değinilmiş ve “arkadaşlarını sözle hoşnutsuzluğa kışkırtma” eyleminin kısa veya üç yıla kadar hapis ile cezalandırılacağı düzenlenmiştir. Bu eylemin umuma teşhir olunan yazı, resim veya sair araçlarla veya seferberlik halinde yapılması ise daha ağır cezayı gerektiren bir hal olarak 2. fıkra yer almaktadır. Söz konusu hüküm şu şekildedir;

1. Arkadaşlarını sözle hoşnutsuzluğa kışkırtan kısa hapis ile veya üç seneye kadar hapis ile cezalandırılır.
2. Kışkırtma umuma teşhir olunmuş yazı, resim veya sair teşhir vasıtalarıyla veyahut seferberlikte yapılmışsa faili üç aydan beş seneye kadar hapsolunur.

Ayrıca Askeri Ceza Kanunun 58. maddesi de vicdani retçilere karşı ileri sürülebilmektedir. “milli muvakkemeti kırmak” başlıklı bu hüküm şu şekildedir;

Her kim, Türk Ceza Kanununun 153, 161 inci maddelerinde yazılı suçlardan birisini ve 155 inci maddede yazılı halkı askerlikten soğutmak yolunda neşriyatta ve telkinatta bulunmak ve nutuk irat etmek fiillerini işleyecek olursa milli mukavemeti kırmak cürmünden dolayı mezkur maddelerde gösterilen cezalarla cezalandırılır.

Yeni Terörle Mücadele Kanunu'nun 3. maddesi “halkı askerlikten soğutma” suçunu terör suçu saymakta ve kanun'un 4. maddesine göre verilecek cezayı yarı oranında arttırmaktadır.

13 Temmuz 2008'de Taraf gazetesinde “Asker Kaçaklarına Müjde”⁴⁸⁹ başlığıyla duyurulan haber devletin vicdani retçilerin askeri gözetim dışında kalmalarını sağlamaya yönelik attığı stratejik adımlardan biri olarak düşünülebilir. Habere göre Adalet Bakanlığı'nın yayınladığı on maddelik bir genelge ile askerlik şubeleri asker kaçaklarını ülke çapında arayamayacak ve haklarında yakalama emri çıkaramayacaktır. Bu kişiler haklarında suç duyurusu yapılmasını müteakip olarak

⁴⁸⁹ Adnan Keskin, “Asker Kaçaklarına Müjde”, Ankara, **Taraf**, 13.07.2008.

ancak mahkeme çağrısına yanıt vermemeleri veya tebligatın kendilerine ulaştırılamaması halinde Cumhuriyet savcısının istemiyle haklarında yakalama emri düzenlenebilecektir. Böylece gözaltına alınan asker kaçakları askeri yetkililere teslim edilmeyecek ve sivil mahkemelerde yargılanarak para veya hapis cezasına çarptırılacaktır. Cezalarını sivil hapisanelerde çekip salıverilmeleri durumunda birliklerine teslim edilmeyeceklerdir. Bu durumda doğal olarak birliğine teslim olmayacak olan vicdani retçi bir daha yakalanıncaya kadar özgür olacaktır. Ayrıca bir sivil olarak askeri mahkemelerde yargılanmayacak ve sivil denetimden uzak askeri cezaevlerinde yatmayacaktır. Bu durumun vicdani retçiler için bir zafer olmadığı açık olsa da zorlu yollardan geçerek elde edilmiş bir kazanım olduğuna şüphe yoktur.

3.2.2 Türkiye'nin Vicdani Ret ile Tanışması

Vicdani ret kavramı, Türkiye politik lügatine, ilk olarak Aralık 1989'da Tayfun Gönül ve onun hemen ardından Şubat 1990'da Vedat Zencir isimli gençlerin retlerini Sokak isimli haftalık bir dergi ve Güneş isimli günlük bir gazetede ilan etmeleriyle girmiştir.⁴⁹⁰ O sırada Antalya'da öğrenci olan bu iki genç hakkında Türk Ceza Kanunun, 155. maddesine dayanarak, 'halkı askerlikten soğutmak' gerekçesiyle dava açılmıştır. Her ikisi de sivil mahkemelerde yargılanmıştır. Yargılama sonucunda Zencir beraat etmiş, Gönül ise 3 ay hapis cezasına çarptırılmıştır. Fakat bu ceza para cezasına çevrilmiş ve salıverilmiştir.⁴⁹¹

Bu sırada ülkeye hâkim siyasal ortamda Güney Doğu Anadolu'daki çatışmaların giderek şiddetlendiğini söyleyebiliriz. 1991 seçimlerinde Erdal İnönü'nün Sosyaldemokrat Halkçı Parti'si (SHP), Kürt oylarını aldığını bildiğimiz Demokratik Halk Partisi (DEHAP) ile seçim ittifakına girmiş ve sandıktan ikinci olarak çıkmıştır. SHP, Süleyman Demirel'in Doğru Yol Partisi (DYP) ile koalisyon kurarak, "Kürt realitesini tanımayı" vaat etmiş ve hükümet ortağı olmuştur. Fakat 1992 baharında tırmanışa geçen şiddet ortamında bu proje hayata geçirilememiştir.⁴⁹²

Ülkedeki savaşın şiddetini giderek artırdığı bu günlerde, Zencir ve Gönül, Antalya'da üniversite sırasında birlikte oldukları küçük öğrenci grubu aracılığıyla

⁴⁹⁰ Coşkun Üsterci, Uğur Yorulmaz, "Türkiye'de Vicdani Ret", Yay.Haz. Çınar, Üsterci, **Çarklardaki...**, 217.

⁴⁹¹ Altınay, **The Myth...**, 88-89.

⁴⁹² Age, 93.

kendilerini yeterince ifade edemeyeceklerini düşündükleri için, 1992 Aralığı'nda, İzmir'de 'Savaş Karşıtları Derneği (SKD)'ni kurmuşlardır. SKD'nin kuruluş amacı tüzüklerinde, "savaşa, militarizme ve ırkçılığa karşı mücadele etmek; bu konuda duyarlı insanları bir araya getirmek, aralarında dayanışmayı sağlamak ve ortak mücadelenin çatısı olmak; egemen olan ırkçı, militarist kültürün yerine alternatif, barışçı ve özgürlükçü yeni bir kültürün yaratılmasına katkıda bulunmak" olarak ifade edilmiştir."⁴⁹³

Bu dernek çatısı altında toplanan savaş karşıtları, Ocak 1993'te, Zincir aracılığıyla, Antalya'daki hareketin başında bulunan Osman Murat Ülke'ye toplu bir ret deklarasyonunda bulunacaklarını bildirmiş ve 16 Ocak 1993'te Antalya'dan da 2 kişinin katılımıyla, 6 kişilik bir ret deklarasyonu yapılmıştır. Bu deklarasyonlarla birlikte "askerliğe hayır!" kampanyası 1990'da kaldığı yerden devam ettirilmiştir. Yapılan bu deklarasyonları takiben, ilk ret açıklamalarından sonra görüldüğünün aksine vicdani retçiler hakkında hiçbir hukuki ya da polisiye takibat yapılmamıştır. Bu şekilde devletin, vicdani retçilerin yaptığı bu ilk büyük çaplı eylemi tamamen görmezden gelmeyi tercih etmiş olduğunu söyleyebiliriz.

Ardından 31 Mart 1993 tarihindeki Newroz kutlamaları sırasında Güney Doğu Anadolu bölgesinde yaşanan insan hakları ihlallerine dikkat çekmek amacıyla başını vicdani retçilerin çektiği bir 'Barış Platformu' kurulmuştur.⁴⁹⁴ Burada yapılan çalışmalar kapsamında SKD'nin "Ne askere git, ne de dağa çık!" çağrısı önemli bir yer tutmuştur. Barış Platformu'nun kuruluşunu ve faaliyetlerini Newroz kutlamaları sırasında PKK'nin yaptığı ateşkes çağrısıyla birlikte düşünecek olursak, Platform'un çalışmalarının bölgede oluşturulmaya çalışılan barış ortamına olumlu bir katkıda bulunduğu söylenebilir. Diğer taraftan, ülkeyi saran savaş atmosferi içinde hemen tüm politik gruplar savaşan taraflardan birinin iddiasına angaje olmuşken böylesi bir siyasal ortamda savaş karşıtlığı gibi antimilitarist bir görüşle tamamen farklı bir pozisyonu kurmak ve savunmak hiç de kolay olmamıştır.

Buna rağmen çalışmalarını sürdürerek uluslararası alanda da destek arayışına devam eden savaş karşıtı hareket, 10-17 Temmuz 1993 tarihleri arasında, War Resisters' International'ın (Uluslararası Savaş Karşıtları - WRI) 1981'den beri düzenli olarak yaptığı International Conscientious' Objectors Meeting (Uluslararası Vicdani

⁴⁹³ Pınar Selek, **Barışamadık** (İstanbul: İthaki Yayınları, 2004), 389.

⁴⁹⁴ Altınay, **The Myth...**, 93.

Retçiler Toplantısı - ICOM) isimli buluşmayı İzmir Ören Milas’da 40 ülkeden 90 kişinin katılımıyla düzenlemiştir. Bu toplantı sonucunda uluslararası katılımcılar Türkiye’deki vicdani retçilere önemli açılımlar sağlamıştır. Toplantının Türkiye’deki savaş karşıtı harekete en önemli katkısı öncelikle, Türkiyeli savaş karşıtlarının tüm dünyada kendileri gibi düşünen insanlar olduğunu görmeleri ve bu suretle mücadele azimlerini artırmaları yönünde olmuştur. Dahası, yabancı katılımcılara Türkiye’deki militarizmin tarihi detaylarıyla anlatılarak, Türkiye’nin militarizm için bir “*safe haven*” (güvenli sığınak) olduğu tespit edilmiş ve uluslararası kamuoyunun dikkatini bu yöne çekmekte başarılı olunmuştur.⁴⁹⁵

SKD’nin bu kısa süre içindeki etkinlikleri devletin gözünden kaçmamış ve yetkili merciler, SKD tüzüğü’nün amaç maddesinde yer alan “militarizme karşı olmak” ifadesinin, ‘Türkiye’de militarist bir yapı olmadığı’ gerekçesiyle çıkarılmasını talep etmiştir. Karşılıklı yazışmalar sonucunda bu ifadeyi değiştirmeye yanaşmayan dernek İzmir Valiliği tarafından 9 Ekim 1993’te fesh edilmiştir.⁴⁹⁶ Kapatılana kadar SKD örgütsel çatısının altında etkin çalışmalar yürüten Türkiye savaş karşıtları hareketi için SKD, ülkedeki vicdani retçilerin örgütlendiği ilk kurum olması açısından çok önemlidir. Kapanışının ardından kendilerine yeni bir yol arayan Türkiyeli savaş karşıtları Osman Murat Ülke’yi Almanya’ya göndererek uluslararası destek arayışına girmiştir. Ülke, 4 ay boyunca Almanya’da hareket için çok önemli bağlantılar kurmuş ve sonrasında, 25 Şubat 1994’te, daha fazla insanın katılımıyla ‘İzmir Savaş Karşıtları Derneği’ (ISKD) adıyla örgütün yeniden kuruluşunu gerçekleştirmiştir. Yeni kurulan ISKD, 1990’ların sonuna kadar savaş karşıtı hareketin odağı olmuştur. Osman Murat Ülke kuruluş için Almanya’dan uluslararası destekle döndükten sonra yeni kurulan derneğin amaçları şöyle sıralanmıştır;

- Savaşlar, militarizm ve ırkçılıkla mücadele etmek.
- Bu amaçları paylaşan insanları bir araya getirmek ve aralarındaki dayanışmayı sağlamak.
- Egemen olan ırkçı-milliyetçi kültürün yerine, barışa ve özgürlüklere dayanan yeni bir kültür yaratmaya katkıda bulunmak.⁴⁹⁷

⁴⁹⁵ Age, 89-91.

⁴⁹⁶ Üsterci, Yorulmaz, “Türkiye’de Vicdani Ret”, 218.

⁴⁹⁷ Altınay, **The Myth...**, 95. .

3.2.3 İlk Gözaltı ve Tutuklamalar

SKD'nin kapatılmasından 2 ay sonra devlet kamusal alanda ilk kez geniş kitlelere ulaşabilecek vicdani ret fikrine karşı beklenmedik derecede büyük bir reaksiyon göstermiştir. 8 Aralık 1993'te ulusal yayın yapan HBB televizyonundaki Anten programında SKD'nin eski başkanı Aytek Özel ve vicdani retçi Menderes Meletli ile yapılan söyleşi yayınlanmış ve vicdani ret hakkında tüm ülkenin izleyebileceği ilk yayın olan bu program kamuoyunda ciddi yankı uyandırmıştır. Programdan sonra dönemin Genelkurmay Başkanı Doğan Güreş'in emriyle program ve katılımcıları hakkında askeri mahkemede dava açılmıştır. Yapılan yargılamada tutuksuz yargılanan program sunucusu Ali Tefvik Berber ve yapımcı Erhan Akyıldız 2'şer ay hapis cezasına çarptırılmıştır. Meletli ve Özel için ise tutuklanma kararı çıkartılmış ve yapılan yargılamada Özel 1 yıl 15 gün hapis cezasına çarptırılmıştır. 8 Şubat 1994'te Özel Ankara'da askeri mahkemeye teslim olmuş ve cezasını askeri hapisanede çekmiştir. Bu davayı birkaç kişiye verilen hapis cezalarından çok daha önemli hale getiren şey ise, Devlet Güvenlik Mahkemeleri'nin (DGM) görevsizlik kararı vermesinin ardından 24.12.1994 tarihinde verilen İçtihatı Birleştirme kararı ile sivillerin askeri mahkemelerde yargılanmasının önünün açılmış olmasıdır.⁴⁹⁸ Dahası 60 yılı aşkın bir süre boyunca kullanılmayan, Ceza Kanunu'nun "halkı askerlikten soğutma" maddesi bu dava ile birden askeri yargı kapsamına alınmış ve davaların tek elden Genel Kurmay Askeri Mahkemesi'nce Ankara'da yürütülmesine başlanılmıştır.⁴⁹⁹ Bu dava devletin vicdani retçilere karşı takındığı tavırdaki ani ve şiddetli değişikliği göstermesi açısından çok önemlidir. Sonrasında bu davayı birçok başka dava izlemiş olsa da bundan daha önemlisi görülen dava ve alınan karar sonucunda oluşan içtihat ile sivillerin, barış zamanında, askeri mahkemelerde yargılanabilmesinin önünün açılmış olmasıdır.

Bu ilk ve sert devlet tepkisine rağmen savaş karşıtları çalışmalarını devam ettirmişlerdir. Bu çalışmalara siyaset sahnesinden en anlamlı destek 20 Mart 1994'te Demokrasi Partisi'nin (DEP) Siirt milletvekili Zübeyir Aydar tarafından TBMM'ye ilk olarak "vicdani ret yasa tasarısı" vermesiyle gelmiştir. Bu yasa tasarısını 10 Nisan 1994'te SHP'li 25 milletvekilinin sivillerin askeri mahkemelerde yargılanmasının önüne geçmek için TBMM'ye verdikleri bir başka yasa tasarısı izlemiştir. Görüleceği

⁴⁹⁸ Age, 94.

⁴⁹⁹ Üsterci, Yorulmaz, "Türkiye'de Vicdani Ret", 220.

gibi savaş karşıtlarına ilk anlamlı siyasi destek Kürt siyaseti ve sosyal demokratlardan gelmiştir. Ancak verilen bu yasa tasarıları TBMM’de reddedildiği gibi ülkede şiddetini giderek artıran savaş koşullarında önce DEP kapatılarak Kürt siyasi iradesi tasfiye edilmiş sonrasında ise SHP giderek kan kaybetmiş ve kendi kendini fesh etmiştir.

Tüm olumsuzluklara rağmen savaş karşıtları faaliyetlerini farklı şehirlerde de sürdürmeye devam etmişlerdir. Bu doğrultuda 1993 sonbaharında İstanbul Savaş Karşıtları Derneği (İSKD) kurulmuş ve Ocak 1994’te yürürlüğe giren ve yurt dışında yaşayan TC vatandaşlarının bedelli askerlik koşullarını geçici olarak düzenleyen 93/21648 sayılı karara karşı bir tepki olarak 17 Mayıs 1994’te İSKD büyük ses getiren eylemini gerçekleştirmiştir. Türkiye’de İSKD ve Frankfurt’ta Alman Barış Örgütü birbirlerine paralel basın toplantıları düzenlemiş ve bu iki toplantıda Türkiye’den 2, Almanya’dan ise TC vatandaşı 11 kişi vicdani reddini açıklamıştır. Bu deklarasyonların ardından dernek basılmış ve yaşanan gözaltılar sonucunda Gökhan Demirkıran, Arif Hikmet İyidoğın, Mehmet Sefa Fersal ve Osman Murat Ülke TCK madde 155’e muhalefetten (halkı askerlikten soğutma suçlaması ile) tutuklanmıştır. Genelkurmay Askeri Mahkemesi’nce yapılan yargılamalar 29 Ağustos 1995’te sonuçlanmış ve İyidoğın 6, Demirkıran 4, Fersal de 2 ay ceza almıştır. Ülke, hakkında açılan davadan beraat etmiştir. Ancak mahkeme Ülke’nin askerliğini yapmamış olduğunu davayla hiçbir ilgisi olmadığı halde tespit etmiş ve onun bağı bulunduğ askerlik şubesine teslim edilmesine karar vermiştir. Yargılama süresi içinde Demirkıran, Fersal ve Ülke üç hafta, İyidoğın ise toplam 13 hafta tutuklu kalmıştır. İSKD karşılaştığı bu büyük devlet taarruzu karşısında kurulduğı 1994 yılı içinde kapanmış ancak bu dernek çatısı altında toplanan güçler faaliyetlerini başka yapılanmalar altında sürdürmeye devam etmişlerdir.⁵⁰⁰

3.2.4 Osman Murat Ülke’nin Tutukluluk Süreci

İSKD bünyesindeki faaliyetleriyle göze çarpan Osman Murat Ülke, Türkiye vicdani ret tarihinin en önemli figürlerinden biridir. Savaş karşıtı hareketin yayın organı olduğunu söyleyebileceğimiz Amargi’ye yazmış olduğu teorik yazıların yanında, Ülke’yi diğ er retçilerden ayıran en önemli özellik onun yargılanma sürecinde arkasında oluşan sınırlı toplumsal destek ve cılız da olsa oluşan kamuoyudur. Bunun

⁵⁰⁰ Agm, 220-221.

yanında AİHM'ye Türkiye Cumhuriyeti Devleti aleyhinde yapmış olduğu başvuru ile de vicdani ret konusunda Türkiye'yi adeta köşeye sıkıştırmıştır.

1985 yılına kadar Almanya'da yaşayan Ülke, 1993 yılında SKD'nin kurucu üyelerinden biri olmuştur. Kapanana dek derneği uluslararası toplantılarda temsil etmiş ve 1994–1998 yılları arasında, bu derneğin ardından kurulan İSKD'nin başkanlığını üstlenmiştir.⁵⁰¹ İlk olarak 1994'te İyidoğan, Demirkıran ve Fersal'le birlikte Ankara Genelkurmay Mahkemesi'nde "halkı askerlikten soğutma" suçunu işledikleri iddiasıyla görülen davada yargılanan Ülke bu davadan beraat etmiştir. Buna rağmen, askeri hâkim kararını okumadan önce dava konusu ile hiç ilgisi olmadığı halde Ülke'ye askerliğini yapıp yapmadığına sormuş ve yapmadığının anlaşılması üzerine Çankaya Askerlik Şubesi'ne teslim edilmesine karar vermiştir. Mahkeme çıkışında Çankaya Askerlik Şubesi'ne kolluk kuvvetleri nezaretinde teslim edilen Ülke'ye buradan askerlik kâğıtları verilmiş ve Bilecik'teki birliğine teslim olması gerektiği söylenerek serbest bırakılmıştır. Ülke ise birliğine teslim olmayıp evine dönmüştür. Ardından bir takibata uğramayan Ülke, 1 Eylül 1995 Dünya Barış Günü'nde İSKD'de yaptığı basın toplantısında askerlik sülüsünü⁵⁰² yakmış ve geri kalan evrak ve yol harçlığını posta ile Çankaya Askerlik Şubesine geri göndermiştir.

Ülke, yapmış olduğu vicdani ret deklarasyonunda şu ifadelere yer vermiştir:

“İyi günler,

Bugünkü basın toplantısını İzmir Savaş Karşıtları Derneği düzenlemedi. Bu toplantının sorumluluğu yalnızca bana aittir.

Bildiğiniz gibi Ankara Genelkurmay Mahkemesi önünde görülen ve "halkı askerlikten soğutma" suçunu işlediğimiz iddia edilen dava 29 Ağustos tarihinde sonuçlandı. Dava sonucunda, geçen yıl kapatılan İstanbul Savaş Karşıtları Derneği Başkanı Arif Hikmet İyidoğan altı ay, üniversite öğrencisi Gökhan Demirkıran dört ay, Mehmet Sefa Fersal ise iki ay hapis cezasına çarptırıldılar. Ben beraat ettim. Ancak karar okunmadan önce dava konusu ile hiç ilgisi olmadığı halde hâkimin askerliğimizi yapıp yapmadığımıza dair soruları sonucu Çankaya Askerlik Şubesi'ne teslim edildim. Yargı yoluyla bizimle başa çıkamayan ordu, bu biçimde savaş karşıtlarını kamuoyu gözü önünden kaçırabileceğini sanıyor. Herşeyden önce ben asker kaçağı değilim, vicdani retçiyim. Ne askerlik yapmayı, ne de kaçmayı düşünüyorum. Kaçmam için hiçbir neden yok, çünkü insanların askere gitmeme hakkını saklanıp gizlenmeden kullanabilmeleri gerektiğini savunuyorum.

Askerlik Şubesi'nde bana verilen kâğıtlar gereği, benim artık bir asker olduğum ve dün, yani 31 Ağustos tarihinde, Bilecik'te bulunan 9. Jandarma Er Eğitim Alayı'na teslim olmam gerektiği iddia ediliyor. Gördüğünüz gibi gitmedim, buradayım. Asker kaçağı değilsem de, kendi ayağımla kışlaya gitmekte bir anlam göremiyorum. Aksine, kendi iradem doğrultusunda bana ait olduğumu kabul edemeyeceğim askerlik cüzdanını şimdi burada sizlerin gözleri önünde yakacağım. Ayrıca, şu gördüğünüz zarfın içinden çıkan belgelerden tebellüğ belgesini de yakacağım ve devletin malı olan geri kalan belgeleri de posta yoluyla

⁵⁰¹ Yıldırım Türker, “O Şimdi Retçi!”, **Radikal**, 30.01.2006.

⁵⁰² Askere alınırken askerlik şubesinden zarf içinde alınan evrakların tamamı.

devlete iade edeceğim. Belki onlara lazım olur. Yine bana yol ve yiyecek parası olarak verilen 101.000 TL'yi az sonra bu zarf ile birlikte Çankaya Askerlik Şubesi Başkanlığı'na iade edeceğim.

Ben asker değilim ve asla olmayacağım. Elbette götürüleceğimin farkındayım, ama götürülene kadar, artık kaç gün sürerse, yaşantımın akışında hiçbir değişiklik olmayacak. Beni zorla götürmek amacıyla burada bulabilirler. Ancak kışlada sonuna kadar direneceğimi ve hiçbir şekilde askerlik yapmayacağımın altını tekrar çiziyorum.”⁵⁰³

Ülke, vicdani ret açıklamasını yaptıktan bir ay sonra, Genel Kurmay Askeri Savcısı'nın girişimiyle 7 Ekim 1996'da, TCK'nın 155. maddesindeki "halkı askerlikten soğutma" suçunu işlediği gerekçesiyle, Askeri Ceza Kanunu'nun 58. maddesinde düzenlenen "milli mukavemeti kırma" fiiline dayanılarak tutuklanmıştır.⁵⁰⁴ Mamak Askeri Cezaevi'nde, büyük çoğunluğu hücre cezası ve açlık greviyle geçen tutukluluğu süresince Ülke, kendisinden giymesi talep edilen tek tip hapisane kıyafetini hiçbir zaman giymemiştir. Ülke tutukluluğunun ilk günlerini askeri cezaevinde 12 Eylül döneminden kalma 'tabutluk' denilen bir hücrede geçirmiştir. Cezaevinde maruz kaldığı muameleyi protesto etmek amacıyla başladığı açlık grevinin 26. gününün sonunda tutukluluk koşulları düzeltilmiş ve yetkililer tarafından asker elbisesi giymek, içtimaya çıkmak gibi askeri uygulamalara katılması için zorlanmaktan vazgeçilmiştir.⁵⁰⁵ 19 Kasım 1996'da Genelkurmay Askeri Mahkemesi, Ülke'nin tutukluluk haline son vererek, askerliğini yapması için Bilecik'teki birliğine gönderilmesi kararını vermiştir ancak Ülke burada da tavrını sürdürmüştür. Bunun üzerine emre itaatsizlik suçu işlediği gerekçesiyle tekrar tutuklanarak Eskişehir Askeri Cezaevine koyulmuştur. Burada 27 Aralık 1996'da çıktığı ikinci duruşmada tahliyesine karar verilmiş ve götürüldüğü askerlik şubesinde birliğine kendi başına gitmesi söylenmiştir. Bu şekilde askeri yargı bir bakıma onun gözetimleri dışına çıkmasına göz yummuştur.⁵⁰⁶

Eskişehir'de salıverildikten sonra birliğine teslim olmayan Ülke İzmir'e dönmüş ve burada bir basın toplantısı düzenleyerek kaçmadığını, adresinin bilindiğini ve olağan yaşantısına devam edeceğini açıklamıştır. 6 Mart 1997'de Eskişehir 1. Taktik Hava Kuvvetleri Askeri Mahkemesi'nde süren davada Bilecik'e mevcutlu gönderildikten sonra, Ülke hakkında birlikte asker elbisesi giymediği ve emirlere uymadığı

⁵⁰³ Osman Murat Ülke'nin Vicdani Ret Deklarasyonu:

<http://www.savaskarsitlari.org/arsiv.asp?ArsivTipID=2&ArsivAnaID=39671&ArsivSayfaNo=1>

⁵⁰⁴ "Ossi Direniyor", **Apolitika Dergisi**, sayı 5, Mart 1997, 43.

⁵⁰⁵ İrfan Aktan, "Vicdani Retçilerin Asker Toplum'dan Çekeceği Var", **Yeni Aktüel**, Sayı: 155/2008, 52.

⁵⁰⁶ İrfan Aktan, "Vicdani Retçilerin Asker Toplum'dan Çekeceği Var", **Yeni Aktüel**, Sayı: 155/2008, 52.

gerekçesiyle, "emre itaatsizlik" suçlamasından açılan dava sonuçlanmış ve 5 ay hapis cezasına çarptırılmıştır. O sırada serbest olan Ülke sonraki duruşmaya savunmasını yapmak üzere gidip; “Ben savunmamı yapmaya geldim. Vicdani retçiyim ve askerlik yapmayı reddediyorum” deyince hâkim şaşkınlığını gizleyememiştir. Bu duruşma sonrasında Ülke yeniden tutuklanarak Bilecik'e gönderilmiştir. Bilecik'te bir kez daha askeri elbise giymediği ve emirlere uymadığı için hakkında dava açılmıştır. Bu dava ile "yoklama kaçaklığı, firar, emre itaatsizlik ve askere gitmemek için hileye başvurmak" başlıklarından oluşan dört ayrı suç işlediği iddia edilmiş ve hakkında toplamda 15 yıla varan bir hapis cezası talep edilmiştir. Dava sürerken mahkeme Ülke'yi 29 Mayıs 1997'de tahliye etmiştir. 29 Mayıs 1997'deki tahliyesinden sonra birliğine gitmeyen Ülke bu davanın duruşmasına kadar serbest kalmıştır. 9 Ekim 1997'de tekrar tutuklanmış ve 23 Ekim 1997'de "yoklama kaçaklığı, firar ve emre itaatsizlik" suçlarından toplam 10 ay hapis cezası almıştır. "Hileye başvurmak" suçu ise mahkemece düşürülmüştür. 22 Ocak 1998'de Bilecik'teki birliğe kendi isteğiyle gitmeyerek "firar" suçu işlediği gerekçesiyle Ülke hakkında tekrar dava açılmıştır. 22 Ocak 1998'de sonuçlanan bu davada Ülke'ye 10 ay hapis cezası verilmiştir. Ancak dava boyunca cezaevinde geçirdiği süre verilen cezayı karşıladığı için tahliye edilerek Eskişehir Askeri Şubesi'ne gönderilmiştir. Buradan tekrar mevcutlu olarak Bilecik'e götürülmüş ve yine askeri uygulamalara katılmayı reddetmiştir. Bunun sonucunda 28 Ocak 1998'de Eskişehir Askeri Cezaevi'ne geri gönderilmiştir. Buradaki tutukluluğu süresince yapılan beş duruşmanın her birinde Ülke, vicdani retçi olduğunu ve tahakküm ilişkilerini amaçlayan, tesis eden ve sürdüren kurumlarla işbirliğini reddettiğini tekrarlamıştır. Fakat mahkeme onu bir kez daha cezaevine göndermiştir.⁵⁰⁷

Son olarak 9 Mart 1999'da Ülke mevcutsuz olarak birliğine gitmek üzere, yanında kolluk kuvvetleri olmadan serbest bırakılmıştır ve birliği yerine evine gitmiştir.⁵⁰⁸ Bu güne kadar Ülke toplam 701 gün hapis yatmıştır.⁵⁰⁹ Görüldüğü gibi devlet direncini kıramadığı Ülke'yi iki defa gözetimi dışında bırakmak için teamülleri zorlamış ve nezaretiyle görevlendirdiği inzibatlar olmadan serbest bırakmıştır. Bedeli oldukça

⁵⁰⁷ “Türkiye’de Vicdani Ret”, 16.04.2010, <http://www.savaskarsitlari.org>

⁵⁰⁸ İrfan Aktan, “Vicdani Retçilerin Asker Toplum’dan Çekeceği Var”, **Yeni Aktüel**, Sayı: 155/2008, 52.

⁵⁰⁹ Koray Düzgören, “Vicdani Red’çi O.Murat Ülke’nin Mücadelesini Alkışlayalım”, **Yeni Şafak**, 26.01.2006.

ağır olmuş olsa da devletle Ülke arasında başlayan bu mücadelenin ilk etabını Ülke'nin "kazandığını" söyleyebiliriz.

Bunun yanında, Ülke'nin tutukluluk süreci, Türkiye'de vicdani reddin ve vicdani retçilerin karşı karşıya kaldıkları yaptırımların kamusal olarak ilk kez bu denli görünür hale gelmesi açısından oldukça önemlidir. Bu görünürlük büyük ölçüde Ülke'nin tutuklanmasından önce ISKD'de, böyle bir durumda gerçekleştirilmesi planlanan destek ve dayanışma kampanyası sayesinde sağlanmıştır. Planlanan kampanyanın temel hedefleri şu şekilde sıralanmıştır;

- Vicdani ret konusunu başta insan hakları ve demokrasi güçleri olmak üzere değişik toplumsal kesimler tarafından anlaşılır hale getirmek;
- Tutuklanan vicdani retçinin yaşadığı haksızlık ve kötülüğün parlamentodan basına geniş bir yelpazede dillendirilerek görünür kılınmasını sağlamak;
- Sürecin aktivistler dışında duyarlı başkaları tarafından da sahiplenilmesini sağlamak.⁵¹⁰

Esasları bu şekilde ortaya koyulan kampanyanın pratikte en önemli hedefi tutuklanan Ülke'nin kötü muamele ve işkenceye uğramasına engel olmaktır. Böylelikle Ülke'nin tutukluluk haline son verilmesi durumunda başka retçilerin tutuklanması sağlanarak devletin vicdani ret olgusuyla yüzleşmesini sürekli kılmak hedeflenmişti. Sonuç olarak Ülke'nin işkence ve kötü muameleye uğraması ancak kısmen engellenebilmiş olsa da dışarıdaki destek planlanan boyutları aşmış ve yurt içinde birçok şehirde Osman Murat Ülke ile Dayanışma Grupları oluşmuştur. Yurt dışında ise Almanya, Hollanda, İspanya, Fransa ve Belçika gibi ülkelerdeki örgütlerle dayanışma ve gözlem grupları oluşturulmuş ve bu gruplar destek için pek çok kez Türkiye'ye gelmiştir. Özellikle Ülke'ye destek amacıyla Almanya'da yaşayan T.C. vatandaşları burada, toplu vicdani ret açıklamaları yapmış ve kampanyanın uluslararası boyutu beklenenin çok ötesine geçmiştir. Bu bağlamda 1998'de Uluslararası Af Örgütü, Ülke'yi İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin düşünce, vicdan ve din özgürlüğünü güvence altına alan 18. Maddesi'nin sembol kişisi olarak ilan etmiştir. Birleşmiş Milletler Keyfi Tutukluluk Çalışma Grubu ise Ülke'nin karşılaştığı sürecin "non bis in idem" olduğuna yani 'kimsenin daha önce hüküm giydiği ya da beraat ettiği bir

⁵¹⁰ Üsterci, Yorulmaz, "Türkiye'de Vicdani Ret", 221.

suçtan tekrar yargılanamayacağı ve cezalandırılmayacağı' ilkesinin ihlal edildiğine karar vermiştir.⁵¹¹ Bu sırada tüm eylemleri ören kurum olan ISKD'ye de Alman Protestan Kiliseler Birliği tarafından "Barış Ödülü" verilmiştir.⁵¹²

Ülke'nin tutukluluğu süresince tarihinin en aktif eylemlilik dönemini geçiren Türkiye'deki savaş karşıtı hareket, bu tecrübe sonucunda neyle karşı karşıya olduğunu daha iyi görme fırsatı yakalamıştır. Gerek yurtiçi gerekse yurtdışında konuya ilgili çevrelerle etkin bir işbirliği geliştirilmiş ve kamuoyunda belli bir görünürlüğe ulaşılmıştır. Diğer yandan devletin karar verici mekanizmalarının vicdani retçilere karşı ne kadar tavizsiz ve sert yaklaşacağı gerçeği bütünüyle ortaya çıkmıştır. Ülke'nin kararlı ama pasif tavrı karşısında onun hayatı üzerindeki her türlü tasarruf hakkını kullanmakta kendini hukuken yetkili bulan devlet henüz evrensel hukukun bu tavra karşı cevabını görmemiş olsa da gerek vicdani redde meğleden kişilerin gerekse konuya mesafeli yaklaşan çoğunluğun gözünü yaptığı güç gösterisiyle korkutmayı başarmıştır. Ülke'nin ödediği bu ağır bedel, ISKD'yi devleti vicdani ret olgusuyla sürekli karşı karşıya getirmek için diğer vicdani retçilerin tutuklanmalarını teşvik ve temin etmek yönündeki eylem planından da geri adım atmak zorunda bırakmıştır. Ancak buna rağmen Ülke'nin açtığı yolu başka vicdani retçiler izlemeye devam etmiştir.

3.2.5 Mehmet Tarhan'ın Tutukluluk Süreci

Mehmet Tarhan'ı Türkiye'deki diğer vicdani retçiler arasında önce çıkartan pek çok şey vardır. Bunların en başında kendisinin açıklamasında da söylediği gibi total retçi olmasıdır. Tarhan'ın total ret tutumunun en açık biçimde somutlaştığı örnek ise kendisinin kamusal olarak açıklanmasında bir sakınca görmediği eşcinsel yönelimi sebebiyle gerekli prosedürden geçmeyi kabul etmesi durumunda sahip olabileceği zorunlu askerlik muafiyetini de reddetmesidir. Eşcinsel bir Kürt olarak zorunlu askerliği reddeden Tarhan, Ülkeden sonra tutukluluk sürecini yaşayan ikinci retçidir.

Vicdani reddini açıklamadan önce 1995–2000 seneleri arasında Diyarbakır'da, 2001 senesinde sekiz aylığına Sakarya'da hayvan sağlığı teknisyeni olarak devlet memurluğu yapan Tarhan, daha sonra memurluk yapmaya devam edemeyeceğini anlayarak istifa etmiş ve Ankara'ya yerleşmiştir. Ankara'da kafelerde çalışıp

⁵¹¹ İnsan Hakları Komisyonu Keyfi Tutuklama Çalışma Grubu, Görüş No: 36/1999 (Türkiye), E/CN.4/2001/14/Add.1, 9 Kasım 2000, 53-55.

⁵¹² Üsterci, Yorulmaz, "Türkiye'de Vicdani Ret", 222.

sokaklarda tezgâh açan Tarhan bir taraftan Ülke davasını izlemiş diğer taraftan da sıra ona geldiğinde askere gitmemek için ne yapması gerektiğini planlamıştır.

1999 yılında, Abdullah Öcalan'ın yakalanmasının ardından ülkedeki sıcak savaş ortamı açık biçimde gerilemişken, ülke sınırları içinde küllenen savaş ateşi sınır dışında şiddetini arttırmaya başlamıştır. 11 Eylül 2001'de New York'taki Dünya Ticaret Merkezi binalarına yapılan saldırının ardından dünyada oluşan “ya bizdensiniz ya onlardan” atmosferi içinde, ABD Afganistan'ı işgal etmiş ve Irak'ın işgali için hazırlıklarını tamamlama noktasına gelmiştir. Tüm dünyada büyük çaplı savaş karşıtı gösterilerin yapıldığı bir ortamda Türkiye'nin savaş karşıtları da önemli etkinliklerde bulunmuş ve işte tam da bugünlerde, 27 Ekim 2001'de, Türkiye'deki vicdani ret hareketinin bir başka önemli figürü Mehmet Tarhan vicdani reddini açıklamıştır.⁵¹³ Bu sırada henüz 23 yaşında olan Tarhan'ın askerlik tecili devam etmekteydi.⁵¹⁴ Tarhan açıklamasında şu ifadelere yer vermiştir;

“Bugün Afgan halkının tepesine yağın bombalar 11 Eylül'de İkiz Kuleler'e çarptırılan uçaklarla binlerce insanın ölmesiyle ilişkilendiriliyor ve gerçekleştirilen saldırıya tüm dünyanın ortak olması bekleniyor. Şiddetin her türlüünü lanetliyor, herhangi bir şiddet olayına katılmanın ya da göz yummanın yeni şiddet olaylarının kapısını açacağına ve herkesi sonraki tüm travmalardan sorumlu kılacağına inanıyorum. İktidar kaygısıyla devletler tarafından çıkarılan savaşların öncelikle yaşam hakkının ihlali olduğunu düşünüyorum. Gerekçe her ne olursa olsun yaşam hakkının ihlali bir insanlık suçudur ve uluslararası hiçbir sözleşme ya da yasa bunu meşrulaştıramaz. Bu nedenle hangi koşulda olursa olsun bu suça ortak olmayacağımı ilan ediyorum. Militarist aygıtların hiçbirinin hizmetinde olmayacağım.

Şiddetten arınmış, iktidar hesaplarından uzak, sınırsız ve doğayla barışık bir insanlığın özlemindeyim. Bunun pratikte var olmayışı düşüncelerimi ve bu yoldaki davranışlarımı değiştirmemi gerektirmez.

Ben devlet kurumunun gerekliliğine inanmıyorum ve hiçbir devlete karşı aidiyet hissetmiyorum. Vatandaşlık görevi olarak addedilen eylemlerle militer yapıyı güçlendirmek ise hiç istemem. Vatandaş olduğumu iddia eden devlet hayatini devam ettirmek için beni askere almak, gerekirse uğruna ölüp-öldürecek bir savaş aletine dönüştürmek, dahası içine alarak yukarıda sözünü ettiğim insanlık suçuna dâhil etmek istiyor. Buna izin vermeyecek ve inançlarımı koruyacağım. Eşcinsel olmam nedeniyle "hak" olarak sunulan çürük raporunu ise militer düzenin kendi çürüklüğü olarak algılıyorum.

Birey olarak herhangi bir devletin ordu ya da başka bir aygıtına hizmet etmeyeceğim. Mazeret sunmayı kendime ve insanlığa karşı hakaret olarak göreceğimden her türlü askerlik yapmama izni ya da ertelemeyi reddediyorum.

Sonuç olarak hiçbir şekilde askere gitmeyeceğim. Herkesi de askere gitmemeye, askerlikle ilgili hiçbir işlem yaptırmamaya, mernis ve vergi numarası gibi denetim mekanizmalarını reddetmeye, şiddetten arınmış eylemliliklerle dayanışmaya çağırıyorum.

— Savaşları durdurmanın yolu onun insan kaynağını kurutmaktır.

— Şiddetin her türlüü insanlık suçudur.”⁵¹⁵

⁵¹³ Murat Çelikkan, “Vicdani Retçiler”, **Radikal**, 15.05.2002.

⁵¹⁴ Ayça Örer, “Basit Sorularla Vicdani Retçi Oldum”, **Taraf**, 15.06.2008.

⁵¹⁵ Osman Murat Ülke'nin Vicdani Ret Deklarasyonu:

Bu açıklamadan sonra uzunca bir süre herhangi bir hukuki takibata maruz kalmayan Tarhan hakkındaki ilk hukuki işlem 5 Eylül 2004'ta Ankara'da Sıhhiye Orduevi yanında düzenlenen Vicdani ve Total Retçiler Pilav Gününde okuduğu basın açıklamasında “halkı askerlikten soğutmak” suçunu işlediği gerekçesiyle başlatılmıştır.⁵¹⁶ Ancak Tarhan hakkında açılan soruşturmayla ilgili olarak da şöyle demiştir;

"Total retçiyim; militarizme, onun tüm kurumlarına ve onunla içkin olan cinsiyetçilik, ataerki, heteroseksizm (karşıcinsellilik) gibi hiyerarşik toplum yapılanmalarına karşıyım ve dışında olabilmek için elimden geleni yapacağımı ret deklarasyonumla taahhüt ettim. Bütün bu nedenlerle ifade vermeyi, militarizmin kurumlarından herhangi birini, herhangi bir şekilde hayatıma dahil etmeyi reddediyorum"⁵¹⁷

8 Nisan 2005'te Mehmet Tarhan TÜYAP Kitap Fuarında çalışmak için gittiği İzmir'de gözaltına alındı.⁵¹⁸ IHA'nın haberine göre burada kedisine sunulan evrakları imzalamayı reddederek, dayatılan erteleme, izin ve çürük gibi sözde hakları kabul etmeyeceğini, askerlik yapmayacağını, devlete ve devletin hiçbir aygıtına itaat etmeyeceğini tekrar ilan etmiş ve tutuklanmıştır. Tarhan, İzmir'den iki asker ve bir uzman çavuşla beraber Tokat'taki birliğine doğru yola çıkarken, İzmirli antimilitaristlerden oluşan 20 kişilik bir grup onu insanların şaşkın bakışları altında 'en büyük retçi bizim retçi' sloganlarıyla uğurlanmıştır. 10 Nisan günü Tokat 48. Er Piyade Eğitim Alayı'na mevcutlu olarak sevk edilen Tarhan burada askeri giysi giymeyi ve kendisine verilen her türlü emri reddetmiş ve “askerlikten kurtulmak için emre itaatsizlikte ısrar” suçlamasıyla Sivas Askeri Mahkemesi'ne sevk edilmiştir.⁵¹⁹ Bunun üzerine Ülke'nin tutukluluk sürecinde olduğu gibi Türkiye'deki savaş karşıtları 'Mehmet Tarhan'la Dayanışma İnisiyatifi'ni kurarak özellikle İstanbul'da eylemler düzenlemeye başlamış ve duruşmaları takip etmek amacıyla organize olmuşlardır.

Fakat gözden kaçırılmaması gereken bir nokta 2005 Mart ve Nisan aylarının Türkiye'de yükselen toplumsal çatışma ortamının giderek şiddetlendiği bir dönem olmasıdır. Öyleki bu dönemde Mersin'de⁵²⁰ bir gösteride bayrağa karşı yapılan

<http://www.savaskarsitlari.org/arsiv.asp?ArsivTipID=2&ArsivAnaID=39671&ArsivSayfaNo=1>

⁵¹⁶ Özlem Güvemli, “Vicdani Retçi Cezaevinde”, **Cumhuriyet**, 13.04.2005.

⁵¹⁷ “Vicdani Retçi Tarhan Askeri Mahkemede”, **BİA Haber Merkezi**, 11.04.2005,

<http://www.bianet.org/bianet/insan-haklari/58725-vicdani-retci-tarhan-askeri-mahkemede>

⁵¹⁸ Hasan Maksud, “Vicdani Retçi Gözaltında”, **Sabah**, 10.04.2005.

⁵¹⁹ Murat Çelikkın, “Mehmet Barışı Seviyor”, **Radikal**, 14.04.2005.

⁵²⁰ “Nevruz'da Öcalan Gösterisi”, **Hürriyet**, 20.03.2005.

“saldırı”nın televizyon kameralarınca görüntülenmiş olması ve ardından Trabzon⁵²¹ ve Adapazarı’nda⁵²² basın açıklaması yapmak isteyen Tutuklu Aileleri Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği (TAYAD) üyelerine karşı linç girişimlerinde bulunulması kamuoyunda belli bir gerginliğin birikmesine sebep olmuştur. Bu gerginliğin yansımaları özellikle ana akım medyada farklı seslere karşı takınılan indirgemeci tavrın bir ‘mutlak kötü’ yaratılması çabasına vardırılmasında görüyoruz. Buna iyi bir örnek 17 Nisan’da Zaman Gazetesi’nde “Açıklamalar farklı; ama göstericiler hep aynı” başlığıyla yayınlanan haberdır.

“Taksim Meydanı ve Galatasaray Postanesi, dün ilginç gösterilere sahne oldu. Farklı adlarla fakat aynı kişilerden oluşan 5 grup, beş ayrı basın açıklamasıyla Çevik Kuvvet’e ve gazetecilere Taksim-Galatasaray hattında mekik dokuttu.

Taksim’deki gösteri zinciri, ‘sol örgütlerin’ bir araya gelip Mersin, Trabzon ve Samsun’da yaşanan olayları protesto etmeleriyle başladı. Bu grubun açıklamasından sonra sahneye kendilerine ‘Savaş Karşıtları’ adını veren ve aralarında bazı eşcinsellerin de bulunduğu bir başka grup, saat 11.30’da Galatasaray Postanesi’nin önüne geldi. ‘Savaş Karşıtları’ grubu ‘eşcinsel’ Mehmet Tarhan’ın askere alınmasını sloganlar atarak protesto etti. ‘Savaş Karşıtları’ grubu üyesi bazı kişiler dağılmak yerine saat 12.00’de yine Galatasaray Postanesi önünde açıklama yapacak olan İnsan Hakları Derneği’ni (İHD) beklemeye başladı. Saat 12.00’de açıklama yapma sırası İHD’ye geldi. Saat 11.00’de Taksim Gezi Parkı’ndaki açıklama yapanlardan bazı kişiler ile Savaş Karşıtları grubu üyelerinin de katıldığı basın açıklamasının konusu ise yine Mersin, Trabzon ve Samsun’da yaşanan olaylardı. İHD’nin açıklamasından sonra sıra saat 12.30’da ‘Yeni Demokrat Gençlik’ grubuna geldi. Yaklaşık on kişilik grup Yükseköğretim Kurulu’nu (YÖK) protesto etti. Grup açıklamayı tamamladıktan sonra, günün son basın açıklamalı gösterisi için polis ve gazetecilerle birlikte Taksim Gezi Parkı’na gitti.

Saat 13.00’e geldiğinde sahneye, günün son basın açıklamalı protesto gösterisi için ‘Irak’ta İşgale Hayır Koordinasyonu’ çıktı. Saat 11.00’de Taksim’deki ve 12.00’de Galatasaray Postanesi önündeki İHD’nin açıklamasına katılan bazı kişiler bu açıklamaya da katıldı. Taksim ve Galatasaray Postanesi önünde yapılan beş açıklamada olay yaşanmadı; ama koşuşturmaca hem gazetecileri, hem göstericileri, hem de polisleri yordu.”⁵²³

Haberin içeriğinde turnak içinde verilen ‘sol örgütler’, ‘Savaş Karşıtları’, ‘eşcinsel’, ‘İHD’, ‘Yeni Demokrat Gençlik ve ‘Irak’ta İşgale Hayır Koordinasyonu’ gibi çeşitli grup ve eğilimler muhalif ve eylemli olmaları üzerinden ‘sorun çıkartan’ tek bir odağa indirgenmiştir. Sorun çıkartan bu odaklar kamuoyunun dikkatine sunulmuş ve gündemde toplumsal gerilimin müsebbibi olarak gösterilen diğerleriyle aralarında kasti bir paralellik kurulma yoluna gidilmiştir. Diğer yandan Tarhan’ın tutukluluğuyla birlikte ana akım medyada ilk kez Yıldırım Türker’in Radikal’de yazdığı “Mehmet, Barış’ı Çok Seviyor”⁵²⁴ başlıklı yazıyla bir vicdani ret açıklaması

⁵²¹ Tekin Atay, Ali Koray Uzun, Tacettin Çebi, Göktuğ Meral, Bahadır Öktem, “Tehlikeli Tırmanış”, **Hürriyet**, 06.04.2005.

⁵²² Zafer Tokuş, “Adapazarı’nda Linç Girişimi”, **Hürriyet**, 12.04.2005.

⁵²³ “Açıklamalar Farklı; Ama Göstericiler Hep Aynı”, **Zaman**, 14.04.2005.

⁵²⁴ Yıldırım Türker, “Mehmet, Barış’ı Çok Seviyor”, **Radikal**, 08.05.2005.

kamusal olarak büyük çaplı bir görünürlük kazanmıştır. Bu yazı aynı zamanda konuyla ilgilenecek gazeteciler hakkında başlatılacak hukuki takibatlarla ilgili de ilk işareti vermesi bakımından önemlidir.

Tarhan'ın tutuklanmasının vicdani ret açıklamasını yaptıktan yaklaşık 41 ay sonra tam da bu döneme denk gelmesi düşündürücüdür. Tutukluluğundan yaklaşık 4 ay sonra çıkarıldığı Sivas Askeri Mahkemesi'nce tutuklanıp askeri cezaevine koyulan Tarhan'la ilgili haberi 4 Ağustos 2005 tarihli Hürriyet gazetesi "Vicdani retçi Tarhan'a tahliye çıkmadı"⁵²⁵ başlığı ile duyurdu. Haberde asker olduğu gerekçesi ve "emre itaatsizlikte ısrar" suçlamasıyla Sivas Askeri Cezaevi'nde tutulan Tarhan için aynı iddiayla açılan iki davanın birleştirilen duruşması, 10 Ağustos'a ertelendiği belirtilmiştir.

Tarhan'ın vicdani ret açıklaması, tarihi ve içeriği itibariyle pek çok farklı boyutuyla ele alınabilir. Öncelikle Tarhan, Ülke'nin tutukluluk sürecinde yükselen ve onun serbest kalmasıyla dinamizmini yitiren savaş karşıtı hareketi yeniden canlandırmak için yeni bir mahkûmiyete ihtiyaç olduğu düşünmüş olabilir. Bu içinde bulunduğu savaş karşıtı çevrelerin konuya karşı geliştirmiş olduğu stratejik bakışla uyumludur. Ancak bundan daha önemlisi Tarhan'ın açıklamasının tüm dünyada tırmanışa geçen savaş atmosferi içerisinde muhalif bir duruşa tekabül etmesidir.

Bunun yanında Tarhan'ın Kürt ve eşcinsel olması zaten Ülke için de çok ağır olan hapisane koşullarına ek baskılara maruz kalmasına sebep olmuştur. Henüz cezaevine getirilmesinden önce içerideki mahkûm askerlere "bir terörist, vatan haini geliyor" söylentisinin ulaştırılmasının üzerine, koğuşa girdiği ilk anda tutuklu diğer askerlerin kendisine yönelik linç girişimine uğrayan Tarhan, bu olaydan yaralı olarak kurtulmuş ve hastaneye sevk edilmiştir. Tarhan'ın avukatı Suna Coşkun düzenlediği basın toplantısında Tarhan'ın tutukluluğu süresince yaşadıklarını anlatırken, mahkûmlar tarafından cezaevinin görevli astsubay çavuşunun talimatıyla fiziksel ve psikolojik işkenceye maruz kaldığını dövdüğünü, gasp edildiğini ve ölümle tehdit edildiğini açıklamıştır.⁵²⁶

Tarhan, sevk edildiği hastanede kendisinin bu yönde hiçbir talebi olmadığı halde, daha önceden vicdani ret açıklamasında belirtmiş olduğu eşcinsel kimliğinin

⁵²⁵ "Vicdani Retçi Tarhan'a Tahliye Çıkmadı", **Hürriyet**, Sivas, 04.08.2005.

⁵²⁶ Mehmet Çelikkan, "Vatan Haini", **Radikal**, 26.05.2005.

kanıtlanmasına yönelik bazı tetkiklerden zorla geçirilmek istenmiştir. Yetkililerin bu konuda ısrarcı olmalarının sebebi TSK Sağlık Yeteneği Yönetmeliği'nin "Psikososyal Hastalıklar" bölümünün 17. maddesi ve 4. fıkrasına göre bir "hastalık" olan eşcinselliğin, askerlik yapmamaya gerekçe oluşturmastır. Eğer Tarhan uygulanan zorlamalara karşı direnme ve TSK'ca verilecek "çürük" raporunu kabul etmediğini ısrarla belirtmeseydi, geçerli bir sebeple askerlik yapma yükümlülüğü olmadığı kanıtlanacak ve yetkililer bir başka vicdani retçi ile uğraşmak zorunda kalmayacaklardı. Fakat Tarhan'ın direnişi devletin kaçındığı bu yüzleşmeyi bir kez daha Türkiye'nin gündemine taşımıştır.

Söz konusu yönetmeliğe göre, eşcinsellerin askerlikten muaf tutulması için;

"Psikoseksüel seksüel davranış bozukluklarının tüm yaşamlarında ileri derecede belirgin olması, askerlik ortamında sakıncalı bir durum yarattığının ya da yaratacağının gözlem veya belgelerle saptanması gerekir".⁵²⁷

Yönetmelikte belirtilen gözlem ve belgelerin ne olduğu ve pratikte değerlendirme sürecinin nasıl yaşandığını kısaca özetlemek gerekirse; eşcinsel olduğu gerekçesiyle askerlikten muaf tutulmak için başvuran kişinin öncelikle yüzünün açık olarak görüldüğü ve cinsel ilişki sırasında "pasif" olduğunu "kanıtlayan" fotoğraf veya video görüntüleriyle ilgili makamlara başvurusunu yapması gerekmektedir.⁵²⁸ Sonrasında bir askeri hastaneye sevk edilen kişiye cerrahi bölümünde kişinin anal seks ilişkisi yaşayıp yaşamadığını anlamak için anüs tonusun gerginlik düzeyini ölçmek amacıyla rektal muayene yapılmaktadır. Sonrasında psikiyatri bölümünde yüzyüze birden fazla doktorun gözetiminde bir dakika ile bir saate kadar sürebilen ve birden çok tekrarlanabilen görüşmeler yapılmakta ve çeşitli kişilik testleri uygulanmaktadır. Yapılan tüm muayenelere karşın hekimler komitesi karar veremez ise, kişi bir askeri hastanede, psikiyatri kliniğinin "pembe koğu" olarak bilinen ve çoğunlukla diğer hastalardan tecrit edilen bir bölümde 1 ile 3 hafta arasında gözlem altında tutulmaktadır. Bazı durumlarda, tüm muayene ve delil toplama işlemleri, kişinin "düzeltme" ihtimali göz önünde bulundurularak her yıl için ayrı ayrı olmak koşuluyla 3 yıl için istenebilmektedir.⁵²⁹ Bu noktada belirtmek gerekir ki, Türkiye

⁵²⁷ "Türk Silahlı Kuvvetleri Sağlık Yönetmeliği", <http://www.mevzuat.adalet.gov.tr/html/20176.html>.

⁵²⁸ Duygu Leloğlu, "Şehir Efsanesi Değil Gerçek", **Radikal**, 13.05.2002.

⁵²⁹ Alp Biricik, "Çürük Raporu ve Türkiye'de Hegemonik Erkekliğin Yeniden İnşası", Yay.Haz. Çınar, Üsterci, **Çarklardaki Kum**, 145-146.

NATO ülkeleri orduları arasında, eşcinselliği hastalık olarak değerlendiren tek ülkedir.⁵³⁰

Anlatılan bu muayene ve gözlem sürecinden geçmeyi reddeden Tarhan, “hastalığını” araştırmak isteyen askeri doktorların “emirlerine” uymamış ve muayene olmamıştır. Bu durum, hakkında devam eden davada kendisine “emre itaatsizlik” suçunu işlemiş olması şekliyle geri dönmüştür. Tarhan, 9 Haziran 2005’te yapılan ilk duruşmasında tahliye edilmiş ve tekrar Tokat’taki birliğine götürülmüştür. Burada bir kez daha askerlik yapmaya zorlanmış fakat bunu yine kabul etmemiştir. Bunun üzerine bir kez daha Sivas Askeri Mahkemesince tutuklanmış ve mahkeme sonucunda “emre itaatsizlik” suçlaması sebebiyle 4 yıl hapis cezasına çarptırılmıştır.⁵³¹ Açıklanan kararda, 2 ayrı davada cezanın alt sınırı olan 6 aydan toplam 12 ay hapis cezası verilmesi mümkünken 4 yıl hapis cezası verilmesine de açıklık getirilmiştir. Tarhan’ın askerlik yapmayı acemi erlerin yoğun bulunduğu ortamda reddederek moral bozukluğuna neden olması ve homoseksüalite muayenesi sonunda askerliğe elverişli olmadığı tespiti ihtimali bulunmasına rağmen muayeneden kaçınması, cezada 'asgariden' uzaklaşılmasına gerekçe gösterilmiştir.⁵³²

Sivas Askeri Cezaevi’nde tutuklu kaldığı süre boyunca, haklarını elde edebilmek için pek çok kez açlık grevi yapan Tarhan’a burada pek çok defa hücre cezaları verilmiştir. Diğer yandan İnsan Hakları Derneği’nin, Tarhan’ın askeri cezaevine konulduğu ilk günlerde kötü muamele ve gaspa uğradığı yönünde hazırladığı rapor üzerine açılan soruşturmada askerler Ertan Mertoğlu ve Hakkı Dinçel hakkında yağma, zamanın cezaevi müdürü Yarbay Erhan Nar ile Astsubay Mustafa Selvi hakkında ise görevi kötüye kullanmaktan dava açılmıştır.⁵³³

25 Ekim 2005’te Askeri Yargıtay, fiziksel muayenesinin yapılmamış olduğunu gerekçe göstererek Tarhan hakkındaki hapis cezası kararını bozmuştur. Bu bir kez daha anal muayeneye zorlanacağı anlamına gelmekteydi. Zira Askeri Yargıtay 3. Ceza Dairesi, vicdani reddin, "Silahlı çatışmaların devam ettiği bir coğrafyanın ortasında bulunan Türkiye'nin ülke savunması için gerekli tedbirleri alması zorunludur ve bunun için her erkeğin zorunlu askerlik yapacağı benimsenmiştir"

⁵³⁰ “Mehmet Barış’ı Seviyor: Total Retçi Mehmet Tarhan’a Özgürlük!”, **Kaos GL**, 15.04.2005.

⁵³¹ Kürşat Bumin, “Sevindirici Gelişmeler”, **Yeni Şafak**, 31.08.2005.

⁵³² “Eşcinsellik Muayenesini Reddetmek, Ceza Artırdı”, **Milliyet**, 20.10.2005.

⁵³³ İrfan Aktan, “Vicdani Retçi Tarhan Linç Edilmek İstenmiş”, **BİA Haber Merkezi**, 24.05.2005, <http://www.bianet.org/bianet/insan-haklari/61426-vicdani-retci-tarhan-linc-edilmek-istenmis>

diyerek vicdani reddin neden kabul edilebilir olmadığını açıklamıştır. Eşcinsellere askerlik yaptırılmadığının belirtildiği kararda, "Askerliğe elverişli değilse, müsnet suçları işlenemez suç vasfına bürüneceği ve hakkında ceza tertip edilemeyeceğinden, zaruretten bedensel muayenesinin yaptırılarak askerliğe elverişli olup olmadığının belirlenmesine ihtiyaç duyulmaktadır" denilmiştir.⁵³⁴ Buna göre, Yargıtay Tarhan'a zorla muayene yapılmasını açıkça karara bağlamıştır. Böyle bir zorlamanın insan hakları ihlali olacağı gerekçesiyle avukatları tarafından yapılan itirazlar sonucunda, Tarhan 9 Mart 2006'da tutuklulukta geçirdiği süre göz önünde bulundurularak tahliye edilmiştir.⁵³⁵ Mahkeme derhal Tokat'taki birliğine teslim olması yönündeki kararını açıklayarak Tarhan'ı serbest bırakmış olsa da Tarhan birliğine teslim olmamıştır.⁵³⁶ Daha sonra savaş karşıtlarının internet sitesinde bir yazı yayınlayan Tarhan, kendisini denetim dışında bırakan devlete şunu sormuştur;

"Vicdani red dolayısıyla hapis yatmış Osman Murat Ülke, Mehmet Bal, Halil Savda ve ben kayıtlarda halen "kaçak" olarak görünmekteyiz ancak diğer vicdani redciler gibi, ne kaçmakta ne de saklanmaktayız. Peki, biz yasalara göre suç işliyorsak neden hapisanede değiliz?"⁵³⁷

3.2.6 Mehmet Bal'ın Tutukluluk Süreci

Tarhan'ın reddini açıklamasından bir yıl sonra bu sefer Ülke'den daha doğrudan bir şekilde etkilenmiş olan Mehmet Bal da vicdani reddini açıklamıştır. Bal'ın bir vicdani retçiyle (Ülke) tanışmasından sonra kendisinde meydana gelen değişiklikler, vicdani reddin her şeyden önce bir bakış açısı olarak kişinin hayatını nasıl radikal biçimde değiştirebilecek denli kuvvetli argümanlara sahip olduğunu göstermesi bakımından dikkat çekicidir.

Uşak'ın Banaz ilçesinde, çiftçilikle uğraşan altı çocuklu bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelen Mehmet Bal meslek lisesi mezunudur. Gençlik yıllarında milliyetçi görüşlere kendisini adanmış bir ülkücü olarak bilinmektedir.⁵³⁸ İki arkadaşıyla birlikte bir kuyumcunun öldürülmesi olayına karışmış ve bu olaydan 4 ay sonra askere gitmiştir. Askerliğinin 4. ayında dışarıdaki arkadaşları yakalanıp suçlarını itiraf edince 20 yaşındaki Bal da tutuklanarak Eskişehir Askeri Cezaevine koyulmuştur. Yargılaması 5 yıl süren Bal sonunda müebbet hapis cezasına çarptırılmıştır. Suçunun

⁵³⁴ "Askeri Yargıdan Zorla Eşcinsellik Muayenesi", **Milliyet**, 22.10.2005.

⁵³⁵ "Vicdani Retçi Tarhan'a Tahliye", **Sabah**, 30.04.2006.

⁵³⁶ "Mehmet'in Mehmetçikliği Reddi", **Express**, Sayı: 2008/06/84, s.41-42.

⁵³⁷ Mehmet Tarhan, 10 Ekim Kararı Üzerine Bir Hafıza Yoklaması, <http://www.savaskarsitlari.org/arsiv.asp?ArsivTipID=1&ArsivAnaID=35842>

⁵³⁸ Yıldırım Türker, "Vicdanın Redde Bakan Fotoğrafi", **Radikal**, 16.06.2008.

sabit görülmesi üzerine sivil cezaevine nakledilen Bal 2 yıl da orada kaldıktan sonra 23 Mayıs 2002’de çıkan aflu tahliye olmuştur.⁵³⁹

Bal cezaevinde yattığı sırada koğuşuna gelen ve “o zamana kadar tanıdığı kimseye benzemediğini”⁵⁴⁰ söylediği bir başka mahkûm olan Ülke ile burada tanışmış ve arkadaşlık kurmuştur. Aşırı milliyetçi ve muhafazakâr görüşlere sahip olan Bal, başlangıçta Ülke’nin düşünce ve davranışlarına tepki göstermiş ve onunla yoğun tartışmalara girmiştir. Tanışmalarının en başından itibaren Bal, Ülke’yi yeni geldiği cezaevinde diğer mahkûm ve askerlerden gelebilecek saldırı ve ayrımcılığa karşı elinden geldiğince korumuştur. Aralarında oluşan güçlü dostlukla birlikte Ülke’nin düşüncelerinden etkilenecek vicdani retçiliği düşünmeye başlamıştır.⁵⁴¹ Bal cezasını 7 yılda tamamladıktan sonra tahliye olduktan sonra kendi deyimiyle askerliğe karşı çıkmak istemesine rağmen içeriden yeni çıkmış olmanın verdiği psikolojik baskı ve ailesinin etkisi sonucunda Mersin’deki askeri birliğine teslim olmuştur. Birliğine gittikten bir hafta sonra silahla atış yapmasının istenmesi üzerine silahı eline almayı reddetmiştir. Bunun üzerine büro işleri ile görevlendirilmiştir. Birliğine katılmasından 4 ay sonra ise hiçbir şekilde askerlik yapamayacağından emin olan Bal, 18 Ekim 2002’de birliğinden hastaneye sevk alarak gitmiş ve bir daha geri dönmemiştir. 24 Ekim’de bir basın toplantısı yaparak vicdani reddini açıklamış ve bu metni ajanslara geçmiştir.⁵⁴²

Bal’ın açıklaması şöyledir:

“Vicdani reddimi açıklıyorum!..

Bizzat 9,5 ay gibi bir süre içinde bulunduğum askerliğe, 18 Ekim 2002 tarihi itibarıyla devam etmemeye ve VİCDANİ REDDİMİ açıklamaya karar vermiş bulunuyorum. Beni askerliği yapmayı reddetmeye götüren nedenler kısaca şöyledir:

Militarizm, özü itibarıyla yok etmeyi bir sorun çözme yöntemi olarak kabul eder. Kendisini haklı çıkarabileceği çeşitli nedenleri öne sürerek, sonuçlarından da kendini kurtarmak için çeşitli yasalar ile yaptığını/yapacağını meşrulaştırmaya çalışır. Bu aşamaları gerçekleştirirken elbette egemen kesimlerle de tam bir uyum içinde çalışarak, hem onların isteklerini gerçekleştirmeye yardımcı olur, hem de kendisi için kaynak yaratır. Bu döngü ve uyum sürekli devam eder. Bu uyumu bozmaya çalışan veya karşı gelen ise bir şekilde susturulur, cezalandırılır, hatta yok edilir. Tarih bu çeşit olaylar ile doludur. Her defasında aynı oyunun çeşitli versiyonları sahneye konur ve büyük bir başarıyla da oynanır. Yaratılan bu durumlar o kadar açık ve nettir ki, bunu görmemek için kişi ne kadar çabalarsa çabalsın, vicdan her defasında kendini ortaya koyarak gerçeklerin inkâr edilemeyeceğini belirtir. İnsanları en çok ikna eden sağduyu dediğimiz o duygu ise her defasında çeşitli gerekçelere yaslanarak,

⁵³⁹ Sermin Sarıbaş, “ ‘Suç ve Ceza’da Kendimi Okudum – Mehmet Bal”, **Hürriyet**, 22.12.2002.

⁵⁴⁰ Yıldırım Türker, “O Şimdi Retçi!”, **Radikal**, 30.01.2006.

⁵⁴¹ Yıldırım Türker, “Vicdanın Redde Bakan Fotoğrafi”, **Radikal**, 16.06.2008.

⁵⁴² Sermin Sarıbaş, “ ‘Suç ve Ceza’da Kendimi Okudum – Mehmet Bal”, **Hürriyet**, 22.12.2002.

yaratılan bu durumların görmezlikten gelinmesini ister, hatta bu oyunda gönüllü yer almanın daha doğru olacağını öne sürer. Sağduyunun güvenli ortamını seçmek insana daha cazip gelse de, uzun erimdeki sonuçları vaat ettiklerinin tam aksini ortaya koyacaktır.

Militarizmin özünü teşkil eden bir diğer unsur ise kayıtsız şartsız itaattir. İnsanı kayıtsız şartsız itaate götüren yollar da özenle ve itina ile hazırlanmıştır. Ta en başından itibaren içine doğulan coğrafyanın ve toplumun güvenliğini sağlama iddiası ile, kişiye sırası gelince bu yolda katılımı dayatılır. Kişiye hiç bir biçimde fikri veya ne düşündüğü sorulmaz. Gerekçeler hazırdır. İnsanların çizilen bu yolda gösterdikleri davranışlar adeta kutsallaştırılarak sunulur. İçine doğduğu toplum, hatta anne ve baba bile bunların doğruluğundan ve kutsallığından hiç şüphe etmemektedir. Kendi çocuklarını, birilerinin ortaya koyduğu bu yolda, fedaya dahi hazırdırlar. Zaten çocuklarını doğdukları andan itibaren böylesi durumlara hazırlamışlardır. İstisnalar olsa bile, ezici bir çoğunluk, aksine bir durumu düşünmek bir yana, bunu hayal bile edemez.

Militarizmin ve yandaşlarının ortaya koyduğu/koyacağı savaşlar sadece insana zarar vermekle kalmamaktadır. Orduların elinde bulunan gerek nükleer gerekse biyolojik silahların doğaya verdiği/vereceği tahribatı ve yıkımı hangi gerekçe haklı çıkarabilir ki? Oysa o silahları insanların güvenliği ve yaşamlarının teminatı olarak bulundurduğunu öne sürenler, o silahları kullandıkları takdirde dünyanın nasıl bir hal alacağını bilmiyorlar mı...? Bu çelişkiyi göremeyecek kadar aptal oldukları elbet düşünülemez.

Dünyanın içinde bulunduğu şu anki durum da yukarıdaki kirli oyunları net bir şekilde yansıtmıyor mu? ABD ve yandaşlarının 11 Eylül'ü ve başka bir takım bahaneleri öne sürerek önce Afganistan'ı yerle bir etmesi, şimdi de Irak'a saldırmak için hazırlanmasının altında yatan gerçek nedenlerin güvenlik vs. olmadığını herkes biliyor. Fakat sağduyunun güvenli kolları herkesi sarmış durumda. İnsanlar atılacak bombaların paramparça ettiği/edeceği tüm canlıların oluşturduğu/oluşturacağı manzarayı vicdanlarına nasıl kabul ettiriyorlar acaba? Birkaç kesim dışında çeşitli platformlarda dillendirilen çağrılara hiç kimsenin karşılık vermemesinden ve savaşa karşı tepkisini ortaya koymamasından, dolaylı da olsa ABD ve yandaşlarının güç aldığı da bir gerçek değil midir? Gerçi hiç kimse bir başkasından belli davranışlarda bulunmasını bekleyemez, beklememelidir. Bu tamamen insanların iç muhasebeleri sonucu verecekleri bir karar olmalı. Nasıl ki BÜYÜK AĞABEY ortaya çıkıp, ya bizdensin ya da karşı taraftansın diyorsa, insanların da aynı netlikle "savaşı istiyor muyum, istemiyor muyum" diye net bir karar vermeleri gerekmektedir. Çünkü bu savaşçı ve yok ederek inşa etme mantığı ile hareket edenler silahını bugün başkasına doğrultmuşsa, yarın bana doğrultmayacağını bir garantisi yok.

Gerek kendi yaşamımda bizzat yaşayarak edindiğim acı deneyimler, gerekse 9,5 ay doğrudan içinde bulunarak edindiğim izlenimler doğrultusunda vicdanımın sesini daha fazla inkâr edemeyeceğimi anladım. Bundan sonrası için gerekçesi ne olursa olsun vicdanım ve iradem dışında bana askeri veya sivil, yerel veya evrensel, hiçbir kişi, kurum veya yapının dayatacağı hiçbir edimi yerine getirmeyeceğimi belirterek VİCDANİ REDDİMİ kamuoyuna deklare ediyorum.

Kısaca bugüne geliş sürecini de belirtmek istiyorum. Ben 1995 Mayıs'ında 1975-2 tertip olarak askere gittim. 9 Eylül 1995'te adli bir olay nedeniyle tutuklandım. 7 yıllık bir cezaevi süreci sonunda 23 Mayıs 2002'de tahliye oldum ve doğrudan askere gittim. 18 Ekim'e kadar da askerliğe devam ettim.

Ayrıca kaçmak gibi bir düşüncemin de olmadığını belirtmek isterim. Son bir defa birliğe giderek askeri kimliği ve eşyaları teslim edeceğim".⁵⁴³

Basın açıklamasının ardından kendisine verilmiş olan askeri kimlik kartını ve diğer askeri eşyaları iade etmek için birliğine dönen Bal, derhal tutuklanarak Adana 6. Kolordu Askeri Cezaevi'ne koyulmuştur. Burada kendisinden giymesi istenen mahkûm kıyafetini giymeyi reddetmiştir. Bunun üzerine, kendisine zorla giydirilen

⁵⁴³ <http://www.savaskarsitlari.org/arsiv.asp?ArsivTipID=2&ArsivAnaID=39671&ArsivSayfaNo=1>

hapishane kıyafetini çıkarmasını engellemek için 12 gün boyunca elleri kelepçeli olarak tutulmuştur.⁵⁴⁴ Saçları zorla traş edilen Bal, sayım sırasında esas duruşa geçmediği için ayaklarından da kelepçelenmiş, takılan kelepçeler kan dolaşımını engellediği için kendisine özel prangalar yaptırılmış ve bu prangaları avukat görüşü veya doktor kontrolü gibi nedenlerle hücrelerinden her çıkarılışında giymek zorunda bırakılmıştır.⁵⁴⁵ Bu sırada uğradığı kötü muameleyi protesto etmek için 25 Ekim 2002’de açlık grevine başlayan Bal, psikiyatri servisinde gözetim altında tutulmak için İskenderun Deniz Hastanesi’ne sevk edilmiştir.⁵⁴⁶

Bal’ın tutukluluk sürecinde yurt içinden en önemli destek Radikal’deki köşesinde “Vicdanın Redde Bakan Fotoğrafi”⁵⁴⁷ başlıklı bir yazıyla Bal’ın hikâyesini, vicdani red açıklamasının büyük bir bölümünü veren ve halkı Bal’la desteklemeye çağıran Yıldırım Türker vermiştir. Ancak Türker’in bu yazısının hemen ardından 6. Kolordu Komutanı’nın emri ile Askeri Savcılığa yapılan başvuruyla “halkı askerlikten soğuttuğu” iddiasıyla dava açılması istenmiştir. Yurt dışından ise Human Rights Watch (İnsan Hakları İzleme Örgütü - HRW) Başbakan Abdullah Gül’e Bal’ın serbest bırakılması ve işkence sorumlularının bir an önce bulunması için başvuruda bulunmuştur.⁵⁴⁸ HRW ile eş zamanlı olarak Hollanda Parlamentosu’ndan Sosyalist Parti milletvekili Harry von Bommel, Hollanda Dışişleri Bakanı’na Bal’ın durumuyla ilgili bir soru önergesi vermiştir. Söz konusu önergede şu sorulara yer verilmiştir:

- “1) 24 Ekim tarihinde vicdani reddini açıklayan Mehmet Bal’ın maruz kaldığı uygulamaların makul ölçülerle ve hatta Kopenhag kriterleriyle çeliştiği yönündeki kanaatime katılıyor musunuz?
- 2) Eğer öyleyse, Türk meslektaşınıza bu konuda duyduğunuz kaygıları aktarmaya hazır mısınız? Değilseniz, neden?
- 3) Mehmet Bal’in, Hollanda’da yaşayan Türkiyeli vicdani retçilerin sınırdışı edilip Türkiye’ye geri gönderilmemesi için bir gerekçe oluşturduğu görüşüme katılıyor musunuz? Katılmıyorsanız, neden?

⁵⁴⁴ Aktaran Mehmet Bal’ın avukatı Suna Coşkun, İrfan Aktan, “Vicdani Retçilerin Asker Toplum’dan Çekeceği Var”, **Yeni Aktüel**, Sayı: 155/2008, s. 52.

⁵⁴⁵ Üsterci, Yorulmaz, “Türkiye’de Vicdani Ret”, 226.

⁵⁴⁶ Özlem Güvemli, “Vicdani Retçi Rapor Bekliyor”, **Cumhuriyet**, 18.11.2002.

⁵⁴⁷ Yıldırım Türker, “Vicdanın Redde Bakan Fotoğrafi”, **Radikal**, 16.06.2008.

⁵⁴⁸ “Bal’a Uluslararası Destek”, **BİA Haber Merkezi**, 21.11.2002,

<http://www.bianet.org/bianet/insan-haklari/14778-bala-uluslararasi-destek>

4) Türkiye Cumhuriyeti'nden AB üyeliği koşulları çerçevesinde vicdani red konusunda hukuki/sağlıklı bir yasal düzenleme talep etmeye niyetli misiniz? Değilseniz, niye?"⁵⁴⁹

Bommel'in bu soruları yanıtsız kaldığı gibi Bal'ın tutukluluğu ve yargılaması da devam etmiştir. 25 Kasım 2002'de Adana 6. Kolordu Askeri Mahkemesi'nde görülen duruşma sırasında Bal üzerine zorla giydirilen tek tip elbiseyi çıkartarak mahkemede üzerinde sadece iç çamaşırıyla kalmıştır.⁵⁵⁰ İfadesinde tutukluluk süresince uğradığı kötü muameleyi anlatan Bal askeri cezaevi müdürü albayla aralarında geçen ilginç bir diyaloga da değinmiştir. Buna göre Bal'a "Yunan Uşak'a girdi mi?" diye soran albaya Bal "Zannediyorum" şeklinde cevap verince komutan "Belli oluyor, Yunan gitmiş ama izleri kalmış" demiştir. Bal askeri cezaevinde 33 gün tutuklu kaldıktan sonra hakkında verilen 'kovuşturmaya yer olmadığı' yönündeki kararlar serbest bırakılmıştır. Tutuklu kaldığı süre boyunca 32 gün açlık grevi yapan Bal 39 kiloya kadar düşmüştür.⁵⁵¹ Kararı kaleme alan Hakim Binbaşı Zekeriya Burhan, gerekçeli kararında Bal'ın deklarasyonu ve bunun basına yansımalarının askerlik hizmetini etkilemediğini ve etkilemeye yönelik olmak konusunda elverişli de olmadığını vurgulamış ve şöyle devam etmiştir; "Vicdani Ret, AB ülkelerinde bir haktır. Bunu açıklamak düşünce özgürlüğü kapsamında değerlendirilmelidir."⁵⁵²

Birkaç ay sonra Ocak 2003'te Bal, tekrar gözaltına alınarak mahkemeye çıkarılmış ve sevk edildiği hastaneden verilen rapor ile 3 ay hava değişikliği almıştır. Bu olayı takip eden 6 yıl boyunca ise sivil hayatına devam etmiştir. Kaçmadan ve saklanmadan sürdürdüğü sivil hayatına 6 yıl normal şekilde devam eden Bal, 8 Haziran 2008'de Arnavutköy sahilinde iki sivil polis tarafından GBT'ye dahi sokulmadan gözaltına alınmış ve Beşiktaş İnzibat Birliğine teslim edilmiştir.⁵⁵³ Burada ilk olarak üstü aranmış ve soyunması istenmiştir. Bal bu isteğe karşılık olarak vicdani retçi olduğunu ve hiçbir askeri talebi yerine getirmeyeceğini söylemiştir. Ancak, iki subayın gözetiminde kıyafetleri zorla çıkartılarak iç çamaşırı ile bırakılmıştır. Subaylar iç çamaşırını da çıkarmasını ve 'çök-kalk' yapmasını istemiştir. Bu isteği de yerine getirmeyen Bal'ın iç çamaşırı da askerler tarafından zorla çıkartılmış ve emre itaat etmesi sağlanmıştır. Sonrasında giyinmesine izin

⁵⁴⁹ "Conscientious Objector Taken to Hospital", **BİA News Center**, 13.09.2002, http://www.bianet.org/2002/11/14_eng/news14596.htm, http://www.Connection-eV.de/Tuerkei/Mehmet_Bal.html

⁵⁵⁰ "Sivile Askeri Yargı", **Yeniden Özgür Gündem**, 14.11.2002.

⁵⁵¹ Ziya İpek, "Askerlik Yapmayı Reddedince Tutuklandı", **Zaman**, 27.11.2002.

⁵⁵² Kürşat Bumin, "Bülent Tanöre'e Daha Çok İş Düşecekti...", **Yeni Şafak**, 30.11.2002.

⁵⁵³ Ayşegül Savaşta, "Vicdani Retçiye Karakolda Dayak", **Birgün**, 12.06.2008.

verilerek içinde sadece bir bankın bulunduğu nezarethaneye götürülmüştür. Askerler bu bankı da sökerek dışarı çıkartmak istemişler ancak zemine sabitlenmiş olduğundan bunu başaramamışlardır. Bu banka oturmaya yeltenen Bal, bankı kullanmamasını ve esas duruşa geçmesini isteyen nöbetçileri dinlememiştir. Bunun üzerine nöbetçi askerlerin üzerine tükürmesi, küfür ve hakaret etmesi yoluyla gece boyunca tacize uğramıştır. Aynı gece saat 03:00 sularında nöbetçi askerin tokat ve tekmeli saldırısına uğramıştır ve üzerine sıcak su dökülmüştür.⁵⁵⁴

Askeri nezarete geçirdiği bu gecenin ardından ertesi gün, Hasdal Askeri Mahkemesi'ne çıkartılarak tutuklanmıştır. Gönderildiği Hasdal Askeri Cezaevinde iç güvenlik astsubayı kendisine hapisanede uyması gereken kuralları anlatırken Bal vicdani retçi olduğunu ve askerliğe ilişkin hiçbir kurala uymayacağını söylemiştir. Bunun üzerine 5-6 gardiyan asker tarafından zorla soyulmuş ve saç-sakal-bıyık kesimi yapılmıştır. Ardından Bal, götürüldüğü koğuştaki mahkûmlara; “siz gerekeni yaparsınız, ne yapacağınızı biliyorsunuz” talimatı aynı astsubay tarafından verilerek bırakılmıştır.⁵⁵⁵

Burada koğuştakilerden biri eline 40-45 santimlik bir odun alarak Bal'a sorular sormaya başlamış ve ardından soğuk su altında saatler sürecektir bir dayak başlamıştır. Bu saldırının sonlarına doğru Bal titreme ve kasılma nöbetine tutulunca koğuştakiler Bal'ın yaralı bedenini “bu ölecek bunu idareye verelim” diyerek gardiyana teslim etmiştir. Gümüşsuyu Askeri Hastanesi'ne götürülen Bal burada muayene olmayı reddetmiş ve aynı koğuşa geri götürülmüştür. Ardından Cerrahpaşa Hastanesi'nden gelen iki doktor Bal'ı gözle muayene etmiştir. Durumu ağır olan Bal'ı tedaviye ikna etmek için avukatları devreye girmiş ve Gümüşsuyu Askeri Hastanesi'nde muayene edilmeye ve röntgen çekirtmeye ikna etmişlerdir. Burada yapılan muayene sonrasında hazırlanan “herhangi bir olumsuzluk yaşanmamıştır” notu ile soruşturma kapatıldığında Bal yürüyememekte ve ellerini kullanamamaktadır. Avukatı Suna Coşkun'un Bal'ın vücudundaki darp izlerini savcıya göstermesinin üzerine verilen cevapta ise Bal'ın saçlarının kesilmesi sırasında kendisini duvarlara vurarak yaraladığı söylenmiştir.⁵⁵⁶

⁵⁵⁴ Ayça Örer, “Vicdani Retçi Bal Yine Tutuklandı”, **Taraf**, 11.06.2008.

⁵⁵⁵ Mehmet Bal, “Vicdani Retçi Mehmet Bal Başına Gelenleri Anlattı”, **BİA Haber Merkezi**, 26.06.2008., <http://www.savaskarsitlari.org/arsiv.asp?ArsivTipID=5&ArsivAnaID=46091>

⁵⁵⁶ İrfan Aktan, “Vicdani Retçilerin Asker Toplum'dan Çekeceği Var”, **Yeni Aktüel**, Sayı: 155/2008, s. 52.

Yaşandığı iddia edilen bu olaylarla ilgili İnsan Hakları Derneği tarafından bir rapor hazırlanmıştır. TBMM İnsan Hakları Komisyonu ve Milli Savunma Bakanlığı'na gönderilen ve acil eylem çağrısı yapan raporda yer alan iddialardan bazıları şöyle:

“• Bal, Hasdal Askeri Cezaevi'nde tutulduğu 24 saat içinde yoğun işkence ve darpa maruz kaldı.

• Bal, görüşmede üst rütbeli bir astsubay tarafından koğuşa götürüldüğünü ve astsubayın diğer mahkûmlara “Gerekeni yapın, cezaevi kurallarını hatırlatın” dediğini açıkladı.

• Aynı görüşmede Bal, 20 kişilik koğuştaki beş-altı kişinin kendisini 35-40 cm'lik bir odunla dövdüğünü, yarı baygın bir halde soğuk suyun altında tutulduğunu aktardı.

• Protesto amacıyla askeri doktorların tedavisini kabul etmeyen Bal, yaşadıkları üzerine, protestosuna son vererek tedavi ve muayeneyi kabul etmeye başladı.”⁵⁵⁷

İHD'nin acil eylem çağrısı mecliste Demokratik Toplum Partisi (DTP) milletvekili Akın Birdal tarafından kürsüde dile getirilmiş ve Adalet Bakanı Mehmet Ali Şahin Birdal'dan konuyla ilgili kısaca bilgi edinmiş ve konuyla ilgili belgeleri kendisine iletmesini istemiştir.⁵⁵⁸ Bu tarihlerde konuyu yeniden köşelerinde gündeme taşıyan Radikal gazetesinden Yıldırım Türker⁵⁵⁹, Star gazetesinden Mehmet Altan⁵⁶⁰ ve Birgün'den Neşe Yeşin'le⁵⁶¹ birlikte savaş karşıtları ve vicdani retçilerin başlattıkları sokak eylemlerinin de etkisiyle, İstanbul'daki sürecin ardından süratle Adana'ya sevk edilen Bal yolda ve Adana'da hiçbir olumsuzluk yaşamamıştır.

Tutuklandıktan iki hafta sonra Bal, daha önce 27 Haziran olarak belirlenmiş olan duruşma tarihi beklenmeden 24 Haziran 2008'de "İleri derecede antisosyal kişilik" teşhisi ile “barışta ve savaşta askerliğe elverişli değildir” raporu verilerek, Adana Askeri Mahkemesi tarafından tahliye edilmiştir.⁵⁶² Sonrasında hakkında devam eden üç davanın ikisinden beraat etmiş ve bir dava da düşürülmüştür.

Daha sonra açıklanan ileri derecede antisosyal kişilik bozukluğu teşhisine ilişkin raporda Bal'ın psikolojik durumuna ilişkin verilen bilgilerle koyulan teşhis arasında ki uyumsuzluk gözden kaçırılmayacak kadar açıktır. Söz konusu raporda Bal'la ilgili şu ifadeler yer verilmiştir:

"Ayakta, yaşında, çevresine ilgisi normal, giyiniş ve tuvaletine özeni iyi, mizacı neşeli, sosyabilitesi iletişim kurulur, konuşma sakın normal, ses tonu hafif alçak, jest ve mimikleri normal, mizacına uyumlu, uykusu normal, iştah normal, algı tabii, bilinç açık, yönelimi yere

⁵⁵⁷ Burhan Ekinci, Ayça Örer, “Mehmet Bal'a İşkence”, **Taraf**, 12.06.2008.

⁵⁵⁸ Aylan Uncu, “Vicdani Ret Meclis Kürsüsünde”, **Taraf**, 14.02.2008.

⁵⁵⁹ Yıldırım Türker, “Vicdanın Redde Bakan Fotoğrafi”, **Radikal**, 16.06.2008.

⁵⁶⁰ Mehmet Altan, “Vicdanın Türbanı”, **Star**, 14.06.2008.

⁵⁶¹ Neşe Yeşin, “Dayan Bal Çocuk”, **Birgün**, 15.08.2008.

⁵⁶² Mehmet Bal'ın 27.06.2008 tarihli Basın Açıklaması.

zamana kişiye uygun, olayları yer zaman ve kişi ilişkileri içinde mantık sırasına göre anlatıyor, kendini ve fikirlerini mantık kuralları içinde ifade ediyor, miksiyon ve defakasyon alışkanlıkları tabii, hareketleri normal, fikir akış hızı ve ritmi normal, amaca varıyor, düşünce içeriğinde askerliğin kendi inançlarına uygun olmadığı, kendisine zorla askerlik yaptırıldığı bu nedenle vicdanı reddi hakkını kullandığını, askeri sistem içindeki tıbbi yardımları da kabul etmeyeceği yönünde yoğunlaşma var, dikkat normal, bellek normal, yargılama normal, iç görü mevcut, davranışlarında klinikte yattığı süre içinde klinik personeli ve nöbetçi heyeti ile ikili ilişkiler kurabildi, zekâ klinik olarak yeterli..."

Bal'a koyulan antisosyal kişilik bozukluğu teşhisinin genel olarak kabul gören tanımı ise yukarıda çizilen tablonun tamamen dışındadır. Tıbben kabul edilen ölçülere göre antisosyal kişilik bozuklu gösteren bir kişinin "agresif, sürekli çevresindekilere şiddet uygulayan, başkalarının haklarını ihlal eden, bu tür eylemler sonunda vicdan azabı duymayan ve başkalarıyla empati kuramayan" biris olması gerekmektedir. Tıbbi teşhis ve rapor arasındaki bu açık çelişki, bize Bal'a verilen "çürük" raporunun onun direnişini kıramayan devletin üzerine yönelen kamuoyu baskısından kurtulmak için bulduğu bir kısa yol olduğunu gösteriyor olabilir.

Bal henüz 20 yaşındayken karıştığı bir cinayet sebebiyle uzun süre hapis yatmış ve bu süre boyunca kişisel gelişimine hapisane koşullarında devam etmiş bir gençtir. Bu süreçte yaşadığı vicdan azabını önce dine, sonra da felsefeye yönelerek dindirmeye çalışmış ve tesadüfen Ülke'yle tanışması sebebiyle antimilitarizmden haberdar olmuştur. Onun hikâyesini özel yapan şey, inançlı bir milliyetçiden, kararlı bir vicdani retçi yaratabilen bu dünya görüşünün değiştirici ve dönüştürücü etkisinin ne denli güçlü olabileceğini göstermesidir.

3.2.7 Halil Savda'nın Tutukluluk Süreci

Halil Savda'yı Türkiye vicdani retçileri arasında ayrıcalıklı yapan şey onun eski bir PKK üyesi ve bu suçla hüküm giymiş bir mahkûm olmasıdır.

1974 yılında Şırnak'ta doğmuş olan Savda henüz 19 yaşındayken Cizre'de gözaltına alınıp çıkarıldığı Diyarbakır DGM'si tarafından PKK'ya yardım ve yataklık yapmaktan suçlu bulunmuş ve hapis cezasına çarptırılmıştır. Tahliye olduğu 1996 yılında Manisa'daki birliğine teslim olmuş ve 3 aylık acemi eğitimini burada tamamladıktan sonra dağıtım izni için memleketi Şırnak'a dönmüş ve askerlik yapmama kararı alarak bir daha birliğine teslim olmamıştır. Bu tarihten sonra firari asker olarak aranmaya başlayan Savda, Kasım 1997'de PKK'ye üye olmak suçundan Mersin'de bir kez daha gözaltına alınmış ve Adana DGM tarafından 14 yıl 7 ay hapis

cezasına çarptırılmıştır. 7 yıl boyunca çeşitli cezaevlerinde yatan Savda TCK'da yapılan değişikliklerin ardından tahliye edilmiştir.⁵⁶³

Tahliyesinin ardından askeri firari olması sebebiyle hakkında yakalanma emri olan Savda, Gaziantep'teki birliğine kelepçeli olarak götürülmüştür. Buradan Tekirdağ, Çorlu'daki birliğine gitmesine karar verilmiş ve normal prosedür gereği kendisine yol için verilmesi gereken paranın beklendiği gerekçe gösterilerek Gaziantep'te bir hücrede 6 gün tek başına tutulmuş ve ailesiyle görüşmesine izin verilmemiştir. Daha sonra firar suçuyla yargılanacağı Tekirdağ Askeri Savcılığı'na götürülen Savda 26 Kasım 2004 günü Askeri Savcılığa çıkarılmıştır. Verdiği ifadede çok kısa konuşan Savda, askerlik yapmayı reddettiğini bu nedenle askeri elbise giymeyeceğini, askeri emirlere uymayacağını belirterek vicdani retçi olduğunu açıklamış ve bunun tutanaklara böyle geçirilmesini talep etmiştir. İfadesinin ardından “Emre itaatsizlikte ısrar ve askerlik yapmamak için hileye başvurmak” suçlamasıyla tutuklanmıştır. Tekirdağ Disiplin Askeri Cezaevi'ne koyulan Savda burada cezaevinin askeri kurallarına riayet etmediği ve tek tip elbise giymediği için tecrit hücresi denen bir odada 8 gün tutulmuştur. Buradan sevk edildiği Çorlu Askeri Cezaevi'nde tek başına iki kişilik karanlık bir koğuşta tutulmuş ve diğer mahkûmların yararlandığı haklardan yararlanması önemli ölçüde engellenmiştir. Bu dönemde Savda'nın babası Tahsin Savda oğlunun bir hücrede tek başına ve çok kötü koşullarda tutulduğunu ayrıca bu süre içinde üst düzey komutanlarından tehditler aldığını ileri sürmüştür.⁵⁶⁴

Halil Savda'nın basına yaptığı ilk vicdani ret açıklaması 10.12.2004 tarihli mektubu aracılığıyla gerçekleşmiştir;

“1974 Şırnak/Cizre Kocapınar köyü doğumluyum. İlkokul okudum. 1993 yılında 1 ay Cizre ve Şırnak nezaretlerinde gözaltında kaldım. O zaman yoğun işkenceler yapıldı. PKK'ye yardım yataklık suçundan Diyarbakır DGM'de ceza aldım. 1996 yılının başında tahliye oldum. 1996 Mayıs'ında askere gittim. Manisa Batıkışla'da. Dağıtımdan sonra gitmedim. 1997 yılının Kasım ayında Mersin'de PKK'ye üye olmam dolayısıyla gözaltına alındım. Adana DGM'de 15 yıl ceza aldım. Yeni TCK ile tahliye edildim. Tahliye edildiğim 18.11.2004 tarihinde askeri firar olmam nedeniyle Antep Şehit Kamil Jandarma Karakaolu'na kelepçeli götürüldüm. Orada 6 gün tek başıma nezarethanede tutuldum. Yatak yoktu. Bir bank, 4-5 askeri battaniye vardı. İçeride ailemle defalarca görüşme istemime rağmen izin verilmedi. 25.11.2004 tarihinde Tekirdağ'a götürüldüm. Ertesi gün firar suçundan dolayı Çorlu/Tekirdağ askeri savcılığına götürüldüm. Savcılıkta vicdanen ve inanç bakımından askerlik yapabilecek durumda olmadığımı söyledim. Orada çok kısa konuştum. Ondan sonra 8. Mekanize Piyade Tugayı disiplin cezaevinde 8 gün kaldım. Tecrit odasında tutuldum. Tek battaniyeli, bir askeri battaniye uzunluğunda bir yer. Sonra götürüldüğüm Beşiktepe

⁵⁶³ Halil Savda'nın vicdani ret açıklamasından,

<http://www.savaskarsitlari.org/arsiv.asp?ArsivTipID=2&ArsivAnaID=27222>

⁵⁶⁴ “Cezaevi Yetmedi, Askerde de Hücreye Konuldu”, **Ülkede Özgür Gündem**, 14.12.2004.

Kışlası'nda vicdani retçi olduğumu açıkladım. Yine Tugay Komutanlığı'na yazdığım bir dilekçe oldu. Orada:

1) 1993 yılında gözaltına alındığımda gördüğüm işkencelerden ötürü vicdanen askerlik yapamayacağımı,

2) Ordunun ve askeriye'nin benim hümanist, özgürlükçü düşüncelerimle ve yaşam tarzımla bağdaşmadığını belirttim.

Yine Türkiye'nin, imzaladığı Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne imza attığını, AİHS'nin 9.maddesinin vicdani ret hakkını tanıdığını, ancak Türkiye'nin bunu iç hukukuna almadığını, bunun da AİHS'ni ihlal olduğunu, bana AİHS'nin ilgili sözleşmesine uygun bir muamelenin yapılmasını istedim.”⁵⁶⁵

Bu açıklamanın dikkat çeken noktası, Tekirdağ Beşiktepe Kışlası'nda tutulduğu dönemde Tugay Komutanlığı'na yazdığı dilekçede de belirttiği iki noktadır. Dilekçeye göre Savda, “1993 yılında gözaltına alındığında gördüğü işkencelerden ötürü vicdanen askerlik yapamayacağını” ve “Ordunun ve askeriye'nin onun hümanist, özgürlükçü düşünceleriyle ve yaşam tarzıyla bağdaşmadığını” belirtmiştir. Bu maddelerden ilkinde göre Savda PKK üyesi olması sebebiyle 19 yaşında tutuklandığında işkence görmüş ve kendisine böyle bir muameleyi yapan ‘vatan’ için askerlik yapamayacağını düşünmektedir. Diğer maddeye göre ise Savda hümanist ve özgürlükçü düşünceler doğrultusunda bir hayat sürdürme azmindedir ve ordunun bu değerleri benimsemediğini düşünmektedir. Ayrıca, “Türkiye'nin, imzaladığı Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin (AİHS) 9. maddesinin vicdani ret hakkını tanıdığını, ancak Türkiye'nin bunu iç hukukuna almadığını ve bu durumun AİHS'ni ihlal olduğunu, kendisine AİHS'nin ilgili maddesine uygun bir muamelenin yapılmasını istediğini” eklemiştir.

28 Aralık 2004'te tahliye edilen Savda'ya, 5 Ocak 2005'te çıktığı ikinci duruşmada “Emre itaatsizlikte ısrar” suçuyla 3 ay 15 gün hapis cezası verilmiştir. Ardından firar iddiasıyla yargılandığı davadan da 1 yıl hapis cezası almıştır.⁵⁶⁶ 13 Haziran 2006'da Askeri Yargıtay soruşturmanın eksik yapıldığına karar vererek Savda'nın tahliyesine karar vermiştir.⁵⁶⁷ Tahliye olan Savda, İsrail'in Lübnan'ı işgali sırasında, vicdani retlerini açıklayarak işgale karşı çıkan İsrailli askerleri desteklemek için, Türkiyeli savaş karşıtları adına, 1 Ağustos 2006 tarihinde, İsrail Konsolosluğu önünde yapılan basın açıklamasını okuduğu için hakkında 'halkı askerlikten soğutma' suçlamasıyla

⁵⁶⁵ Halil Savda'nın vicdani ret açıklaması,

<http://www.savaskarsitlari.org/arsiv.asp?ArsivTipID=2&ArsivAnaID=27222>

⁵⁶⁶ “Vicdani Retçi Halil Savda'ya 15 ay Hapis”, **Zaman**, 15.03.2007

⁵⁶⁷ Erol Önderoğlu, “Vicdani Retçiler “Sivil Ölüme” Mahkum”, **BİA Haber Merkezi**, 24.08.2006. <http://www.bianet.org/archives/go?id=1>

bir başka dava daha açılmıştır.⁵⁶⁸ 7 Aralık 2006'da Çorlu'da yapılan duruşmaya tutuksuz sanık sıfatıyla kendi iradesiyle katılan Savda hakkında "kaçabileceği şüphesi" bulunduğu gerekçesiyle tutuklanmıştır.⁵⁶⁹ Tutuklandıktan sonra tekrar cezaevi giysilerini giymeyi reddeden Savda'ya toplamda 19 gün hücre cezası verilmiş ve muayene için zorla hastaneye götürülmüştür. Bu durumu protesto eden Savda, muayene için hastanede tutulduğu 2 gün boyunca açlık grevi yapmıştır. Savda muayene olmamak konusundaki ısrarını, takip eden 15 Ocak 2007 duruşmasında da sürdürerek;

"Ben muayeneye gitmek istemiyorum. Mahkemeye verdiğim dilekçede bunu belirttim. Hiç bir askeri muayeneyi kabul etmiyorum. Umarım beni zorla götürmezler. Bu duruşmadan bir şey çıkmayacağını da biliyorum. Bu celse bir görüntü. Bu tiyatro ve tiyatronun 3'üncü perdesi oynanıyor. Mahkeme hukuk dışı oynuyor. Burada hukukçu olarak bir subay oturuyor" demiştir. Bunun üzerine mahkeme hakimi Binbaşı Recai Ertürk mahkemeyi tiyatro sahnesine benzeten sanık Halil Savda'yı azarlayarak, "Burası Irak'ta yargılanan Saddam'ın mahkeme salonu değil. Burası tiyatro değil bir mahkeme. Konuşmalarına dikkat et" demiştir."⁵⁷⁰

Muayenenin yapılması için 25 Ocak'a ertelenen davaya çıkartılan Savda'nın, Çorlu Askeri Hastanesi'nden alınan gözlem raporuna göre askerlik yapmaya elverişli olduğu gerekçesiyle tahliyesine ve inzibatlar eşliğinde Tekirdağ Merkez Piyade Tugay Komutanlığı'na teslim edilmesine karar verilmiştir.⁵⁷¹ Bu noktadan sonra Savda'nın tutukluluk süreci de Ülke'nin ki gibi kısır döngüye girerek, belirsiz bir hal almıştır. Teslim edildiği birliğinde askerlik yapmayı kabul etmeyen Savda'nın avukatı Suna Coşkun'a göre burada kapatıldığı disiplin koğuşunda mahkûma karşı uygulanan fiziksel ve psikolojik şiddetin dozu giderek artmaya başlamıştır. Coşkun'un verdiği bilgiye göre, Savda daha sonra şunları yaşamıştır:

- Koğuşa gelen disiplin subayı olan başçavuş, iki gardiyan ve bir uzman çavuş, Savda'yı duvara yüzü dönük halde yasladı; ayaklarını tekmeleyerek yana açtırdı ve vurmaya başladı.
- Yere düşen Savda'ya 'sen vatan hainisin, teröristsin' diyerek onu tekmelemeye devam ettiler.
- Savda'nın bağırması üzerine ağzına pis bir tıkaç tıkayarak sesini kesmeye çalıştılar.
- Halil Savda'nın darbeler nedeniyle yüzü şişti, dudağı patladı ve kanadı.
- Daha sonra Halil Savda'yı aramak isteyen bu görevliler, arama sırasında Savda'yı tartaklamaya devam ettiler; soyunmasını talep ettiler. Savda

⁵⁶⁸ Elçin Yıldız, "Savda Davası Anayasa Mahkemesi'ne Taşınıyor", **Birgün**, 13.02.2008.

⁵⁶⁹ Ayça Örer, "Vicadni Retçi Halil Savda Tutuklandı", **BİA Haber Merkezi**, 07.12.2006, <http://www.bianet.org/bianet/insan-haklari/88731-vicdani-retci-halil-savda-tutuklandi>

⁵⁷⁰ Mehmet Yirun, "Vicdani Retçi'ye Askeri Hakimden Azar", **Milliyet**, 16.01.2007.

⁵⁷¹ Mehmet Yirun, "Tahliye Edilen 'Vicdani Retçi', Birliğine Teslim Edildi", **Hürriyet**, 25.01.2007.

üzerindeki elbiseleri kendisini daha fazla tartaklatmamak için çıkararak iç çamaşırıyla kaldı.

- Tekrar giyinen Savda içeride oturacak ve yatacak hiçbir şey bulunmayan bir yere alındı. Burada 3 gün boyunca çıplak şekilde betonda yatırıldı ve kendisine bir battaniye dahi verilmedi.
- Halil Savda, maruz bırakıldığı bu insanlık dışı uygulamaya karşı avukatıyla görüşünceye dek 5 günlüğüne açlık grevi yaptı. Pazartesi günü (29 Ocak) Disiplin Koğuşu'nun komutanı geldiğinde duruma müdahale etti; Savda'nın daha iyi koşullara alındığını belirtti.⁵⁷²

Av. Suna Coşkun, yaptığı açıklamanın sonunda "Halil Savda'nın yargılama süreci şu an belirsiz bir hal almıştır ve Çorlu Askeri Savcısı'nın keyfi ve öznel tutumuna bırakılmıştır" diyerek sürecin devamında gelişecek olayları adeta öngörmüştür. Bu öngörüye paralel olarak 23 Şubat 2007'de yapılan duruşmada Askeri savcılık makamı iddianamesinde şu ifadelerle yer vermiştir;

"Sanığın savunmasının esasını teşkil eden, vicdani retçi olduğu, antimilitarist olduğu şeklindeki beyanlarının gerçek olmadığı açıktır.

Sanık, silahlı PKK terör örgütüne yardım ve yataklık etmek suçundan iki kez yargılanmış ve hüküm giymiş, ve bu hükümler infaz edilmiştir (Diyarbakır 1 Numaralı Devlet Güvenlik Mahkemesinin 26.01.1994 gün ve 1993/405-10 E.K sayılı kararı ve Adana 6ncı Ağır Ceza Mahkemesinin 1997/508 -191 E.K sayılı kararı).

Sanık yakalandığında üzerinde 7.65 mm çapında TARIO marka tabanca ele geçirilmiştir.

Bu tabanca Şehmuz Arıç isimli vatandaşımızın öldürülmesinde kullanılan silahtır. Ne yazık ki, bir insanın öldürülmesinde kullanılan bu silahı bilerek taşımayı ve saklamayı nedense sanığın vicdani reddetmemiştir.

Görülmektedir ki, sanığın vicdani, silah taşımayı bulundurmaya değil, sadece Türk askeri olmayı reddetmektedir. Bu günlerde vicdani askerlik yapmayı reddeden asker kaçaklarının büyük çoğunlukla geçmişte PKK ve diğer yasadışı örgütlerle bağlantılarının olması, bu kişilerin üstelik insan haklarını savunduğunu iddia eden derneklerin elinde maşa olarak kullanılması düşündürücüdür."⁵⁷³

Askeri Savcılık makamının bu ifadelerinde de görüldüğü gibi, Savda her ne kadar "ne orduya ne de gerillaya" hizmet etmeyeceğini açıkça söylemiş olsa da geçmişte giydiği hüküm onun tutukluluk sürecini önemli oranda belirlemiştir. Bu doğrultuda gelişen olaylar daha önce diğer retçilerin tutukluluk halleri sırasında görülmemiş olan bir dizi gelişmeyi de tetiklemiştir. İlk olay 15 Mart günü Savda'nın Çorlu'da yapılacak duruşmasına giden ve 40 kadar kişiden oluşan destek grubunun ilçede yaptığı eylem sırasında patlak vermiştir. Her ne kadar diğer retçiler için organize olan destek grupları da duruşmaların yapıldığı şehirlerde hoş karşılanmamışlarsa da

⁵⁷² "Halil Savda'ya Askeri Koğuşta Kötü Muamele", **BİA Haber Merkezi**, 05.02.2007, <http://www.bianet.org/bianet/insan-haklari/91237-halil-savdaya-askeri-kogusta-kotu-muamele>

⁵⁷³ "Askeri Savcıya Göre Vicdani Retçi Ne Kadar Vicdanlı?", **haber7.com**, 27.02.2007, <http://www.haber7.com/haber/20070227/Askeri-Savciya-gore-vicdani-retci-ne-kadar-vicdanli.php>

konu Savda olduğunda aşırı milliyetçi çevreler provakasyonları bir üst seviyeye çekerek saldırılara dönüştürmekte tereddüt etmemişlerdir. Duruşmanın yapıldığı sırada dışarıda destek eylemini sürdüren dayanışma grubuna karşı Milliyetçi Hareket Partisi (MHP), Ülkü Ocakları ve Gaziler Derneği gibi kuruluşların öncülüğünde bir saldırı düzenlenmiştir.⁵⁷⁴ Bu saldırı Sabah gazetesinden şu şekilde duyurulmuştur:

"Tekirdağ'da 8'inci Mekanize Piyade Tugay Komutanlığı'nda askerliğini yaptığı sırada, vicdani reddini açıklayan Halil Savda'nın Çorlu'da yapılan duruşması için İstanbul'dan gelen 40 kişilik gruba ülkücüler saldırdı. Destek vermeye gelenlerden 1'i hafif yaralanırken, Savda Askeri Mahkeme tarafından 18 ay hapisle cezalandırıldı. Duruşma nedeniyle yaklaşık 350 polis, mahkeme ve çevresinde güvenlik önlemi aldı. Minibüslerle mahkeme önüne gelen destekçi grup, mahkeme karşısındaki Gaziler Parkı'nda pankart açtı. "Asker olmak istemiyoruz" sloganları atan gruba, ülkücü gençlerden oluşan bir grup tekme tokat saldırdı. Gruptan bazı kişiler tartaklanırken, 1 kişi hafif yaralandı."⁵⁷⁵

Türkiye ulusal basının bu saldırıya ilişkin tavrına bir başka örnek ise aynı tarihli Hürriyet gazetesi haberindeki şu satırlardır:

"[...] Bu sırada Halil Savda'ya destek vermek için gelen ve davanın görüldüğü askeri mahkemenin karşısındaki Çorlu Gaziler Parkı'nda bekleyen 40 kişilik grup yanlarında getirdikleri davullara vurarak slogan attı. Çorlu Kaymakamlığı görevlileri de Halil Savda'yı desteklemek için gelen gruba simit ve çay ikramında bulundu. Grubun 'Kimsenin askeri olmayacağız' diye slogan atarak pankart açmaları üzerine gruba müdahale eden Çorlu Gaziler Derneği Başkanı Ziya Tunalı grubun parktan dışarı çıkmasını istedi. Olay yerine gelen ülkücü grubun da tartışmaya katılmasıyla birlikte iki grup arasında arbede yaşandı. Çelik kuvvet ve polis köpekleri 2 grup arasında çıkan arbedeye müdahale etti. Polisler, 'Yaşasın ülkücüler' diye slogan atan grubu kontrol altında tutarken, Halil Savda'yı destekleyen gruptakiler geldikleri otobüsle ilçeden ayrıldı."⁵⁷⁶

Diğer yandan duruşma günü mahkemeye gelen Trakya Barosu Başkanı Hasan Orta'nın ve beraberinde gelen 25 avukatın "askerlik karşıtı slogan kanımıza dokunuyor" diyerek Savda'ya saldırdığı ve duruşma sonrasında yapmış olduğu açıklamalar da yerel basın organlarına yansımıştır. Yapılan açıklamada Orta şunları söylemiştir;

"Her genç, kendisine askerlik sırası geldiğinde severek koşar ve coşku ile bu göreve gider. Anneler evlatlarını ellerine kına yakarak "Vatana Kurban Olsun" diye gönderirler. Toplum olarak askerlik o kadar önemsenmiştir ki askere gönderme merasimleri adeta düğün gibi halaylarla ve şölen edası ile yapılmaktadır. Toplumumuzda askerliğini yapmayanlar eksik görülürler. Bütün bunlarla beraber Türk Ulusu 'Asker Millet' olarak tanımlanmıştır. Askerlik ödevi, diğer vatandaşlık ödevleri ile kıyas kabul etmez. Can, mal güvenliği ve diğer bütün temel haklar ile özgürlükler bu ödev sayesinde var olmuştur. Bunun için gençlerimiz askerliği en şerefli görev olarak kabul etmişlerdir. Devletin ve ulusun var olmasının temeli askerlik görevinin hakkıyla yapılması ile çok yakından alakalıdır. Bu çerçevede askerlik görevi yaşama hakkının da esasını oluşturur. Zira hiçbir insan hakkı devlet düzeni olmayan yerde sağlanamaz. Bütün bunlar göz önüne alındığında askerlik görevini reddetmenin toplumsal değerlerimizle, aklıla, ilimle, hukukla ve insan hakkı ile alakası yoktur. Burada

⁵⁷⁴ Üsterci, Yorulmaz, "Türkiye'de Vicdani Ret", 229.

⁵⁷⁵ Kaan Silistre, Naim Yıldız, "Vicdani Retçi Arbedesi", **Sabah**, 15.03.2007.

⁵⁷⁶ Mehmet Yirun, "Vicdani Redçi'ye 1 Yıl 8 Ay Hapis", **Hürriyet**, 15.03.2007

esas gaye; laik, sosyal, hukuk devleti olan Türkiye Cumhuriyetimize yapılan bir saldırı söz konusudur. Ayrıca ulusun moral değerleri ile oynanmaktadır. Bunları Tekirdağ Barosu olarak şiddetle ve nefretle kınıyoruz. Bu gün Çorlu ilçemizde 5.Kolordu Askeri Mahkemesindeki yargılaması yapılan 'Vicdani Retçi' davasını 25 meslektaşımızla birlikte, Tekirdağ Barosu olarak izledik. Dava son derece özenli ve CMK kurallarına uygun şekilde görülmektedir. Bu sebeple de devletimizin büyüklüğü mahkeme salonuna yansımıştır. Tekirdağ Barosu olarak mahkeme salonunda hukukun işlerliğini ve üstünlüğünü görüp, tespit ettiğimizi kamuoyuna saygı ile duyururuz"⁵⁷⁷

Saldırı sonrasında Çorlu Demokrasi Platformu (ÇDP - bileşenleri: EMEP-ESP-DTP-PSAKD-ÖMP-SDP) adına yapılan basın açıklamasında, DTP Çorlu İlçe Başkanı Kerem Tosun yaşananları şu şekilde kınamıştır;

"15 Mart 2007 günü İstanbul'dan mahkemeyi izlemeye gelen vicdani ret platformu üyelerine yönelik faşist gruplar tarafından fiziksel saldırı ve linç girişimi yaşanmıştır. Mahkemeyi izlemeye gelen gruptan 10-12 kişi yaklaşık 200 polisin bulunduğu alanda saldırıya uğramış, saldırıyı yapanlardan hiç kimse gözaltına alınmadığı gibi, ardından geçen günler içinde hiçbir yasal soruşturma açılmamıştır. Saldırının gerçekleşmesinde Çorlu emniyet güçlerinin açık ihmali ve saldırganlara karşı gösterdiği hoşgörülü tavrın etkili olduğu açıktır"⁵⁷⁸

Savda'ya karşı seferber edilen aşırı milliyetçi tepkinin boyutunu, İHD'nin gerçekleşen olaylardan sorumlu olduğunu iddia ettiği MHP Çorlu İlçe Başkanı Saral Sarılioğlu'nun 21 Mart tarihli açıklamalarından takip etmek de mümkündür;

"Bugün Türkiye üç koldan saldırı altındadır. PKK terör eylemlerini proje bazından icraat bazına geçirmeye başlamıştır. PKK'nın emrinde olan şehir eşkıyaları sokaklara dökülmüş, bombalı saldırı ve kundaklama eylemlerine başlamıştır. Büyük şehirlerin varoşlarında yoğunlaşan kahpece eylemler ve sokak gösterilerinin Nevruz döneminde turandırılacağı anlaşılmaktadır. Bu azılı terör örgütü ülkemizin her yerinde uygulamış olduğu oyunların bir başkasını da Trakya'mızın büyük bir ilçesi olan Çorlu'da uygulamaya geçirmeye çalışmıştır. Bu kahpe terör örgütünün sahnedeki piyonları oyunlarının bir parçasını da Çorlu'da sahneye koymaya çalışmışlar, ancak Çorlumuzun duyarlı halkı tarafından bu eyleme gereken tepki gösterilmiştir. Bu ülkede asker elbisesi gibi kutsal elbiseyi giymeye katlanamayanların bilmeleri lazım ki bu vatanın evlatları onlara kefen bezini biçmişler beklemektedirler. Zamanı gelip bu iktidar eriyip yok olduğu zaman bu kefenleri nasıl giyeceklerinin hesabını iyi yapmaları lazımdır. Bu ülkede yüzyıllar boyunca kardeş olarak yaşamış ve Kurtuluş Savaşında koyun koyuna mücadele etmiş insanları bu tür oyunlarla birbirine düşürmeye çalışanlar bilsinler ki karşılarında bu ülkenin asıl sahipleri olan yine bu insanları bulacaklardır"⁵⁷⁹

Dikkat edilirse MHP İlçe Başkanının açıklamasının tarihi tam olarak Newroz'a denk getirilmiştir. Açıklamanın yerel basında yayınlandığı gün 700 kişinin katılımıyla gerçekleştirilen Newroz kutlamaları sırasında ÇDP adına DTP İlçe Başkanı Tosun, Savda'yı desteklemek için Çorlu'ya gelen savaş karşıtlarına yapılan saldırıyı bir kez daha kınamıştır. Aslında uzun süredir vicdani retçilere ve onların destekçilerine karşı

⁵⁷⁷ Serdar Şahin, "Tekirdağ Barosundan Askeri Mahkemeye Manevi Destek", **Avrupa Yakası Gazetesi**, 16.04.2007.

⁵⁷⁸ "DTP Çorlu İlçe Başkanı Tosun'dan Vicdani Retçi Savda'ya Destek Çağrısı", **Avrupa Yakası Gazetesi**, 28.03.2007.

⁵⁷⁹ **Trakya Babıali Gazetesi**, s. 25, y.1, 21.03.2007.

tepkisi olduğu bilinen aşırı milliyetçi cenahın bu olay vasıtasıyla pozisyonlarını belirginleştirerek konunun doğrudan muhatabı olma çabası içerisine girdikleri görülmektedir. Bu gerçek bize Kürt olduktan sonra şiddeti hangi taraftan gelirse gelsin dışlayan bir vicdani retçinin bile, aşırı milliyetçi siyaset tarafından esaslı bir tehdit olarak algılanabileceğini işaret etmesi bakımından önemlidir.

Çorlu’da düzenlenen olaylı duruşmanın ardından açıklanan karara göre Savda toplam 2 yıl 2 ay hapis cezasına çarptırılmıştır.⁵⁸⁰ Savda’nın yargı sürecinin en başından beri devam eden destek bu kararın ardından artarak devam etmiştir. İstanbul’da hemen her hafta yapılan destek ve protesto gösterilerine 14 Nisan’da polis müdahale etmiş ve grubu dağıtmıştır.⁵⁸¹ Savda’yı destekleyen çevreler benzer engellemelerle Türkiye’de olduğu gibi yurtdışında da karşılaşmıştır. 13 Nisan 2007 tarihli İhlas Haber Ajansı (İHA) haberine göre; Yunanistan Polisi, askere gitmeyi reddeden Kürt asıllı Halil Savda’ya destek vermek amacıyla Türkiye’nin Atina Büyükelçiliği önünde protesto düzenlemek isteyen gruba izin vermemiştir. Yapılan basın açıklamasında "Yunanistan Vicdani Ret Birliği üyesi Mixalis Marangakis, Halil Savda’nın serbest bırakılması için Türkiye Cumhurbaşkanlığı, Başbakanlık, Savunma Bakanlığı ve askeri mercilere yazılı başvuruda bulunduklarını açıklamıştır".

Askeri cezaevinde 7. ayını tamamlayan Savda 21 Temmuz 2007’de yazdığı mektubunda, İçişleri Bakanlığı’nın genelgesi gereği tutuklu olarak cezasının üçte ikilik bölümünü tamamladığı için tahliye edilmesi gerekirken, hakkında “iyi hal raporu” düzenlenmediği için serbest bırakılmadığını belirterek şunları söylemiştir, "Çocuklardan katil yaratan bu karanlığa karşı hayat ve onun barış, özgürlük, hümaniter değerleriyle yaşamının gereği vicdani ret kararlılığımdır."⁵⁸²

Toplamda 21.5 ay hapis cezasına çarptırılan Savda, Askeri Yargıtay tarafından onanan 6 aylık cezasını ve henüz onaylanmamış bulunan 15.5 aylık cezasının da 1.5 ayını hapis yattığı için infaz kanunu gereği 28 Temmuz 2007’de tahliye edilmiştir. Ancak kendisine 48 saat içinde birliğine teslim olması ve askerliğini tamamlaması söylenmiştir. Savda, 30 Temmuz’da İHD’de yaptığı basın toplantısının sonunda, "Saat 5’e kadar teslim olmam gerekiyor ama ben vicdani ret ve barışçıl yaşamımı

⁵⁸⁰ “Vicdani Retçi Savda’ya 6 Ay Daha Hapis Cezası”, **Radikal**, 13.04.2007.

⁵⁸¹ Ufuk Koşar, “Vicdani Retçiye Destek İçin Çıplak Ayak Yürüyüş”, **Birgün**, 14.04.2007.

⁵⁸² Nilay Vardar, “Vicdani Retçi’den Mektup Var”, **Birgün**, 21.07.2007.

sürdürmeye devam edeceğim ve teslim olmayacağım" diyerek tutumunda ısrarcı olacağını bir kez daha göstermiştir.⁵⁸³

Savda'nın tahliyesinden sonra pek çok basın organında onunla yapılmış söyleşiler yayınlanmıştır. Savda bu söyleşilerin tümünde şiddet karşıtı tavrını yinelemiş ve vicdani ret tavrından vazgeçmeyeceğini söylemiştir. Gündelik hayatını sürdürüp yakalanmamak için olağandışı bir çaba içine girmeyen Savda hakkında uluslararası kamuoyundan en önemli tepki HRW'nin 2008 raporuyla gelmiştir. Raporda Türkiye'deki pek çok insan hakkı ihlaliyle birlikte vicdani retçi Halil Savda'nın, askeri cezaevinde kötü muameleye maruz kaldığı da kaydedilmiştir.⁵⁸⁴

Bu sırada, Kars'ta askerliğinin 7. ayının sonunda izne gelen ve

"Askerlik yaptığım yedi ay süresince, askerlik mantığının içerisindeki şiddet, ölme ve öldürme öğretilerinin benim yaşam tarzıma ve hayat görüşüme uymadığını anladım. Asker olarak geçirdiğim yedi ay boyunca kendime olan saygımı ve ruhsal sağlığımı kaybetmeye başladım. Bu sebeplerden dolayı bünyesinde şiddeti barındıran hiçbir kurum ve kuruluş ile bağımın kalmamasına karar verdim"⁵⁸⁵

diyerek vicdani reddini açıkladığı için tutuklanan İsmail Saygı'ya⁵⁸⁶ destek eylemi sırasında basın bildirisini okuyan Savda halkı askerlikten soğutma suçunu işlediği gerekçesiyle bir kez daha tutuklanmıştır.⁵⁸⁷ Götürüldüğü Çorlu Askeri Cezaevi'nde yapılan muayene sonucunda 25 Nisan 2008'de Savda'ya 'çürük' raporu verilerek 'barış döneminde askerlikten muaf tutulmasına' karar verilmiştir. Bu şekilde askerlikle ilişkisi kalmayan Savda bu sefer kesinleşmiş hapis cezasını tamamlamak için Çorlu Kapalı Cezaevi'ne sevk edilmiştir.

Aynı Bal gibi ileri derecede antisosyal kişilik bozukluğu teşhisi koyularak askeri gözetimin dışına çıkartılan Savda'ya verilen raporun Bal'inkinden farklı olarak savaş zamanını kapsamıyor olması ister istemez Savda'nın etnik kökenini ve önceden hüküm giyip cezasını tamamladığı suçlarını akla getirmektedir. Bu uygulama, gerek evrensel gerekse uluslararası hukuk çerçevesinde din, dil veya ırk sebebiyle olduğu kadar, hükümlü olup cezasını tamamladığı suçlarına ilişkin olarak da ayrımcılığa maruz bırakılmaması gereken Savda'nın iki vicdani retçi arasında bile ayrımcılık yapılabileceğine işaret ediyor olabilir.

⁵⁸³ Ali Cemal Karabudak, "Vicdani Retçi Savda, Teslim Olmuyor", **Birgün**, 31.7.2007.

⁵⁸⁴ "World Report 2008: Events of 2007", **Human Rights Watch**, 2008, 439.

⁵⁸⁵ Ayça Örer, "Vicdani Retçi Saygı Tutuklandı", **Taraf**, 19.03.2008.

⁵⁸⁶ İsmail Saygı askeri cezaevinde maruz kaldığı kötü muamele sonrasında askerlik yapmayı kabul etmiştir.

⁵⁸⁷ Ayça Örer, "Vicdani Retçi Gözaltında", **Taraf**, 27.03.2008.

3.2.8 Enver Aydemir'in Tutukluluk Süreci

Enver Aydemir Türkiye’de dini (İslami) nedenlerden dolayı vicdani reddini ilan eden ilk kişidir. O ortaya çıkana kadar, Türkiye’de neredeyse tamamiyle antimilitarist anarşistler tarafından sürdürülen vicdani ret mücadelesinin kendi içerisindeki en ayırsız unsur olan Aydemir’in varlığı hareketin önüne yeni bir perspektif koymuştur.

1978 Ağrı doğumlu Aydemir, Kocaeli’nde ikamet etmektedir. Kürt bir Molla’nın çocuğu olan Aydemir, aşiret içinde büyük saygı gören babasının dinini ve saygınlığını henüz 11 yaşındayken sorgulamaya başladığını ve babasıyla büyük çatışmalar yaşadıklarını söylemektedir. Vicdani ret kavramıyla ilk defa 1997’de dersane yakınlarında gittiği bir kafeteryada yan masada oturan bir grubun konuşmalarına kulak misafiri olarak öğrendiğini söyleyen Aydemir, üniversite sınavını kazanamayıp askere gitmek zorunluluğuyla karşı karşıya geldiğinde Kuşadası’ndaki bir arkadaşı vasıtasıyla bir askeri hakime rüşvet verdiğini ve askerliğini bu şekilde 3 sene tecil ettirdiğini iddia etmektedir. Bunun üzerine Kırgızistan’a üniversite okumak için gitmiş ve burada işletme bölümünü bitirmiştir. Daha sonra bir süre Suriye ve İran’da yaşayan Aydemir’in bu sırada yaptığı evliliğinden iki çocuğu vardır.⁵⁸⁸

Aydemir, celp dönemi geldiğinde askerlik şubesine giderek dini bir takım nedenlerle T.C. askeri olarak görev yapmak istemediğini söylemesine rağmen kendisine sevk evrakları tebliğ edilmiştir. Askerlik yapmayacağını ayrıca bir dilekçeyle polis karakoluna da bildiren Aydemir askerlik şubesine gittiği ve dilekçesini karakola verdiği gün olan 24.07.2007 tarihinde evinden alınarak zorla Bilecik Jandarma Er Eğitim Tugayı’na götürülmüştür.⁵⁸⁹ Burada görevli personele “Ben buraya isteğim dışında getirildim. Kesinlikle laiklikle yönetilen T.C.de askerlik yapmam ve askeri elbiseyi giymem.” demiştir. Bunun üzerine yaklaşık 10 asker Aydemir’e zorla askeri üniforma giydirmiş ve saç traşı yapmıştır. Aydemir’i Bilecik’te ziyaret etmek için birliğe giden ailesinden annesi, karısı ve ablalarının başörtülülerini kelebek bağlamaları istenmiştir. Başörtülerini istenen şekilde bağlamalarından sonra ise üzerlerindeki pardesülerini çıkarmadıkları gerekçesiyle nizamiyeden içeri alınmamışlardır.⁵⁹⁰ Aydemir, 31.07.2007’de tutuklanarak Eskişehir Askeri Cezaevine

⁵⁸⁸ Kişisel görüşme, Bilgi Üniversitesi Santral İstanbul Kampüsü, 10.07.2010.

⁵⁸⁹ Ufuk Koşar, “Bir Vicdani Redci Daha Tutuklu”, **Birgün**, 14.08.2007.

⁵⁹⁰ “Kışlaya Pardesüyle Girmek de Yasak”, **Yeni Asya**, 29.07.2007.

gönderilmiştir. Burada da “Ben zorla askerlik elbisesi giydirilmiş sivil bir kişiyim, bu nedenle askeri mahkemede yargılanmam doğru değildir.” demiştir. 06.09.2007’de yapılan ilk duruşmada Aydemir, islami inancı nedeniyle askerlik yapmak istemediğini ama yapmaya zorlandığını, askeri birlikte 2 gün işkence gördüğünü anlatmıştır.⁵⁹¹ 04.10.2007’de yapılan ikinci duruşmada Aydemir 2 gün içinde mevcutsuz olarak birliğine teslim olması istenerek tahliye edilmiştir. Ancak Aydemir birliğine gitmemiştir. Aydemir tahliyesinden sonra yaptığı yazılı vicdani ret açıklamasında şu ifadelerle yer vermiştir;

“Ben Enver Aydemir, 24.07.2007 tarihinde zorla askerlik yaptırılmak üzere evimden alınarak Bilecik Jandarma Er Eğitim Tugayına getirildim. Burada, beni oraya getiren yetkililere TSK Seçkinlerinin laik değerlere dayanarak dini inançlarıma karşı hasmane duygular beslediğini bu yüzden laik bir ülkede askerlik yapmayacağımı ve böyle bir düzenin asla ve asla bir neferi olmayacağını beyan ettim.

Bilecik’te kaldığım süre içerisinde bu yaklaşımımın ne kadar doğru bir yaklaşım olduğunu, 2 gün sonra beni görmeye gelen annemin ve eşimin başörtülü olması gerekçe gösterilerek nizamiye kapısından geri döndürüldüğünde daha iyi anladım. Hayattaki en önemli değeri inançları olan birisi olarak, özellikle T.S.K Seçkinlerinin İslami değerlere karşı gösterdiği bu tutumu kabul etmem mümkün değildir. Tüm bu sebeplerden dolayı vicdani reddimi açıkladım. Müslümanların en temel inançlarını bile bu kadar açık bir şekilde tahkir eden bir kurumda benim yer almam söz konusu olamaz.

Bununla birlikte kamuoyuna duyurmam gereken asıl meselem, T.C. Devletin üzerine kurulmuş olduğu temel değerlerin hiç birine sempati beslemiyor olmamdır. Benim de inanç değerlerime kimsenin zorla sempati beslemesini beklemiyorum. Bununla beraber yaşadığım coğrafyanın gerçeklerini de göz önüne alarak, ortak yaşamın getirdiği sorumluluklar çerçevesinde inançlarıma uygun ve bireysel haklarımın tanındığı (eğitim özgürlüğü, kılık-kıyafet özgürlüğü, düşünce özgürlüğü vb.) bir ortamda kamu hizmeti yapabileceğimi beyan ediyorum. Tüm kamuoyuna duyurulur.”⁵⁹²

Tahliyesinden sonra kaçmayan ve saklanmayan Aydemir, iki yıl sonra 24 Aralık 2009’da Boğaziçi Üniversitesi’ndeki “Her Türk Asker Doğmaz” etkinliğine giderken Kabataş Vapur İskelesi’nde asker kaçağı olduğu gerekçesiyle gözaltına alınmış ve ardından tutuklanarak Maltepe Askeri Cezaevine götürülmüştür.⁵⁹³ Burada kendisini görmeye giden karısı bir kez daha başörtüsü sebebiyle nizamiyeye alınmamıştır.⁵⁹⁴ Babası Mehmet Aydemir tarafından Maltepe’de işkence gördüğü öne sürülen Aydemir burada protesto amacıyla açlık grevine başlamıştır.⁵⁹⁵ Bu iddiayı Star gazetesinden Mehmet Altan da köşesinde gündeme getirerek Aydemir’in avukatı

⁵⁹¹ Dr. Ömer Faruk Gergerlioğlu, Mazlumder Kocaeli Şubesi Basın Açıklaması, <http://www.savaskarsitlari.org/arsiv.asp?ArsivTipID=8&ArsivAnaID=40291>

⁵⁹² Enver Aydemir’in vicdani ret deklarasyonu, <http://www.savaskarsitlari.org/arsiv.asp?ArsivTipID=8&ArsivAnaID=40291>

⁵⁹³ Helin Alp, “Müslüman Retçi Cezaevinde”, **Taraf**, 26.12.2009.

⁵⁹⁴ Pınar Öğünç, “Vicdani Ret mi, İmani Ret mi?”, **Radikal**, 10.01.2010.

⁵⁹⁵ Rabia Yılmaz, “Vicdani Redciye Askeri Hapishanede İşkence Yapıldığı Açıklandı”, **Birgün**, 28.10.2009.

Davut Erkan'ın kendisine verdiği bilgi doğrultusunda Aydemir'in askeri üniforma giymeyi reddetmesi üzerine ağır şekilde dövüldüğünü, fiziki, manevi ve sözlü işkenceye tabi tutulduğunu, gözünün morarmış olduğunu ve gece boyunca çıplak bırakıldığını aktarmıştır.⁵⁹⁶ 26 Aralık'ta Aydemir açlık grevini sonlandırması için zorla revire götürülmüş ve yine zorla serum bağlanmıştır. GATA'ya götürülen Aydemir burada psikiyatri servisine sevk edilmiştir.⁵⁹⁷

Aydemir'e işkence yapıldığı iddialarıyla ilgili olarak babası Ahmet Aydemir TBMM İnsan Hakları Komisyonu'na bir mektup yazarak başvuruda bulunmuştur. Ahmet Aydemir'in yazdığı mektup şöyledir:

“TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ İNSAN HAKLARI KOMİSYONU BAŞKANLIĞINA

1. Oğlum Enver AYDEMİR 24.12.2009 günü yapılan kimlik sorgulaması sonucunda hakkında yakalama emri bulunduğu gerekçesiyle gözaltına alınmış ve Harem 1. Ordu Askeri Mahkemesince tutuklanarak Maltepe Askeri Cezaevine gönderilmiştir.
2. Enver askeri cezaevinde asker olmadığını ve inancı gereğince kendi asker olmayı reddettiğini beyan etmiş ve kendisine giymesi emredilen Askeri Cezaevi kıyafetini giymeyi reddetmiştir. Bunun üzerine askeri cezaevi görevli ve yetkilileri tarafından kaba dayığa, coplanmaya ve aşağılanmaya maruz kalmıştır.
3. Askeri Cezaevi kıyafetini giymeyi hala reddeden Enver bu sefer de falakaya yatırılmıştır.
4. Aynı gece tektip kıyafeti giymeyi reddettiği için üzerindeki kendi kıyafetleri çıkarılarak sadece iç çamaşırlarıyla sabaha kadar soğukta bekletilmiştir.
5. 25.12.2009 Cuma günü ise üzerine zorla tektip askeri cezaevi kıyafeti giydirilmiştir.
6. Öğle saatlerinde ise bulunduğu yere gelen adının Albay Halil İbrahim Çakır olduğu öğrenilen cezaevi müdürü tarafından dayığa ve aşağılanmaya maruz kalmıştır. Bu dayak sonucunda sağ gözü morarmıştır.
7. Enver kendisine zorla tektip kıyafet giydirilmesini protesto etmek ve işkenceye ve kötü muameleye son verilmesini sağlamak amacıyla kendisine verilen yiyecekleri yemeyi reddetmiş ve bu yüzden de 26.12.2009 günü zorla revire götürülerek burada zorla kendisine serum bağlatılmıştır.
8. Tüm bu hususlar 26.12.2009 günü öğleden sonra Enver ile cezaevinde görüşen avukatının görüşme tutanağına geçirilmiş ve avukat ve Enver tarafından müştereken imzalanmıştır.
9. 28.12.2009 günü cumhuriyet savcılığına suç duyurusunda bulunulmasına ve Enver'in Adli Tıp Kurumuna sevki yapılarak işkenceye maruz kaldığının doktor yahut kurul raporuyla tespitini talep etmemize rağmen henüz somut bir adım atılmamıştır. Bunun yerine Enver psikiyatri testlerine tabi tutulmuştur.
10. Ve bugün itibarıyla Enver'in hakkında yakalama emri veren mahkeme Eskişehir'de bulunması sebebiyle Eskişehir'e naklinin yapılmakta olduğunu öğrenmiş bulunmaktayız.
11. Yukarıda saydığım gerekçelerle Enver'in maruz kaldığı işkence ve kötü muamelenin bir an önce sonlandırılmasını; Görevlendirilecek ve içerisinde hukukçu, doktor ve psikologun bulunacağı bir ekibin konu ile ilgili araştırma yapmak üzere görevlendirilmesini, Enver'in

⁵⁹⁶ Mehmet Altan, “Müslüman Retçiye İşkence Duyurusu...”, **Star**, 28.12.2009.

⁵⁹⁷ Bawer Çakır, “Vicdani Retçi Aydemir Gözaltında İşkence Gördü, Şimdi Açlık Grevinde”, **BİA Haber Merkezi**, 28.12.2009, <http://www.bianet.org/bianet/ifade-ozgurlugu/119145-vicdani-retci-aydemir-gozaltinda-iskence-gordu-simdi-aclik-grevinde>, Hakan Albayrak, “Askeri Cezaevinde İşkence İddiası”, **Yeni Şafak**, 31.12.2009.

işkence gördüğünün tespitinin yapılabilmesi amacıyla ACİLEN Adli Tıp Kurumuna yahut Üniversite Hastanesine sevki yapılarak gerekli raporların alınmasını, işkence yapan ve buna iştirak edenlerle buna göz yuman yahut emrini verenler hakkında gerekli cezai tahkikat yapılmasını sağlamak ve şu anda gönderildiği Eskişehir Askeri Cezaevinde de benzeri muamelelere maruz kalmasının engellenmesini talep etmek amacıyla komisyona başvurma zarureti doğmuştur.”⁵⁹⁸

Diğer taraftan Aydemir’in eylemini sahiplenmek konusunda oldukça istekli davranan İlim ve Kültürel Araştırmalar Vakfı gibi bazı çevreler onun reddinin ‘vicdani’ reddin çok ‘imani’ ret olarak adlandırılması gerektiğini iddia etmiştir.⁵⁹⁹ Bu derneğin de arasında bulunduğu bir kalabalığın katılımıyla 1 Ocak’ta Saraçhane Parkı’nda yapılan bir gösteride atılan “Kemalizmin Değil, Rabbimizin Kuluyuz!”, “Üzülme Gevşeme Allah Bizimle!” gibi sloganlar da dikkat çekmiştir.⁶⁰⁰ İslami değerlere yakınlığıyla bilinen medya organlarından biri olan Yeni Şafak gazetesi de gerek haber takibi gerekse köşe yazarları ile Aydemir davasına yakın ilgi göstermiştir. Ayrıca bu gazetede Sami Hocaoglu tarafından vicdani retle ilgili olarak Aydemir’in tutuklanmasından beş yıl önce yazılan 2004 tarihli bir köşe yazısı dikkat çekicidir:

“Teorik olarak düşünüldüğünde, çoğunluğu Müslüman olan bu ülkede "vicdani red hakkı"nın en çok İslam dinine mensup olanların savunması gerekir. Müslümanlar için bu hakkı elde etmek sadece "hak ve özgürlük" adına değil, dini mükellefiyet adına da bir vecibedir. Evet, dini bir vecibedir.

Adı "barış" olan bir dine mensup olacaksınız, mukaddes kitabınız haksız yere bir adam öldürmeyi bütün bir insanlığı öldürmek olarak niteleyecek, bir cana kıyanın yerinin ebedi cehennem olduğunu söyleyecek, bireysel savaşa birileri "terör" adını koyduğu için lanetleyeceksiniz, ama iş kitle imha silahlarının su gibi kullanıldığı devlet savaşına gelince, bütün bu mukaddes ilkeler yerini ilkesiz bir hamasete terk edecek. Laikliği unutup "gazi" ve "şehit" gibi dini kavramların ardına sığınacaksınız. Bu konuda ağızlarından ayet-hadis düşmeyen anlı şanlı "hocalar" eğer samimilerse, sadece devlete yönelik şiddeti değil, devlet eliyle icra edilen şiddeti de aynı kapsama almalı değil mi? Yoksa devlet adına yapılan, dinin istismarı mübah mı oluyor?

Bu en basitinden bir çifte standarttır. Samimiyet bunun neresinde? Başbakan daha geçen gün çok yerinde olarak İsrail vahşeti için "devlet terörü"nden söz etti. Doğrusu, Yahudi ordusu içerisinde "vicdani red hakkı"nın kullanan onlarca pilot çıktı. Aynı hakkı bu ülkede biri kullanmaya kalksa, başına neler geleceğini hiç düşündünüz mü?

[...]

Bir Müslüman "büyük günah" (mubiğât) şiddetle kaçınmakla mükelleftir. Hatta onun işlenmesine aracı olmak da o günahın parçası olmak sayıldığı için, o da haramdır. Hatırlayın o fıkıh usulü kuralını: "Harama aracı olmak da haramdır".

İşte bu yüzden "vicdani red hakkı" bu ülkede en çok dinine bağlı samimi Müslümanları ilgilendirmektedir.”⁶⁰¹

⁵⁹⁸ <http://enveraydemirinisiatifi.blogspot.com/2010/03/enver-aydemirin-avukat-davut-erkan.html>

⁵⁹⁹ Ali Kemal Erdem, “‘Vicdani’ Değil ‘İmani’ Retçi!”, **Habertürk**, 02.01.2010.

⁶⁰⁰ “Protesto: Zorunlu Askerliğe Hayır; Enver Aydemir’e Özgürlük!”, 02.01.2010.

<http://www.savaskarsitlari.org/arsiv.asp?ArsivTipID=5&ArsivAnaID=55485>

⁶⁰¹ Sami Hocaoglu, “Vicdani Red Hakkı ve İslam”, **Yeni Şafak**, 28.05.2004.

Aydemir'in tutuklanmasından sonra ise aynı gazetede bu kez Yasin Aktay köşesinde şöyle yazmıştır:

“Bütün laik ideolojisine rağmen savaş ve askerlik sözkonusu olduğunda Türk halkının şehitlik, gazilik, Peygamber Ocağı, Mehmetçik gibi tasavvurlarını serbestçe kullanan militarizme karşılık Aydemir'in sergilediği vicdani ret sadece kendi bireysel davası olmaktan çok öte bir anlam taşıyor. Belki garip olacak ama devleti daha laik bir çizgiye çekilmeye zorlayan, aynı zamanda vatandaşın ölümüne değil hayatına yatırım yapan, ölümü değil hayatı ön plana çıkaran bir çizgiye çekilmeye davet eden hayırlı bir etki yapıyor.”⁶⁰²

Aydemir'e İslami çevrelerden gelen destek bununla da sınırlı kalmamıştır. Sakarya Adalet Girişimi Başörtüsü Platformu, Ankara İnanç Özgürlüğü Platformu, Van Hak ve Özgürlükler Platformu ve Mazlumder'in Kocaeli, Ankara, Bursa ve Kütahya şubeleri Aydemir'e destek olduklarını ve sürecin takipçisi olacaklarını açıklamışlardır.

Benzer şekilde Taraf gazetesinden Hüseyin Palewi'de Aydemir'in reddinin dini karakterine dikkat çekerek şöyle demiştir:

“Enver Aydemir'in en büyük talihsizliği Müslüman bir Kürt olmasından kaynaklanıyor şüphesiz. Enver Aydemir'in birçok kişiye örnek teşkil edeceğinden korkan devlet, onu cezalandırarak gözdağı vermiş oluyor. Gerek etnik kimliği, gerekse dinî kimliğinden dolayı yaşadıkları kendisine demokrasiyi örnek alan bir ülke için karanlık dolu bir sayfa olsa gerek. Vicdanları susmayan tüm insanların iradesi Enver Aydemir'in tutuklanmasıyla hapsedilmiş oldu.”⁶⁰³

Palewi'nin yazısında belirttiği gibi bir Kürt olan Aydemir'e bir destek de Barış ve Demokrasi Partisi (BDP) İstanbul Milletvekili Sabahat Tuncel'den gelmiştir. Konuyu meclis gündemine taşıyarak Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'ın yanıtlaması talebiyle verdiği soru önergesinde Tuncel şu soruları sormuştur:

1. Enver Aydemir'e yönelik dayak, şiddet ve işkence iddialarının araştırılması ve tespitinin yapılabilmesi için kişi Adli Tıp Kurumuna ya da bir hastaneye gönderilmiş midir?
2. İşkence iddiaları üzerine askeri cezaevinde olası sorumluların tespiti için bir soruşturma açılmış mıdır?
3. Enver Aydemir'in sağlık durumuna yönelik gerekli önlemler ve tedaviler yapılmakta mıdır?
4. Enver Aydemir'in ailesinin başörtüsünden dolayı Askeri cezaevine giremediği ve kendisiyle görüştürülmediği iddiaları doğrumudur? Başörtüsünden dolayı yaşanan bu sorun halen devam ediyor mu?
5. 24 Aralık 2009 tarihinde aktarıldığı Eskişehir Cezaevi'nde benzer sorunlarla karşılaşmaması için gereken tedbirler alınmış mıdır?
6. AHİM'in O. Murat Ülke için verdiği kararda Türkiye'nin gerekli yasal düzenlemelerin yapılmasına ilişkin kararın gerekleri yapılmış mıdır? Vicdani ret konusunda uluslararası mevzuata uygun yasal düzenlemeler yapılması konusunda herhangi bir çalışmanız var mıdır?

⁶⁰² Yasin Aktay, “Enver'in Uyarıcı Vicdanı”, **Yeni Şafak**, 02.01.2010.

⁶⁰³ Hüseyin Palewi, “Vicdan Tutsak...”, **Taraf**, 04.01.2010.

7. TCK'nın 318. maddesinin kaldırılması konusunda bir çalışmanız var mıdır?

8. Askerlik görevini yapmak istemeyen kişiler için, askerlik süresince bu görevi yerine getirmede alternatif yöntemlerin oluşturulmasına dair bir projeniz mevcut mudur? Bu kişilerin mağduriyetlerinin giderilmesi için insan hakları çerçevesinde bir adım atmayı düşünmekte misiniz?”⁶⁰⁴

Türkiye siyasetinin farklı cephelerinden gelen bu tepkilere rağmen, Aydemir’e sürecin başından itibaren en büyük desteği “Enver Aydemir’le Dayanışma İnisiyatifi” çatısı altında toplanan savaş karşıtları ve vicdani retçiler vermiştir. İnisiyatif üyesi gruplar İstanbul, Eskişehir, Bursa ve Ankara’da çok sayıda protesto gösterileri düzenlemiş ve basın açıklaması yapmışlardır. Aydemir için yapılan destek gösterilerinden birinde vicdani retçi Halil Savda’nın yaptığı basın açıklaması grubun Aydemir hakkındaki tavrını göstermesi açısından önemlidir;

“Türkiye, altına imza attığı uluslararası sözleşmelerce de tanınan vicdani ret hakkını uygulamamaktaki ısrarını sürdürmektedir. 20 yıldır süren vicdani ret mücadelesinde, askeri cezaevlerinde uygulanan baskı ve işkence hiç bitmedi. Daha önce vicdani retçi İsmail Saygı yine aynı Maltepe askeri cezaevinde, vicdani retçi Mehmet Bal Adana ve Hasdal askeri cezaevlerinde; vicdani retçi Mehmet Tarhan Sivas askeri cezaevinde işkence görüp linçe maruz kaldı. Ve bugün vicdani retçi Enver Aydemir’le bunu bir kez daha yaşadık. Askeri cezaevleri; militarizmin birer işkence kampına dönüşmüştür.”⁶⁰⁵

“Enver Aydemir’le Dayanışma İnisiyatifi”nin 06.01.2010’da Ankara’da yaptığı bir başka eylem sırasında ise 23⁶⁰⁶ gösterici polis tarafından gözaltına alınmıştır⁶⁰⁷ ve gözaltına alınanların arasından Volkan Sevinç “kanuna aykırı toplantıyı yönetme, toplantı ve gösteri yürüyüşleri yasasına aykırı davranma ve görevli memurlara hakaret ettiği” iddiasıyla mahkemeye sevk edilmiş ve tutuklanarak Sincan L Tipi Cezaevine gönderilmiştir.⁶⁰⁸ Sevinç’e 17.06.2010’da yapılan duruşmada “Türk Silahlı Kuvvetlerini aşağılamak” ve “halkı askerlikten soğutmak” suçlarından 1 yıl 6 ay, Halil Savda ve diğer iki kişiye de 6’şar ay hapis cezası, yargılanan diğer 15 kişi için ise beraat kararı verilmiştir. Mahkeme Volkan Sevinç ve diğer iki kişinin cezalarını ertelerken Savda’nın cezasını ertelememiştir.⁶⁰⁹

29.03.2010’da yapılan duruşmada Aydemir 10 ay hapis cezasına çarptırılmış ve tutuklu bulunduğu süre göz önünde bulundurularak tahliyesine karar verilmiştir.

⁶⁰⁴ <http://www2.tbmm.gov.tr/d23/7/7-12245s.pdf>

⁶⁰⁵ Galatasaray Lisesi önünde yapılan basın açıklaması, 27.12.2009.

⁶⁰⁶ Çeşitli basın yayın organlarında bu sayıya ilişkin farklı bilgiler verilmiştir. Ancak 23 sayısı bizzat “Enver Aydemir’le Dayanışma İnisiyatifi”nden aldığım bilgiye dayanmaktadır.

⁶⁰⁷ “Vicdani Retçilerin Eylemine Polis Müdahale Etti”, **Radikal**, 07.01.2010.

⁶⁰⁸ “Volkan Sevinç’ten Mektup Var”, **Ahaligazetesi**

<http://www.savaskarsitlari.org/arsiv.asp?ArsivTipID=1&ArsivAnaID=56018>

⁶⁰⁹ “Vicdani Ret Desteğine Savcı ‘Beraat’ İstedi, ‘Hapis’ Çıktı”, **BİA Haber Merkezi**, 17.06.2010. <http://bianet.org/bianet/ifade-ozgurlugu/122805-vicdani-ret-destegine-savci-beraat-istedi-hapis-cikti>

Ancak tahliyesinden sonra askeri inzibatlar eşliğinde Bilecik'teki 2. Jandarma Er Eğitim Tugay Komutanlığı'na götürülen Aydemir, burada bir kez daha askeri kıyafet giymeyi reddedince tekrar Eskişehir'e getirilerek mahkemeye çıkarılmış ve tutuklanarak Eskişehir Askeri Cezaevi'ne koyulmuştur.⁶¹⁰ Burada 1 Haziran tarihinde çıkarıldığı duruşmada psikolog doktorun isteği üzerine Aydemir GATA'ya sevk edilmiştir. Aydemir GATA'da kendisine uygulanmak istenen psikolojik testi ve giymesi istenilen pijamayı reddetmiştir. Buna rağmen Aydemir'e muayene edilmeden "anti-sosyal kişilik bozukluğu" teşhisi sebebiyle "askerliğe elverişli değildir" raporu verilmiş ve 7 Haziran tarihinde tahliye edilmiştir.⁶¹¹

Enver Aydemir'le Dayanışma İnsiyatifi'nin Enver'i diğer retçileri sahiplendiği gibi sahiplenmesinin yanında Enver de kendisine desteğini açıklayan farklı görüşler arasından en çok bu gruba yakınlık göstermiştir. Onlar tarafından gönderilen avukatın kendi vekâletini üstlenmesine izin vermiş ve tahliyesinden sonra onların düzenlediği bir basın toplantısı düzenlemiştir. İHD İstanbul Şubesi'ndeki basın toplantısına avukatı ve Barış İçin Vicdani Ret Platformu üyeleriyle birlikte katılan Aydemir şöyle demiştir;

"Biz sistemin boğazına kaçmış bir sinek gibiyiz. Şurada duruyoruz. Yutarsa midesi bulanacak. Tükürürse o tükürdüğünü temizlemek yutmak zorunda kalacak. Şimdi tükürdü. Bu bizim açımızdan anlamlı bir kazanç. Ama hala bir şey anlatabildiğimi düşünmüyorum. Bir şey anlayabileceklerini de. Mahkemelerim şu an sürüyor. Bundan sonra onların takipçisi olacağım."⁶¹²

Kendisine işkence yapanlar hakkında açtığı davalar hala devam eden Aydemir'in 22 Eylül 2010'da görülen son duruşmasında Maltepe Askeri Cezaevi'nde Aydemir'e işkence yaptığı iddia edilen Albay Mustafa Özmen'in ifadesi oldukça ilginçtir. Albay Özmen hakkındaki işkence iddialarıyla ilgili olarak yaptığı savunmasında şöyle söylemektedir;

"Karşıma sivil elbise ile gelmek isteyince hükümlü elbisesini zorla giydirmelerini emrettim. Kollarını ve bacaklarını tutarak, zorla giydirmelerini emrettim. Hatırladığım kadarıyla iki kişi kolundan tutarak, giydirdi. Ne olduğun bilmiyorum. Karşıma oturttum. Konuşurken Enver Silahlı Kuvvetler mensuplarını dinsizlikle, kitapsızlıkla ve uşaklıkla suçlamaya kalkıştığında sinirle yerimden fırladım. Sen kimsin, ne demek istiyorsun diye omzundan tutarak dışarı çıkardım. Yönetmeliğe göre gardiyanlara mukavemet edildiği taktirde gardiyanlar zor

⁶¹⁰ "Vicdani Retçi Er Askeri Kıyafet Giymeyince Tekrar Tutuklandı", **Radikal**, 02.04.2010.

⁶¹¹ Erhan Üstündağ, "Ya 15 Ay Askerlik, Ya 3 Yıl İşkence!", **BİA Haber Merkezi**, 10.06.2010.
<http://bianet.org/bianet/insan-haklari/122635-ya-15-ay-askerlik-ya-3-yil-iskence>

⁶¹² "Aydemir: 'Sistemin Boğazına Kaçmış Bir Sinek Gibiyiz'", 09.06.2010.
<http://www.savaskarsitlari.org/arsiv.asp?ArsivTipID=8&ArsivAnaID=57816>

kullanma yetkisine sahiptir. Ben de buna dayanarak, elbiseyi zorla giydirdim. Görüşme sırasında elim kazayla tutuklunun yüzüne kaymış olabilir.”⁶¹³

Aydemir’in İslami gerekçelerle askerlik yapmayı reddetmesi, Türkiye’de egemen güçlerin vicdani retçilere yaklaşımını radikal biçimde değiştirme potansiyeli taşıyan bir gelişmedir. Öyle ki, Enver örneğine kadar vicdani retlerini açıklayan çoğu anarşist gençlerin görüşlerini topluma mal etmelerinin çok da kolay olmadığını gören yetkililer, dışarıda onlara destek olmak için var güçleriyle örgütlenmeye çalışan savaş karşıtlarının tepkisinden veya oluşturabilecekleri kamuoyundan çekinmiş gibi gözükmemektedirler. Bu tespiti Ülke, Tarhan, Savda ve Bal’ın tutukluluk sürelerini göz önünde bulundurarak yapabiliriz. Ancak, nüfusunun çoğunluğu müslüman olan Türkiye’de, herkesin anlayabileceği kadar basit biçimde ‘allahın askeri olmak’ ile ‘ordunun askeri olmak’ seçimini allahın askeri olmaktan yana kullanan Aydemir’in sözü yetkilileri daha ölçülü olmak durumunda bırakmıştır. Aydemir’in tutukluluk süreci fazla uzatılmadan diğer retçiler gibi ona da ileri derecede antisosyal kişilik bozukluğu teşhisi koyulmuş ve askeri gözetimin dışında bırakılması yoluna gidilmiştir.

3.2.9 Türkiye’deki Yehova Şahitlerinin Durumu

Her ne kadar Enver Aydemir’in Türkiye’de vicdani reddini dini bir gerekçeye dayandırarak açıklayan ilk kişi olduğunu söylene de Türkiye’de askerlik yükümlülüğüyle karşı karşıya bulunan 20 kadar Yehova Şahidi olduğu bilinmektedir.⁶¹⁴ 2003 Ağustos’unda tüm dünyada on yıllardır karşılaşılan bir durum Türkiye’de ilk kez gerçekleşmiş ve bakaya suçunu işlediği için Yehova Şahidi Yunus Erçep hakkında dava açılmıştır.⁶¹⁵ İstanbul’da yaşayan Yunus Erçep, 1997’de, Anadolu Üniversitesi’nden mezun olduktan sonra son yoklamasını yaptırmış ve aynı yıl, yedek subay adayı olarak askerliğine karar aldırılmıştır. Mart 1998’den Ağustos 2003’e kadar olan celp dönemlerinde askerlik şubesine başvurmayan Erçep hakkında sevkini yaptırmadığı gerekçesiyle daha sonra soruşturma başlatılmıştır. Aralık 2003’te askerlik şubesine başvuran Erçep hakkında, bakaya suçunu işlediği gerekçesiyle dava açılmış ve 2 ay 15 gün hapis cezasına çarptırılmıştır.

⁶¹³ “Albayın Eli İşkenceye Kaymış!”, **BİA Haber Merkezi**, 23.09.2010.

<http://www.bianet.org/bianet/ifade-ozgurlugu/124981-albayin-eli-iskenceye-kaymis>

⁶¹⁴ Ümit Kardaş, “Vicdani Red Bir İnsan Hakkıdır”, **Radikal** 2, 30.10.2005.

⁶¹⁵ “İnanç Askerliğe Engel Değil”, **Akşam**, ANKA, 31.05.2005.

Erçep, hakkında yapılan duruşmada Yehova Şahidi olduğunu, inancı gereği askerlik yapamayacağını, askerlik şubesinde sevk evraklarını imzalamadığını, zorla asker yapılmasının insan haklarına aykırı olduğunu söylemiştir. Ancak Askeri Mahkeme Erçep'in zorla askere alınmasına karar vermiş ve ayrıca bakaya suçundan 2 ay 15 gün hapis cezasına mahkum etmiştir. Kararı temyiz eden Erçep'in avukatları, davayı Askeri Yargıtay'a götürmüştür.⁶¹⁶

Askeri Yargıtay 3. Dairesi ise, aldığı kararda AİHS'in 9. maddesinin "vicdan ve din hürriyetini" tanıdığını, ancak aynı maddenin, "bu hakların demokratik toplumlarda kamu güvenliği, kamu düzeni, başkalarının hak ve hürriyetlerinin korunması için zorunlu olan tedbirlerle kanunla sınırlandırabileceğini" kabul ettiğine dikkat çekmiştir. Her devletin savunma için gerekli önlemleri almasının zorunlu bir önlem olduğu belirtilen kararda şu ifadelere yer verilmiştir;

"Etnik, dini, siyasi ve ekonomik nedenlere dayalı ihtilaf ve mücadelelerin, silahlı çatışmaların devam ettiği bir coğrafyanın ortasında bulunan Türkiye Cumhuriyeti'nin de ülke savunması için gereken tedbirleri alması en başta gelen görevi olduğunu vurgulamıştır. Türkiye Cumhuriyeti de ülkenin savunması için devletin ve toplumun ihtiyaç ve gerçeklerini dikkate alarak Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı her erkeğin zorunlu asker olacağı esasını benimsemiştir. [...] Dini inanca göre askerlik hizmetinin hiç yapılmaması ya da farklı yerde ve statüde yapılması, keza askere sevk işleminin emsallerinden farklı şekilde yapılması Anayasa'nın 10. maddesinde kanun önünde eşitlik ilkesine, hiçbir kişiye, zümreye imtiyaz tanınamayacağı kuralına aykırı düşmektedir."⁶¹⁷

Kararda, zorla askerlik yaptırılmasının Anayasa'da belirtilen din ve vicdan hürriyeti hakkına aykırı düşmediği ifade edilmiş ve Askeri Yargıtay'ın bu gerekçelerle 2,5 ay hapis ve zorla askerlik yaptırılması kararlarını onandığı belirtilmiştir.⁶¹⁸

Bu kararın açıklanmasından bir yıl sonra bu sefer bir başka Yehova Şahidi Fethi Demirtaş hakkında açılan davada da "Vicdani inanca göre askerlik hizmetinin hiç yapılmaması ya da farklı statüde ve yerde yapılması Anayasa'nın eşitlik ilkesine aykırılık teşkil etmektedir." gerekçesiyle Demirtaş'ın 5 ay hapis cezasına çarptırılmasına karar verilmiştir.⁶¹⁹

Yehova Şahitleriyle ilgili bir başka olay da Gaziantep İl Jandarma Alay Komutanlığında askerliğini yapmakta olan S.A. isimli erin dini inancı gereği silah ve

⁶¹⁶ "Askeri Yargıtay: TSK'nın İhtiyacı Dinden Önce Gelir", **Hürriyet**, ANKA, 30.05.2005.

⁶¹⁷ Kemal Göktaş, "Yehova Şahidi'ne Kışla Yolu Göründü, **Vatan**, 21.05.2005.

⁶¹⁸ Kemal Göktaş, "Yehova Şahidi'ne Kışla Yolu Göründü, **Vatan**, 21.05.2005.

⁶¹⁹ Sibel Hürtaş, "Yehova Şahidi'ne Üniforma Cezası", **Sabah**, 31.05.2006.

teçhizat taşımak istemediğini belirtmesi üzerine 5 ay 25 gün hapis cezasına çarptırılmasıyla yaşanmıştır.⁶²⁰

Görüldüğü gibi Avrupa’da ve Amerika’da bundan 60 yıl önce yapılan düzenlemeler doğrultusunda başta Yehova şahitleri olmak üzere çeşitli dini görüşlere mensup olan vicdani retçiler hukuken zorunlu askerlikten muaf tutulma hakkına kavuşmuş olsa da Türkiye’deki durum bugün itibariyle daha çok Güney Kore gibi bazı ülkelerdeki koşulları anımsatmaktadır. Uluslararası muadillerine rağmen, Türkiye’deki sayıları çok az olan Yehova Şahitleri için bile zorunlu askerlik konusunda bir istisnayı uygulamaya sokmayan Türkiye’de vicdani ret olgusuna karşı gösterilen uzlaşmaz yaklaşım konuyu içinden çıkılması oldukça güç bir hale getirmektedir.

3.2.10 Türkiye Kamuoyunda Vicdani Ret

Türkiye kamuoyunun gündeminde vicdani ret tartışmasının yoğunlaştığı belli başlı zamanlar AB entegrasyonu tartışmaları, AİHM’nin Ülke kararı, tanınmış bazı yazar ve sanatçılar hakkında açılan davalar ve Kürt siyasetinin konuya ilişkin girişim ve demeçlerinin görüldüğü dönemlerdir. Bu dönemlerin genellikle vicdani retçilerden birinin göz altına alındığı günlerle çakıştığı söylenebilir.

Konunun tartışılabilirliğinin artmasına ilk büyük katkı Ülke’den gelmiştir. Ülke, vicdani retçi olması sebebiyle yaşadıklarını uluslararası hukuk zeminine taşıyarak, “Savaş Karşıtları Derneği” üyesi bir Türkiye vatandaşı olarak 22 Ocak 1997’de eski Avrupa İnsan Hakları Komisyonu’na bireysel olarak başvurmuş ve Türkiye hakkında suç duyurusunda bulunmuştur. Dosya daha sonra ilgili mevzuat gereğince AİHM’e devredilmiş ve yargılama bu makam tarafından sürdürülmüştür.⁶²¹

Dava sürerken, Türkiye’de AB entegrasyonu çerçevesinde yapılan yasal düzenlemeler ve Ülke’nin AİHM’ye yaptığı başvuru, vicdani reddin gündemde zaman zaman yer bularak tartışılmasına sebep olmuştur. Tartışmaların özellikle Avrupalı bürokratik organların Türkiye hakkında yayınladıkları kararlardan ve yargılanan vicdani retçilerle ilgili verilen mahkûmiyet kararlarından sonra yoğunlaştığını görmekteyiz.

⁶²⁰ Evin Göktan, “İnancı Gereği Silah Almayan Askere Ceza”, **Yeni Şafak**, 11.09.2006.

⁶²¹ Kevin Boyle, “Uluslararası Hukukta Vicdani Red ve Osman Murat Ülke Davası”, **Çarklardaki Kum...**, 275-277.

Tartışmalar sürerken Türkiye medyasında vicdani reddi savunan ve savaş karşıtı tonları olduğunu gördüğümüz çeşitli açıklamalar yapılmaya başlamış bu açıklamalardan Perihan Mağden ve Bülent Ersoy tarafından yapılanlar ise kamuoyunun gündemini uzun süre meşgul etmiştir. Gerek savaş karşıtlığı gerekse de vicdani ret hakkında daha önce görülmemiş düzey ve yoğunlukta yaşanan bu tartışmaların Türkiye için önemli dönüm noktaları olduğu değerlendirilebilir.

3.2.10.1 Türkiye Vicdani Reddi Tartışıyor: “Vicdani ret bir realitedir”

Vicdani redde ilişkin ilk ciddi tartışma, 2004 Mayıs’ında Avrupa Konseyi’nin, aralarında Türkiye’nin de bulunduğu ülkelerden, zorunlu askerlik yapmak istemeyenlere vicdani ret hakkını tanımamasını istediği bir rapor yayınlamasıyla açılmıştır. Avrupa Konseyi eş raportörleri Mandy Delvaux ve Luc Van den Brande tarafından hazırlanan raporun 80. maddesinde Türkiye’den talep edilen vicdani ret düzenlemesi şöyle dile getirilmiştir;

“Eş raportörler Türk makamlarının yakın gelecekte vicdani retçiliğe müsaade etmeleri ve Avrupa ülkelerinin çoğunda olduğu gibi alternatif bir sivil hizmet koymaları gerektiğini düşünürler. Avrupa Konseyi’nin 30 yıldan beri gündeminde olan bir konu bu. Öbür ülkelerde olduğu gibi Türkiye’nin de Asamble’nin bu kararını uygulamasını bekliyoruz.”⁶²²

Yayınlanan bu raporla ilgili olarak Türkiye hükümeti, öneriyi değerlendirerek Avrupa Konseyi’ne gönderdiği yanıtında; ‘Vicdani ret hakkının’ tüm Avrupa ülkelerinde olmadığı saptamasını yaparak, ‘Henüz üzerinde düşünülecek bir konu olmadığı’ görüşünü vurgulamıştır.⁶²³

Bu raporun açıklanmasından çok kısa bir süre sonra Anakara’ya gelen İngiltere Başbakanı Tony Blair de ülkesinin Türkiye’ye AB üyeliği konusunda verdiği açık desteğin daha güçlü hale gelmesi için vicdani redde alternatif sivil hizmet hakkının tanınması gerektiğini dile getirmiş ancak bu öneri de Türkiye tarafından stratejik konumu gerekçe gösterilerek geri çevrilmiştir.⁶²⁴

Yapılan önerilere Türkiye’nin verdiği karşılıklar, Türkiye’nin konuya ilişkin tavizsiz tutumunu gösterir niteliktedir. Türkiye’nin ulusal güvenlik söyleminde önemli bir yer tutan jeopolitik konumunun elverişsizliği tezi konu vicdani ret olduğunda da yine

⁶²² Fatih Ertürk, “AB Vicdani Ret İstedi”, **Sabah**, 19.05.2004.

⁶²³ Şehriban Oğhan, “Vicdani Reddi Tanıyın”, **Hürriyet**, 19.05.2004.

⁶²⁴ Uğur Ergan, “O da ‘Vicdani Reddi’ Önerdi”, **Hürriyet**, 21.05.2004.

kendisini göstermiş ve Avrupa standartlarında bir düzenleme yapmamak için bir direnç noktası oluşturmuştur.

Yapılan öneriler Türkiye basınında da yankı bulmuş ve Hürriyet gazetesinden Hadi Uluengin pasiflik konumunu küçümseyen bir yazı kaleme alarak vicdani ret hakkını kesinkes savunduğunu ancak örneğin askeri hizmet süresi bir yıl ise alternatif sivil hizmet süresinin iki yıl olması gerektiğini ve bu görevi kabul eden kişinin de “timarhanede kubur temizleyiciliği yapmaya razı gelmesi” gerektiğini yazmıştır.⁶²⁵

Uluengin’in yazısından bir kaç ay sonra yine Hürriyet gazetesinden Yalçın Doğan vicdani retle ilgili bir yazı yazmış ve sağduyulu bir yaklaşımla AB entegrasyonu çerçevesinde Türkiye’nin yüzleşmesi gereken gerçeklerden biri olarak, “Türkiye’de devlet kutsal bir unsurken, Avrupa’da kutsal olan unsur insandır ve devlet onun özgürlüklerini genişletmek, varolan özgürlüklerine saygı göstermek ve onun refahını sağlamakla yükümlüdür” diyerek vicdani ret hakkını bu bireysel özgürlükler kapsamında okuyucusuna sunmuştur.⁶²⁶

Bu dönemde sıklıkla gündeme gelen AB üyeliği taraftarlığı ve karşıtlığı vicdani ret konusu üzerinden de tarafların pozisyonlarını belirlemesine ve AB dayatmasıyla gerçekleşen “demokratikleşmeye” karşı “ulusal değerlere sahip çıkma” refleksi arasındaki çatışmada kendisini göstermeye başlamıştır.

Bu tartışmalara katılan Anayasa Mahkemesi Raportörü Osman Can yüksek yargı mensuplarının arasında vicdani retle ilgili en çarpıcı çıkışı yapan kişi olarak göze çarpmaktadır. Can konuya ilişkin olarak Radikal 2’de yayınlanan makalesinde şunları söylemiştir;

“Vicdani ret bir realitedir.

[...]

Vicdani ret, vicdani bir kanaatin ifadesidir. Çağdaş hukuk düzenleri, vicdani kanaatleri, "rasyonel, tutarlı, doğru, ahlâklık, güzel, makul ya da estetik" olup olmadıklarına bakmaksızın korur. Korunan değer, hukukun meşruiyet kaynağı olan bireyin subjektif tercihine saygıdır, yani bireyin toplumsal, tarihsel, siyasal, dinsel ve benzeri gerçeklikler karşısında takındığı tutuma, onlara yüklediği anlama saygıdır. Hukuk düzeni bireylerin vicdani kanaatlerini güvence altına alırken, onların subjektif görüşlerini paylaşmak zorunda değildir. Yapılan, vicdani tercihe saygıdır, yoksa vicdani tercihi onaylama değildir. Vicdani reddin kabul edildiği ülkeler, gerçekte askerliğin bir öldürme sanatı olduğunu kabul etmezler, ancak bu kanaate sahip bireylerin tercihine saygıyı hukuksal bir değer olarak kabul ederler. Bu çerçevede bir ülkede vicdani ret hakkının tanınmasının savunulması da, gerçekte vicdani retçilerin argümanını paylaşma anlamına gelmez.

⁶²⁵ Hadi Uluengin, “Vicdani Ret”, **Hürriyet**, 26.05.2004.

⁶²⁶ Yalçın Doğan, “Ben Askere Gitmem Derse...”, **Hürriyet**, 09.10.2004.

[...]

Bu saptamalar ışığında vicdani kanaat nedeniyle askerlik hizmeti yapmaktan kaçınmanın somut olarak öngörülmüş bir Anayasal hak olmasa bile, yasa koyucu tarafından tanınması gereken bir hak olduğu ortaya çıkıyor. Kuşkusuz bunun belirli bir denetim ve inceleme sürecine tabi tutulması gerekebilir. Çünkü günümüz ulus-devlet ve reel egemen uluslararası ilişkiler paradigması içinde silahlı kuvvetlerin işlevselliğinin korunması da gerekir.

Parası olanlara silahlı bir eğitim almaksızın askerlik hizmetini yerine getirmiş sayılma olanağı sunan yasa koyucunun, vicdani kanaat özgürlüğüne dayanan vicdani retçilere bu olanağı sunmamasının anayasal bir tercih olduğunu ileri sürmenin olanağı yoktur. Yurtdışında çalışanların iş güvencelerini ve diğer ekonomik çıkarlarını korumak amacıyla askerlik hizmetinden sarfınazar edilebilirken, mutlak bir anayasal güvence olan vicdani kanaatlerin askerlik yükümlülüğünün bir istisnası sayılamayacağını ileri sürmek Anayasa'nın normatif tercihlerine ters düşüyor.”⁶²⁷

Can'ın makalesinin yayınlanmasının ardından, Tarhan hakkında verilen 4 yıllık hapis cezası kararı Türkiye’de vicdani ret tartışmasını tekrardan canlandırmıştır. Tartışmaya katılan Cumhuriyet Başsavcısı Ömer Faruk Eminağaoğlu Radikal’de yayınlanan makalesinde şu ifadelerle yer vermiştir;

“[...] Vicdani retçilerin askerlik yerine başka bir hizmete tabi tutulmayı beklemeleri, halkı askerlikten soğutan bir faaliyet olarak değerlendirilemez. Askerlikten soğutmak suçu, genele yönelik bir faaliyet olmadıkça oluşmaz. Vicdani ret, vicdan özgürlüğü kapsamında kalmaktadır. Yükümlü olunan vatan hizmetini yapmamak suç olarak düzenlenebilirse de, vicdani retçilerin askerlik hizmetini yerine getirmekten kaçınmaları suç olmamalıdır. [...] Askeri Ceza Yasası'nın vicdani reddi benimsememesi, Anayasa'ya aykırıdır. [...] Tanınmasına anayasal yönden engel bulunmayan ve bu durum kaçamaklı da olsa Anayasa'da ifade edilen vicdani ret, Askeri Ceza Yasası'nda adeta yasaklanmaktadır. Vicdani ret, vicdan özgürlüğü kapsamında değerlendirilmelidir. Vicdan özgürlüğünün de Anayasada sınırları gösterilmediğinden Askeri Ceza Yasası'yla getirilen sınırlama Anayasa'ya aykırıdır.”⁶²⁸

Her iki üst düzey hukukçunun da yazılarından anlaşılabacağı gibi Türkiye’de vicdani reddin yasal olarak tanınmasının ve bu yönde düzenlemeye gitmenin önünde herhangi bir engel bulunmamaktadır. Vicdani ret hakkının tanınması ve alternatif sivil hizmet düzenlemesinin yapılması ulusal güvenlikte herhangi bir sıkıntıya yol açmayacağı gibi paralı askerliğe dönem dönem de olsa imkân tanıyan yasalar bu yöndeki düzenlemeleri yapmak yoluyla parası olmayanlar için de görece bir eşitliği sağlamış olacaktır. Ancak tüm bu tartışmalar Ülke’nin AİHM’ye yaptığı başvuruyla ilgili kararın açıklanmasıyla birlikte boyut değiştirecek ve ülke gündemine oturacaktır.

3.2.10.2 AİHM’nin Ülke v. Türkiye Kararı: “Sivil Ölüm”

Türkiye’de vicdani ret üzerine tüm bu tartışmalar sürerken, Ülke’nin AİHM’ye yaptığı başvurusundan neredeyse 10 yıl sonra 5 Ocak 2006 tarihinde mahkeme esasa

⁶²⁷ Osman Can, “Vicdani Ret, Anayasal Bir Hak mı?”, **Radikal** 2, 10.07.2005.

⁶²⁸ Ömer Faruk Eminağaoğlu, “Özgürlük ve Vatan Hizmeti”, **Radikal**, 22.08.2005.

ilişkin kararını açıklamış ve tarafların itiraz etmemesi üzerine 24 Nisan 2006 tarihinde *Ülke v. Türkiye*⁶²⁹ kararını kesinleştirmiştir.

Önceki bölümlerde detaylarıyla anlatılan Ülke'nin tutukluluk ve yargılama sürecinin karar metnine yansıyan şekilde kısa bir özetini yapmak gerekirse; başvuruya konu olayda, Ülke pasifist olduğu için askere gitmeyi reddetmiştir. Bu sebeple de TCK'nın "güveni kötüye kullanmaya" ilişkin 155. maddesi ve Askeri Ceza Kanununun 58. maddelerini ihlal ettiği gerekçesiyle 6 ay hapse mahkûm edilmiştir. Daha sonra 1996 yılında, gönderildiği Bilecik Jandarma Komutanlığında askeri üniforma giymeyi reddetmesi sebebiyle, Askeri Ceza Kanununun 87. maddesi gereğince tutuklanmış ve cezaevine kapatılmıştır. Burada da cezaevi üniforması giymeyi reddettiği için kendisine yaptırım uygulanmıştır. Bundan sonra da Ülke tekrar tekrar birliğine gönderilmiş ve aynı sebeplerle (emre itaatsizlikte ısrar) hüküm giyerek cezaevine gönderilmiştir. Toplamda 701 gün cezaevinde kalan Ülke, yalnızca vicdani kanaati sebebiyle hiç bir toplu veya siyasi faaliyette yer alamadığını, bir resmi adresi bile olmadığını hatta resmi evlilik yapmasının ya da çocuğunu tanımasının dahi bu koşullarda mümkün olmadığını belirtmektedir.⁶³⁰

Ülke yaptığı başvuruda, Madde 3 kapsamındaki "işkence yasağı", Madde 5 kapsamındaki "özgürlük ve güvenlik hakkı", Madde 8 kapsamındaki "özel yaşam ve aile yaşamına saygı" ve Madde 9 kapsamındaki "düşünce, vicdan ve din özgürlüğü" haklarının ihlal edildiğini ileri sürmüştür.⁶³¹ Bunun karşılığında Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ise "vicdani ret hakkının" Sözleşme'nin 9. maddesi kapsamında yer almadığını ve devletin kişilere bu hakkı tanımakla yükümlü olmadığını, böyle bir durumda başvurucuya ceza verilmemesi halinde askere alma sisteminin "alt üst olacağını" ve dolayısıyla ortada bir ihlal bulunmadığını ileri sürmüştür.⁶³²

Söz konusu olayda Mahkeme oybirliği ile "işkence yasağını" düzenleyen 3. maddenin ihlal edilmiş olduğuna karar vermiş, ihlal edildiği iddia edilen diğer maddelerin ise ayrıca incelenmesine gerek olmadığına karar vermiştir. Mahkeme, kararında bazı önemli noktaların altını çizerek içtihat oluşturacak ifadelere yer vermiştir:

⁶²⁹ Ülke v. Türkiye, 39437/98, 24 Ocak 2006.

⁶³⁰ Ülke v. Türkiye, prg.11-41.

⁶³¹ Ülke v. Türkiye, prg.48.

⁶³² Ülke v. Türkiye, prg.50.

“Başvurucu zorunlu askerlik hizmetini yapmayı reddettiği müddetçe, ömrünün sonuna kadar hapsedilme tehlikesiyle karşı karşıyadır. Bu noktada, Türk Hukuku’nda, vicdani ya da dini motiflerden ötürü askeri üniformayı giymeyi reddeden birisi için özel bir ceza öngörülmediği de not edilmelidir. Meseleye uygulanan hükümlerin askeri ceza kanununun genel olarak hiyerarşik üstlerin emirlerine itaatsizliği cezalandıran hükümler olduğu görülmektedir. Bu hukuksal çerçevenin, zorunlu askerlik hizmetinin vicdani reddin kaynaklanan nedenlerle yapılmak istenmediği durumları yeteri kadar düzenlemediği açıktır. (...) Mevcut davada, başvurucuya karşı yürütülen cezai kovuşturmaların çokluğu ve bundan kaynaklanan cezai mahkûmiyetlerin kümülatif etkisi, kovuşturmaların ya da hapis cezalarının birbiri ardına gelişleri ve bunların başvurucunun bütün yaşamı boyunca kovuşturmaya uğratılma olasılığıyla birleşmesi, askerlik hizmetinin yerine getirilmesini güvence altına alma amacıyla orantısız bulunmaktadır. Bütün bunlar, daha çok, başvurucunun zihinsel kişiliğinin bastırılması; başvurucuda, aşağılamaya, alçaltmaya ve direnç ve iradesini kırmaya dönük bir sıkıntı, korku ve kırılganlık duyguları doğrulmasını amaçlamaktadır. Başvurucunun zorlandığı (...) kaçaklık durumu ve hatta ‘sivil ölüm’(morte civile), demokratik bir toplumda söz konusu olabilecek bir bastırma rejimiyle uyum içerisinde değildir. Bu şartlar altında, [Mahkememiz] başvurucunun uğratıldığı muamelenin, bir bütün olarak dikkate alındığında ve bu muamelenin ağırlık ve tekrarlılık nitelikleri göz önünde bulundurulduğunda, başvurucuda, bir ceza mahkûmiyetine ya da hapsedilemeye içkin küçük düşürücülüğün alışılmış derecesini aşan ağır acılar doğurduğunu kabul etmektedir.”⁶³³

Söz konusu olayda Mahkeme, başvurucunun 8 kez hapis cezası ile cezalandırılmış olduğunu ve dahası askeri hizmette yer almayı reddettiği sürece hayatının geri kalan kısmını cezaevine gönderilme riski altında yaşayacağını özellikle vurgulamıştır.⁶³⁴ Bu şekilde başvurucunun entelektüel kişiliğinin baskı altına alındığı, kişiye korku duygusunun telkin edildiği, aşağılandığı, direncinin ve iradesinin kırıldığı belirtilmiştir. Bu durumun hayat boyu devam ettiği de göz önüne alındığında başvurucunun “sivil ölüme” mahkûm edildiği ve bu durumun bir demokratik toplumdaki cezalandırma rejimine aykırı olduğu sonucuna varılmıştır.⁶³⁵ Kararda ayrıca, Türkiye’de vicdani sebeplere dayanarak askeri üniforma giymeyi reddetmeye ilişkin bir düzenleme bulunmadığı da belirtilerek, bu tür olaylarda uygulanabilecek elverişli yasal düzenlemeler bulunmadığından kişinin sürekli kovuşturma tehdidi altında olduğu belirtilmiştir.⁶³⁶

Bu karar Türkiye açısından son derece önemli bir gelişme olarak değerlendirilebilir. AİHM tarafından verilen karar, özellikle Türkiye’deki vicdani retçilerin karşı karşıya kaldıkları durumu “sivil ölüm” olarak nitelendirmesi bakımından büyük önem taşımaktadır. Ayrıca vicdani reddin kabulü halinde ‘askerlik sisteminin alt üst olması’ nedeniyle ülke savunmasının mümkün olmayacağı düşüncesinin dayanak

⁶³³ Ülke v. Türkiye, prg.60-64.

⁶³⁴ Ülke v. Türkiye, prg.60.

⁶³⁵ Ülke v. Türkiye, prg.62.

⁶³⁶ Ülke v. Türkiye, prg.61.

yoksun bir argüman olduğunu tespit etmiş olması bakımından da karar Türkiye resmi makamları açısından önemli bir yenilgi anlamına gelmektedir.

Bu önemli kararının açıklanmasından sonra vicdani ret Türkiye'nin gündeminde daha önce hiç olmadığı kadar görünür bir yer edinmiştir. Hemen tüm ulusal gazete ve yayın organları tarafından görülen haber Hürriyet gazetesinde "AİHM'den Türkiye'ye 11 bin Avro Askerlik Cezası"⁶³⁷, Star gazetesinde "AİHM'den Zorla Askerliğe Ceza"⁶³⁸, Zaman gazetesinde "AİHM, Türkiye'yi 'Askerlik Yapmak İstemeyen' Davalıya Kötü Muameleden Mahkûm Etti"⁶³⁹, Sabah gazetesinde "Türkiye'ye 'Vigdani Ret' Mahkumiyeti"⁶⁴⁰, Milliyet gazetesinde ise "Vigdani Retçi Endişeli"⁶⁴¹ başlıklarıyla verilmiştir.

Karara ilişkin devlet tepkisi, Milli Savunma Bakanlığı (MSB) tarafından yayınlanan bir açıklama ile dile getirilmiştir. MSB kararın "özel durum içeren kişisel bir karar olduğuna" vurgu yapmış ve Anayasa'nın 72'inci maddesine göre askerlik hizmetinin "her Türk erkeğinin görevi" olduğuna işaret edilerek, AİHM tarafından verilen kararın "askerlik hizmetinin kaldırılmasını içermediğini"⁶⁴² belirtmiştir. MSB'nin açıklamasında şu ifadeler yer verilmiştir:

"Askerlik hizmetinin nasıl ve ne şekilde yerine getirileceği kanunlar ile düzenlenmiştir. Söz konusu kanunlar gereği, her erkek Türk vatandaşı askerlik hizmetini yerine getirmekle yükümlüdür. AİHM tarafından Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 3. maddesinin ihlali nedeniyle söz konusu vatandaşımız hakkında verilen karar, özel durumu yansıtan kişisel bir karardır ve ülkemizde uygulanan zorunlu askerlik hizmetinin kaldırılmasını içermemektedir. Henüz kesinleşmemiş ve kişisel nitelik taşıyan kararın, askerlik sistemi ile ilişkilendirilerek, kamuoyunda yanlış algılamalara sebebiyet verecek şekilde takdim edilmesi doğru değildir. Bakanlığımız, Anayasaya uygun düzenlenmiş, askerlik sistemi ile ilgili kanun hükümleri kapsamında, askere alma işlemlerini yerine getirmeye devam etmektedir."⁶⁴³

Açıklamada da görüldüğü gibi devlet, kararın kamuoyu tarafından içtihat yaratacak ve ülkedeki askerlik sistemi üzerinde temel değişikliklere neden olacak bir karar olarak algılanmasının önüne geçmek istemiş ve AİHM'ye yapılan başvurunun bireysel niteliğini ön plana çıkartmıştır. Açıklama devletin konunun kamuoyu

⁶³⁷ "AİHM'den Türkiye'ye 11 bin Avro Askerlik Cezası", **Hürriyet**, 24.01.2006.

⁶³⁸ "AİHM'den Zorla Askerliğe Ceza", **Star**, 26.01.2006.

⁶³⁹ Emre Demir, "AİHM, Türkiye'yi 'Askerlik Yapmak İstemeyen' Davalıya Kötü Muameleden Mahkûm Etti", **Zaman**, 25.01.2006.

⁶⁴⁰ Özge Tatar, Belkıs Kılıçkaya, "Türkiye'ye 'Vigdani Ret' Mahkumiyeti", **Sabah**, 25.01.2006.

⁶⁴¹ "Vigdani Retçi Endişeli", **Milliyet**, 26.01.2006.

⁶⁴² "MSB: AİHM Kararı Özel Durum İçeriyor", **Hürriyet**, ANKA, 25.01.2006.

⁶⁴³ "Bakan: AİHM Kararı Kişisel", **Hürriyet**, 26.01.2006.

tarafından algılanmasına gösterilen hassasiyeti işaret etmesi bakımından da önemlidir.

MSB'nin bu açıklamasından sonra konuya ilişkin görüşlerini bildiren siyasilerden ana muhalefet partisi lideri ve CHP Genel Başkanı Deniz Baykal ise "Askerlik konusunda Türkiye'nin daha esnek davranabileceği bir tablonun bir an önce ortaya çıkmasını arzuladıklarını"⁶⁴⁴ belirterek şöyle demiştir;

"Öyle anlaşıyor ki bu konu Türkiye'nin önüne de yavaş yavaş getirilecektir. Türkiye'de askerlik vatandaşlık anlayışının temelinde yatan, beraber yaşamın, toplumsal barış ve huzurun güvence altına alınmasının temel gereğidir. O nedenle çok özel bir önemi vardır. Bu konuda çok sağlam tarihi bir geleneğimiz vardır. Ve maalesef askerlik görevini etkin şekilde düzenleme ihtiyacı devam etmektedir. Keşke askerlik konusunda Türkiye'nin daha esnek davranabileceği bir tablo bir an önce ortaya çıksa ve vatandaşlarımızın askerlik görevlerini başka tür kamu sorumlulukları ile kamu çalışmaları ile karşılayabilecekleri düzenlemeler, ortamlar şekillendirilebilse. Henüz belki tam bu noktaya gelmediğimiz söylenebilir. Bütün bunları dikkatle izlememiz lazım. Tabii ki dikkate almamız gereken insani bir konu. Türkiye'de gerçek öneminin ötesinde bir istismar konusu haline dönüştürmeye karşı çok dikkatli davranmak gerekir diye düşünüyorum."⁶⁴⁵

Baykal'ın açıklamalarında göze çarpan vicdani ret meselesinin Türkiye'nin önüne bir engel olarak getirilmeye başlanacağı ve aslında tüm toplumsal önemine karşın koşulların imkân vermesi durumunda askerlik konusunda alternatif sivil hizmet gibi değişikliklerin yapılmasını arzuladıkları, ancak Türkiye'nin mevcut koşulları altında böyle bir şeyi gerçekleştirmenin henüz mümkün olmadığıdır. Görülüyor ki, vicdani ret hakkının tanınması konusunda hükümet ve muhalefet tam bir görüş birliği içindedir ve bu görüş birliğine göre böyle bir düzenleme yapmak için Türkiye'nin koşulları hiç de uygun değildir.

İktidarı ve muhalefetiyle birlikte konuya bu perspektiften bakan Türkiye'ye belki de en anlamlı destek AİHM'nin söz konusu kararı alan 7 yargıcından biri olan Rıza Türmen'den gelmiştir. Türmen alınan kararın zorunlu askerliği tartışmaya açan bir karar olmadığını belirterek şöyle devam etmiştir;

"Ülke davayı, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 9'uncu maddesinin ihlal edildiği, yani düşünce, inanç ve bilinç özgürlüğüne saygı gösterilmediği gerekçesiyle açmıştır, ancak mahkeme davayı AİHS'nin 3'üncü maddesinin ihlali olarak değerlendirmiştir. 3'üncü madde 'gayriinsani muameleyi yasaklıyor.' Yani AİHM, Türkiye'yi zorunlu askerlik uygulamasını değil, askerliği reddeden Ülke'nin hapis cezasına mahkûm edilmesini, onurunun kırılmasını ve yaşam koşullarının tamamen değişmesini dikkate alarak 'kötü muamele'den mahkûm etmiştir. Dolayısıyla askerlik yapmak istemeyenler için bu karar emsal teşkil etmez. Bu davada karar Ülke'nin yaşadıklarından verildi. Aynı şekilde askerlik hizmetini reddedip, cezaevinde yatıp, Ülke gibi bu koşulları yaşamış ve hayatı böylesine değişmiş ya da değiştirmeyi göze alabilenler için bir emsal olabilir. Ben askerlik yapmak istemiyorum

⁶⁴⁴ "Baykal: Askerlikte Bir An Önce Daha Esnek Tablo Arzuluyoruz", **Sabah**, 27.01.2006.

⁶⁴⁵ "Baykal: Bu İktidarın Ar Damarı Çatladı", **Hürriyet**, AA, 26.01.2006.

diyerek, bu karar emsal gösterilemez. Bazı ülkelerde alternatif askerlik hizmeti bulunmaktadır, Türkiye’de de caydırıcı olması için askerlikten çok daha ağır ‘sosyal hizmetler’ öngörülebilir.”⁶⁴⁶

Türkiye’nin söylemiyle belli bir paralellik içeren bu görüş AİHM’nin Ülke’nin uğradığı kötü muameleye seyirci kalmamakla birlikte belli siyasi hassasiyetleri de gözetenek karar verdiğini gösterir niteliktedir. Karar, vicdani ret açıklamasının Sözleşme tarafından doğrudan korunmasıyla ilgili çok önemli bir karar olsa da Mahkeme’nin *Ülke v. Türkiye* kararında Madde 9’un ayrıca incelenmemiş olması eleştiriye açıktır. Belli olan bir şey varsa o da olayda kişinin söz konusu yaptırımlara uğramasının sebebi pasifist olması ve vicdani kanaatlerini açığa vurmasıdır. Dolayısıyla mahkûmiyetin sebebinin 9. Madde ile ilişkilendirilmesini beklemek gerekirdi. Her ne kadar karar incelendiğinde yerinde bir karar olarak değerlendirilebilirse de, 9. Madde kapsamında bir inceleme yapılmamış olması vicdani ret hakkının siyasi boyutu nedeniyle Mahkeme’nin konuya ilişkin siyasi dengeler üzerinde sarsıcı etkisi olabilecek bir karar vermekten çekindiğini de düşündürmektedir. Dahası verilmiş olan kararın bağlayıcılığını tartışmaya açan yetkililer, tartışmayı Türkiye’nin altında imzası olan uluslararası anlaşmaların geçerliliğini sorgulamaya vardırarak tartışmayı başka bir boyuta taşımışlardır.

Bu yönde görüşlerini açıklayan TBMM Başkanı Bülent Arınç şu ifadeleri kullanmıştır;

“AİHM bir mahkemedir, kararları tartışılabilir. Uymak zorunda olanlar uyabilir, uymak zorunda olmayanlar uymaz. Bunlar mutlak doğrular değildir. AİHM’e kişiler kendi özel durumuyla ilgili başvuruda bulunur, dosyada ne varsa hâkim ona göre karar verir, AİHM kararlarını irdelerken ‘mutlak doğrudur’ veya ‘mutlak yanlıştır’ şeklinde bakmak yerine bunu kendi gözlemleri, iç hukuku ve hukuk bilgisine göre değerlendirilmesi gerekir. Vicdani ret konusu Türkiye’nin gündemine yeni girmiştir. Bizde anayasamızda vatan hizmeti olarak gösterilen konunun kanunla düzenleneceği öngörülmüştür. Burada bir kişi gitmiş ve kendi açısından davayı kazanmış. Diyebilir misiniz ki ‘bu bağlayıcı bir karardır. Bütün Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti’nin bu konuda Anayasa değişikliği yapması gerekir, mecburi askerlik hizmetinin ortadan kaldırılması gerekir?’ Ben herkesi samimiyet testine davet ediyorum. [...] Milli Savunma Bakanı açıklama yapıyor, ‘davayı açan kişiyle bağlı bir karardır, genel, bizi, Anayasa’yı bağlayıcı bir karar değildir.’ Ben de Leyla Şahin için konuşurken aynı şeyi demiştim. Burada dürüst olmalıyız, çifte standart taşımamalıyız. Apo için verilen kararı yuhalayan, Leyla Şahin için verilen kararı alkışlayan, vicdani retle ilgili kararı yuhalayan, yarın neyi alkışlayacağını bilmediğimiz böyle zikzaklar çizerek bir yere varamayız.”⁶⁴⁷

AİHM kararlarının bağlayıcılığını sorgulayan bir tepki de Askeri Yargıtay Daireler Kurulu’ndan gelmiştir. Kurul, vicdani reddi hak olarak kabul etmenin kendi takdirlerinde olduğunu belirterek AİHM’nin son kararının bağlayıcı olmadığını

⁶⁴⁶ Belkıs Kılıçkaya, “‘Vicdani Ret’ Değil ‘Vicdansız Ceza’ Kararı”, **Sabah**, 26.01.2006.

⁶⁴⁷ “Arınç: Başörtüsü Gibi Vicdani Ret Kararı da Türkiye’yi Bağlamaz”, **Zaman**, 27.01.2006.

vurgulamıştır.⁶⁴⁸ Kurulun yaptığı bu açıklamayı eleştiren Prof. Dr. İbrahim Kaboğlu ise karşıt görüşünü dile getirerek “AİHM kararları bağlayıcı olmasa 1999’da Türkiye’nin Anayasası AİHM kararları doğrultusunda değiştirilmez, DGM’leri düzenleyen 143. maddesinin öngördüğü asker üye DGM’den çıkarılmaz, milyarlarca dolar tazminat ödenmezdi” demiştir.⁶⁴⁹ Kaboğlu’nun açıklamasından anlaşılacağı gibi, Türkiye imza attığı uluslararası anlaşmalar sebebiyle AİHM kararlarını tanımış ve burada alınan kararlar üzerine hem mahkûm olduğu cezaları ödemiş hem de kararlarla uyumlu yasal düzenlemeler yapmak yoluna gitmiştir.

Ancak, Arınç kanadından gelen siyasi yorumun da mevcut durumu tespit etmek bakımından haklılığını teslim etmek gerekir. Gerçekten de Türkiye kamuoyunda AİHM kararları evrensel hukuk ilkeleri ve mahkemenin itibarı göz ardı edilerek resmi görüşle çelişen herhangi bir karar verilmesi durumunda kıyasıya eleştirilmiş ve mahkeme siyasi karar vermekle itham edilmiştir. Rusya’dan sonra hakkında en çok şikâyet başvurusu yapılan ülke olan Türkiye, bir yandan kamuoyu nezdinde AİHM kararlarının meşruiyetini tartışmaya açarken diğer yandan bu kararların gereğini yapmaka devam etmektedir.

Görüşüne başvurulmuş bir başka hukukçu Prof. Dr. Hikmet Sami Türk ise şöyle demiştir;

“Düşünce, din veya vicdani sebeplerle, askerlik görevini yapmak istemeyenler, İtalya veya Almanya’da olduğu gibi, silahlı hizmet dışında kalan kamu hizmetlerinde görevlendirilebilirler. Mevcut Anayasamız, bu yönde yapılacak bir düzenlemeye de zaten imkân tanıyor.”⁶⁵⁰

Karara ilişkin resmi bir açıklama yapmayan Genelkurmay Başkanlığı’nın görüşünü Hürriyet gazetesinde çıkan şu haber ile takip edebiliriz;

“Genelkurmay Başkanlığı, AİHM kararı konusunda dün de sessiz kaldı. Ancak üst düzey bir askeri yetkili, gerekçenin kendilerine ulaşmadığını, ciddi bir konuyu şu aşamada değerlendirmeyeceklerini bildirdi. Türkiye’nin koşullarının farklı olduğu, Türkiye’deki “Ordu-millet içiçeliğinin” de, dünyada bir başka örneğinin olmadığını anımsatan bu yetkili, “Konu salt askeri bir konu değil siyasi boyutları da var. Bu nedenle, hükümetin yaklaşımı da görüldükten sonra Genelkurmay’dan görüş sorulur. Bu aşamada, beklemek ve izlemekle yetiniyoruz” dedi.”⁶⁵¹

Genelkurmay Başkanlığı’nın konuya ilişkin girişimiyle ilgili ilk haber ise 2006 Mart’ında Sabah gazetesinde yayınlanan şu satırlarla duyurulmuştur;

⁶⁴⁸ Ersan Atar, “Askeri Yargıtay ‘Vicdani Ret’te AİHM’ye Rest Çekti”, **Sabah**, 02.05.2006.

⁶⁴⁹ Belma Akçura, “Kaboğlu: AİHM Bağlayıcı”, **Milliyet**, 03.05.2006.

⁶⁵⁰ Ersin Bal, “Hukukçulardan Vicdani Ret Desteği”, **Akşam**, 26.01.2006.

⁶⁵¹ “Bakan: AİHM Kararı Kişisel”, **Hürriyet**, 26.01.2006.

“AİHM’nin bu kararı üzerine, istismara neden olacağı, Ülke’yle aynı durumdaki pek çok kişinin Türkiye’yi tazminata mahkum ettirebileceği endişesi taşıyan Genelkurmay Başkanlığı, vicdani retçiler konusunda özel bir çalışma yapma kararı aldı. Genelkurmay Adli Müşavirliği, tüm askeri mahkemelere yazdığı yazıda, son yıllarda Yehova Şahitliği ve vicdani retçiler ile ilgili olarak yapılan başvuruların listesini istedi. Yazıda ayrıca, bu kişiler hakkında yapılan işlemlerin ve mahkemelerin verdiği kararların da bildirilmesi talep edildi. Alınan bilgiye göre, ‘Askeri Ceza Yasası’nda yeni bir düzenleme yapılacak, ‘inanç ve düşüncelerin askerlik hizmetini yapmaya engel olmadığı, bu durumun mazeret kabul edilemeyeceği’ açıkça ifade edilecek. Böylece, vicdani retçilerin AİHM’ye dava açmasının öne kesilecek.”⁶⁵²

Hükümetin ise vicdani retle ilgili attığı ilk somut adım yurtdışında olduğu için askerlik yapmayan ya da zorunlu askerlik yapmak istemeyen vicdani retçilerin vatandaşlıktan çıkarılmasını öngören Vatandaşlık Kanunu’nda yaptığı değişikliktir. Yapılan değişiklikle devlet ‘vicdani ret’i resmen tanımasa da ‘askerlik yapmamış olmayı’, vatandaşlıktan çıkarma sebebi olmaktan çıkarmıştır.”⁶⁵³

Bu düzenlemenin yapılmasından iki gün sonra Milli Savunma Bakanı Vecdi Gönül, askerliğini yapmayan T.C. vatandaşlarının ‘vatandaşlıktan çıkarılması’yla ilgili olarak AİHM kararının ardından bir düzenleme yapmaya çalıştıklarını söylemiş ve şöyle devam etmiştir;

“Kamu görevi de başka bir müeyyide de olabilir. Bir şekilde müeyyilendirme gerekecektir. Çünkü askerliğini yapanların yanında yapmayanların eşit olarak mütalaa edilmesi mümkün değil. Çalışmaya devam ediyoruz.”⁶⁵⁴

Bu düzenlemenin vicdani retçilerle ilgili olarak değerlendirilip değerlendirilemeyeceğine ilişkin soruyla ilgili olarak ise, “Vicdani retçilerle ilgili bir açıklama yapmadım. Bakanlar Kurulu’nda vicdani retçilerle ilgili imzaya açılmış herhangi bir kararname, kanun tasarısı yoktur.” demiştir.⁶⁵⁵

Gerek Genel Kurmay gerekse hükümet AİHM kararına ihtiyatlı yaklaşmış ve bireyselliğine vurgu yaparak yapısal bir değişikliğe sebep olmayacağını öne çıkartmaya çalışmış olsa da kısa süre içerisinde vicdani retçilerin yaşam ve yargılanma koşullarında “iyileştirmeye” gitmiştir. Böylesi bir yolun izlenmesi kamuoyunu fazlasıyla meşgul eden vicdani ret meselesinin vicdani retçilerin mağduriyetlerinin hafifletilmesiyle gündemden düşürülmesi çabası olarak yorumlanabilir. Ancak süregelen tartışmanın yarattığı farkındalığın etkilerini silmenin

⁶⁵² Sibel Hürtaş, “Genel Kurmay’dan Vicdani Ret Atağı”, **Sabah**, 13.03.2006.

⁶⁵³ Bülent Aydemir, “Vicdani Retçilere Umut Işığı”, **Sabah**, 14.03.2006.

⁶⁵⁴ “Vicdani Retçiler İçin Çözüm Aranıyor”, **NTVMSNBC**, 15.03.2006,

<http://arsiv.ntvmsnbc.com/news/365132.asp>

⁶⁵⁵ Askerlik Yapanla Yapmayan Bir Tutulamaz”, **Radikal**, 15.03.2006.

bu kadar kolay olmayacağı kısa süre içinde ortaya çıkacak, Radikal gazetesi yazarı Perihan Mağden bir vicdani ret yazısı yazacak ve vicdani ret gündemdeki yerini muhafaza etmeye devam edecekti.

3.2.10.3 Perihan Mağden Vicdani Reddi Savunuyor: “Ben Diyorum ki, Hayır Kardeşim Her Türk Asker Doğmaz!”

Perihan Mağden hakkında “basın yoluyla halkı askerlikten soğutmak” suçlamasıyla dava açılmasına neden olan ve Yeni Aktüel dergisinde yayınlanan “Vicdani Ret Bir İnsan Hakkıdır!” başlıklı yazısında şöyle demiştir;

“Ben diyorum ki, hayır kardeşim Her Türk Asker Doğmaz! Her Türk asker doğmak, askerlik yapmak, asker ölmek, askerde ölebilmek mecburiyetinde değildir. Nasıl her Türk nükleer fizikçi, baraj mühendisi, balet, narenciye üreticisi, son ütücü olarak doğmuyorsa, doğmayacaksa, doğmaması tercih nedeniyse her Türk, asker de doğamaz. Doğmayacaktır. Doğmaması gerekir.

[...]

1.Askerlik süresi şu kısaltılmış haliyle bile, ziyadesiyle uzun değil midir?
2.Ordumuzun bu kadar çok sayıdaki kişiyi askere almaya çalışması hakiki bir zaruret midir?
3.Bu denli çok para harcayabilen ve hatta elemanlarının kaynaklarıyla OYAK gibi bir ekonomi devini yaratıklandırabilen Yüce Ordumuz, “Türkiye'nin içinde bulunduğu ÖZEL koşullar” teranesinin artık az biraz eski etkisinde ve inandırıcılığında olmadığını, bilmem kabule yanaşabilecek midir?

[...]

Askeriyemiz için “Bedelli Askerlik” söz konusu olduğunda içleri kan ağlayarak da olsa gözardı edilebilen “eşitlik” ilkesi bu denli mühim ise; hem hakikaten Türk Ordusu'nun profesyonelleşmesi, modernleşmesi konusunda ciddi adımlar atılsın, askerlik süresi yeniden kısaltılsın, hem de VİCDANİ RED bir insan hakkı olarak tanınsın. Zira ben bir kız çocuğu annesi olarak böyle bir dertten “sıyırmış” olabilirim; ama bir oğlum olsaydı ve vicdani nedenlerle eline silah almayı reddetseydi hem sonuna kadar onun (ve gerekirse mücadelesinin) yanında olurum, hem de diyelim öğretmenlik yaparak/koro çalıştırarak/ambulans sürerek/ağaç dikerek/kreşte çocuk bakarak/aşı yaparak/icabında yerleri silerek DE devletine “hizmet” edebilmesinin mümkün olduğu, ama bu görevlerin “eşit” ve hakiki ihtiyaçlar için dağıtılması ilkesiyle, pek de ala mümkün olduğu düşüncesi içinde olurum.”⁶⁵⁶

Yazdığı bu yazıdan sonra, İstanbul Cumhuriyet Başsavcılığı’nca hazırlanan iddianame ile Genelkurmay Adli Müşavirliği’nce Adalet Bakanlığı Ceza İşleri Genel Müdürlüğü’ne 4 Ocak 2006’da Mağden hakkında suç duyurusunda bulunulmuştur.⁶⁵⁷

Bu yazısı sebebiyle 3 yıla kadar hapsi istenen Mağden hakkındaki iddianamede şu ifadeler yer verilmiştir;⁶⁵⁸

⁶⁵⁶ Perihan Mağden, “Vicdani Ret Bir İnsan Hakkıdır!”, **Yeni Aktüel**, 26.12.2005.

⁶⁵⁷ Orhan Yurtsever, “Yazar Perihan Mağden’e Üç Yıla Kadar Hapis İstemiyle Dava”, **Sabah**, 07.04.2006.

⁶⁵⁸ “Mağden’e ‘Halkı Askerlikten Soğutma’dan 3 Yıl Hapis İstemi”, **Milliyet**, 06.04.2006.

“Ülkemizin de içinde bulunduğu coğrafi şartlar ile Avrupa Birliği’nin içinde bulunduğu coğrafi şartların ve sınırların ayrı ayrı göz önüne getirilip düşünüldüğünde ülkemiz açısından zorunlu askerliğin nedenli önemli olduğu açıkça ortaya çıkmaktadır. Kaldı ki günümüzde silah altına alınan kişilerin yeteneklerine göre bulundukları yerlerde özellikle Doğu ve Güneydoğu illerinde öğretmen-doktor olarak gerektiğinde diğer konularda yeteneklerinden faydalandığı bir gerçektir. Bu nedenle yazı metninde ifade özgürlüğünün kullanımından ziyade, askerlik hizmetinin yapılması ile ilgili halkı askerlikten soğutacak şekilde olduğu görülmüştür.”⁶⁵⁹

Açılan bu dava hem ulusal hem de uluslararası kamuoyunda büyük yankı yaratmıştır. İngiliz Avam Kamarası’nın açılan davayı protesto etmek için imzaya açtığı bir metninde şu ifadelere yer verilmiştir;

“Türk gazeteci Mağden hakkında TCK’nın 301. maddesi gereğince alınan tutuklama kararı Avam Kamarası’nı endişelendiriyor. Bu karar, vicdani nedenlerle askerlik yapmayı reddettiği için cezaevine konulan Mehmet Tarhan’ı destekleyen Mağden’in Aktüel dergisindeki yazısı nedeniyle alındı. Ordu bu suça mümkün olan en ağır ceza olan üç yıl hapis cezasını önerdi. Mağden’in, AB’ye girmek isteyen bir ülkede askerlik dışında daha insani seçenekler de sunulması gerektiğini anlatan yazısını destekliyoruz. İngiliz hükümetinin, Mağden ve Tarhan’ın durumunu Türk hükümetiyle acilen görüşmesi için hükümete çağrıda bulunuyoruz.”⁶⁶⁰

Aynı dönemde TCK’nın 301. maddesine dayanarak “Türklüğe hakaret” suçunu işlediği gerekçesiyle haklarında ard arda davalar açılan Hrant Dink, Murat Belge, Elif Şafak ve Orhan Pamuk’tan sonra son dava da Perihan Mağden’e açılmıştır. Haklarında davalar açılan bu kişilerden 2006’da Nobel Edebiyat Ödülü’nü de alan Orhan Pamuk İngiliz Guardian gazetesinde Mağden’i destekleyen bir yazı kaleme almıştır. Yazısında edebiyatın ve edebiyatçının önemine değinen Pamuk son olarak “Bundan 125 yıl önce, Tolstoy’un da ülkesinde vicdani retçilere destek çıktığını ve Rus Çarı’yla hiçbir derde girmediğini”⁶⁶¹ hatırlatmıştır. Pamuk’un vurgusuyla benzer bir ifadeyi gazetede köşesinde dile getiren Ali Bayramoğlu da “19. yüzyılın Rusya’sı kadar bile olamayacak mıyız biz?”⁶⁶² sorusunu sorduğu yazısıyla Mağden’e destek vermiştir. Mağden’e bir destek de gazetesi Radikal’den gelmiş ve genel yayın yönetmeni İsmet Berkan “Perihan’ın Yazısı Suçsa...”⁶⁶³ başlığı ile iki bölüm halinde Mağden’in Yeni Aktüel’de çıkan yazısını köşesinde aynen yayınlamıştır. Duruşmadan önce İngiltere’de yayınlanan The Independent gazetesi davayı “Pamuk davasındaki gibi Mağden’de sağır edici bir küresel gürültüyle desteklenmeli.

⁶⁵⁹ “Yazar Perihan Mağden Hakkında Dava Açıldı”, **Hürriyet**, AA, 06.04.2006.

⁶⁶⁰ “İngiliz Avam Kamarası’ndan Mağden ve Tarhan’a Destek”, **Milliyet**, 01.05.2006.

⁶⁶¹ “Orhan Pamuk’tan Mağden’e Destek”, **Sabah**, 23.06.2006.

⁶⁶² Ali Bayramoğlu, “Vicdani Retçiler, Antimilitarizm, Perihan Mağden ve Asker Türkler”, **Yeni Şafak**, 26.06.2006.

⁶⁶³ İsmet Berkan, “Perihan’ın yazısı Suçsa... (1)”, **Radikal**, 04.06.2006. ve İsmet Berkan, “Perihan’ın Yazısı Suçsa...(2)”, **Radikal**, 04.06.2006.

Mağden, Türkiye’deki yerleşik düzenin Avrupa insan hakları yasalarını reddettiğini gösteren davada, devlet gücüne karşı koyacak.”⁶⁶⁴ şeklinde yorumlamıştır.

Davayla ilgili ilk duruşma için İstanbul 2. Asliye Ceza Mahkemesi’ne gelen Mağden’i kapıda ellerinde Türk bayraklarıyla bekleyen Kuvay-ı Milliye Derneği ve Muharip Gaziler Derneği üyelerinden oluşan bir kalabalık karşılamıştır. Bu grup tarafından Mağden aleyhinde mahkeme girişinde, koridorlarında ve hatta duruşma salonunda ‘PKK cariyesi’, ‘Ya sev ya terket’ ve ‘vatan haini’ gibi sloganlar atılmış, küfür ve tehdit edilmiştir.⁶⁶⁵

Duruşmaya kendisine destek olmak için yanında gelen birçok gazeteci ve yazarla birlikte katılan Mağden mahkemede yaptığı savunmasında şunları söylemiştir;

“Vidani reddi savunmak benim hem hakkımdır, hem de işim gereği görev alanıma girmektedir. Ben düşüncenin suç olmaktan çıkarıldığı bir ülkede yaşamak istiyorum. Bana açılan ve hiçbir şekilde kastım olmayan bir iddiaya dayandırılan bu dava, yurdumuzda düşüncenin, düşünmenin, vidani kanaatleri belirtmenin suç olmaktan çıkarılmasına herhangi bir katkıda bulunacaksa bu çileyi de hakikaten sevgi ve sevinçle çekerim. Zira benim yurtseverlik tanımım, yurdunu hakikaten sevenlerin, en temel hak ve özgürlüklerin tanınması için elini taşın altına sokması gerekliliğine dayanıyor. Yargılanmama neden olan yazının yurtsever bir yazı olduğuna inanıyorum. Ve dramatik ama yürekten bir son olacak: Buyrun elim taşın altındadır.”⁶⁶⁶

Duruşma sonunda Mağden adliyenin arka kapısından polis gözetiminde çıkarılırken, protestocu grup şehitler anısına bir dakikalık saygı duruşunda bulunmuş ve İstiklal Marşı okuyarak basın açıklaması yaptıktan sonra dağılmıştır.⁶⁶⁷ Yapılan basın açıklamasında ise “gündeme vidani ret adı altında taşınan konunun asıl amacının orduyu zayıflatarak terör karşısındaki azmini kırmak, orduyu doğu ve güneydoğu bölgesinden tasfiye etmek olduğu” söylenmiştir.⁶⁶⁸ Protestocu kalabalık arasında ‘Danıştay Saldırısı’ adıyla bilinen olayla ilgili olarak gözaltına alınıp sonradan serbest bırakılan emekli Binbaşı Zekeriya Öztürk ve daha önce Orhan Pamuk, Hrant Dink ve Elif Şafak hakkında yaptığı suç duyurularıyla tanınana Büyük Hukukçular Birliği Başkanı Kemal Kerinçsiz’in de bulunması dikkat çekmiştir.⁶⁶⁹ Mağden’e destek olmak için onunla birlikte adliyeye gelen yazar Ayşe Kulin, duruşma günü adliyede yaşananlarla ilgili “Adliye koridorlarını dolduranlar, Perihan’ı ve

⁶⁶⁴ Perihan Mağden: Yargıda Yeni Sınav”, **Radikal**, 07.05.2006.

⁶⁶⁵ Demet Bilge Ergün, Timur Soykan, “Terör Estirdiler”, **Radikal**, 08.06.2006.

⁶⁶⁶ “Gazeteci Mağden’e Adliyede Protesto”, **Hürriyet**, AA, 07.06.2006.

⁶⁶⁷ “Mağden’e Vidani Ret Protestosu”, **Star**, 08.06.2006.

⁶⁶⁸ “Gazeteci Mağden’e Adliyede Protesto”, **Hürriyet**, AA, 07.06.2006.

⁶⁶⁹ “Ulusalıcı Avukatlardan ‘Vidani Ret’ Davasında Protesto Eylemi”, **Zaman**, 08.06.2006.

yanındakileri parçalayabilirlerdi.”⁶⁷⁰ diyerek yaşananlara ilişkin görüşlerini ortaya koymuştur.

Duruşmadan sonraki günlerde Türkiye medyasında hemen tüm köşe yazarları konuya ilişkin yazılar kaleme almıştır. Derya Sazak, Can Dündar, Mehmet Altan, Pakize Suda, İsmet Berkan, Murat Belge ve Haluk Şahin, Mağden’in davası hakkında kendi köşelerinde yazılar yazarak ona desteklerini açıklayan yazarlardan bazılarıdır. Mağden hakkında açılan davadan yaklaşık 6 ay sonra “suçun yasal unsurları oluşmadığı” gerekçesiyle beraat etmiştir.⁶⁷¹ Ancak ona karşı açılan davanın kamuoyunda yarattığı farkındalık vicdani ret meselesinde Türkiye’nin bir başka virajdan daha geçmiş olması bakımından çok önemlidir.

3.2.10.4 Bülent Ersoy’un İsyanı: “Çocuğum Olsa Askere Göndermezdim”

Mağden hakkında açılan davanın üzerinden iki yıl geçmişken, medyada bir başka savaş karşıtı açıklama daha gündemi sarsmıştır. 2008 Şubat’ında Türkiye’nin sınır ötesi Güneş Operasyonu’nu başlatmasından iki gün sonra gelmeye başlayan şehit haberleri bir kez daha milliyetçi bir hezeyanı tetiklemişken ulusal yayın yapan Star TV’deki bir yarışma programında Türkiye’nin ilk transeksüellerinden olan şarkıcı Bülent Ersoy, ‘çocuğu olsa askere göndermeyeceğini’ söyleyerek kamuoyunda büyük şaşkınlık yaratmıştır.⁶⁷² Programdan sonra bir basın toplantısı düzenleyen Ersoy, “Ölüm yerine çözüm demek suç ise hemen beni assınlar.” diyerek sözlerine açıklık getirmiştir.⁶⁷³

Ersoy’un sözleri gerek program sırasında gerekse programı takip eden süreçte kamuoyunca tartışılırken, programın yayınlanmasından sonraki dört gün içinde Radyo Televizyon Üst Kurulu (RTÜK)’nun izleyici şikâyet hattına gelen 2 bin 814 şikâyet başvurusunun 1.240’ının Ersoy’un sözleri hakkında olduğu belirtilmiştir.⁶⁷⁴ Bunun üzerine Kurul’un başlattığı inceleme sonucunda programı yayınlayan kanala Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayınları Hakkında Kanun’un 4. maddesinin girişindeki, “radyo televizyon ve veri yayınları, hukukun üstünlüğüne, Anayasa’nın

⁶⁷⁰ Demet Bilge Ergün, “Düşünceye Özgürlük: Mağden için Beraat Kararı”, **Radikal**, 28.07.2006.

⁶⁷¹ Orhan Yurtsever, “Perihan Mağden’e Beraat”, **Sabah**, 28.07.2006., Zeynep Çiftçi, “Mağden Davasında ‘Düşünce’ Kazandı”, **Yeni Şafak**, 28.07.2006., Seda Kılıç, “Perihan Mağden’e Vicdani Beraat”, **Akşam**, 28.07.2006., Demet Bilge Ergün, “Düşünceye Özgürlük: Mağden için Beraat Kararı”, **Radikal**, 28.07.2006.

⁶⁷² “Ersoy: Çocuğum Olsa Askere Göndermezdim”, **Milliyet**, 16.02.2008.

⁶⁷³ “Sözde Değil, Özde Milliyetçiyim”, **Milliyet**, 28.02.2008.

⁶⁷⁴ “RTÜK’e Bülent Ersoy Hakkında Rekor Şikayet”, **Milliyet**, ANKA, 04.03.2008.

genel ilkelerine, temel hak ve özgürlüklere, milli güvenliğe ve genel ahlaka uygun olarak kamu hizmeti anlayışı çerçevesinde yayın yapılır” ilkesine aykırı bulunarak uyarı cezası verilmesine karar verilmiştir.⁶⁷⁵ Verilen uyarı cezasının dışında RTÜK Başkanı Zahit Akman, Ersoy’un sözlerine ilişkin olarak “Böyle zamanlarda millet olarak tek bir yumruk halinde devletimize karşı savaş içinde olanlara tavır koymak, karşı durmak zorunluluğu vardır. Bu konuyu gündeme getirip, tartışmaları böyle hassas bir zaman diliminde gündeme getirmelerini iyi niyetli karşılamak mümkün değil.” diyerek eleştirilerini sürdürmüştür.⁶⁷⁶

Programın yayınlanmasından iki gün sonra yapılan DTP grup toplantısında milletvekilleri “savaşa hayır” pankartları açarak “siyasilerin Ersoy’dan ders almaları gerektiğini” vurgulamışlardır.⁶⁷⁷ Benzer şekilde İHD Genel Başkan Yardımcısı Reyhan Yalçındağ da “Bülent Ersoy’un bu sözlerinin üzerinde düşünülmesi gerekir. Bu sözleri çok anlamlıydı. Yarınlarımızın yüzlerine utanmadan bakmak için bu savaşa dur demeliyiz.” diyerek Ersoy’un fikirlerine verdiği desteği açıklamıştır.⁶⁷⁸ Ersoy’un açıklamalarını takip eden günlerde Milliyet gazetesinde çıkan bir habere göre Ersoy, Güneydoğu’da en sevilen sanatçı haline gelmiş ve kaset satışlarında büyük bir artış görülmüştür. Aynı dönemde Batman Belediyesi’nin Bülent Ersoy’un ismini bir caddeye vermek yönünde girişimleri olduğu da bildirilmiştir.⁶⁷⁹ Çok sayıda aydın ve sanatçının bir araya gelmesiyle oluşturulan Türkiye Barış Meclisi de Ersoy’a sahip çıkarak, “Ersoy’u ‘Savaş istiyorum’ deseysi alkışlayacak olanlar ‘Çocuklar ölmesin’ dediği için linç kampanyası başlattılar. Bülent Ersoy’un yanındayız. Savaş ölüm demektir, çocuklarımızı toprağa vermek istemiyoruz” açıklamasında bulunmuştur. Vicdani Ret Platformu sözcülerinden Halil Savda da öldürmeyi ve öldürülmeyi reddetmenin suç olamayacağını vurgulayarak, “Bülent Ersoy hakkında söz konusu cümleleri nedeniyle soruşturma başlatılmasını kınıyoruz. Asıl suçun halkı barıştan soğutmak olduğunu bir kez daha vurguluyoruz” diyerek vicdani ret hareketinin Ersoy’a desteğini açıklamıştır.⁶⁸⁰

⁶⁷⁵ “Popstar Alaturka’ya RTÜK’ten Ersoy Uyarısı”, **Milliyet**, 29.02.2008.

⁶⁷⁶ “RTÜK Başkanı Akman’dan Bülent Ersoy’a Tepki”, **Milliyet**, AA, 01.03.2008.

⁶⁷⁷ “DTP’lilerden Ersoy’a Alkış”, **Milliyet**, 27.02.2008.

⁶⁷⁸ “Bülent Ersoy’a İHD’den Destek”, **Milliyet**, 28.02.2008.

⁶⁷⁹ Arif Arslan, “Batman’a Bülent Ersoy Caddesi”, **Milliyet**, 02.03.2008.

⁶⁸⁰ Özlem Zorcan, “Barış Meclisi Ersoy’un Yanında”, **Birgün**, 28.02.2008.

Ersoy'un açıklamaları uluslararası düzeyde de yankı yaratmıştır. Time dergisi "Türkiye'nin savaş karşıtı divası" başlığıyla verdiği haberde "[...] Ersoy, pek bir politik aktivist olacak değil. Ancak Türkiye'nin Kuzey Irak işgaline karşı tek konuşan ünlü olarak büyük bir öfke yarattı." demiştir. Washington Times gazetesi ise "Milliyetçi Türkiye'de askeri tenkit etmek her zaman riskli. Buna karşın TV stüdyosundaki izleyiciler onu sıcak bir biçimde alkışladı." demiştir.⁶⁸¹ Almanya'da yayımlanan Süddeutsche Zeitung gazetesinde ise haber şu şekilde duyurulmuştur;

"[...] Belki de bu ülkeye, erkek olan bir kadının bazı doğruları söylemesi gerekiyordu. Ersoy'un çıkışı düşündürücüdür. Sonrasında ona bel altından saldıranlar da oldu. Ancak milliyetçi reflekslerin dışında da bir Türkiye var. Ersoy pasif söylemiyle, bugüne kadar kimsenin duymadığı seslerin çıkmasına yol açtı. Bu sesler, yürüyen tanklar tarafından aldatıldığını düşünen insanların."⁶⁸²

Gerek ulusal gerekse yabancı basın organlarında konuya ilişkin tartışmalar devam ederken Bakırköy Cumhuriyet Savcılığı, Ersoy'a davetiye göndererek ifade vermeye çağırmıştır. Savcı Ali Çakır'ın "halkı askerlikten soğutma" suçunu işlediği gerekçesiyle hakkında soruşturma başlattığı Ersoy'un suçu basın yoluyla işlemesi sebebiyle hakkında 9 aydan 3 yıla kadar hapis cezası istenmiştir.⁶⁸³ İfade veren Ersoy 'ölüm yerine çözüm' dediğini ve bunun bir asker karşıtı duygu olmadığını söylemiştir.⁶⁸⁴ Ancak daha sonra ortaya çıkan ve ifade sırasında konuşulduğu anlaşılan bir başka detay dikkat çekicidir. Ersoy'un ifadesinde malvarlığını Mehmetçik Vakfı'na bağışladığını söylemesi üzerine Savcı Ersoy'un bu bağışa ilişkin belgeleri istediği ve bu bilginin iddianameye girdiği öğrenilmiştir.⁶⁸⁵ Ersoy hakkında 3 yıl hapis istemiyle açılan davayı İngiliz BBC, Fransız AFP Ajansı ve Alman ZDF kanalı da takip etmiştir. Ayrıca dava İngiliz The Guardian ve The Independent gazeteleriyle birlikte BBC'nin internet sitesinde de yer bulmuştur ve İnsan Hakları İzleme Kurulu Türkiye Raportörü Emma Sinclair Webb tarafından takip edilmiştir.⁶⁸⁶ Benzer şekilde AB Komisyonu'nun Genişlemeden Sorumlu Üyesi Olli Rehn de davayı yakından izlediklerini duyurmuştur.⁶⁸⁷

⁶⁸¹ "Savaş Karşıtı Diva", **Milliyet**, ANKA, 01.03.2008.

⁶⁸² "Savaş Karşıtı Diva", **Milliyet**, ANKA, 01.03.2008.

⁶⁸³ "Bülent Ersoy Cumhuriyet Savcılığına Çağrıldı", **Milliyet**, ANKA, 06.03.2008.

⁶⁸⁴ "Şarkıcı Bülent Ersoy Savcılıkta İfade Verdi", **Milliyet**, AA, 13.03.2008.

⁶⁸⁵ "Bülent Ersoy, Malvarlığını Mehmetçik Vakfı'na Bağışladı", **Milliyet**, 14.03.2008.

⁶⁸⁶ Cem Tursun, "Bülent Ersoy Zorla Mahkemeye Getirilecek", **Milliyet**, DHA, 18.06.2008.

⁶⁸⁷ "AB Komisyonu, Bülent Ersoy Davasını Yakından İzliyor", **Milliyet**, 29.11.2008.

Oluşan ulusal ve uluslararası baskı sonucunda mahkeme sanığın sözlerinin “şahsi fikrin kişisel haklar yönünden özgürce açıklanması” niteliğinde olduğuna ve suç kastı taşımadığına karar vererek, Ersoy’un beraatına hükmetmiştir.⁶⁸⁸ Ancak Savcı Çakır kararı temyiz etmiştir. Çakır’ın temyiz dilekçesinde kullandığı ifadeler ise ilgi çekicidir;

“Çocuk doğurma yeteneği tıbben olmayan bir kişinin, Türk annelerini bir anlamda provoke etmek anlamında kullandığı sözleri iyi niyet göstergesi ve düşünce özgürlüğünün gereği olarak değerlendirmek safdillik olacaktır. Zira bu konuşmanın ertesinde bölücü yayınlar yapan ‘ROJ TV’ başta olmak üzere, değişik bölücü mihrakların kendisini öven, göklere çıkartan konuşmalar yaptıkları, kendilerini ‘Barış Meclisi’ diye nitelendiren 40.000 kişinin Kadıköy’de ‘Bülent Ersoy’a’ destek mitingi tertip ettikleri, DTP’li bazı milletvekillerinin TBMM’de yaptıkları konuşmalarda Ersoy’u örnek gösterip TSK’yı yerdikleri, bazı güneydoğu vilayetlerinde DTP’li Belediye Başkanları’nın sokak ve caddelere Ersoy’un adını verme girişimlerinde bulundukları, bu sözleri her zeminde kullanarak, T.C Devletini yönetenlerin ‘Ersoy’ kadar düşünemediklerini, kirli savaşın durdurulmasını istedikleri, Kürt annelerinin çocuklarını askere göndermemeleri hususlarının sürekli telkin edildiği, yargılama sırasında duruşmalara gelen sanığa destek mahiyetinde ellerinde bölücü slogan taşıyan bazı kişilerin Bakırköy Adliyesi önünde gösteri tertip ettikleri, halkın çocuklarını askere göndermemeleri yönünde propaganda yaptıkları yine basına yansıyan haberler arasındadır.

[...]

Bu anlamda konu değerlendirildiğinde; sanığın toplumsal statüsü gereği olarak, konuşmaları halk nezdinde etki bırakacak nitelikte bulunup, açık ve yakın tehlike oluşturacak niteliği esas alınmalıdır. Nitekim program sonrası yapılan tartışmaların boyutuyla, sanığın sözlerinin toplumda ne denli etki yarattığını ortaya koymaktadır. Yani kamu güvenliğini bozucu niteliği ve yakın tehlike teşkil etme unsurlarının olduğu bu nedenle kabul edilmelidir.”⁶⁸⁹

Her ne kadar Ersoy’un açıklamaları doğrudan vicdani ret ile ilgili değilse de, bu açıklamalar çok izlenen bir televizyon programında, popüler bir medya figürü tarafından dile getirilen açık bir savaş karşıtı tavır olması sebebiyle anlamlıdır. Bu açıklama vasıtasıyla Türkiye’deki hâkim resmi ideolojik damar ve savaş karşıtı çevreler arasındaki yarıлма daha da görünür hale gelmiştir. Uluslararası kamuoyunun ve AB üyeliği gereklerinin, değişimi dışarıdan zorlayan rolünün yanında, yurt içinden yükselen muhalif seslere bakarak Türkiye’deki savaş karşıtlarının ve vicdani retçilerin haritasını çıkarmak mümkündür. Savcı’nın temyiz dilekçesinde suç isnat edercesine bitştirdiği yurtiçi muhalefet aslında konusu uluslararası hukuk standartlarına göre suç teşkil etmeyen bir mücadeleyi 1990’dan beri gevşek de olsa belli bir dayanışma içinde yürüten politik aktörler olarak göze çarpmaktadır.

Böylesi bir açıklamanın bir transeksüel olan Ersoy’dan gelmesiyle, Türkiye’deki savaş karşıtı hareketi ortaya çıktığı ilk günden beri sürükleyenlerin başında eşcinsel, travesti ve transeksüellerin geldiği gerçeği arasında bir paralellik gözükmemektedir.

⁶⁸⁸ “Bülent Ersoy Beraat Etti”, **Milliyet**, 18.12.2008.

⁶⁸⁹ “Savcı Bülent Ersoy’un Peşini Bırakmıyor”, **Milliyet**, ANKA, 07.02.2009.

Dahası, Kürt siyasetinin ve Güneydoğu illeri halklarının ve yerel yönetimlerinin açıklamaları olumlu karşılamaları ve örnek göstermeleri de ilk olarak 1994'te Zübeyir Aydar tarafından meclise verilen ve daha sonra da farklı Kürt siyasetçiler tarafından tekrarlanan “vicdani ret yasa tasarısı” önerileriyle uyum göstermektedir. Savcının ifadesiyle “Kürt annelerin çocuklarını askere göndermemeleri yönünde propaganda yapıldığı” iddiası ise vicdani ret meselesinin gelecekte alabileceği hallere ilişkin gerçek bir öngörü niteliğindedir.

3.2.10.5 Kürt Siyaseti ve Vicdani Ret: “Bundan Sonra Çocuklarımızı Askere Göndermeyeceğiz”

Gerçekten de vicdani ret olgusunun Türkiye’de ilk olarak gözüktüğü 1989 senesinden beri konuya en yakın siyasi ilgi Kürt politikacılarından gelmiştir. 1994’te verilen ilk yasa teklifinden sonra Haziran 2008’de DTP Diyarbakır Milletvekili ve Meclis İnsan Hakları Komisyonu Üyesi Akın Birdal, vicdani retçi Mehmet Bal’ın Jandarma karakolunda işkence ve kötü muamele görmüş olması sebebiyle meclis kürsüsünden bir konuşma yaparak konuya dikkat çekmiştir. Birdal Milli Savunma Bakanı Vecdi Gönül’ün yanıtlaması istemiyle verdiği soru önergesinde askerlik yapmak istemeyen ve kamuoyunda ‘vicdani retçi’ olarak adlandırılan kişilerle ilgili nasıl bir yasal düzenleme yapılacağını sormuş⁶⁹⁰ fakat Gönül’den ancak “vicdani ret konusu ile ilgili çalışmalar sürdürülmektedir” yanıtını alabilmiştir.⁶⁹¹ Birdal daha sonra da Kasım 2008’de vicdani ret hakkının kabul edilmesi amacıyla hazırladığı bir kanun teklifini meclise sunmuştur. Birdal’ın hazırlamış olduğu kanun teklifinin gerekçe bölümünde "Uygarlığımızın bekası için hak ve özgürlüklerin her geçen gün daha geliştirilip güçlendirilmesini amaç edinen uluslararası toplum, savaşın ve savaş hazırlıklarının vicdani gerekçeler ile reddedilmesini temel bir insan hakkı olarak kabul etmiştir" ifadelerine yer vermiştir.⁶⁹²

Bu girişimlerle birlikte, 19.11.2008’de Londra’daki Parlamento Binası’nda Lordlar Kamarası üyesi Lord Rea’nın girişimi ile DTP’nin kapatılması konusunda yapılan bir toplantıda konuşan DTP Tunceli Milletvekili Şerafettin Halis konuşmasının bir bölümünü Türkiye’deki vicdani ret sorununa ayırmış ve konuya dikkat çekmiştir.⁶⁹³

⁶⁹⁰ <http://www2.tbmm.gov.tr/d23/7/7-3016s.pdf>

⁶⁹¹ Aylan Uncu, “Vicdani Ret Meclis Kürsüsünde”, **Taraf**, 14.06.2008.

⁶⁹² <http://www2.tbmm.gov.tr/d23/2/2-0341.pdf>

⁶⁹³ “DTP Milletvekili, İngiliz Parlamenterlere ‘Türkiye’de Vicdani Ret’i Anlattı”, 20.11.2008.

Bu gelişmeler yaşanmadan kısa bir süre önce de Türkiye'nin Doğu ve Güneydoğusu'ndan vicdani redde ilişkin haberler gelmeye başlamıştır. İlk olarak Hakkari'nin Yüksekova İlçesi'nde yaşayan İslam Baykal isimli bir genç, Birdal'ın da üyesi olduğu TBMM İnsan Hakları Komisyonu'na bir dilekçe ile başvurarak şunları söylemiştir;

“Ben fakirim, ben savaşıyorum' böyle bir adaleti kabul etmiyorum. Ben Kürdüm fakat Türkiye Cumhuriyeti vatandaşıyım. Savaşmak, öldürmek, silah almak istemiyorum. Bundan dolayı barış, özgürlük ve kardeşlik için vicdani ret hakkımı kullanıyorum. Askere gitmeyi reddediyorum.”⁶⁹⁴

Baykal'ın başvurusunu takiben yine Yüksekova'dan Veysel Şen ve Resul Arslan adında iki genç daha TBMM İnsan Hakları Komisyonu'na dilekçelerini göndererek askere gitmek istemediklerini birdirmişlerdir. Bununla birlikte Van'da kendilerine Antimilitarist İnisiyatif adını veren bir grup yaptıkları basın açıklamasında “Gençliğin en verimli yıllarını, hayatın ve hayal gücünün iğdiş edildiği otoriter mekanizmalar içerisinde tüketilmesi, zulmün bekasını sağlamaya yönelik ideolojik bir dayatmadır.” diyerek Doğu ve Güneydoğu'dan gelmeye başlayan vicdani ret sesine katkıda bulunmuşlardır.⁶⁹⁵ Van Antimilitarist İnisiyatifi bu sırada tutuklu bulunan Mehmet Bal'a destek vermek için yaptığı basın toplantısında ise şu ifadeleri kullanmıştır;

“[...] Ordu ve milletin vazgeçilmez izdivacından doğan Türk egemen siyaset kültürü, her bireyin askeri bir cengâver olarak toplumsallaştırılmasını öngörmüştür sürekli. Tek övünç kaynağı ordusu olan bir devlet geleneğinin, bir korku imparatorluğu yaratmaktan başka şansı da yoktur. Türkiye'deki vicdani retçiler, siyasal ve sosyal yaşamı militarizm ve milliyetçilik çerçevesinde şekillenen, askerliğin "her Türk asker doğar" ifadesiyle biyolojik-ırksal bir özellik haline getirildiği "erkeklik" ve "adam olma"nın askerlik üzerinden tanımlandığı bir ülkede çok zor bir mücadelenin içindeler. Yüz binlerce kişi rapor alma, bakaya kalma, firar gibi yollarla askerlik yapmaktan kurtulma yolunu seçerken vicdani retçiler zorunlu askerliğe cepheden karşı çıkarak, toplumun değer yargılarıyla ters düşmeyi, siyasal ve sosyal yaşamdan kopmayı göze alıp mücadele ediyorlar. [...]”⁶⁹⁶

21 Haziran 2008'de aralarında İHD, Eğitim-Sen ve KESK Van Şubesi üyelerinin de bulunduğu 30 kişilik bir grubun yaptığı bu açıklamanın ardından Van Cumhuriyet Başsavcılığı tarafından İnisiyatif sözcüsü, İHD ve Eğitim-Sen şube başkanları hakkında “halkı askerlikten soğutmak” suçlamasıyla soruşturma açılmıştır.⁶⁹⁷

<http://www.savaskarsitlari.org/arsiv.asp?ArsivTipID=8&ArsivAnaID=48975>

⁶⁹⁴ Sami Yılmaz, “Hakkari’li Genç Vicdani Ret Hakkı İçin Devlete Başvurdu”, **Özgür Gündem**, 05.02.2008.

⁶⁹⁵ Selim Kemaloğlu, Adem Tayan, “Vicdani Retçiler Doğu’dan Ses Verdi”, **Taraf**, 21.06.2008.

⁶⁹⁶ “Van: Antimilitarist İnisiyatif’ten Vicdani Retçilere Destek...”, 23.06.2008.

<http://www.savaskarsitlari.org/arsiv.asp?ArsivTipID=8&ArsivAnaID=45998>

⁶⁹⁷ “Vicdani Redde Soruşturma”, **Taraf**, 18.09.2008.

Hakkında soruşturma açılan İnisiyatif Sözcüsü Sami Görendağ'ın kendisiyle yapılan bir ropörtajda söylediği şu sözler dikkat çekicidir;

“[...] PKK haklı ve meşru taleplerin yanlış siyasal yöntem ve araçlarla yürütüldüğü otoriter bir örgütlenme pratiğidir. Bireysel özerkliğin sıfırlandığı, katı örgütsel hiyerarşinin ve önder kültürünün bireyi örselediği, ehlileştirdiği, toplumsal cinsiyet kodlarının seküler temelde yeniden üretildiği bir siyaset platformudur. Mücadele deneyim ve kazanımlarının alternatif bir yaşam alanı oluşturmaya dönüştürülmemesi, savaşma motivasyonu yapılarının varlığını sürekli kılmak hedeflenmektedir. Kürt hareketi, Antimilitarist mücadeleyi Türk ordusuna Kürt gençlerinin katılmaması gereken bir çağrı olarak görmekte ve her fırsatta yeni militanların devrim saflarında yerini alması gerektiğini dillendirmektedir. Her Kürt mitingi ve ya eylemi “vur gerilla vur Kürdistan’ı kur” sloganlarıyla çınlamakta, total bir şiddet karşıtlığının şimdilik bu coğrafyada karşılık bulamayacağı şeklinde genel bir kanının yaygın olduğunu söylemek mümkün. Uzun süreli savaş şartlarının gündelik yaşam özelemlerini sürekli ertelemesi, farklı siyasal yönelimlerin iki taraf arasında zorunlu bir seçim için kuşatılması, sivil yaşam alanlarının gittikçe militarize olması, ölü insan bedenlerinin istatistikî bir ayrıntıya dönüşmesi şiddet kültürünün sonuçları hakkında bir fikir oluşturmaya yeterli sanırım. Anti-kolonyalist bir mücadelenin silahsız bir radikalizmle sürdürülme çözümü geliştirilmedikçe, yaşanan hiçbir gelişme namlunun gücüne iman etmeyi sarsmayacaktır. Aslında tüm bunlara şaşırmanın, dehşete kapılmanın bir anlamı da yok kanımca. Otoriter ve katı hiyerarşik denklemler üzerine yapılandırılmış her siyasal organizasyon gibi PKK de kimi çürümeler yaşadı ve bence Kürtlerin bu anlamlı ve haklı öfkesi çok yanlış araçlarla yanlış mecralara akıtıldı. Mistifike edilmiş bir “önderlik” kültürü de Kürt siyasal organizasyonunun ekstrası... Durruti’nin dediği gibi “uzun süreli her savaş zamanla bireyi çakallaştırır.”⁶⁹⁸

Bu açıklamadan da anlaşılacağı gibi Kürtlerin vicdani redde yöneldikleri andan itibaren milliyetçi cepheden yükselen “PKK’ya da katılmasınlar” muhalefeti Van Antimilitarist İnisiyatifi tarafından hiçbir şüpheye yer bırakmayacak şekilde geçersiz kılınmıştır.

Türkiye’nin doğu ve güneydoğusundan gelen bu seslerle neredeyse eş zamanlı olarak, İsviçre’de kurulan Kürt Vicdani Ret İnisiyatifi savaşların çözüme değil, sorunların daha da derinleşmesine neden olduğunu dolayısıyla bütün militarist çözümleri reddettiklerini ve halkların öz istemlerine dayalı çözümleri savunduklarını söyledikleri genel amaç ve ilkelerini şu şekilde sıralamışlardır;

1. Militarizmin yarattığı etkileri kabul etmeyen, militarizmi; barışın, demokratikleşmenin ve sivilleşmenin önündeki en temel engel olarak görür.
2. Şiddetin, sorunları çözmede bir yöntem olarak benimsenmesinin, dayatılmasının ya da savunulmasının karşısında tavır alır.
3. Zorunlu askerliği reddeder. Vicdani red hakkının Türkiye’de ve Kürdistan’da tanıtılması ve toplumda varolan bilinçsizliğin giderilmesi için çalışmalar yürütür.
4. Irkı, kültürü, dini, cinsiyeti, cinsel kimliği ve düşüncesi ne olursa olsun savaşa ve ölümlere tavır alan tüm vicdani redçileri destekler.
5. Süren savaşın acımasızlıklarını avrupadaki toplumlara taşınması ve avrupa barış hareketlerinin gündemine sokmaya çalışmak.

⁶⁹⁸ “Doğudan Doğan Vicdani Ret – S.Görendağ”, 06.10.2008.

<http://www.savaskarsitlari.org/arsiv.asp?ArsivTipID=1&ArsivAnaID=49290>

6. Ekolojik dengeyi etkileyen savaşın ve kimyasal silahların zararlarının teşhiri için gerekli çalışmaları yapar.
7. Avrupa da yaşayan militarist yapıya ekonomik gelir sağlayan "bedelli askerlik" uygulamasının karşısından alternatifler geliştirir.⁶⁹⁹

Kürt Vicdani Ret İnisiatifi bünyesinde ret deklarasyonlarını yapan iki retçi Metin Aydın ve İbrahim Çakabay da Van'daki İnisiatif'den gelen açıklamanın benzeri açıklamalar yaparak, Kürt sorununun çözümü için hem Türk hem de Kürt gençlerini askerliğe hayır demeye çağırmıştır. Görüldüğü gibi Kürt vicdani reddi bu enstrümanı devam eden mücadelede taraflardan birinin silahlı gücünü zayıflatacak bir koz olarak kullanmaktan ziyade silahların her iki taraf tarafından da terk edilmesi için benimsenecek bir antimilitarist anlayışı gerçekleştirmeye yönelik bir tavır olarak kurgulamaktadır.

TBMM'de grubu olan BDP de bu anlayışla uyumlu çalışmaya devam etmiş ve İstanbul Milletvekili Sebahat Tuncel vicdani retçi Enver Aydemir'in Eskişehir Cezaevinde işkence gördüğüne ilişkin iddiaları bir soru önergesiyle meclis gündemine taşımıştır.⁷⁰⁰ BDP vicdani ret konusunda kurumsal düzeyde en kararlı adımını ise Şubat 2010'da yaptığı 1. Olağanüstü Kongre'sinde kabul ettiği yeni parti programına "Partimiz vicdani ret hakkını tanıyacak ve yasal güvenceye kavuşturulması için düzenlemeler yapacaktır." maddesini ekleyerek yapmıştır.⁷⁰¹ Parti programına eklenen bu madde Türkiye'de bir ilktir. Bu değişikliğin yapılmasından kısa süre sonra ise KCK Yürütme Konseyi Üyesi Duran Kalkan, Kürt gençlerinin vicdani retçiliği geliştirebileceğini söyleyerek, Türk Ordusu'nda son yıllarda şüpheli asker ölümlerinde artış yaşandığını belirtmiş ve Kürt askerlerin TSK'dan firar etmesi çağrısında bulunmuştur.⁷⁰² Mayıs 2010'da, Birdal bir kez daha 'vicdani ret' hakkını AB'nin önşartı olduğunu ve son dönemlerde askerlik yaparken intihar eden gençlerin durumunun da 'vicdani ret' gerekçesi olduğunu ileri sürerek vicdani ret hakkının tanınmasını istemiştir.⁷⁰³ Birdal'ın açıklamasından bir ay sonra ise Mahmur ve Kandil'den gelen grubun tutuklanmasını protesto etmek için Batman'a giden BDP Grup Başkanvekili Bengi Yıldız vicdani reddin AİHM

⁶⁹⁹ "Kürt Vicdani Ret İnisiatifi Genel Amaç ve İlkeleri", 24.05.2008.

<http://www.savaskarsitlari.org/arsiv.asp?ArsivTipID=8&ArsivAnaID=45501>

⁷⁰⁰ <http://www2.tbmm.gov.tr/d23/7/7-12245s.pdf>

⁷⁰¹ Rifat Başaran, "BDP Genelevleri Kapatacak", **Radikal**, 05.02.2010.

⁷⁰² "KCK: Kürt Askerler TSK'dan Firar Etsin", **Gündem Online**, 22.04.2010, <http://www.gundem-online.net/haber.asp?haberid=90138>

⁷⁰³ "BDP 'Vicdani Ret' İstedi", **NTVMSNBC**, 26.05.2010, <http://www.ntvmsnbc.com/id/25099681/>

tarafından kabul edilmiş bir hak olduğunu ve bu hakkı çocukların ölmemesi için kullanarak onların askere gönderilmemesi çağrısında bulunmuştur. Yıldız yaptığı basın açıklamasında şu ifadeleri kullanmıştır:

“Cenazeler geliyor. Kürt çocuklarının cenazeleri geliyor. Bundan sonra çocuklarınızı bu kirli savaşa göndermeyin. Bu savaşın ortağı olmayın. Kim bu savaşı sürdürmek istiyorsa, Genelkurmay Başkanı, Başbakan, Cumhurbaşkanı ve Türkiye'yi yönetenler, onlar çocuklarını askere göndersin. Bundan sonra BDP olarak, halkımız olarak sizler, 1 yıl, 2 yıl, 10 yıl gidin cezaevinde yatın, kendi çocuklarımızı öldürecekimize, Vicdani ret hakkımızı kullanınız ve gidip paşa paşa cezaevinde yatarız. Ama bundan sonra çocuklarımızı askere göndermeyeceğiz. Ulaştığınız herkese bunu söyleyin”⁷⁰⁴

Tahmin edilebileceği gibi bu açıklamalardan sonra Batman Cumhuriyet Başsavcılığı “halkı askerlikten soğuttuğu” gerekçesiyle Yıldız hakkında soruşturma başlatmıştır.⁷⁰⁵ Kamuoyunda gelişen tepkiler üzerine görüşüne başvurulanan Yıldız “100 yıl da cezaevinde yatsam umurumda olmaz, ben bu kirli savaşın ortağı olmam, vicdani redde inanıyorum.”⁷⁰⁶ diyerek açıklamalarından geri adım atmamıştır.

Yıldız’ın bu çıkışının bireysel bir çıkış olması ve partinin kurumsal politikasını temsil etmemesi ihtimali üzerine BDP Eş Başkanı Selahattin Demirtaş’a yöneltilen soruya verilen yanıt ise şöyledir:

“Şimdi herhalde arkadaşımızın kast ettiği şudur. Türkiye’de gerçekten de ister askerde, ister dağda olsun yoksul, emekçi halk çocukları 30 yıldır yaşamını yitiriyor. Türkiye’yi yönetenler, bakanı, başbakanı, generali çocuklarını bir şekilde kayırıyor, güneydoğuya askere göndermiyor. Dolayısıyla kendi evladı, biz Allah korusun hiçkimsenin evladının zarar görsün istemeyiz, ama kendi evlatları bu işten zarar görmediği için de bu soruna çözüm üretmekte zorlanıyorlar. Dolayısıyla grup başkanvekilimizin yaptığı çağrı bir itaatsizlikten öte, toplumu sorgulamaya çağrıdır. Toplum bu konuda gerçekten sorgulamalıdır. Yani niye ölüyoruz, gençlerimiz niye ölüyor, bu kadar kör bir savaşın içerisinde artık niye evlatlarımızı yitiriyoruz? Türkiye buradan bakmalı, Türkiye toplumu artık bu acılara son verecek ortak barış duygusunu geliştirebilmeli. Yapılan çağrıyı da bu anlamda değerlendirmek gerekir.”⁷⁰⁷

Her ne kadar Demirtaş’ın açıklamalarında bir ihtiyatlılık hissediliyorsa da Yıldız’ın açıklamasına yönelik ne bir inkâr nede bir tenkit görülmemektedir. Parti programında yapılan değişiklikler ve ısrarlı soru ve kanun önerileriyle konuyu meclis gündeminde tutan Kürt siyasetinin önümüzdeki dönemde giderek daha yüksek perdeden vicdani ret tartışmasına katılacağı ve taraf olacağı öngörülebilir.

⁷⁰⁴ Arif Aslan, “BDP’li Bengi Yıldız, ‘Çocuklarınızı Askere Göndermeyin’ Çağrısı Yaptı”, **Milliyet**, 21.06.2010.

⁷⁰⁵ “BDP’li Bengi Yıldız’a Soruşturma”, **Hürriyet**, AA, 22.06.2010.

⁷⁰⁶ “‘Çocuğunuzu Askere Göndermeyin’ Diyen BDP’li Yıldız Sorularla Terledi”, **Milliyet**, 22.06.2010.

⁷⁰⁷ “Demirtaş ‘Askere Gitmemek Haktır’ için Ne Dedi?”, **CNN Türk**, 22.06.2010, <http://www.cnntrk.com/2010/turkiye/06/22/demirtas.askere.gitmemek.haktir.icin.ne.dedi/580899.0/index.html>

Bu noktada, 12 Eylül 2010'da yapılan Anayasa değişikliği referandumunda BDP'nin boykot kararı almış olması⁷⁰⁸ ve Türkiye'nin Doğu ve Güneydoğu illerindeki seçmen tabanının da bu karara büyük oranda katılmış olması⁷⁰⁹ gelecek dönemde Kürt siyasetinin bir toplumsal eylemlilik biçimi olarak sivil itaatsizliği gündeminde tutacağını göstermektedir. Referandumdan hemen sonra anadilde eğitim hakkını elde edebilmek için yeni başlayacak öğretim yılının ilk 5 gününde Kürt çocuklarının okula gönderilmeyeceğini parti eş genel başkanı Demirtaş'ın açıklamış olması⁷¹⁰ vicdani reddin de temelinde yatan sivil itaatsizliğin etkin biçimde kullanılacağı bir döneme girilmiş olduğunu bütün açıklığıyla ortaya koymaktadır.

Eldeki tüm bu veriler ışığında yakın zamanda Kürtlerin büyük katılımlı bir vicdani ret dalgasını örgütlemesi olası gözükmemektedir. Hatta bu yönde atılan somut adımlar da mevcuttur. Buna göre İHD İstanbul Şubesi'nde 19 Eylül 2010'da 10 kişiden oluşan toplu bir vicdani ret açıklaması yapmıştır. İHD koordinatörü İhsan Kaçar konuya ilişkin olarak şunları söylemiştir;

“Gençler vicdani reddin temel bir hak olduğunu söylüyor. Savaşın kendi yaşamları üzerinde yaratabileceği psikolojik etkilerini biliyorlar. Kürt vicdani ret hareketi içindeki gençler, savaşın tarafı olmayacaklarını 'ölmeyeceklerini ve öldürmeyeceklerini' açıklayacaklar. Gençler 'Biz bu savaşın tarafı olmayacağız; askere gitmeyi reddediyoruz' diyecekler. Askere gitmemek iradi ve bilinçli bir tavidir. Kürt gençleri asker kaçağı olmak ve kaçak olarak yaşamak istemiyor. Bu kez bilinçli bir şekilde vicdani retçi oluyorlar. Ortaya bilinçli bir tercih koyuyorlar. Bu Kürt vicdani reddinin başlangıcı olacak. Çalışmalar İHD İstanbul Vicdani Ret Komisyonu çatısı altında yapılıyor. Biz bunun genişleyeceğini düşünüyoruz. Derneğin bütün şubelerinde vicdani ret birimleri oluşturulmaya çalışılacak. Bu deklarasyondan sonra birçok yerde İHD'de, Kürt vicdani retçilerle çalışmalarını sürdürecektir. Türk Silahlı Kuvvetleri, militarizmi sistemli, düzen ve disiplin içerisinde yürütüyor. Ordu zorla askere almayı taahhüt ediyor; 20 yaşına gelen her gencin askere gitmesi gerekiyor. TSK bu savaşı yürütmezse çatışmalar da son bulur. Bu nedenle gençler askere gitmeyi reddediyor.”⁷¹¹

Olaysız geçen ancak basın yayın organlarında hiçbir şekilde yer almayan bu toplantıdan sonra, vicdani reddini açıklayan 10 Kürt genci adına yayınlanan deklarasyonda ise şu ifadeler yer verilmiştir.

1. Militarizmin yarattığı etkileri kabul etmeyen, militarizmi; barışın, demokratikleşmenin ve sivilleşmenin önündeki en temel engel olarak görür.
2. Zorunlu askerliği reddeder. Vicdani red hakkının Türkiye'de ve Kürdistan'da tanıtılması ve toplumda var olan bilinçsizliğin giderilmesi için çalışmalar yürütür.

⁷⁰⁸ “BDP Lideri Demirtaş Sandığa Gitmeme Çağrısı Yaptı”, **Milliyet**, ANKA, 10.07.2010.

⁷⁰⁹ Namık Durukan, “Güneydoğu'dan Boykot Çıktı”, **Milliyet**, 13.09.2010.

⁷¹⁰ “BDP'nin Boykot Kararı Yaklaşık 2 Milyon Öğrenciyi Etkileyecek”, 15.09.2010, “Anayasaya ‘Bölge Yönetimi’ Eklensin”, **Milliyet**, 15.09.2010.

⁷¹¹ Semra Pelek, “Kürt Gençleri İHD'de Vicdani Retlerini Açıklıyor”, **BİA Haber Merkezi**, 17.09.2010, <http://www.bianet.org/bianet/ifade-ozgurlugu/124849-kurt-gencler-ihde-vicdani-retlerini-acikliyor>

3. Irkı, kültürü, dini, cinsiyeti, cinsel yönelimi ve düşüncesi ne olursa olsun savaşa ve ölümlere tavır alan, tüm vicdani retçileri destekler.
4. Süren savaşın acımasızlıklarını toplumlara taşınması ve tüm barış hareketlerinin gündemine sokmaya çalışır.
5. Ekolojik dengeyi etkileyen savaşın ve kimyasal silahların zararlarının teşhiri için gerekli çalışmaları yapar. Doğayı tahrip eden, ekolojik dengeyi tehdit eden yakın ve uzak tehlikelere karşı nükleer, biyolojik, kimyasal, konvansiyonel vb. her türden silahlanma ve donanımına karşı bütünlüklü ve tutarlı bir mücadeleye yürütür.
6. Yaşanan bu kirli savaşta taraf olmayı ret eder ve ölmeyi- öldürmeyi durduracak alternatif eylemler düzenlemek.
7. Kürt coğrafyasında bulunan doğanın kirletilmesini savaş araçları ile sömürülmesi gerçeğini dünya kamuoyuna duyurur.
8. Tüm düşünce, yetenek ve gücünü vicdan, emek ve samimiyetle bütünleştirerek, önüne koyduğu çalışma ve hedeflere ulaşmak kararlığında olan bu komisyonumuz çalışmalarını İHD Şubelerinin bulunduğu tüm yerlerde başlatacaktır.
9. Savaş insanlığa karşı işlenen bir suçtur. Sessiz kalmak savaşlara ve ölümlere onay vermektir. Askere gitmiyoruz red ediyoruz.

Anlaşılabacağı gibi Türkiye’de Kürtlerin vicdani redde ilgisi giderek artan bir seyir izlemektedir. Ana akım medya bu ilgiyi kanıtlayan haberleri tamamen görmezden geliyor olsa da alternatif Kürt basını bu haberlere sürekli yer vermektedir. Yaklaşık 30 senedir devam eden çatışma ortamının öfkesini iyice bilediği Kürt halkının vicdani reddin pasif karakterini derhal kavrayacağını ve benimseyeceğini söylemek gerçekçi olmayacaksa da, bu yönde farkındalık geliştirebilecek kişilerin olduğu ve bu kişilerin tutumlarının siyaseten de destek bulacağını söylemek mümkündür. Türkiye’de yaşayan Kürtlerin vicdani reddi siyaseten benimsemeleri durumunda bugüne kadar tali bir konu olarak görülen vicdani reddin ülke gündeminin en öncelikli maddelerinden birisi haline geleceği düşünülebilir. Devletin diğer vicdani retçilere uyguladığına benzer bir tutukluluk döngüsüne, yakın zamanda vicdani retlerini açıklayan 10 Kürt gencinden birini sokması durumunda ülkedeki toplumsal çatışma ortamının tırmanışa geçeceği ise öngörülebilir bir gerçektir. Böylesi bir çatışma ortamını tercih etmeyen devletin Kürt vicdani reddini bu aşamada görmezden gelmeyi tercih ettiği anlaşılmaktadır. Ancak gerek silahlı gerekse siyasal kanatların vicdani ret çağrılarını uyarak yapılacak kitlesel vicdani ret deklâasyonlarına karşı devletin duyarsız kalması mümkün değildir. Bu ihtimalin gerçekleşmesi durumunda ya yasal düzenlemeler yapılarak vicdani reddin kanunen tanınması ya da oluşacak toplumsal çatışma ortamına katlanılması gerekecektir. Her halükarda devletin bugüne kadar vicdani ret konusunda izlediği inkâr, görmezden gelme, yok sayma, tecrit etme ve dışlama politikalarının sonuna yaklaşıldığını değerlendirmek mümkündür.

SONUÇ

“Dünyada ve Türkiye’de Vicdani Ret” başlıklı bu çalışmada, vicdani reddin gelişimi ve ulusal/uluslararası ölçekte tarihsel ve toplumsal süreçlerle ilişkisi anlatılmıştır. Türkiye’de çeşitli sebeplerle önümüzdeki dönemde sık sık gündeme geleceği anlaşılan vicdani ret ile ilgili yeterli sayıda ve nitelikte çalışma yapılmamıştır. Bu tezde, öncelikle vicdani reddin teorik arka planı verilmekte ve çeşitli sebeplerle vicdani reddini açıklamış kişi ve grupların kategorizasyonu yapılmaktadır. Ardından kişinin benliği üzerinde kendisi dışında hak iddia eden iktidarın, hâkimiyet alanını gerek ideolojik, gerek kurumsal, gerekse pratik olarak nasıl geliştirdiğine ve buna karşın bireysel ve toplumsal tepkinin nasıl örgütlendiğine değinilmektedir. Vicdani redde ilişkin, incelenmeye muhtaç bu noktalarla ilgili genel bir çerçeve çizildikten sonra da Türkiye’de vicdani reddin tarihine ve önemli dönüm noktalarına odaklanılmıştır. Bu noktalar incelenirken spesifik bir sorunun peşinde koşulmadan resmin bütününe göstermeye çalışan bir perspektif ortaya koyulmaya çalışılmıştır.

Tezin başlangıcı vicdani ret konusundaki teorik ve hukuki yaklaşım/tanımlarla, vicdani reddin kategorizasyonuna ayrılmıştır. Öncelikle vicdani ret hakkında yapılan temel bir tartışma olarak bu tutumun tamamen bireysel bir tavır mı yoksa politik bir tutum mu olduğu üzerinde durulmuştur. Vicdani ret her ne kadar kişinin öznel değer yargılarından kaynaklanan ve pasifliği merkeze alan bir tutum olsa da, bu tutumun kişiselliği aşan politik bir vechesi olduğu sadece kişinin vicdani reddini kamuya açık bir deklarasyonla duyurması sebebiyle bile iddia edilebilir. Dahası kişiselliğin veya vicdanın politik olmadığını ya da en azından politika tarafından şekillendirilemeyeceğini söylemek gerçekçi olmayacaktır. Dolayısıyla, pek çok vicdani retçinin politikaya içkin iktidar ilişkilerini reddetmeleri sebebiyle politikliği de reddettiklerine ilişkin iddiaları bizatihi politikanın kendisidir. İktidar ilişkilerini inkâr etmek başka, bu ilişkilerin muhatabı olmayı reddetmek başka bir şeydir. Vicdani retçiler kişisel kanaatleri sebebiyle askerden kaçan kişiler değillerdir. Bilhassa vicdani ret tutumlarını, bu tutumlarının gerekçelerini ve askerden kaçmadıklarını topluma ilan eden kişilerdir. Bu duyurunun içerisinde ‘davet’

olmaması yapılan eylemin özü itibariyle ‘davetkâr’ bir eylem olduğu dolayısıyla da politik bir eylem olduğu gerçeğini değiştirmemektedir.

Çalışmanın ikinci bölümünde, bir yandan vicdani reddin tarihsel gelişimi diğer yandan da çeşitli ülkelerde geçirdiği aşamalar anlatılmakta ve geline nokta da vicdani retçilerle ilgili hukuki durum dünyanın farklı bölgelerindeki özgün uygulamalarla ortaya koyulmaktadır. Dünyada ordu hizmetinde bulunmaktan kaçınmanın ilk kez görüldüğü dördüncü yüzyıldan neredeyse 19. yüzyıla kadar savaş karşıtlığının dini gerekçelere dayandığı su götürmez bir gerçektir. Bu döneme kadar savaştan kaçınmanın sebepleri, dini inançlar söz konusu olmadığı sürece savaş koşullarının kötülüğü ve basitçe korku olarak açıklanabilecekken, bu dönemden sonra felsefi ve ideolojik yaklaşımlar, bireyin egemen güçlerin iktidarına muhalefetine rol oynamaya başlamıştır. Aslında bu durum toplumsal hayattaki ideolojik ve felsefi fikirlerin çeşitlenmesiyle ve iktidarın bireye ilişkin taleplerinin çoğalmasıyla koşutluk göstermektedir. Yurttaş ve devlet arasındaki karşılıklı ödev ve sorumluluk ilişkisi devlet organizasyonunun büyümesiyle birlikte daimi ordulara, zorunlu askerlik sistemine ve ‘vatan uğruna ölmek’ noktasına varmıştır. Devletin, zorunlu askerlik hizmeti yoluyla kendi yurttaşlarını barış zamanında asker olmaya zorlaması, ordu ile devlet arasındaki bağlantının ‘vatanın’ savunma gereksinimine tekabül eden bir ihtiyaç değil, toplumun güç devleti karşısında itaat etmesini temin etmeye yönelik stratejik bir proje olduğunu gösterir niteliktedir. Bu sebeple vicdani retçilere göre orduya katılmayı reddetmek devletin içerdiği özsöl kötülüğü reddetmek anlamına gelmesi nedeniyle önemli bir direnç noktasıdır.

Her ne kadar tek bir vicdani retten bahsetmek oldukça zor olsa ve vicdani ret gerekçeleri farklılık gösterse de özellikle günümüz vicdani retçileri tutumlarıyla hâkim ideolojik anlayışa karşı politik bir mücadele yürütmektedirler. Bu mücadelenin bugünkü kadar açık olmadığı ortaçağ dini pasifistleriyle günümüz seküler retçiler arasındaki farkı ortaya koymak bu açıdan önemlidir. Bu noktada söz konusu ayrımı dini ve seküler retçiler olarak yapmak yeterli olmayacaktır. Zira günümüz dini retçilerine baktığımızda vicdani ret gerekçelerinin en az felsefi/ideolojik ret gerekçeleri kadar politik ve egemen paradigma açısından yıkıcı olduğunu görmekteyiz. Bu tutumun en ileri formu olan total retçilerle birlikte antimilitarist görüşü benimseyen tüm diğer retçiler için vicdani ret, sadece belirli bir savaşın ya da tüm savaşların reddi değil, kişinin savaş mekanizmasının hiçbir

parçasında ona verilen görevi yerine getirmeme iradesini kullanması ve sistemin devamlılığına toptan bir karşı duruşun ifadesidir. Bu sistemin emirlerine itaat etmeyi reddetmek, bir itaat düzeni olan militarizmi reddetmek anlamına gelmektedir.

Vicdani reddin dünyanın çeşitli ülkelerinde hangi aşamalardan geçtiğine ve günümüzdeki durumun ne olduğuna baktığımızda karşımıza çıkan tablo oldukça açıktır. ABD'yle birlikte Avrupa ülkelerinin büyük bir çoğunluğunda vicdani ret yasal bir hak olarak kullanılmaktadır. Dahası, Türkiye'dekine benzer bir zorunlu askerlik uygulaması zaten bahsedilen ülkelerde bulunmamaktadır. Bu ülkelerin çoğunda askerlik uygulaması ya yoktur, ya olmasına rağmen fiilen kışlaya giderek askeri eğitim alan kişi sayısı çok azdır ya da adına askeri eğitim denen eğitimin içeriği Türkiye'dekinden tamamen farklıdır. Türkiye'deki uygulamaya benzer zorunlu askerlik hizmetini sürdüren İsrail, Azerbaycan, Ermenistan ve Rusya gibi ülkelerin birbirlerine olan coğrafi yakınlığı dikkat çekicidir. Anlaşıyor ki, yakın geçmişte yaşanan savaşlar veya halen sürmekte olan iç çatışmalar ülkelerin bu uygulama konusunda geliştirdikleri yaklaşımı etkilemektedir. Bunun yanında çeşitli Afrika, Asya ve Güney Amerika ülkelerinde süren otoriter rejimlerin de benzer şekilde zorunlu askerlik uygulamasından taviz vermediği gözlemlenmektedir. Ancak, bu ülkelerin savaşmak için 'ihtiyaç duyduğu' asker sayısını ziyadesiyle aşan zorunlu asker alımı, akla söz konusu ihtiyacın cephede savaşacak askere duyulan ihtiyaçtan çok askeri eğitimden geçmiş ve militarist ideolojiyi benimsemiş sivillere duyulan ihtiyaç olduğunu düşündürmektedir. Savaşın sıcaklığının fazlasıyla hissedildiği bu ülkelerde vicdani ret mücadelesinin de çeşitli gerekçelerle gündeme geldiğini ve giderek önem kazandığını görüyoruz. Türkiye bu tespiti doğrulayacak önemli bir örnek olarak öne çıkmaktadır. Dolayısıyla, bundan sonraki bölümde Türkiye örneğine odaklanılmıştır.

Tezin son bölümüne, günümüz Türkiye'si'nde, toplumsal ve idari yapıya egemen olduğu iddia edilen militarist anlayışın, ya da Ayşe Gül Altınay'ın deyişiyle ordu millet mitinin temellerinin atıldığı Osmanlı'nın son yıllarının incelenmesiyle başlanılmıştır. Bu bölümde öncelikle araştırılan Türkiye'nin resmi söylemiyle uyumlu tarihsel verilere ulaşıp ulaşılamayacağıdır. 1800'lerin ikinci yarısından itibaren Osmanlı toplumsal yapısı içerisinde kurulmaya çalışılan ordu millet (milleti müsellaha) anlayışı Birinci Dünya Savaşı patlak verinceye kadar sürekli halk direnciyle karşılaşmıştır. Osmanlı gibi çok dinli ve çok etnisiteli bir imparatorlukta

vatan uğruna ölmek fenomeni önce Osmanlılık, sonra İslam ve sonra da Türkçülük çatısı altında örgütlenmeye çalışılmıştır. Ancak hemen her formülasyonda tanımlanan birlik harcının dışında kalanlar isyan etmiş ve farklılıklarını yaşayabilmek için direnmiştir. Buna bahsedilen dönemin savaş koşullarının acımasızlığı ve askerlik süresinin belirsizliği gibi faktörler de eklenince, Birinci Dünya Savaşı sırasında Osmanlı Ordusunda görülen kaçak ve firari rakamları savaşa katılan tüm diğer devletlerinkinden daha yüksek oranda gerçekleşmiştir. Bu veriden hareketle, savaşmaktan kaçınan bu kişilerin vicdani retçi veya savaş karşıtı olduklarını iddia etmek mümkün değilse de, bugün vicdani retçilerin karşısına her Türk'ün asker doğduğu argümanı ile çıkan egemen ideolojik söylemin de tarihsel açıdan doğru olmadığı görülmektedir.

Bu bölümün sonunda, 1990'lerden itibaren ister gerçek olsun isterse mit ülkedeki militarizm fenomenine cepheden ve dolaysız olarak karşı duran vicdani retçilerin Türkiye'nin toplumsal yapısında nereye düştüklerine, ne söylediklerine, ne talep ettiklerine ve ne önerdiklerine açıklık getirilmeye çalışılmıştır. Diğer taraftan, bu kişileri ülke kamuoyunun nasıl algıladığı, onları kimlerin benimseyip kimlerin dışladığı ortaya koyulmaya gayret edilmiştir. Bu bağlamda, Türkiye vicdani ret tarihinin önemli köşe taşları olduğu düşünülen beş vicdani retçinin yaşadıkları ve tutumları üzerinden vicdani reddin Türkiye'ye has özellikleri çözümlenmeye çalışılmıştır.

Bu amaçla ele alınan ilk vicdani retçi kendisini anarşist olarak tanımlayan Osman Murat Ülke'dir. Ülke, hareketin doğuşu aşamasındaki en etkili isimdir ve tutukluluk sürecini yaşayan ilk vicdani retçidir. Bu noktada önemli bir gerçeğin altını çizmek gerekir; farklı bazı ülkelerde de gözlemlenebileceği gibi Türkiye'de de vicdani retçilerin tutuklulukları deyim yerindeyse hareketin bundan beslendikleri süreçlerdir. Vicdani reddin felsefesine ilişkin pasifist karakteri sebebiyle propagandist bir yol izlemediği söylenebilir. Ancak bir vicdani retçinin tutuklanması hareket için tabiri caizse bıçağın kemiğe dayanmasıdır. Bu tecrübe Türkiye'de ilk olarak Ülke'nin 1996'da tutuklanmasıyla yaşanmış ve onun cezaevinde askerlik yapmaya zorlanırken maruz kaldığı kötü muamele hem dışarıdaki vicdani ret hareketinin hem de konuya mesafeli duran farklı kesimlerin tepkilerinin yükselmesine sebep olmuştur. Vicdani ret hakkındaki toplumsal tepkinin savaş karşıtı hareket tarafından mobilize edildiği bu dönemin en önemli sonucu Türkiye'de vicdani reddin kamusal bilinirliğindeki ilk

büyük sıçramaya sebep olmasıdır. Dahası, Ülke'nin tutuklu olduğu süre boyunca kararlılıkla sürdürdüğü tavrı, ondan sonra gelecek retçiler için de örnek teşkil etmiştir. Ülke maruz kaldığı bütün kötü muameleye karşı şiddete, kaçmaya ya da geri adım atmaya yanaşmamıştır. Aksine mahkemenin yargılamanın tutuksuz devam etmesi için onu serbest bıraktığı bir dönemde yeniden tutuklanacağını bile bile duruşmasına gitmiş ve hâkime savunmasını yapmaya geldiğini söylemiştir. Hakkındaki tutukluluk ve salıverilme sarmalının devam ettiği üç buçuk yıl boyunca direnme azmini kaybetmeyen Ülke, Türkiye'deki vicdani ret hareketinin öncü figürü haline gelmiştir. Ancak Ülke'yi en az bunun kadar önemli hale getiren bir başka girişimi daha olmuştur. Ülke, AİHM nezdinde Türkiye aleyhine açtığı davayı kazanarak Türkiye'yi mahkûm ettirmiştir. AİHM kararında ifade edildiği şekliyle vicdani retçileri sivil ölüme mahkûm eden Türkiye, onun ardından gelen vicdani retçilerin bazılarını yine mahkûm etmiş olsa da pek çok retçi hakkında hukuki bir işlem yapmamıştır. Ancak bundan daha önemlisi Türkiye kamuoyunda vicdani reddin hukuki durumu tartışılır hale gelmiştir.

Ülke'den sonra tutuklanan ikinci vicdani retçi eşcinsel, Kürt bir anarşist olan Mehmet Tarhan'dır. Tarhan'ın reddi Türkiye'deki vicdani ret hareketini oluşturan bileşenleri ortaya koyması bakımından oldukça anlamlıdır. En başından beri anarşistler tarafından örülmeye başlanan, giderek farklı cinsel yönelimleri çatısı altında toplayan Amargi gibi oluşumlarla yoluna devam eden ve ilk andan itibaren siyaseten Kürtlerin desteğini alan vicdani ret hareketinin kendine özgü özelliklerini tek vücutta görebildiğimiz bir örnektir Tarhan. Vicdani ret deklarasyonunu Türkiye'de Irak'ın işgali için tezkere çıkartılması tartışmaları sırasında bu konuyu açıklamasının merkezine alarak yapan Tarhan, hareketin savaş karşıtı tavrını da açıkça ortaya koymuştur. O güne kadar Türkiye'nin çok da tanıdık olmadığı total ret kavramını kullanarak, TSK'nın ona bir eşcinsel olması sebebiyle tanıdığı askerlikten muaf tutulma "hakkını" da reddettiğini belirterek iktidarın kendi hayatı üzerinde olumlu ya da olumsuz karar verme hakkını tanımadığını göstermiştir. Dahası, eşcinsellerin bu haktan yararlanmak için uymak zorunda oldukları yasal prosedüre kamuoyunun dikkatini çekmiştir. Ayrıca, Ülke'nin tutukluluğunun sona ermesinin ardından etkinliğini yitirmeye başlayan vicdani ret hareketine dinamizm kazandırmıştır.

Tutuklanan bir başka vicdani retçi olan Mehmet Bal, gençliğinde milliyetçi muhafazakâr görüşleri benimsemiş biriyken hapisahane tanıdığı Ülke'nin etkisiyle vicdani retçiliği seçmiştir. Sonrasında maruz kaldığı tüm kötü muameleye ve uzun tutukluluğa rağmen vicdani reddini sürdürmüş olmasıyla Bal, vicdani reddin kişinin hayatı üzerindeki dönüştürücü etkisini ortaya koyan önemli bir örnektir. Bal'ın hayatı, hakim politik ve kültürel değerlerle büyümüş gençlerin vicdani retle tanışmaları durumunun egemen ideolojinin nasıl bir tehditle karşı karşıya gelebileceğini göstermesi açısından önemlidir.

Bu bölümde anlatılan bir başka vicdani retçi olan Halil Savda PKK üyesi olmaktan hüküm giymiş eski bir mahkûmdur. Savda deneyiminin iki farklı yönden önemli olduğunu söyleyebiliriz. Bunlardan ilki, sebebi ne olursa olsun silahlı bir örgüt üyesi olan Savda'nın vicdani ret tercihi ile hem PKK'nın hem de TSK'nın silahlı mücadelesine 'hayır' diyebilmek gibi bir alternatifi ortaya koymuş olmasıdır. Savda, mevcut gerilim çerçevesinde her iki tarafın da toplumu mahkûm ettiği 'ya bizdensin ya da onlardan' açmazını yarabilecek vicdani ret alternatifini göstererek, vicdani retçilerin mevcut politik paradigmanın dışına çıkma iddiasını gerçekleştirmiştir. İkinci olarak Savda'nın vicdani reddi, tarafların vicdani ret ile somutlaşan silahların susması ihtimali karşısındaki olası tutumlarını yoruma açık bir hale getirmiştir. Savda'nın bir Kürt ve eski bir PKK üyesi olarak açıkladığı vicdani reddi ülkedeki savaşın her iki tarafınca da görülmüştür. Kürt tarafı çeşitli kuruluşlar aracılığıyla Savda'ya destek vermiş, Kürt Vicdani Ret İnsiyatifi'ni kurmuş ve örgütle birlikte siyasiler de vicdani ret çağrısında bulunmuşlardır. Devlet ise Savda'yı tutuklayıp mahkûm etmiş, yapılan duruşmalarda Savda ve destekçilerine bazı sivil unsurlarla baskı yaparak onları sindirmeye çalışmıştır.

2010 referandumunda verili siyasal tercihlerin dışında kalma inisiyatifini kullanarak oylamayı boykot etme kararı alan Kürt siyaseti, vicdani reddin eylem biçimi olan sivil itaatsizliği keşfetmiş ve bu yönde atılmış ikinci bir adım olarak anadilde eğitim hakkını elde edebilmek için halkı yeni öğretim yılının ilk haftasında çocuklarını okula göndermemeye çağırmıştır. Bu iki kararla Kürt siyasetinin politik eylem portföyüne girdiğini gördüğümüz sivil itaatsizlik, onun en can alıcı biçimde vücut bulduğu vicdani reddin siyaseten benimsenmesi noktasına vardırılabılır. Bu yönde bazı işaretler yakın geçmişte göze çarpmaya başlamıştır. Bu olasılığın gerçekleşmesi

ve Kürt siyasetinin vicdani ret çağrısını siyasetinin merkezine almasıyla Türkiye'deki vicdani ret tartışmasının tamamen başka bir boyuta taşınacağı öngörülebilir.

Benzer bir olasılık vicdani reddin mevcut ideolojik yapıya İslami cepheden muhalefet eden anlayış için de söz konusudur. Bu bağlamda bu bölümde son olarak değinilen Türkiye'nin ilk dini gerekçeli vicdani retçisi Enver Aydemir'dir. Aydemir'in vicdani reddi kendisinden önceki retçilerden tamamen farklı bir gerekçeye dayanıyor olsa da tutukluluk sürecinde diğerleriyle aynı uygulamalara maruz kalmıştır. 'Laik T.C. ordusunda askerlik yapmayacağını' söyleyen Aydemir görünürde diğer retçiler gibi işkence ve kötü muameleyle maruz kalmış olsa da kendisiyle yapılan görüşmede anlattıkları, koşullarının diğer retçilerinkinden daha iyi olduğu yönündedir. Enver'in tutukluluk sürecinin de diğer retçilerden kısa sürdüğü göz önünde bulundurulursa bu iddiasında haklı olduğu düşünülebilir. Vicdani ret gerekçesini İslam'a dayandıran bir retçinin neden diğer retçilerden daha kısa süre tutuklu kaldığı ve bu süreçte daha iyi muamele gördüğü konusu üzerinde üç önemli faktörün etkisi olduğu söylenebilir. Bunlardan ilki insani faktörler, ikincisi kurumsal faktörler, üçüncüsü de kamuoyu faktörüdür. Sivil halkı gibi askeri personelinin de büyük bir çoğunluğunun inançlı Müslümanlardan oluştuğu bilinen Türkiye'de, Aydemir'in bizzat kendisini gözetim altında tutan, sorgulayan ve hatta işkence uygulayan askeri personelle iletişimi diğer retçilere göre daha anlaşılır ve samimi olmuştur. Bu tespiti Aydemir'in kendisi de onaylamaktadır. Bunun yanında sivil halk üzerinde belli bir nüfusu olan İslami çevrelerce TSK'nın 'dinsiz' olduğu yönünde yapılan propaganda askeri makamları öteden beri rahatsız eden bir hadisedir ve bu konuda ordunun hassasiyet gösterdiği de bilinen bir gerçektir. Dolayısıyla, Aydemir'in tutukluluğunda böylesi bir propagandayı tırmandıracak bir imkânın bu çevrelerin eline verilmemesine özen gösterildiği düşünülebilir. Dahası anarşist, sosyalist, ekolojist veya savaş karşıtı vicdani retçilerin tutukluluk süreçlerinde dışarıda örgütlenen toplumsal tepkinin bu görüşlere karşı toplumda var olan hassasiyetin sınırlılığı sebebiyle ancak küçük bir ölçekte gerçekleşebilecek olmasına karşın, İslami bir görüşün TSK tarafından baskı altına alınması karşısında toplumun geniş kesimlerinde oluşabilecek rahatsızlığın gözetildiği de söylenebilir.

Her ne kadar Aydemir sözü edilen İslami çevrelerden çok bugüne kadar vicdani ret etrafında örgütlenen diğer unsurlarla temas etmeyi tercih etmiş olsa da ordunun Aydemir'de vücut bulan bu 'tehlikeyi' gördüğü ve ona da diğer retçiler gibi

antisosyal kişilik bozukluğu teşhisi koyarak askeri gözetim dışında bırakmayı tercih ettiği görülmektedir. Bu örnek vicdani reddin hangi kesimden gelirse gelsin militarist sistemin özüne yönelik esaslı bir tehdit olarak algılanmakta olduğunu göstermektedir. Vicdani retçi yetkililer tarafından önce cezalandırılarak caydırılmaya, bunda başarılı olunamazsa çürüğe ayrılarak çatışmanın görünürlüğü silinmeye çalışılmaktadır. Böylelikle konunun kamuoyunun gündeminden düşürülmesi hedeflenmektedir.

Türkiye’deki vicdani retçilerin deklarasyonları ve hikâyeleri incelendiğinde savaş karşıtlığının, özellikle de ülkede süregiden iç savaşa karşı gösterilen tepkinin hâkim bir tutum olduğu söylenebilir. Bugüne kadar savaşa ve savaşı toplumsal olarak sürekli yeniden üreten ordu düzenine dâhil olmayı reddetmenin gerekçeleri eşcinsellikten ekolojizme, Kürtlükten sosyalistliğe kadar çok çeşitli biçimlerde ifade bulmuştur ve Türkiye Cumhuriyeti Ordusu, iktidarı ve tüm egemen güçleri kendi iktidarlarına antimilitarist cepheden muhalefet edenlere hangi ideolojik görüşten olurlarsa olsunlar benzer şekilde davranmaktadır. Onları kanun karşısında suçlu bulup hapsedmekte ve yıldırmaya çalışmaktadır. Ancak, vicdani retçilerin kararlılık ve tutarlılıkları karşısında geri adım atmak, onları kanunen askerlikten azledebilmek için tıbben hasta ilan ederek ve haklarında antisosyal kişilik bozukluğu kararı vererek sosyal izolâsyonlarına sebep olmaktadır.

Gerekçesi ne olursa olsun kişiyi ‘mutlak itaat rejimi’ni sorgulamaya götüren vicdani ret, insani bir farkındalık yaratarak, gerek ahlaki gerekse politik bir muhalefet pozisyonu açmakta ve hemen her türlü muhalefet için önemli bir imkân sunmaktadır. Vicdani ret farklı dünya görüşlerine mensup kişileri bir insani farkındalık paydasında eşitlemekte ve dayanışmalarını kendiliğinden örgütlemektedir. Bilindik muhalefet biçimlerinin aksine ‘pasif’ bir duruşu olmasına rağmen basitliği ve içtenliği sebebiyle egemen güçleri çaresiz bırakmakta ve yıkıcılığı bu tavırla nasıl baş edebileceğinin bilinmemesinden kaynaklanmaktadır.

KAYNAKÇA

KİTAPLAR

Akar, Rıdvan, **Aşkale Yolcuları**, Belge Yayınları, 2000.

Akşit, Sina, **Jön Türkler ve İttihat ve Terakki**, İstanbul: İmge Yayınları, 2009.

_____. **Şeriatçı Bir Ayaklanma: 31 Mart Olayı**, Ankara: İmge Yayınları, 1994.

Altınay, Ayşe Gül, **The Myth Of The Military Nation: Militarism, Gender, And Education In Turkey**, New York: Palgrave Macmillan, 2004.

Apak, Rahmi, **İstiklal Savaşında Garp Cephesi Nasıl Kuruldu**, İstanbul: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1990.

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, Çev: M.Semih Gemalmaz, İnsan Hakları Belgeleri (I), İstanbul, Boğaziçi, 2003, s. 37-45.

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, Çev: M.Gemalmaz, İnsan Hakları Belgeleri (IV), İstanbul, Boğaziçi, 2004, s. 57-110

Aybars, Ergün, **İstiklal Mahkemeleri: Yakın Tarihimizin Gerçekleri**, 2. Baskı, İstanbul: Milliyet Yayınları, 1998.

Aydın, Faruk, **Osmanlı Devleti'nde Tanzimat'tan Sonra Askere Alma Kanunları (1839-1914)**, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara: 1994.

Bove, Jose, Luneau Gilles, **Sivil İtaatsizliğe Çağrı**, İstanbul: İletişim Yayınları, 2006.

Bröckling, Ulrich, **Disiplin:Askeri İtaat Üretiminin Sosyolojisi ve Tarihi**, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2001.

Cemil, Ertunç Ahmet, **Cumhuriyet Tarihi**, İstanbul: Pınar Yayınları, 2004.

Çadırcı, Musa, **Tanzimat Sürecinde Türkiye Askerlik**, İmge Kitabevi, Ankara: Ocak 2008.

Çakın, Naci, Orhon, Nafiz, **Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi**, Cilt III 5 inci Kısım (1793-1908), Ankara: Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı Harp Tarihi Yayınları, 1994.

Dündar, Fuat, **Modern Türkiye'nin Şifresi: İttihat Ve Terakki'nin Etnisite Mühendisliği (1913-1918)**, İstanbul: İletişim Yayınları, 2008.

Gencer, Mustafa, **Jöntürk Modernizmi ve "Alman Ruhu": 1908-1918 Dönemi Türk-Alman İlişkileri ve Eğitim**, İstanbul: İletişim Yayınları, 2008.

Giddens, Anthony, **Ulus Devlet Ve Şiddet**, 2.bs., İstanbul: Kalkedon Yay., 2008.

Goodall, Felicity, **A Question Of Conscience: Conscientious Objection In The Two World Wars**, United Kingdom: Sutton Publishing, 1997.

Goodwin, Godfrey., **Yeniçeriler**, Çev: Derin Türkömer, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2001.

Grotius, Hugo, **Savaş ve Barış Hukuku**, Çev: Seha Meray, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, no. 222-204, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1967.

Gülsoy, Ufuk, **Osmanlı Gayrimüslimlerinin Askerlik Serüveni**, İstanbul: Simurg Yayınları, 2000.

Hale, William Hale, **Türkiye'de Ordu ve Siyaset: 1789'dan Günümüze**, Hil Yayınları, İstanbul, 1996.

Haçerlioğlu, Orhan, **Felsefe Ansiklopedisi, Kavramlar ve Akımlar**, Cilt 1 (A-D), İstanbul: Remzi Kitabevi, 3.bs, 2000.

Hobbes, Thomas, **Leviathan**, Çev. Semih Lim, 3.bs., İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2001.

Hobsbawn, Eric J., **The Age of Empire, 1875-1914**, Londra: Wiedenfeld and Nicolson, 1987.

İnan, Afet, **Askerlik Vazifesi**, İstanbul, Devlet Matbaası, 1930.

_____. **Vatandaş İçin Medeni Bilgiler**, İstanbul, Milliyet Matbaası, 1930.

Joll, James, **II. Enternasyonal**, İstanbul: Belge Yayınları, 2001.

Karabekir, Kazım, **İstiklal Harbimiz**, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2010.

Karal, Enver Ziya, **Osmanlı Tarihi: Nizam-ı Cedid ve Tanzimat Devirleri (1789-1856)**, Cilt: 5, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1995.

Karpat, Kemal, **An Inpuiry into the Social Foundations of Nationalism in the Ottoman State: From Social Eastates to Classes, from Millets to Nations**, Princeton: Princeton University, 1973.

Kidron, Peretz, **Yesh Gvul: Başkaldıran İsrail Askerleri**, İstanbul: Aykırı Yay., Ocak 2005.

Lenin, Vladimir Ilyich, **Sosyalizm ve Savaş**, Ankara: Sol Yayınları, 2009.

Mann, Michael, **The Sources of Political Power volume II: The Rise of Classes and Nation-States 1760-1914**, Cambridge University Press, New York, 1993.

Miller, Paul B., **From Revolutionaries to Citizens: Antimilitarism in France, 1870-1914**, Duke University Press, USA: 2002.

Moskos, Charles C., Chambers, John Whiteclay, **The New Conscientious Objection: From Sacred to Secular Resistance**, New York: Oxford University Press, 1993

Nişancı, Şükrü, **Sivil İtaatsizlik**, Okumuş Adam Yayıncılık, 2003.

Ortaylı, İlber, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Alman Nüfusu**, İstanbul: Alkım Kitabevi, 2000.

Öktem, Akif Emre, **Uluslararası Hukukta İnanç Özgürlüğü**, Ankara, Liberte, 2002.

Pierson, Christopher Pierson, **Modern Devlet**, Çev: Dilek Hattatoğlu, İstanbul: Çiviyazıları, 2000.

Rawls, John, **A Theory of Justice**, Oxford: Oxford University Press, 1971.

Rouquie, Alain, **Latin Amerika'da Askeri Devlet**, Bas. Haz. Şirin Tekeli, İstanbul: Alan Yay, 1986.

Selek, Pınar, **Barışamadık**, İstanbul: İthaki Yayınları, 2004.

Stargart, Nicholas, **The German Idea of Militarism: Radical and Socialist Critics, 1864-1914**, Cambridge, Cambridge University Press, 1994.

Tanör, Bülent, **Osmanlı – Türk Anayasal Gelişmeleri**, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1997.

The Modern Encyclopedia of Religions and the Soviet Union, Ed. Steeves, Paul D., vol. 5, 1993, s. 223.

Tiftikçi, Osman, **Osmanlı'dan Günümüze Ordunun Evrimi**, İstanbul: Sorun, 2006.

Tilly, Charles, **Zor, Sermaye ve Avrupa Devletlerinin Oluşumu**, 1.bs., Ankara: İmge Kitabevi, 2001.

Timur, Taner, **Osmanlı Çalışmaları: İlkel Feodalizmden Yarı Sömürge Ekonomisine**, Ankara: İmge Kitabevi, 1998.

Tolstoy, Lev, **Tanrı'nın Egemenliği İçinizdedir: Mistik Bir Din Değil Yeni Bir Yaşam Anlayışı Olarak Hristiyanlık**, Çev. Dominik Pamir, İstanbul: Kaos Yay.

Türkçe Sözlük, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Dil Kurumu, 2. Cilt.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, **Osmanlı Tarihi: XVI. Yüzyıl Ortalarından XVII. Yüzyıl Sonuna Kadar**, Cilt: 3 2. Kısım, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara: 1995.

Weber, Max, **Sosyoloji Yazıları**, Çev: Taha Parla, İstanbul: Hürriyet Vakfı Yayınları, 1987.

Woloch, Isser, **The New Regime: Transformation of the French Civic Order, 1789-1820s**, New York: W.W. Norton and Company, 1995.

MAKALELER

Aksan, Virginia H., “18. Yüzyıl Sonlarında Osmanlı’da Zorunlu Askerlik Stratejileri”, Der: Erik Jan Zürcher, **Devletin Silahsızlanması: Ortadoğu ve Orta Asya’da Zorunlu Askerlik**, Çev: M. Tanju Akad, s.26-27, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2003.

Akın, Yiğit, “Gülbüz ve Yavuz Evlatlar”, **Erken Cumhuriyette Beden Terbiyesi ve Spor**, s. 136, İletişim Yayınları, İstanbul: 2004.

Aktan, İrfan, “Vicdani Retçilerin Asker Toplum’dan Çekeceği Var”, **Yeni Aktüel**, Sayı: 155/2008, s.52.

Altınay, Ayşe Gül, “Militarizm”, Ed.: Fikret Başkaya, **Kavram Sözlüğü: Söylem ve Gerçek**, s. 351, Türkiye ve Ortadoğu Forumu Vakfı / Özgür Üniversite Kitaplığı.

Altınay, Ayşe Gül, Bora, Tanıl, “Ordu, Militarizm ve Milliyetçilik”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Milliyetçilik**, C: 4, s. 140-154, İstanbul: İletişim Yayınları, 2003.

Akarlı, E. D., “Abdulhamid II’s Attempts to Integrate Arabs into the Ottoman System”, **Palestine in the Late Ottoman Period**, Der. D. Kushner, s. 74-89, Leiden: Brill, 1986.

Arendt, Hanna, “Sivil İtaatsizlik”, Çev. Yakup Coşar, **Kamu Vicdanına Çağrı: Sivil İtaatsizlik**, 2. bs. s. 85, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1997.

Aydın, Suavi, “Toplumun Militarizasyonu: Zorunlu Askerlik Sisteminin ve Ulusal Orduların Yurttaş Yaratma Sürecindeki Rolü”, Yay.Haz. Özgür Heval Çınar, Coşkun Üsterci, **Çarklardaki Kum: Vicdani Red**, s. 26, İletişim, İstanbul, 2008.

B., Nevo, Y., Shor, “The Contract Between IDF and Israeli Society”, **The Israel Democracy Institutes**, s. 14, Jerusalem: Yir Ha’atika Press, 2001.

_____. “The People’s Army? The Reserves in Israel”, **The Israel Democracy Institutes**, s.12, Jerusalem: Yir Ha’atika Press, 2002.

Balcıoğlu, Mustafa, “Osmanlı Genç Derneklerinden İnkılap Genç Derneklerine”, **Teşkilat-ı Mahsusa’dan Cumhuriyet’e**, s. 180-207, Ankara: Nobel, 2001.

Başkent, Can, “Bir Öz-İfade Olarak Vicdani Ret”, **Vicdani Ret Yazıları**, s.99, İstanbul: Federe Yayınları, 2010.

Bayramoğlu, Ali, “Asker ve Siyaset”, Der: Ahmet İnsel, Ali Bayramoğlu, **Bir Zümre Bir Parti Türkiye’de Ordu**, s.61-64, Birikim Yayınları, İstanbul: 2004.

Biricik, Alp, “Çürük Raporu ve Türkiye’de Hegemonik Erkekliğin Yeniden İnşası”, Yay.Haz. Özgür Heval Çınar, Coşkun Üsterci, **Çarklardaki Kum: Vicdani Red**, s.145-146, İstanbul: İletişim Yayınları, 2008.

Bora, Tanıl, “Antimilitarizm, Ordu/Askeriye Eleştirisi ve Orduların Demokratik Gözetimi”, **Birikim**, Sayı:207, s.43, Temmuz 2006.

Boyle, Kevin, “Uluslararası Hukukta Vicdani Red ve Osman Murat Ülke Davası”, Yay.Haz. Özgür Heval Çınar, Coşkun Üsterci, **Çarklardaki Kum: Vicdani Red**, s. 275-277, İstanbul: İletişim Yayınları, 2008).

Brock, Peter, “Conscientious Objectors in Revolutionary and Napoleonic France”, **Against The Draft: Essays on Conscientious Objection From the Radical, Transformation to the Second World War**, s. 66-83, University of Toronto Press Incorporated, Canada: 2006.

_____. “Experiances of Conscientious Objectors in the Soviet Union to 1945”, **Against The Draft: Essays on Conscientious Objection From the Radical,Transformation to the Second World War**, s. 330-338, University of Toronto Press Incorporated, Canada: 2006.

_____. “Experiences of Quakers Pressed into the Royal Navy”, **Against The Draft: Essays on Conscientious Objection From the Radical, Transformation to the Second World War**, s. 52-64, University of Toronto Press Incorporated, Canada: 2006.

_____. “Imperial Russia at War and the Conscientious Objector, August 1914 – February 1917”, **Against The Draft: Essays on Conscientious Objection From the Radical, Transformation to the Second World War**, s. 301, University of Toronto Press Incorporated, Canada: 2006.

_____. “Tolstoy and the Imprisonment of Conscientious Objectors in Imperial Russia”, **Against The Draft: Essays on Conscientious Objection From the Radical, Transformation to the Second World War**, s. 155-165, University of Toronto Press Incorporated, Canada: 2006.

_____. “Vladimir Chertkov and the Tolstoyan Antimilitarist Movement in the Soviet Union”, **Against The Draft: Essays on Conscientious Objection From the Radical, Transformation to the Second World War**, s. 313, University of Toronto Press Incorporated, Canada: 2006.

Bröckling, Ulrich, “Çarklardaki Kum? 21. Yüzyılın Başında Vicdani Red”, Yay.Haz. Özgür Heval Çınar, Coşkun Üsterci, **Çarklardaki Kum: Vicdani Red**, s. 69, İletişim, İstanbul, 2008.

Cain, Edward R., “Conscientious Objection in France, Britain and the United States”, **Comperative Politics**, s. 275, January, 1970.

Carvalho, Pelao, “Şili’de Vicdani Red”, Yay. Haz. Özgür Heval Çınar, Coşkun Üsterci, **Çarklardaki Kum: Vicdani Red**, s. 185, İletişim, İstanbul, 2008.

Chambers II, John Whiteclay, “Consciencious Objectors and the American State From Colonial Times to The Present”, Der. Charles C. Moscos, John Whiteclay Chambers, **The New Conscientious Objection: From Sacred to Secular Resistance**, s.30-34, New York: Oxford University Press, 1993.

Coşar, Yakup, “Sivil İtaatsizlik”, Yay.Haz. Ender Ateşman, Çev: Yakup Coşar, **Kamu Vicdanına Çağrı: Sivil İtaatsizlik**, 2.bs., s.10, İstanbul: Ayrıntı Yay., 2001.

Conscience and Peace Tax International, Submission to the 93rd Session of the Human Rights Committee: July 2008, s. 2.

Çadırcı, Musa, “Yenileşme Sürecinde Osmanlı Ordusu”, **Genel Türk Tarihi 7**, Haz. Hasan Celal Güzel, Ali Birinci, s. 516, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002.

Çınar, Özgür Heval, “Uluslararası Hukuk Çerçevesinde AB’de ve Türkiye’de Vicdani Ret”, **Türkiye Barolar Birliği Dergisi**, Sayı 72, s. 94-109, Eylül-Ekim 2007, s. 94-109.

Decker, Chistopher, Fresa, Lucia, “The Status Of Conscientious Objection Under Article 4 Of The European Convention On Human Rights”, **International Law and Politics**, C.33:379, s. 381, 2001.

Denisenko, Ludmila, “Kafkasya’nın Ruslaştırılması ve Malakanlar”, **Toplumsal Tarih**, sayı: 189, s.29-32, Temmuz 2009.

Duguid, Stephen, “The Politics of Unity: Hamidian Policy in Eastern Anatolia”, **Middle Eastern Studies**, C. 9, No:2, 1973.

Enloe, Cynthia, “Kadınlar Askeri Vicdani Reddin Neresinde? Bazı Feminist İpuçları”, Yay. Haz. Özgür Heval Çınar, Coşkun Üsterci, **Çarklardaki Kum: Vicdani Red**, s. 103-105, İletişim, İstanbul, 2008.

Eren, Abdurrahman, “Türk Hukukunda Vicdani Red”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt 61, No:3, s.104, Temmuz-Eylül 2006, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 2006.

Fahmy, Khaled, “Ulus ve Asker Kaçakları: Mehmed Ali’nin Mısır’ında Zorunlu Askerlik”, Der. Erik Jan Zürcher, Çev. Tanju Akad, **Devletin Silahlanması: Ortadoğu’da ve Orta Asya’da Zorunlu Askerlik (1775-1925)**, s. 65-87, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2003.

Forrest, Alan, “La patrie en danger: The French Revolution and the First Levee en Masse”, Eds. Daniel Moran, Arthur Waldron, **The People in Arms: Military Myth and National Mobilization since the French Revolution**, sw. 8-32, Cambridge University Press, 2003.

Friedman, Randy, “The Challenge of Selective Conscientious Objection in Israel”, **A Journal of Social & Political Theory**.

Gleditsch, Nils Petter Gleditsch, Agoy, Nils Ivar “Norway: Toward Full Freedom of Choice”, Charles C. Moscos, John Whiteclay Chambers, **The New Conscientious Objection: From Sacred to Secular Resistance**, s.30-34, New York: Oxford University Press, 1993.

Grossman, G., Kaplan R., “Courage to Refuse”, 2006, **Peace Review**, 18/2: s. 193.

Gutmann, Matthew Gutmann, “Kast Orduları: Kuzey ve Güney Amerika’da Zorunlu Askerlik, Vicdani Ret ve Demokratik Yurttaşlık”, Yay. Haz. Özgür Heval Çınar, Coşkun Üsterci, **Çarklardaki Kum: Vicdani Ret**, s. 176-177, İletişim, İstanbul, 2008.

Gürçan, Ertuğrul Cenk, “Zorunlu Askerlik Karşısında Vicdani Ret Bir İnsan Hakkı (mı)?”, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, 62-1.

Güvenç, Serhat, “ABD Askeri Yardımı ve Türk Ordusunun Dönüşümü: 1942-1960”, **Türkiye’de Ordu, Devlet ve Güvenlik Siyaseti**, Der: Evren Balta Parker, İsmet Akça, , s. 263, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2010).

Hacısalihoglu, Mehmet, “Inclusion and Exclusion: Conscription in the Ottoman Empire”, **Journal of Modern European History**, V/2007/2, s. 266-267.

Human Rights Committee, General Comment on article 18 of the Covenant, U.N. Doc. CCPR/C/48/CRP.2/Rev. 1, 1993.

İnsan Hakları Gündemi Derneği, Vicdani Ret Hakkı ve Türkiye, Basın Açıklaması: 10 Ağustos 2007.

İnsan Hakları Komisyonu Keyfi Tutuklama Çalışma Grubu, Görüş No: 36/1999 (Türkiye), E/CN. 4/2001/14/Add.1, 9 Kasım 2000, s. 53-55

İnsel, Ahmet, “Bir Toplumsal Sınıf Olarak Türk Silahlı Kuvvetleri”, Der: Ahmet İnsel, Ali Bayramoğlu, **Bir Zümre Bir Parti Türkiye’de Ordu**, s. 47, Birikim Yayınları, İstanbul: 2004

Kafkaslı, Zehra, “Her Şey Vatan İçin (!)”, **Güncel Hukuk**, s. 39, Mart 2006/03.

Kardaş, Ümit, “Modern Devlet, Ordu ve Vicdani Ret İtirazı”, **Birikim**, Sayı: 207, s. 36, Temmuz 2006.

Karpat, Kemal, “The Transformation of the Ottoman State, 1789-1908”, **International Journal of Middle East Studies**, c.3, No:3, s. 243-281, 1972.

Keddie, N. R., “Pan-Islam as Proto-Nationalism”, **Journal of Modern History**, C.41, s. 3-26, 1969.

Kimmerling, Baruch, “Militarism in Israeli Society”, **Theory and Criticism**, s. 124, 1993.

Klein, Janet, “Çevreyi İdare Etmek: Osmanlı Devleti ve Hamidiye Alayları”, **Türkiye’de Ordu, Devlet ve Güvenlik Siyaseti**, Der: Evren Balta Paker, İsmet Akça, s. 106, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2010.

Kodaman, Bayram, “Hamidiye Hafif Süvari Alayları (II. Abdülhamid ve Doğu-Anadolu Aşiretleri)”, **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi**, No:32, s. 427-480, 1979.

Kuhlmann, Jürgen, Lippert, Ekkehard, “The Federal Republic of Germany: Conscientious Objection as Social Welfare”, Charles C. Moscos, John Whiteclay Chambers, **The New Conscientious Objection: From Sacred to Secular Resistance**, s. 98, New York: Oxford University Press, 1993.

_____. “About the decline of conscription in post-modern Germany”, **Paper to the 1995 Biennial Conference of the Inter-University Seminar on Armed Forces and Society**, Baltimore, München, 1995.

Lerner, Tali, “İsrail’de Vicdani Red”, Yay.Haz. Özgür Heval Çınar, Coşkun Üsterci, **Çarklardaki Kum: Vicdani Red**, s. 202, İletişim, İstanbul, 2008.

Lippman, Matthew, “The Recognition of Conscientious Objection to Military Service As An International Human Right”, **California Western International Law Journal**, vol.21, s.37, Number 31, 1990-1991.

Major, Marie-France, “Conscientious Objection and International Law: A Human Right?”, **Case Western Reserve Journal of International Law**, vol. 24, s.350, 1992.

Mann, Michael, “Capitalism and Militarism”, Ed.: Martin Shaw, **War State and Society**, s. 43, New York: St. Martin’s Press,, 1984.

Maragakis, Michalis, Tsouni, Alexia, “Yunanistan’da Vicdani Nedenlerle Orduda Hizmet Vermeyi Reddetmek”, Yay. Haz. Özgür Heval Çınar, Coşkun Üsterci, **Çarklardaki Kum: Vicdani Red**, s. 207-208, İletişim, İstanbul, 2008.

Marcus, Emily N., “Conscientious Objection as an Emerging Human Right”, **Virginia Journal Of International Law**, 38, s. 540, 1998.

Marcus, Philip, “Some Aspects of Military Service”, **Michigan Law Review**, vol.39, s. 913, 1940-1941.

Martin, Michael L., “France: A Statute but No Objectors”, Charles C. Moscos, John Whiteclay Chambers, **The New Conscientious Objection: From Sacred to Secular Resistance**, s. 83, New York: Oxford University Press, 1993.

Matthews, Victor H., “Legal Aspects of Military Service in Ancient Mesopotamia”, **Military Law Review**, vol.94, s. 142-143, 1981.

“Mehmet’in Mehmetçikliği Reddi”, **Express**, Sayı: 2008/06/84, s.41-42.

Meyer, Ernest L. Meyer, Day, John Day, “Hey! Yellowbacks!”, **The War Diary of a Conscientious Objector**, s. 15, Jerome S Ozer Pub, New York: 1972.

Moreau, Odile, “19. Yüzyılda Bosna’da Zorunlu Askerliğe Direniş”, Der. Erik Jan Zürcher, **Devletin Silahsızlanması: Ortadoğu ve Orta Asya’da Zorunlu Askerlik**, Çev. M. Tanju Akad, s. 147, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2003.

Moskos, Charles C., Chambers II, John Whiteclay, “The Secularization of Conscience”, **The New Conscientious Objection: From Sacred to Secular Resistance**, s. 6-14, New York: Oxford University Press, 1993.

MOC-Py: Movimiento de Objecion de Conciencia Paraguay
‘Petition for an Order Nisi and a Temporary Injunction’, 2002.

Muller, John, “Changing Attitude Towards War: The Impact of the First World War”, **British Journal of Political Science**, c. 21, sayı 1, s. 3, Ocak 1991.

Prasad, Devi, “War Is a Crime Against Humanity: The Story Of War Resister’s International”, Londra: 2005, s.99.

Quaker Council for European Affairs, “The Right To Conscientious Objection in Europe: A Review of The Current Situation”, April 2005, s. 2-77.

“Ossi Direniyor”, **Apolitika Dergisi**, sayı 5, s. 43, Mart 1997,

Özcan, Gencer, “Türkiye’de Cumhuriyet Dönemi Ordusunda Prusya Etkisi”, **Türkiye’de Ordu, Devlet ve Güvenlik Siyaseti**, Der.Evren Balta Parker - İsmet Akça, s. 178, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2010.

“Redif”, **İslam Ansiklopedisi**, Cilt 9, 1997, s.666-668.

Resolution on the Right of Conscientious Objection, Eur. Consult. Ass., 18th Sess., Res. 337A(1), 1967.

Resolution on Conscientious Objection and Alternative Civilian Service, Eur. Parl. Doc. A3-15/89, 1989.

Sancar, Mithat, “Şiddet, Şiddet Tekeli ve Demokratik Hukuk Devleti”, **Doğu Batı Dergisi**, Sayı 13, s. 28, Kasım-Aralık-Ocak 2000-2001.

Selek, Pınar, Sönmez, Oğuz, “Antimilitarizm”, Ed.: Fikret Başkaya, **Kavram Sözlüğü II: Söylem ve Gerçek**, s. 30-31, Özgür Üniversite Kitaplığı, Maki Basın Yayın, Ankara, Kasım 2006.

Sevinç, Murat, “Türkiye’de ve Batı Demokrasilerinde, Vicdani Ret, Zorunlu Askerlik ve Kamu Hizmeti Seçeneği”, **A.Ü. SBF Dergisi**, 61/1, s. 297-322, 2006.

Sorokin, Sergej, “Conscientious Objection in Russia”, World War 4 Report, Feb. 1, 2007.

Speck, Andres, “Savaş Karşıtı Uluslararası Hareket İçinde Red”, **Birikim**, Sayı:207, s. 45, Temmuz 2006.

Speck, Andreas, Friedrich, Rudi, “Dünya Vicdani Red Hareketi Deneyimleri”, Yay. Haz. Özgür Heval Çınar, Coşkun Üsterci, **Çarklardaki Kum: Vicdani Red**, s. 154, İletişim, İstanbul, 2008.

Smythe, Tony, “Conscientious Objection and War Resistance, War Resistance”, Vol.2, No 21, 2nd quarter, 1967.

Thoreau, Henry David Thoreau, “Devlete Karşı İtaatsizlik Görevi Üzerine”, Yay.Haz. Ender Ateşman, Çev: Yakup Coşar, **Kamu Vicdanına Çağrı: Sivil İtaatsizlik**, 2.bs., s.29-53, İstanbul: Ayrıntı Yay., 2001.

Timur, Taner, “Osmanlı Askeri Düzeninin Çöküşü ve Yeniçeri Kırımı”, **Osmanlı Çalışmaları**, s. 119-163, Ankara: İmge Kitabevi, 1998.

Tokay, Gül, “Osmanlı’da Modern Devlet, Güvenlik Siyaseti ve Ordunun Dönüşümüne Dair Bir Değerlendirme”, **Türkiye’de Ordu, Devlet ve Güvenlik Siyaseti**, Der: Evren Balta Paker, İsmet Akça, s.35, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2010.

Toker, Nilgün, “Antimilitarizm sorumluluktur...”, **Birikim**, Sayı:207, s. 28, Temmuz 2006.

_____. “Vicdani Red, Sivil İtaatsizlik ve Antimilitarizm: İtaat Etmeme ve Direnme”, Yay.Haz. Özgür Heval Çınar, Coşkun Üsterci, **Çarklardaki Kum: Vicdani Red**, s. 81-84, İletişim, İstanbul, 2008.

Tompkins, Stuart Ramsay, “The Triumph of Bolshevism: Revolution or Reaction?”, Norman: University of Oklohoma Fress, 1967, s. 231.

Trudell, Megan, “Prelude to Revolution: Class Consciousness and The First World War”, **International Socialism**, s. 76, Eylül 1997.

Üsterci, Coşkun, “Hükümet Vicdani Ret Konusunu Sürüncemede Bırakıyor”, **Yeni Aktüel**, Sayı: 155/2008, s. 54, Vicdani Retçilerin Asker Toplum’dan Çekeceği Var, İrfan Aktan,

Üsterci, Coşkun, Yorulmaz, Uğur, “Türkiye’de Vicdani Ret”, Yay.Haz. Özgür Heval Çınar, Coşkun Üsterci, **Çarklardaki Kum: Vicdani Red**, s. 217, İstanbul: İletişim Yayınları, 2008.

Wolf, Russel, “Conscientious Objection: Time From Recognition As A Fundamental Human Right”, **ASILS International Law Journal**, vol.6, s. 69-70, 1982.

“World Report 2008: Events of 2007”, Human Rights Watch, 2008, s. 439.

Yıldırım, Sinan, “I. Dünya Savaşı’nda Avrupa’da Savaş Karşıtı Hareket”, **Toplumsal Tarih**, s. 118, Ekim 2003.

Zürcher, Erik Jan, “Hizmet Etmeyi Başka Biçimlerde Reddetmek: Osmanlı İmparatorluğu’nun Son Dönemlerinde Asker Kaçaklığı”, Yay.Haz. Özgür Heval Çınar, Coşkun Üsterci, **Çarklardaki Kum: Vicdani Red**, s.61, İstanbul: İletişim Yayınları, 2008).

_____. “Teoride ve Pratikte Osmanlı Zorunlu Askerlik Sistemi (1844–1918)”, Der. Erik Jan Zürcher, Çev. Tanju Akad, **Devletin Silahlanması: Ortadoğu’da ve Orta Asya’da Zorunlu Askerlik (1775-1925)**, s.11, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., 2003.

Zamarra, Cthuchi, “İspanya’da Vicdani Red: İtaatsizlik”, Yay.Haz. Özgür Heval Çınar, Coşkun Üsterci, **Çarklardaki Kum: Vicdani Red**, s. 191, İletişim, İstanbul, 2008.

Zemlinskaya, Yulia, “Between Militarism and Pacifism: Conscientious Objection and Draft Resistance in Israel”, **Central European Journal of International & Security Studies**, s. 9-11.

ELEKTRONİK KAYNAKLARI

Ajangiz, Rafael, “Being Influential Without Participating in The Policy Process. The case of Conscription Western Europe”, 2001.
<http://www.essex.ac.uk/ecpr/events/jointsessions/paperarchive/copenhagen/ws20/ajangiz.PDF>

_____. “Conscientious Objection in Spain”,
<http://www.zentralstelle-kdv.de/z.php?ID=235>

Aktan, İrfan, “Vicdani Retçi Tarhan Linç Edilmek İstenmiş”, **BİA Haber Merkezi**, 24.05.2005, <http://www.bianet.org/bianet/insan-haklari/61426-vicdani-retci-tarhan-linc-edilmek-istenmis>

Atman, Hakan, “Uluslararası Af Örgütü ve Vicdani Red”,
http://www.amnesty.org.tr/pdf/bulten_vicdret.pdf

Bal, Mehmet, “Vicdani Retçi Mehmet Bal Başına Gelenleri Anlattı”, **BİA Haber Merkezi**, 26.06.2008,
<http://www.savaskarsitlari.org/arsiv.asp?ArsivTipID=5&ArsivAnaID=46091>

Balcıoğlu, Mustafa, “Cumhuriyetin İlk Yıllarında Gençliğin Savaşa Hazırlanması: İki Belge İki Görüş”, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/45/802/10232.pdf>

Behiç Erkin’in, Yayınlanmamış Hatırat’ı, Aktaran: Sait Çetinoğlu, “Her Türk Asker Doğar (mı)”,
<http://www.savaskarsitlari.org/arsiv.asp?ArsivTipID=1&ArsivAnaID=36630>

Chomsky, Noam, “On Colombia: Introduction to Dough Stokes America’s Other War: Terrorizing Colombia”, Zed, December, 2004,
<http://www.chomsky.info/articles/200412--.htm>

Önderoğlu, Erol, “Vicdani Retçiler “Sivil Ölüme” Mahkum”, **BİA Haber Merkezi**, 24.08.2006, <http://www.bianet.org/archives/go?id=1>

Örer, Ayça, “Vicadni Retçi Halil Savda Tutuklandı”, **BİA Haber Merkezi**, 07.12.2006, <http://www.bianet.org/bianet/insan-haklari/88731-vicdani-retci-halil-savda-tutuklandi>

Uzun, Begüm, “Türkiye’de Vicdani Ret”.
<http://www.savaskarsitlari.org/arsiv.asp?ArsivTipID=1&ArsivAnaID=34362>
<http://www.savaskarsitlari.org/arsiv.asp?ArsivTipID=1&ArsivAnaID=34363>

Üstündağ, Erhan, “Ya 15 Ay Askerlik, Ya 3 Yıl İşkence!”, **BİA Haber Merkezi**, 10.06.2010, <http://bianet.org/bianet/insan-haklari/122635-ya-15-ay-askerlik-ya-3-yil-iskence>

“Askeri Savcıya Göre Vicdani Retçi Ne Kadar Vicdanlı?”, **haber7.com**, 27.02.2007, <http://www.haber7.com/haber/20070227/Askeri-Savciya-gore-vicdani-retci-ne-kadar-vicdanli.php>

“Bal’a Uluslararası Destek”, **BİA Haber Merkezi**, 21.11.2002,
<http://www.bianet.org/bianet/insan-haklari/14778-bala-uluslararasi-destek>

“BDP ‘Vicdani Ret’ İstedi”, **NTVMSNBC**, 26.05.2010,
<http://www.ntvmsnbc.com/id/25099681/>

“Conscientious Objector Taken to Hospital”, **BİA News Center**, 13.09.2002,
www.bianet.org/2002/11/14_eng/news14596.htm
www.Connection-eV.de/Tuerkei/Mehmet_Bal.html

“Conscientious Objection in Russia: Highlighting the Right to Refuse to Kill”, **WRI**, Peacework, Issue 371, December 2006-January 2007.
<http://www.peaceworkmagazine.org/node/394>

“Demirtaş ‘Askere Gitmemek Haktır’ için Ne Dedi?”, **CNN Türk**, 22.06.2010, <http://www.cnnturk.com/2010/turkiye/06/22/demirtas.askere.gitmemek.haktir.icin.ne.dedi/580899.0/index.html>

“Halil Savda’ya Askeri Koğuşta Kötü Muamele”, **BİA Haber Merkezi**, 05.02.2007. <http://www.bianet.org/bianet/insan-haklari/91237-halil-savdaya-askeri-kogusta-kotu-muamele>

“KCK: Kürt Askerler TSK’dan Firar Etsin”, **Gündem Online**, 22.04.2010, <http://www.gundem-online.net/haber.asp?haberid=90138>

“Protesto: Zorunlu Askerliğe Hayır; Enver Aydemir’e Özgürlük!”, 02.01.2010. <http://www.savaskarsitlari.org/arsiv.asp?ArsivTipID=5&ArsivAnaID=55485>

“Shministim: Israeli Youth Refusal Movement”, http://people.na.infn.it/~clarizia/palestina/giusti/refuseniks/shministim_movement.pdf

“Shministim Highschool Seniors Refuseniks”, <http://www.mindfully.org/Reform/2005/Shministim-Highschool-Refuseniks21mar05.htm>

“The Shministim Letter 2009-2010”, <http://www.shministim.com/our-letter/>

“Türk Silahlı Kuvvetleri Sağlık Yönetmeliği”, <http://www.mevzuat.adalet.gov.tr/html/20176.html>

“Türkiye’de Vicdani Ret”, 16.04.2010, <http://www.savaskarsitlari.org>

“Türkiye: Düşünce Mahkumu Mehmet Tarhan Derhal Serbest Bırakılmalıdır”, Uluslararası Af Örgütü Türkiye Basın Açıklaması, No: 338, 09.12.2005. http://www.amnesty.org.tr/yeni/index.php?view=article&catid=70&id=474&option=com_content

“Vicdani Retçiler İçin Çözüm Aranıyor”, **NTVMSNBC**, 15.03.2006 <http://arsiv.ntvmsnbc.com/news/365132.asp>

“Vicdani Retçi Tarhan Askeri Mahkemede”, **BİA Haber Merkezi**, 11.04.2005, <http://www.bianet.org/bianet/insan-haklari/58725-vicdani-retci-tarhan-askeri-mahkemede>

“Vicdani Ret Desteğine Savcı ‘Beraat’ İstedi, ‘Hapis’ Çıktı”, **BİA Haber Merkezi**, 17.06.2010, <http://bianet.org/bianet/ifade-ozgurlugu/122805-vicdani-ret-destegine-savci-beraat-istedi-hapis-cikti>

“Volkan Sevinç’ten Mektup Var”, **Ahaligazatesi** <http://www.savaskarsitlari.org/arsiv.asp?ArsivTipID=1&ArsivAnaID=56018>

Congressional Medal Of Honor Society:

<http://www.cmoht.org/recipient-detail/2717/doss-desmond-t.php>

Congressional Medal Of Honor Society:

<http://www.cmoht.org/recipient-detail/3231/bennett-thomas-w.php>

Dr. Ömer Faruk Gergerlioğlu, Mazlumder Kocaeli Şubesi Basın Açıklaması,

<http://www.savaskarsitlari.org/arsiv.asp?ArsivTipID=8&ArsivAnaID=40291>

Enver Aydemir'in Vicdani Ret Deklarasyonu,

<http://www.savaskarsitlari.org/arsiv.asp?ArsivTipID=8&ArsivAnaID=40291>

Halil Savda'nın Vicdani Ret Deklarasyonu,

<http://www.savaskarsitlari.org/arsiv.asp?ArsivTipID=2&ArsivAnaID=27222>

Osman Murat Ülke'nin Vicdani Ret Deklarasyonu,

<http://www.savaskarsitlari.org/arsiv.asp?ArsivTipID=2&ArsivAnaID=39671&ArsivSayfaNo=1>

<http://enveraydemirinisiatifi.blogspot.com/2010/03/enver-aydemirin-avukat-davut-erkan.html>

http://en.wikipedia.org/wiki/Ashkenazi_Jews

http://en.wikipedia.org/wiki/End_Conscription_Campaign

http://en.wikipedia.org/wiki/United_States_v._Seeger

<http://www2.tbmm.gov.tr/d23/2/2-0341.pdf>

<http://www2.tbmm.gov.tr/d23/7/7-12245s.pdf>

<http://www2.tbmm.gov.tr/d23/7/7-3016s.pdf>

http://www.wri-irg.org/programmes/world_survey/reports/France

GAZETE HABERLERİ

Akçura, Belma, "Kaboğlu: AİHM Bağlayıcı", **Milliyet**, 03.05.2006.

Aktay, Yasin, "Enver'in Uyarıcı Vicdanı", **Yeni Şafak**, 02.01.2010.

Albayrak, Hakan, "Askeri Cezaevinde İşkence İddiası", **Yeni Şafak**, 31.12.2009.

Alp, Helin, "Müslüman Retçi Cezaevinde", **Taraf**, 26.12.2009.

Altan, Mehmet, "Müslüman Retçiye İşkence Duyurusu...", **Star**, 28.12.2009.

Altan, Mehmet, "Vicdanın Türbanı", **Star**, 14.06.2008.

Arslan, Arif, “Batman’a Bülent Ersoy Caddesi”, **Milliyet**, 02.03.2008.

Aslan, Arif, “BDP’li Bengi Yıldız, ‘Çocuklarınızı Askere Göndermeyin’ Çağrısı Yaptı”, **Milliyet**, 21.06.2010.

Atar, Ersan, “Askeri Yargıtay ‘Vicdani Ret’te AİHM’ye Rest Çekti”, **Sabah**, 02.05.2006.

Atay, Tekin, Uzun, Ali Koray, Çebi, Tacettin, Meral, Göktuğ, Öktem, Bahadır, “Tehlikeli Tırmanış”, **Hürriyet**, 06.04.2005.

Aydemir, Bülent, “Vicdani Retçilere Umut Işığı”, **Sabah**, 14.03.2006.

Bal, Ersin, “Hukukçulardan Vicdani Ret Desteği”, **Akşam**, 26.01.2006.

Başaran, Rifat “BDP Genelevleri Kapatacak”, **Radikal**, 05.02.2010.

Başkent, Can, “Uluslararası Vicdani Ret Hareketi”, **İzinsiz Gösteri**, Sayı 179, Temmuz-Ağustos-Eylül 2008.

Bayramoğlu, Ali, “Vicdani Retçiler, Antimilitarizm, Perihan Mağden ve Asker Türkler”, **Yeni Şafak**, 26.06.2006.

Berkan, İsmet, “Perihan’ın yazısı Suçsa... (1)”, **Radikal**, 04.06.2006.

Berkan, İsmet, “Perihan’ın Yazısı Suçsa...(2)”, **Radikal**, 04.06.2006.

Bumin, Kürşat, “Bülent Tanöre’e Daha Çok İş Düşecekti...”, **Yeni Şafak**, 30.11.2002.

Bumin, Kürşat, “Sevindirici Gelişmeler”, **Yeni Şafak**, 31.08.2005.

Can, Osman, “Vicdani Ret, Anayasal Bir Hak mı?”, **Radikal 2**, 10.07.2005.

Chazan, Guy, “ ‘Alternativniks’ Challenge Russia’a Conscript Army”, **The Wall Street Journal**, 10 Mayıs 2002.

Çalışkan, Çare Olgun, “Malakanlar, Bir Sürgünün Masum Kahramanları”, **Birgün**, 19 Haziran 2009.

Çakır, Bawer, “Vicdani Retçi Aydemir Gözaltında İşkence Gördü, Şimdi Açlık Grevinde”, **BİA Haber Merkezi**, 28.12.2009.

Çelikkan, Mehmet, “Vatan Haini”, **Radikal**, 26.05.2005.

Çelikkan, Murat, “Mehmet Barışı Seviyor”, **Radikal**, 14.04.2005

Çelikkan, Murat, “Vicdani Retçiler”, **Radikal**, 15.05.2002.

Çiftçi, Zeynep, “Mağden Davasında ‘Düşünce’ Kazandı”, **Yeni Şafak**, 28.07.2006.

Demir, Emre, “AİHM, Türkiye’yi ‘Askerlik Yapmak İstemeyen’ Davalıya Kötü Muameleden Mahkûm Etti”, **Zaman**, 25.01.2006.

Doğan, Yalçın, “Ben Askere Gitmem Derse...”, **Hürriyet**, 09.10.2004.

Düzgören, Koray, “Vidani Red’çi O.Murat Ülke’nin Mücadelesini Alkışlayalım”, **Yeni Şafak**, 26.01.2006.

Ekinci, Burhan, Örer, Ayça, “Mehmet Bal’a İşkence”, **Taraf**, 12.06.2008.

Eminağaoğlu, Ömer Faruk, “Özgürlük ve Vatan Hizmeti”, **Radikal**, 22.08.2005.

Erdem, Ali Kemal, “‘Vidani’ Değil ‘İmani’ Retçi!”, **Habertürk**, 02.01.2010.

Ergan, Uğur, “O da ‘Vidani Reddi’ Önerdi”, **Hürriyet**, 21.05.2004.

Ergün, Demet Bilge “Düşünceye Özgürlük: Mağden için Beraat Kararı”, **Radikal**, 28.07.2006.

Ergün, Demet Bilge, Soykan, Timur “Terör Estirdiler”, **Radikal**, 08.06.2006.

Ertürk, Fatih, “AB Vidani Ret İstedi”, **Sabah**, 19.05.2004.

French, Howard W., “South Korea Faces a Test of Conscience Over The Draft”, **New York Times**, 8 Mayıs 2002.

Göktan, Evin, “İnancı Gereği Silah Almayan Askere Ceza”, **Yeni Şafak**, 11.09.2006.

Göktaş, Kemal, “Yehova Şahidi’ne Kışla Yolu Göründü”, **Vatan**, 21.05.2005.

Grinberg, Mijial, “IDF: Nearly 28% of Israeli males avoided conscription in 2007”, **Haaretz**, 12. Nov. 2007.

Güler, Habib, Ankara, **Zaman**, 20.01.2007.

Güvemli, Özlem, “Vidani Retçi Cezaevinde”, **Cumhuriyet**, 13.04.2005.

Güvemli, Özlem, “Vidani Retçi Rapor Bekliyor”, **Cumhuriyet**, 18.11.2002.

Herskovitz, Jon, Junghyun, Kim, “South Korea Military Objectors Say Don’t Jail Pacifists”, **Reuters**, 1 Eylül 2008.

Hocaoğlu, Sami, “Vidani Red Hakkı ve İslam”, **Yeni Şafak**, 28.05.2004.

Hürtaş, Sibel, “Genel Kurmay’dan Vidani Ret Atağı”, **Sabah**, 13.03.2006.

Hürtaş, Sibel, “Yehova Şahidi’ne Üniforma Cezası”, **Sabah**, 31.05.2006.

İpek, Ziya, “Askerlik Yapmayı Reddedince Tutuklandı”, **Zaman**, 27.11.2002.

Karabudak, Ali Cemal, “Vidani Retçi Savda, Teslim Olmuyor”, **Birgün**, 31.7.2007.

Kardaş, Ümit, “Vidani Red Bir İnsan Hakkıdır”, **Radikal 2**, 30.10.2005.

Keskin, Adnan, “Asker Kaçaklarına Müjde”, Ankara, **Taraf**, 13.07.2008.

Kılıç, Seda, “Perihan Mağden’e Vidani Beraat”, **Akşam**, 28.07.2006.

Kılıçkaya, Belkıs, “‘Vidani Ret’ Değil ‘Vidansız Ceza’ Kararı”, **Sabah**, 26.01.2006.

Koşar, Ufuk, “Bir Vidani Redci Daha Tutuklu”, **Birgün**, 14.08.2007.

Koşar, Ufuk, “Vidani Retçiye Destek İçin Çıplak Ayak Yürüyüş”, **Birgün**, 14.04.2007.

Leloğlu, Duygu, “Şehir Efsanesi Değil Gerçek”, **Radikal**, 13.05.2002.

Maksud, Hasan, “Vidani Retçi Gözaltında”, **Sabah**, 10.04.2005.

Mağden, Perihan, “Vidani Ret Bir İnsan Hakkıdır!”, **Yeni Aktüel**, 26.12.2005.

Oğhan, Şehriban, “Vidani Reddi Tanıyın”, **Hürriyet**, 19.05.2004.

Öğünç, Pınar, “Vidani Ret mi, İmani Ret mi?”, **Radikal**, 10.01.2010.

Örer, Ayça, “Basit Sorularla Vidani Retçi Oldum”, **Taraf**, 15.06.2008.

Örer, Ayça, “Vidani Retçi Bal Yine Tutuklandı”, **Taraf**, 11.06.2008.

Örer, Ayça, “Vidani Retçi Gözaltında”, **Taraf**, 27.03.2008.

Örer, Ayça, “Vidani Retçi Saygı Tutuklandı”, **Taraf**, 19.03.2008.

Palewi, Hüseyin, “Vidani Tutsak...”, **Taraf**, 04.01.2010.

Sarıbaş, Sermin, “ ‘Suç ve Ceza’da Kendimi Okudum – Mehmet Bal”, **Hürriyet**, 22.12.2002.

Savaşta, Ayşegül, “Vidani Retçiye Karakolda Dayak”, **Birgün**, 12.06.2008.

Silistre, Kaan, Yıldız, Naim, “Vidani Retçi Arbedesi”, **Sabah**, 15.03.2007.

Staff, Eileen Cahill, “Conscientious Objectors Fight War Against War”, **Korea Herald**, 11 Ocak 2002.

Şahin, Serdar, “Tekirdağ Barosundan Askeri Mahkemeye Manevi Destek”, **Avrupa Yakası Gazetesi**, 16.04.2007.

Tatar, Özge, Kılıçkaya, Belkıs, “Türkiye’ye ‘Vicdani Ret’ Mahkumiyeti”, **Sabah**, 25.01.2006.

Tokuş, Zafer, “Adapazarı’nda Linç Girişimi”, **Hürriyet**, 12.04.2005.

Tursun, Cem, “Bülent Ersoy Zorla Mahkemeye Getirilecek”, **Milliyet**, DHA, 18.06.2008.

Türker, Yıldırım, “Mehmet, Barış’ı Çok Seviyor”, **Radikal**, 08.05.2005.

Türker, Yıldırım, “O Şimdi Retçi!”, **Radikal**, 30.01.2006.

Türker, Yıldırım “Vicdanın Redde Bakan Fotoğrafi”, **Radikal**, 16.06.2008.

Uluengin, Hadi, “Vicdani Ret”, **Hürriyet**, 26.05.2004.

Uncu, Aylan, “Vicdani Ret Meclis Kürsüsünde”, **Taraf**, 14.02.2008.

Vardar, Nilay, “Vicdani Retçi’den Mektup Var”, **Birgün**, 21.07.2007.

Yeşin, Neşe, “Dayan Bal Çocuk”, **Birgün**, 15.08.2008.

Yıldırıl, Elçin, “Savda Davası Anayasa Mahkemesi’ne Taşınıyor”, **Birgün**, 13.02.2008.

Yılmaz, Rabia, “Vicdani Redciye Askeri Hapishanede İşkence Yapıldığı Açıklandı”, **Birgün**, 28.10.2009.

Yirun, Mehmet, “Tahliye Edilen ‘Vicdani Retçi’, Birliğine Teslim Edildi”, **Hürriyet**, 25.01.2007.

Yirun, Mehmet, “Vicdani Redçi’ye 1 Yıl 8 Ay Hapis”, **Hürriyet**, 15.03.2007.

Yirun, Mehmet, “Vicdani Retçi’ye Askeri Hakimden Azar”, **Milliyet**, 16.01.2007.

Yurtsever, Orhan, “Perihan Mağden’e Beraat”, **Sabah**, 28.07.2006.

Yurtsever, Orhan, “Yazar Perihan Mağden’e Üç Yıla Kadar Hapis İstemiyle Dava”, **Sabah**, 07.04.2006.

Zorcan, Özlem, “Barış Meclisi Ersoy’un Yanında”, **Birgün**, 28.02.2008.

“AB Komisyonu, Bülent Ersoy Davasını Yakından İzliyor”, **Milliyet**, 29.11.2008.

“Açıklamalar Farklı; Ama Göstericiler Hep Aynı”, **Zaman**, 14.04.2005.

“AİHM’den Türkiye’ye 11 bin Avro Askerlik Cezası”, **Hürriyet**, 24.01.2006.

“AİHM’den Zorla Askerliğe Ceza”, **Star**, 26.01.2006.

“Arınç: Başörtüsü Gibi Vicdani Ret Kararı da Türkiye’yi Bağlamaz”, **Zaman**, 27.01.2006.

“Askeri Yargıdan Zorla Eşcinsellik Muayenesi”, **Milliyet**, 22.10.2005.

Askerlik Kanunu, Ek fıkra: 21/5/1992-3802/ I md.

“Askerlik Yapanla Yapmayan Bir Tutulamaz”, **Radikal**, 15.03.2006.

“Askeri Yargıtay: TSK’nın İhtiyacı Dinden Önce Gelir”, **Hürriyet**, ANKA, 30.05.2005.

“Bakan: AİHM Kararı Kişisel”, **Hürriyet**, 26.01.2006.

“Baykal: Askerlikte Bir An Önce Daha Esnek Tablo Arzuluyoruz”, **Sabah**, 27.01.2006.

“Baykal: Bu İktidarın Ar Damarı Çatladı”, **Hürriyet**, AA, 26.01.2006.

“BDP’li Bengi Yıldız’a Soruşturma”, **Hürriyet**, AA, 22.06.2010.

“Bülent Ersoy Beraat Etti”, **Milliyet**, 18.12.2008.

“Bülent Ersoy Cumhuriyet Savcılığına Çağrıldı”, **Milliyet**, ANKA, 06.03.2008.

“Bülent Ersoy’a İHD’den Destek”, **Milliyet**, 28.02.2008.

“Bülent Ersoy, Malvarlığını Mehmetçik Vakfı’na Bağışladı”, **Milliyet**, 14.03.2008.

“Cezaevi Yetmedi, Askerde de Hücreye Konuldu”, **Ülkede Özgür Gündem**, 14.12.2004.

“‘Çocuğunuzu Askere Göndermeyin’ Diyen BDP’li Yıldız Sorularla Terledi”, **Milliyet**, 22.06.2010.

Cumhuriyet, 21 Nisan 1939.

“DTP’lilerden Ersoy’a Alkış”, **Milliyet**, 27.02.2008.

“DTP Çorlu İlçe Başkanı Tosun’dan Vicdani Retçi Savda’ya Destek Çağrısı”, **Avrupa Yakası Gazetesi**, 28.03.2007.

“Ersoy: Çocuğum Olsa Askere Göndermezdim”, **Milliyet**, 16.02.2008.

“Eşcinsellik Muayenesini Reddetmek, Ceza Artırdı”, **Milliyet**, 20.10.2005.

“Gazeteci Mağden’e Adliyede Protesto”, **Hürriyet**, AA, 07.06.2006.

“İnanç Askerliğe Engel Değil”, **Akşam**, ANKA, 31.05.2005.

“İngiliz Avam Kamarası’ndan Mağden ve Tarhan’a Destek”, **Milliyet**, 01.05.2006.

“Kışlaya Pardesüyle Girmek de Yasak”, **Yeni Asya**, 29.07.2007.

“Mağden’e ‘Halkı Askerlikten Soğutma’dan 3 Yıl Hapis İstemi”, **Milliyet**, 06.04.2006.

“Mağden’e Vicdani Ret Protestosu”, **Star**, 08.06.2006.

“Mehmet Barış’ı Seviyor: Total Retçi Mehmet Tarhan’a Özgürlük!”, **Kaos GL**, 15.04.2005.

“MSB: AİHM Kararı Özel Durum İçeriyor”, **Hürriyet**, ANKA, 25.01.2006.

“Nevruz’da Öcalan Gösterisi”, **Hürriyet**, 20.03.2005.

“Orhan Pamuk’tan Mağden’e Destek”, **Sabah**, 23.06.2006.

“Perihan Mağden: Yargıda Yeni Sınav”, **Radikal**, 07.05.2006.

“Popstar Alaturka’ya RTÜK’ten Ersoy Uyarısı”, **Milliyet**, 29.02.2008.

Resmi Gazete, 12-17.7.1927-631-635.

“RTÜK Başkanı Akman’dan Bülent Ersoy’a Tepki”, **Milliyet**, AA, 01.03.2008.

“RTÜK’e Bülent Ersoy Hakkında Rekor Şikayet”, **Milliyet**, ANKA, 04.03.2008.

“Şarkıcı Bülent Ersoy Savcılıkta İfade Verdi”, **Milliyet**, AA, 13.03.2008.

“Savaş Karşıtı Diva”, **Milliyet**, ANKA, 01.03.2008.

“Savcı Bülent Ersoy’un Peşini Bırakmıyor”, **Milliyet**, ANKA, 07.02.2009.

“Sivile Askeri Yargı”, **Yeniden Özgür Gündem**, 14.11.2002.

“Sözde Değil, Özde Milliyetçiyim”, **Milliyet**, 28.02.2008.

Trakya Babıali Gazetesi, sayı 25, yıl 1, 21.03.2007.

“Ulusalıcı Avukatlardan ‘Vicdani Ret’ Davasında Protesto Eylemi”, **Zaman**, 08.06.2006.

“Vicdani Retçi Endişeli”, **Milliyet**, 26.01.2006.

“Vicdani Retçi Er Askeri Kıyafet Giymeyince Tekrar Tutuklandı”, **Radikal**, 02.04.2010.

“Vicdani Retçi Halil Savda’ya 15 ay Hapis”, **Zaman**, 15.03.2007.

“Vicdani Retçi Savda’ya 6 Ay Daha Hapis Cezası”, **Radikal**, 13.04.2007.

“Vicdani Retçi Tarhan’a tahliye çıkmadı”, **Hürriyet**, Sivas, 04.08.2005.

“Vicdani Retçi Tarhan’a Tahliye”, **Sabah**, 30.04.2006.

“Vicdani Retçilerin Eylemine Polis Müdahale Etti”, **Radikal**, 07.01.2010.

“Yazar Perihan Mağden Hakkında Dava Açıldı”, **Hürriyet**, AA, 06.04.2006.

İKİNCİL KAYNAKLAR

13 Haziran 1325 (1909) tarihli Meclis oturumu Ceridesi, cilt V, s. 132-133., (Aktaran: Mehmet Hacısalıhoğlu, “Inclusion and Exclusion: Conscription in the Ottoman Empire”, *Journal of Modern European History*, V/2007/2, s. 279).

18 Haziran 1325 (1909) tarihli Meclis oturumu Ceridesi, cilt V, s. 132-133., (Aktaran: Mehmet Hacısalıhoğlu, “Inclusion and Exclusion: Conscription in the Ottoman Empire”, *Journal of Modern European History*, V/2007/2, s. 279).

Ahz-ı Asker Kanunu Esbab-ı Mucibe Lahiyası, Meclisi Mebusan, Birinci Devre, 1325-1326 İctimai, Meclisi Mebusan Levayih ve Tekalif-i Kanuniye ve Encümen Mazbataları, Ankara: TBMM, 1982, s. 230-231, (Aktaran: Mehmet Hacısalıhoğlu, “Inclusion and Exclusion: Conscription in the Ottoman Empire”, *Journal of Modern European History*, V/2007/2, s. 278).

Akmeşe, Handan Nezir, *The Birth of Modern Turkey: The Ottoman and the March to World War One*, London: I.B. Tauris, 2005, s. 117, (Aktaran: Gül Tokay, “Osmanlı’da Modern Devlet, Güvenlik Siyaseti ve Ordunun Dönüşümüne Dair Bir Değerlendirme”, **Türkiye’de Ordu, Devlet ve Güvenlik Siyaseti**, Der: Evren Balta Paker - İsmet Akça, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2010, s.43-46.)

Bayur, Y.H., *Türk İnkılabı Tarihi*, cilt III, kısım III, 3. baskı, Ankara: TTK, 1991, s. 8., (Aktaran: Mehmet Hacısalıhoğlu, “Inclusion and Exclusion: Conscription in the Ottoman Empire”, **Journal of Modern European History**, V/2007/2, s. 284).

“Bulgaristan’dan Gönderdiği “3” Sayılı Rapor” 5 Kasım 1913, (Atatürk’ün Bütün Eserleri (1903-1915), İstanbul: Kaynak, 1998, s. 151.), (Aktaran: Gencer Özcan, “Türkiye’de Cumhuriyet Dönemi Ordusunda Prusya Etkisi”, **Türkiye’de Ordu, Devlet ve Güvenlik Siyaseti**, Der: Evren Balta Paker, İsmet Akça, s. 194, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2010.)

Bundestag, Deutscher, Drucksache 16/760, 24 Şubat 2006, (Aktaran: Bröckling, Ulrich, “Çarklardaki Kum? 21. Yüzyılın Başında Vicdani Red”, *Yay.Haz. Özgür Heval Çınar, Coşkun Üsterci, Çarklardaki Kum: Vicdani Red*, s. 75-77, İletişim, İstanbul, 2008.).

Cevdet Paşa, Ahmet, Ma’rûzat, Çağrı Yayınları, İstanbul: 1980, s.113-115., (Aktaran: Suavi Aydın, “Toplumun Militarizasyonu: Zorunlu Askerlik Sisteminin ve Ulusal Orduların Yurttaş Yaratma Sürecindeki Rolü”, *Yay.Haz. Özgür Heval Çınar*,

Coşkun Üsterci, **Çarklardaki Kum: Vicdani Red**, s. 29-30, İstanbul: İletişim Yayınları, 2008).

Channel 2 News programında 20.04.07 tarihinde yayınlanan Nam Amit röportajından alınmıştır. (Aktaran: Yulia Zemlinskaya, “Between Militarism and Pacifism: Conscientious Objection and Draft Resistance in Israel”, Central European Journal of International & Security Studies, s. 15.)

Conker, Mehmed Nuri, Zabit ve Kumandan, Ankara: İş Bankası Yayınları, 1959, s. 14., (Aktaran: Suavi Aydın, “Toplumun Militarizasyonu: Zorunlu Askerlik Sisteminin ve Ulusal Orduların Yurttaş Yaratma Sürecindeki Rolü”, Yay.Haz. Özgür Heval Çınar, Coşkun Üsterci, **Çarklardaki Kum: Vicdani Red**, s. 36, İstanbul: İletişim Yayınları, 2008).

Demirhan, Pertev, Japonların Asıl Kuvveti – Japonya Niçin ve Nasıl Yükseldi?, İstanbul: Cumhuriyet Matbaası, 1942, s. 113., (Aktaran: Gencer Özcan, “Türkiye’de Cumhuriyet Dönemi Ordusunda Prusya Etkisi”, **Türkiye’de Ordu, Devlet ve Güvenlik Siyaseti**, Der: Evren Balta Paker, İsmet Akça, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2010).

Dijk, Van, Hoof, Van, (Aktaran: Decker, Chistopher, Fresa, Lucia, “The Status Of Conscientious Objection Under Article 4 Of The European Convention On Human Rights”, **International Law and Politics**, C.33:379, s. 396, 2001).

Elias, Norbert, Über den Prazess der Zivilisation, C.2, Frankfurt am Main 1978, s. 320-353’den, (Aktaran: Sancar, Mithat, “Şiddet, Şiddet Tekeli ve Demokratik Hukuk Devleti”, **Doğu Batı Dergisi**, Sayı 13, s. 28, Kasım-Aralık-Ocak 2000-2001).

Emin, Ahmed Emin, Turkey in the World War, (New Haven: Yale University Press, 1930, s. 229.), (Aktaran: Yiğit Akın, “Gülbüz ve Yavuz Evlatlar”, **Erken Cumhuriyette Beden Terbiyesi ve Spor**, s. 137, İletişim Yayınları, İstanbul: 2004).

Eraslan, C., II Abdülhamid ve İslam Birliği, İstanbul: Ötüken, (Aktaran: Mehmet Hacısalihoğlu, “İçerme ve Dışlama: Osmanlı İmparatorluğu’nda Askere Alma”, **Türkiye’de Ordu, Devlet ve Güvenlik Siyaseti**, Der:Evren Balta Paker, İsmet Akça, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2010).

Ergeç, Ruşen, “Les Dimensions Europeennes de l’Objection de Conscience”, Conscientious Objection in the European Community Countries (L’obiezione di Coscienza nei Paesi della Comunità Europea) Proceedings of the Meeting Brussel-Leuven, December 7-8 1990, atti dell’incontro, Bruxelles-Lovanio, 7-8 Dicembre, 1990, Yay: dott. A.Giuffre, Milano, 1992, (Aktaran: Öktem, Akif Emre, **Uluslararası Hukukta İnanç Özgürlüğü**, Ankara, Liberte, 2002).

Erickson, Edward, Ordered to Die: A History of the Ottoman Army in the First World War, Westport: Greenwood Press, 2001, s.243., (Aktaran: Mehmet Beşikçi, “Birinci Dünya Savaşı’nda Devlet İktidarı ve İç Güvenlik: Asker Kaçakları Sorunu ve Jandarmanın Yeniden Yapılandırılması”, **Türkiye’de Ordu, Devlet ve Güvenlik Siyaseti**, Der: Evren Balta Paker, İsmet Akça, s. 153, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2010).

Giffiths, “Reorganization of the Ottoman Army”, s. 95; Ahmet Bedevi Kuran, Harbiye Mektebinde Hürriyet Mücadelesi, İstanbul: Celtük Matbaası, t.y., (Aktaran: Gül Tokay, “Osmanlı’da Modern Devlet, Güvenlik Siyaseti ve Ordunun Dönüşümüne Dair Bir Değerlendirme”, Türkiye’de Ordu, Devlet ve Güvenlik Siyaseti, Der: Evren Balta Parker - İsmet Akça, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2010, s. 41.)

Gürbüzler Ocağı Nizamnamesi-Harbiye Nazırı Enver Paşa Hazretlerinin Riyaset-i Fahriyelerinde Müteşekkil, İstanbul: Arşak Garoyan Matbaası, 1330/1914, (Aktaran: Yiğit Akın, “Gürbüz ve Yavuz Evlatlar”: **Erken Cumhuriyette Beden Terbiyesi ve Spor**, s. 135., İletişim Yayınları, İstanbul: 2004).

Harbiye Nazırı Enver Paşa’nın Genç Dernekleriyle İlgili Beyannamesi, (Aktaran: Zafer Toprak, “İttihat ve Terakkinin Paramilter Gençlik Örgütleri”, Boğaziçi Üniversitesi Dergisi-Beşeri Bilimler 7 s. 108 ,1979).

Heinzelmann, T., Heiliger Kampf oder Landesverteidigung? Die Diskussion um die Einführung der allgemeinen Militärpflicht im Osmanischen Reich 1826-1856, Frankfurt/Main, 2004, (Aktaran: Mehmet Hacısalihoğlu, “Inclusion and Exclusion: Conscription in the Ottoman Empire”, s.266).

Jahr, Christoph, Gewöhnliche soldaten: Desertion und Deserteure im deutschen und britischen Heer, 1914-1918, Göttingen: Vandenhoeck and Ruprecht, 1998, s.18., (Aktaran: Mehmet Beşikçi, “Birinci Dünya Savaşı’nda Devlet İktidarı ve İç Güvenlik: Asker Kaçakları Sorunu ve Jandarmanın Yeniden Yapılandırılması”).

Jorgen Johansen v. Norveç, 10600/83, 14 Ekim 1985,(Aktaran: Öktem, Akif Emre, **Uluslararası Hukukta İnanç Özgürlüğü**, Ankara, Liberte, 2002).

Kaplan, L. Dyhan, “Rabbink Concepts and Contemporary Consciencious Objection”, (Aktaran Murat Sevinç, “Türkiye’de ve Batı Demokrasilerinde, Vicdani Ret, Zorunlu Askerlik ve Kamu Hizmeti Seçeneği”, 2006, A.Ü. SBF Dergisi, 61/1, s. 315.)

Karabekir, Kazım, **Ankara’da Savaş Rüzgarları: II. Dünya Savaşı**, İstanbul: Emre, 1994, s. 326., (Aktaran: Gencer Özcan, “Türkiye’de Cumhuriyet Dönemi Ordusunda Prusya Etkisi” **Türkiye’de Ordu, Devlet ve Güvenlik Siyaseti**, Der: Evren Balta Parker, İsmet Akça, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2010).

Karabekir, Kazım, Çocuk Davamız, 1. Cilt, İstanbul: Emre, 1995, s. 88., (Aktaran: Gencer Özcan, “Türkiye’de Cumhuriyet Dönemi Ordusunda Prusya Etkisi”, **Türkiye’de Ordu, Devlet ve Güvenlik Siyaseti**, Der: Evren Balta Parker, İsmet Akça, s. 192, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2010).

Keep, John L.H., Soldiers of the Tsar: Army and Society in Russia 1462-1874, Oxford: 1985, s.88., (Aktaran: Virginia H. Aksan, “18. Yüzyıl Sonlarında Osmanlı’da Zorunlu Askerlik Stratejileri”, Der: Erik Jan Zürcher, Devletin Silahsızlanması: Ortadoğu ve Orta Asya’da Zorunlu Askerlik, çev: M. Tanju Akad, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul: Ekim 2003).

Kress von Kressenstein, Friedrich Freiherr, Mit den Türken zum Suezkanal (Berlin, 1938), s.266., (Aktaran: Erik Jan Zürcher, “Hizmet Etmeyi Başka Biçimlerde Reddetmek: Osmanlı İmparatorluğu’nun Son Dönemlerinde Asker Kaçaklığı”, Yay.Haz. Özgür Heval Çınar, Coşkun Üsterci, **Çarklardaki Kum: Vicdani Red**, s.63, İstanbul: İletişim Yayınları, 2008).

Light, Bart de, Plan of Campaign Against All War and All Preparation for War, War Resisters International, Temmuz 1934, (Aktaran: Bröckling, Ulrich, “Çarklardaki Kum? 21. Yüzyılın Başında Vicdani Red”, Yay.Haz. Özgür Heval Çınar, Coşkun Üsterci, **Çarklardaki Kum: Vicdani Red**, s. 164, İletişim, İstanbul, 2008).

Moorehead, Caroline, Troublesome People: Enemies Of War, 1916–1986, Hamish Hamilton, London, 1987, s. 289-300, (Aktaran : Bröckling, Ulrich, “Çarklardaki Kum? 21. Yüzyılın Başında Vicdani Red”, Yay.Haz. Özgür Heval Çınar, Coşkun Üsterci, **Çarklardaki Kum: Vicdani Red**, s. 75, İletişim, İstanbul, 2008).

Mr. Eide, Mr. Mubanga-Chipoya, “Askerlik Hizmetinde Vicdani Red Sorusu”,(27 Haziran 1983, E/CN.4Sub.2/1983/30, prg. 21), (Aktaran: Speck, Andreas, Friedrich, Rudi, “Dünya Vicdani Red Hareketi Deneyimleri”, Yay. Haz. Özgür Heval Çınar, Coşkun Üsterci, **Çarklardaki Kum: Vicdani Red**, s.154, İletişim, İstanbul, 2008).

Pinna, Pietro, “Functions and Policy of WRI”, War Resistance, cilt 3, 1st & 2nd quarters 1973, (Aktaran: Speck, Andreas, Friedrich, Rudi, “Dünya Vicdani Red Hareketi Deneyimleri”, Yay. Haz. Özgür Heval Çınar, Coşkun Üsterci, **Çarklardaki Kum: Vicdani Red**, s.155, İletişim, İstanbul, 2008).

Semiannual Report of the Director of Selective Service’ (Aktaran: Moskos, Charles C., Chambers II, John Whiteclay, “The Secularization of Conscience”, **The New Conscientious Objection: From Sacred to Secular Resistance**, s. 6-14, New York: Oxford University Press, 1993).

Shaw, Stanford J., From Empire to Republic. The Turkish War of National Liberation. 1918-1923 a Documentary Study, cilt III, bölüm 1 (Ankara, 2000), s.1354-7, (Aktaran: Erik Jan Zürcher, “Hizmet Etmeyi Başka Biçimlerde Reddetmek: Osmanlı İmparatorluğu’nun Son Dönemlerinde Asker Kaçaklığı”, Yay.Haz. Özgür Heval Çınar, Coşkun Üsterci, **Çarklardaki Kum: Vicdani Red**, s. 67, İstanbul: İletişim Yayınları, 2008).

Sudre, Frederic, **Droit International et Européen Des Droits de l’Homme**, (PUF, 1989, s. 158), (Aktaran: Öktem, Akif Emre, **Uluslararası Hukukta İnanç Özgürlüğü**, Ankara, Liberte, 2002).

Suliotis –Nikolaidis, A., Konstantinupoleos, Organosis, Ed. TH. Vermis, K. Bura, Athen: Dödone, 1984, s. 86-117., (Aktaran: Mehmet Hacısalıhoğlu, “Inclusion and Exclusion: Conscription in the Ottoman Empire”, Journal of Modern European History, V/2007/2, s. 280).

Trotzki, L., Die Balkankriege 1912-1913, Rusçadan çeviren H. Georgi, H. Schubarth, Essen: Arbeiterpresse Verlag, 1996, s. 225., (Aktaran: Mehmet

Hacısalihoglu, "Inclusion and Exclusion: Conscription in the Ottoman Empire", Journal of Modern European History, V/2007/2, s. 282).

Wallach, Jehuda L., Bir Askeri Yardımın Anatomisi, s. 53., (Aktaran: Gencer Özcan, "Türkiye'de Cumhuriyet Dönemi Ordusunda Prusya Etkisi", **Türkiye'de Ordu, Devlet ve Güvenlik Siyaseti**, Der.Evren Balta Paker, İsmet Akça, s. 187, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2010).

War Resisters International (WRI), "Mexico", 2007b., (Aktaran: Gutmann, Matthew Gutmann, "Kast Orduları: Kuzey ve Güney Amerika'da Zorunlu Askerlik, Vicdani Red ve Demokratik Yurttaşlık", Yay. Haz. Özgür Heval Çınar, Coşkun Üsterci, **Çarklardaki Kum: Vicdani Red**, s. 176-177, İletişim, İstanbul, 2008).

Yusha, Y. "Running to Psychiatric Officer", Yediot Aharonot, pp.4-5, 30.08.2005, aktaran Yulia Zemlinskaya, "Between Militarism and Pacifism: Conscientious Objection and Draft Resistance in Israel", Central European Journal of International & Security Studies., s. 15-16.

AVRUPA İNSAN HAKLARI MAHKEMESİ ve AVRUPA İNSAN HAKLARI KOMİSYONU KARARLARI

A. v. İsviçre, başvuru no: 10640/83, 1984.

Grandrath v. Almanya, başvuru no: 2299/64, 25 Nisan 1965.

Henricus Antonius Godefriedus Maria Brinkhof v. Hollanda, 402/1990, 27 Temmuz 1993.

J.P. v. Kanada, 446/1991, 7 Kasım 1991.

Ülke v. Türkiye, başvuru no: 10640/8339437/98, 24 Ocak 2006.

Thlimmenos v. Yunanistan, başvuru no: 10640/8334369/97, 6 Nisan 2000.

Tsirlis ve Kouloumpas v. Yunanistan, başvuru no: 10640/8319233/91 ve 19234/91, 1997.

X v. Almanya, başvuru no: 10640/837705/76, 1978.

X v. Avusturya, başvuru no: 10640/835591/72, 2 Nisan 1973.

TEZLER

Akça, İsmet, "Conceptualizing Militarism as a Technique of Power", Militarism, Capitalism and the State: Putting in its Place in Turkey, B.Ü., Yayınlanmamış Doktora Tezi.

Klein, Janet, "Power in the Periphery: The Hamidiye Light Cavalry and the Struggle over Ottoman Kurdistan, 1890-1914", Yayınlanmamış Doktora Tezi, Princeton Üniversitesi, 2002.

EKLER

EK-1: Türkiye'de Vicdani Retlerini Açıklayanlar (1989 – 2010)⁷¹²

NO	YIL	AY	İSİM	E/K	ŞEHİR	AÇIKLAMA
1	1989	Aralık	Tayfun Gönül	E	İstanbul	155. maddeden yargılandı, aldığı ceza, para cezasına çevrildi.
2	1990	Şubat	Vedat Zencir	E	İzmir	1 Aralık 1997'de reddini tekrarladı.
3	1993	16.Oca	Erkan Çalpur	E	İzmir	24 Ocak 2003'te reddini tekrarladı.
4	1993	16.Oca	Atilla Akar	E	İzmir	
5	1993	16.Oca	Yusuf (Doğan?)	E	İzmir	
6	1993	Mart	Yavuz Atan	E	İstanbul	24 Ocak 2003'te reddini tekrarladı.
7	1994	Mayıs	Özkan (Kalın) Kılıç	E	İstanbul	Özel tip cezaevinde "olmayan duvar" isimli bir bülten aracılığı ile vicdani reddini açıkladı.
8	1994	17.May	Gökhan Demirkıran	E	İstanbul	
9	1994	17.May	Arif Hikmet İyidoğan	E	İstanbul	155. madde nedeniyle, 'sivil' olarak konduğu Mamak Askeri Cezaevi'nde, direnişini sürdürdü ve bir duruşması sırasında kendisine giydirilmiş olan 'tek tip elbise'yi mahkeme heyeti önünde çıkarttı.
10	1995	01.Eyl	Osman Murat Ülke	E	İzmir	Ayrıntılar için bkz. s.151.
11	2000	15.May	Uğur Yorulmaz	E	İstanbul	24 Ocak 2003'de reddini tekrarladı.
12	2000	15.May	Timuçin Kızılay	E	İstanbul	24 Ocak 2003'de reddini tekrarladı.

⁷¹² “Türkiye’de Vicdani Reddini Açıklayanlar”, 06.06.2010, (burada verilen liste üzerinde kişisel temalarım sonucunda edindiğim bilgiler doğrultusunda düzeltme yapılmıştır)

<http://www.savaskarsitlari.org/arsiv.asp?ArsivTipID=2>

13	2000	15.May	Hasan Çimen	E	İstanbul	24 Ocak 2003'de reddini tekrarladı. Asker kaçağı olduğu gerekçesiyle, Mehmet Tarhan'ın 26 Mayıs'taki mahkemesinin ardından, gece yarısı askerlik şubesine götürüldü, kimliğine el konup ertesi gün askerlik şubesine gitmesi söylenerek serbest bırakıldı.
14	2001	27.Eki	Mehmet Tarhan	E	İstanbul	24 Ocak 2003'de reddini tekrarladı. Ayrıntılar için bkz. s.155.
15	2001	27.Eki	Erdem Yalçinkaya	E	İstanbul	24 Ocak 2003'de reddini tekrarladı. Asker kaçağı olduğu gerekçesiyle, Mehmet Tarhan'ın 26 Mayıs'taki mahkemesinin ardından askerlik şubesine götürüldü, kimliğine el konup ertesi gün askerlik şubesine gitmesi söylenerek serbest bırakıldı.
16	2003	22.Oca	Mehmet Bal	E	Mersin	Ayrıntılar için bkz. s.162.
17	2003	24.Oca	Erkan Ersöz	E	İstanbul	
18	2003	24.Oca	Sertaç Girgin	E	İstanbul	
19	2003	24.Oca	Emir Üner	E	İstanbul	
20	2003	24.Oca	Mustafa Şeyhoğlu	E	İstanbul	Asker kaçağı olduğu gerekçesiyle, Mehmet Tarhan'ın 26 Mayıs'taki mahkemesinin ardından askerlik şubesine götürüldü, kimliğine el konup ertesi gün askerlik şubesine gitmesi gitmesi söylenerek serbest bırakıldı.
21	2003	15.May	Sami Serkan Kazak	E	İstanbul	
22	2003	15.May	Ahmet Cem Öztürk	E	İstanbul	
23	2003	20.Kas	Tuğkan Tuğ	E	İzmir	
24	2004	15.May	Mahmut Elkuş	E	İstanbul	
25	2004	15.May	Cemal Karakuş	E	İstanbul	

26	2004	15.May	Ersan Uğur Gör	E	İstanbul	Asker kaçağı olduğu gerekçesiyle, Mehmet Tarhan'ın 26 Mayıs'taki mahkemesinin ardından askerlik şubesine götürüldü, kimliğine el konup ertesi gün askerlik şubesine gitmesi gitmesi söylenerek serbest bırakıldı.
27	2004	15.May	Yaşar Öner	E	İstanbul	
28	2004	15.May	İnci Ağlagül	K	İstanbul	
29	2004	15.May	Ebru Topal	K	İstanbul	
30	2004	15.May	Yöntem Yurtsever	K	İstanbul	
31	2004	15.May	Nazan Askeran	K	İstanbul	24 Ağustos 2005 günü kanserden öldü.
32	2004	15.May	Hürriyet Şener	K	İstanbul	
33	2004	27.Haz	Doğan Özkan	E	İstanbul	
34	2004	27.Haz	İsteği üzerine, 04.09.2010'da listeden çıkartıldı.	K		
35	2004	05.Eyl	Ömer Sezer	E	Ankara	
36	2004	05.Eyl	İmdat Şanlı	E	Ankara	
37	2004	05.Eyl	İsmail Sabancı	E	Ankara	
38	2004	05.Eyl	Salih Arıkan	E	Ankara	
39	2004	05.Eyl	Hasan Akyürek	E	Ankara	
40	2004	05.Eyl	Levent Duranyan	E	Ankara	
41	2004	04.Eki	Şahin Özbay	E	İstanbul	14 Mayıs 2005'te reddini tekrarladı.
42	2004	28.Eki	Necdet Özaktın	E	İstanbul	
43	2004	26.Kas	Halil Savda	E	Çorlu	Ayrıntılar için bkz. s.168.
44	2004	18.Ara	Veli Akdağ	E	İzmir	
45	2005	03.Oca	Necati Balbay	E	Lüleburgaz	Halil Savda'nın mahkemesi sonrasında, daha sonra da bayram ziyaretine gittiği ailesinin evinden gözaltına alındı ve bırakıldı. Her ikisinde de vicdani retçi olduğunu açıkça söyledi.
46	2005	14.May	Ferda Ülker	K	İzmir	
47	2005	14.May	Ayten Demir	K	İzmir	
48	2005	14.May	Yahsan Çatak	E	İzmir	
49	2005	14.May	Hilal Demir	K	İzmir	
50	2005	14.May	Bülent Bektaş	E	İzmir	
51	2005	14.May	Ayşe Girgin	K	İzmir	
52	2005	14.May	Mehmet Öd	E	İzmir	

53	2005	14.May	Fikret Yetişener	E	İzmir	
54	2005	14.May	Eylem Barış	K	İzmir	
55	2005	14.May	Ercan Aktaş	E	İzmir	
56	2005	03.Ağu	Figen	K	İstanbul	
57	2005	03.Ağu	Erkan Yertutan	E	İstanbul	
58	2006	Mayıs	Tufan Demir	E	Konya	Meram Askerlik Şubesine mektup yollayarak vicdani retçi olduğunu açıkladı.
59	2006	14.May	Ahmet Özdemir	E	Ankara	
60	2006	15.Kas	İsmail Saygı	E	İstanbul	Vicdani reddini açıkladıktan sonra maruz kaldığı işkence sebebiyle askerlik yapmayı kabul etmiştir.
61	2007	10.Nis	Necip Fazıl Kocaoğlu	E		Sivas Askeri Cezaevi'nde yazdığı bir dilekçe ile reddini açıkladı.
62	2007	19.Nis	Gökhan Aydın	E	Kocaeli	İlk kez 2001'de, denizcilik okulundan ayrılırken açıkladığı vicdani reddini 19 Nisan 2007'de tekrar etti.
63	2007	13.May	Ahmet Aslan	E	İstanbul	
64	2007	20.May	Özlem Mollamehmetoğlu	K	İstanbul	
65	2007	24.Tem	Enver Aydemir	E	İzmit	
66	2008	15.Mar	Hakan Filizlibay	E	İstanbul	
67	2008	18.May	Deniz Özgür	E	İstanbul	
68	2008	18.May	Eylem Polat	K	İstanbul	
69	2008	18.May	İbrahim Yılmaz	E	İstanbul	
70	2008	18.May	Özkan Kuru	E	İstanbul	
71	2008	15.Ağu	M.Ali Avcı	E	İstanbul	İHD İstanbul Şubesi'nde yapılan basın toplantısında vicdani reddini açıkladı.
72	2008	27.Eyl	İnan Mayıs Aru	E	İstanbul	Vicdani ret açıklamasını Şeyh Beddrettin'in mezarı başında, 30 arkadaşının katılımıyla yaptı.
73	2008	10.Eki	Ahmet Karayay	E	Ankara	Yüksel Caddesinde yapılan basın açıklamasında reddini okudu ve polis tarafından gözaltına alındı.

74	2009	07.Mar	Ali Aydın Çiçek	E	İstanbul	İHD İstanbul Şubesi'nde yapılan basın toplantısında vicdani reddini açıkladı.
75	2009	16.May	Gizem Altınordu	K	İstanbul	15 Mayıs Etkinliğinde vicdani reddini açıkladı.
76	2009	26.May	B.Kaan Kavlak	E	İzmir	Vicdani ret açıklamasını Asker Alma Daire Başkanlığının yanısıra, Asker Alma Dairesi Başkanlığı Merkezi, Bornova ve Karşıyaka Askerlik Şubelerine de göndererek yaptı.
77	2009	09.Eki	İnan Suver	E		Askerlikten kaçtıktan 8 ay sonra vicdani retçi olmaya karar verdi ve bağlı olduğu Van Askerlik Şubesi'ne mektup yolladı. 2010 Eylül ayında tutuklandı ve halen tutukluluğu devam ediyor.
78	2009	27.Eki	Özgür Bircan	E		Bağlı olduğu Samsun Bafra Askerlik Şubesi'ne mektup yollayarak vicdani retçi olduğunu açıkladı.
79	2009	15.May	Ahmet M. Ögüt	E		
80	2009	24.Ara	Süleyman Aytaç	E		Barış İçin Vicdani Retçiler Kurultayı'nda açıkladı.
81	2009	24.Ara	İbrahim Kaya	E		Barış İçin Vicdani Retçiler Kurultayı'nda açıkladı.
82	2009	24.Ara	Seyda Can Yılmaz	E		Barış İçin Vicdani Retçiler Kurultayı'nda açıkladı.
83	2009	24.Ara	Zeynep Varol	K		Barış İçin Vicdani Retçiler Kurultayı'nda açıkladı.
84	2009	24.Ara	Elif Akgül	K		Barış İçin Vicdani Retçiler Kurultayı'nda açıkladı.
85	2009	24.Ara	Deniz Küçükbumin	E		Barış İçin Vicdani Retçiler Kurultayı'nda açıkladı.

86	2009	24.Ara	Rıdvan Coşkun	E		Barış İçin Vicdani Retçiler Kurultayı'nda açıkladı.
87	2010	08.Oca	Ümit Yiğit Ilgın	E	İstanbul	Taksim'de yapılan bit etkinlik sırasında vicdani reddini açıkladı.
88	2010	02.Mar	Muhammed Serdar Delice	E	İstanbul	Malatya'da 5 aylık askerlik yaptıktan sonra İHD İstanbul Şubesi'nde vicdani reddini açıkladı.
89	2010	15.May	Ali Ekber Toprak	E	İstanbul	15 Mayıs Etkinliğinde vicdani reddini açıkladı.
90	2010	15.May	Aslı Candan	K	İstanbul	15 Mayıs Etkinliğinde vicdani reddini açıkladı.
91	2010	15.May	Berk Yeter	E	İstanbul	15 Mayıs Etkinliğinde vicdani reddini açıkladı.
92	2010	15.May	Ceyhun Erdem	E	İstanbul	15 Mayıs Etkinliğinde vicdani reddini açıkladı.
93	2010	15.May	Deniz Erbak	E	İstanbul	Dünya Vicdani Retçiler Gününde açıklamıştır.
94	2010	15.May	Eray Güven	E	İstanbul	Dünya Vicdani Retçiler Gününde açıklamıştır.
95	2010	15.May	Ezgi Aydın	K	İstanbul	Dünya Vicdani Retçiler Gününde açıklamıştır.
96	2010	15.May	Furkan Çalık	E	İstanbul	Dünya Vicdani Retçiler Gününde açıklamıştır.
97	2010	15.May	Mazlum Çelik	E	İstanbul	Dünya Vicdani Retçiler Gününde açıklamıştır.
98	2010	15.May	Onur İşitmaz	E	İstanbul	Dünya Vicdani Retçiler Gününde açıklamıştır.
99	2010	15.May	Ozan Gökşin	E	İstanbul	Dünya Vicdani Retçiler Gününde açıklamıştır.
100	2010	15.May	Sercan Keriñ	E	İstanbul	Dünya Vicdani Retçiler Gününde açıklamıştır.
101	2010	15.May	Hüseyin Şirin	E	İstanbul	Dünya Vicdani Retçiler Gününde açıklamıştır.
102	2010	15.May	Murat Aydın	E	İstanbul	Dünya Vicdani Retçiler Gününde açıklamıştır.
103	2010	15.May	Banu Yıldız	K	İstanbul	Dünya Vicdani Retçiler Gününde açıklamıştır.
104	2010	15.May	Furkan Mustafa	E	İstanbul	Dünya Vicdani Retçiler Gününde açıklamıştır.
105	2010	15.May	Burcu Aslan	K	İstanbul	Dünya Vicdani Retçiler Gününde açıklamıştır.
106	2010	15.May	Ali Haydar Akdeniz	E	İstanbul	Dünya Vicdani Retçiler Gününde açıklamıştır.
107	2010	15.May	Onur Can Sönmez	E	İstanbul	Dünya Vicdani Retçiler Gününde açıklamıştır.

108	2010	15.May	Deniz Şimşek	K	İstanbul	Dünya Vicdani Retçiler Gününde açıklamıştır.
109	2010	15.May	Yaren Bozkuş	K	İstanbul	Dünya Vicdani Retçiler Gününde açıklamıştır.
110	2010	15.May	Utku Aydın	E	İstanbul	Dünya Vicdani Retçiler Gününde açıklamıştır.
111	2010	15.May	İlyada Erkuş	K	İstanbul	Dünya Vicdani Retçiler Gününde açıklamıştır.
112	2010	15.May	Canan Özyılmaz	K	İstanbul	Dünya Vicdani Retçiler Gününde açıklamıştır.
113	2010	15.May	Gürşat Özdamar	E	İstanbul	Dünya Vicdani Retçiler Gününde açıklamıştır.
114	2010	15.May	Ahmet Ertuğrul Güneş	E	İstanbul	15 Mayıs Etkinliğinde vicdani reddini açıkladı.
115	2010	15.May	Yusuf Şahin Serdaroğlu	E	Hatay	15 Mayıs Etkinliği'ne Hatay'dan mektup yollayarak vicdani reddini açıkladı.
116	2010	15.May	Eyüp Rol	E	İzmir	İzmir'den Savaş Karşıtları'na mektup yollayarak vicdani reddini açıkladı.
117	2010	15.May	Hayri Kamalak	E		İntihar ettiği söylenen Er Volkan Kamalak'ın babası Savaş Karşıtları'na mektup yollayarak vicdani reddini açıkladı.
118	2010	29.May	Mutlu Haner	E	İstanbul	İHD İstanbul Şubesi'nde bir basın açıklaması yaparak vicdani reddini açıkladı.
119	2010	06.Haz	Sezai Ozan Zeybek	E		http://ozanoyunbozan.blogspot.com adlı sitesinde vicdani reddini açıkladı ve Savaş Karşıtları'na bilgi verdi.
120	2010	26.Haz	Şendoğan Yazıcı	E	İstanbul	İstanbul'da Harbiye Ordu Evi önünde vicdani reddini açıkladı.
121	2010	19.Eyl	Rıza Kartal	E	İstanbul	İHD İstanbul Şubesi'nde yapılan basın açıklamasında vicdani reddini açıkladı.
122	2010	19.Eyl	Kemal Acar	E	İstanbul	İHD İstanbul Şubesi'nde yapılan basın açıklamasında vicdani reddini açıkladı.

123	2010	19.Eyl	Metin Gökdoğan	E	İstanbul	İHD İstanbul Şubesi'nde yapılan basın açıklamasında vicdani reddini açıkladı.
124	2010	19.Eyl	Süleyman Yılmaz	E	İstanbul	İHD İstanbul Şubesi'nde yapılan basın açıklamasında vicdani reddini açıkladı.
125	2010	19.Eyl	Bekir Aktaş	E	İstanbul	İHD İstanbul Şubesi'nde yapılan basın açıklamasında vicdani reddini açıkladı.
126	2010	19.Eyl	Cezmi Kartal	E	İstanbul	İHD İstanbul Şubesi'nde yapılan basın açıklamasında vicdani reddini açıkladı.
127	2010	19.Eyl	Kerim Bulut	E	İstanbul	İHD İstanbul Şubesi'nde yapılan basın açıklamasında vicdani reddini açıkladı.
128	2010	19.Eyl	Mehmetali Kaya	E	İstanbul	İHD İstanbul Şubesi'nde yapılan basın açıklamasında vicdani reddini açıkladı.
129	2010	19.Eyl	Ahmet Hezer	E	İstanbul	İHD İstanbul Şubesi'nde yapılan basın açıklamasında vicdani reddini açıkladı.
130	2010	19.Eyl	Ahmet Demirsoy	E	İstanbul	İHD İstanbul Şubesi'nde yapılan basın açıklamasında vicdani reddini açıkladı.

EK-2: Vicdani Retçi İnan Mayıs Aru ile Yapılan Mülakat

Genel bilgiler

25.10.2008

1. İsim, soyad:	İnan Mayıs Aru
2. Doğum yeri ve yılı:	Balıkesir / 1981
3. Cinsel tercihi:	heteroseksüel
4. Eğitim durumu:	lise (Ege Üni. Sosyoloji terk)
5. Etnik kökeni:	-
6. Dini inancı:	müslüman (bedreddini)
7. Politik/felsefi/ideolojik görüşü:	anarşist
8. İş tecrübesi:	çevirmen (ingilizce-türkçe)
9. Anne ve babanın;	

	<u>Anne</u>	<u>Baba</u>
i. Doğum yeri: (Tavşanlı)	Çanakkale (Biga)	Kütahya
ii. Eğitim durumu:	ortaokul	ortaokul
iii. Etnik kökeni:	-	-
iv. Dini inancı:	müslüman	müslüman
v. Politik/felsefi/ görüşü:	sosyal demokrat	eski komünist
vi. İş tecrübesi:	devlet memuru	devlet memuru
vii. Yaşıyor mu?	evet	evet

Soru - Cevap

➤ Çocukluğunuzda hiç şiddete maruz kaldınız mı? Aile içi şiddete tanık oldunuz mu?

- Çanakkale Bilga'da geçen orta sınıf bir hayat yaşadım. Teyzem ile aramız çok iyiydi. O da zaten bir kömünist (Leninist). 6 yaşındayken bizimle birlikte yaşamaya başladı. Kişisel gelişimimde bana çok etkisi oldu. Onun dergilerini kitaplarını okuyordum. İlk kez cinsel içerikli rüyalar gördüğümde ona gidip şeytan bana bunları yapıyor dediğimde bana dini, şeytanı, tanrıyı sorgulatmaya yönelik şeyler söylediğini hatırlıyorum. Babamla aramızda da bu ağırlıkta olmasa da bir kültürel aktarım söz konusuydu. İlkokul 5. sınıftayken yazdığım bir şiiri okula götürdüğümde okuldaki solcu bir öğretmenin çok beğenmişti ama sakın kimseye gösterme yoksa başın belaya girer demişti bana. Babam ormancıydı. Birlikte dağ köylerine giderdik ve orada çok sefil insanlarla karşılaşırıyordum. 9-10 yaşındayken okula gidip o insanları sınıfta anlattığımda sınıftaki arkadaşlarımdan birisinin babası polis

olduğu için acaba babasına anlatır mı diye eve korkarak dönmüştüm. Diğer çocuklara öğretildiği gibi polisin güvenilecek bir şey olduğunu öğretmediler bana. Gerçi tersini de öğretmediler. Ama polisin başım sıkıştığında başvurulacak bir mercii olmadığını biliyordum. 16 yaşımıdayken kendimi solda tanımlıyordum ve Marks Lenin okuyordum. O sıralarda DHKP-C'lilerle konuşup tartışıyorduk fakat anlaşıyorlardık. Onlar eşitliği kurtarırken ben özgürlüğü alıyordum. Kendime bir ideolojik bağlam bulamıyordum fakat o yaz Kasabaya İstanbul'dan bir üniversite öğrencisi bir çocuk gelmişti. Bana Ateş Hırsız dergisini verdi. Okur okumaz benimle aynı şeyi söylediklerini gördüm ve ben anarşistmişim dedim. Beat edebiyatıyla tanışmam çok kritikti. Onlarla tanışmam sol ütopyanın dışında başka bir ütopya verdi bana.

Babamın ormancı olması doğaya özlemim ve sanayi uygarlığını reddetmeyi beraberinde getirdi. Bunun üzerinde daha 5-6 yaşında babamla yaptığımız dağ gezintileri olduğunu düşünüyorum. Kesinlikle militarizmi ve kapitalist üretim biçimini ve onun dağayla ilişkisini de reddediyordum. Bence çevrecilik bu konuda bir açılım noktası olabilir.

➤ Hayatınızın herhangi bir döneminde toplumsal şiddete/dışlanmaya/aşağılanmaya maruz kaldınız mı?

- Komünist bir aileden geldiğim için 11 yaşında ateist bir çocuk olarak din dersinde evrim teorisinden bahsettiğimde diğer çocuklar tarafından maymun gibi kafalarının kaşınması gibi çocukça şeylerle başlayan bir süreçte toplumsal dışlanmanın ve şiddetin çeşitli şekillerini yaşadığımı söyleyebilirim. 15-16 yaşımıdayken okul arkadaşlarımla ilişkilerim kopmaya başlamıştı. Onlarla sadece okulu paylaşıyorduk oysa arkadaşlık yaptığım Kasabanın komünist yetişkinleriydi.

➤ Hayatınızın herhangi bir döneminde bir psikolojik sorun yaşadınız mı? Tedavi gördünüz mü?

- Fiziksel şiddete hiç maruz kalmadım. Fakat ergenlik ve ideolojik yapılanma süreci içinde duygusal çatışmalar yaşadım ailemle. Müzik dinlemenin, kitap okumanın yasaklanması gibi şeylerdi. Ama sıradan ergenlik sorunları olduğunu söyleyebilirim. 15-16 yaşlarındayken hayatı anlamlandırma sürecinde bir takım buhranlar yaşadım, zaman zaman ağlama nöbetleri geçiriyordum. Bir psikiyatristle görüştüm. Fakat doktor da bunların sıradan sorunlar olduğunu, önemli bir problemim olmadığını söyledi. Olduğu şekliyle dünyayı kabul edemiyordum. Bu dünya benim dünyam değil diye düşünüyordum.

Bu aslında tüm gençliğin paylaştığı bir sorun değil. Dolayısıyla belki sorunun motivasyonu noktasında diğer gençlik sorunlarından ayrılıyor. En ciddi çatışmamızı Üniversite okumak istemediğimi söylediğimde yaşadık. Ailem kendilerinin yaşadığı şiddeti çocukluğumda bana yansıtmadılar. Geçtikleri işkenceleri ancak 17-18 yaşında öğrendim. Bu konuda çok temkinliydim. Dolayısıyla böyle bir travmaya maruz kalmadığımı söyleyebilirim. Fakat belli bir yaştan sonra da olsa ailemin uğradığı kötü muameleyi duyduğumda zaten devlete karşı ideolojik olarak cephe almıştım ve tamam dedim, buraya kadar.

- Hayatınızın herhangi bir döneminde şiddete başvurdunuz mu?
 - Evet, ben şiddeti tamamen dışlamıyorum. Nasıl aşkı dışlayamazsam şiddetide hayatımdan dışlayamayacağımı düşünüyorum.
- Vicdani ret kararını almadan önce nasıl bir hayat yaşıyordun. Ailenle, arkadaşlarınla ilişkilerin nasıldı. Bir işte çalışıyormuydun?
 - Ailemle aramız iyiydi. Askere gitmemeye 16 yaşında karar vermiştim. 17 yaşımdan beri anarşist çevre ile ilişkiydim. Kaçak yaşamayı tercih ediyordum daha önce ve hala böyle yaşamayı tercih edebilirdim. Ama 2008 yazında vicdani reddimi ifade etmem gerektiğini hissettim. Ben henüz reddimi açıklamamışken ailem biliyordu ve beni retçi olarak değerlendiriyordu. Uzak akrabalar babama benim askerlik durumumu sorduğunda o benden önce söylüyordu retçi olacağımı. Zaten bu uzak akrabalarla çok az ilişkim var.
- Vicdani reddini açıklamaya karar verdiğini ailen ve arkadaşlarınla paylaştığında ne gibi reaksiyonlar aldın?
 - Destek oldular. Olumsuz bir tepkiyle karşılaşmadım.
- Vicdani reddini açıklamaya ne zaman karar verdin?
 - Uzun süredir Budizm, Taoizm, çeşitli mistik düşüncelerle yakından ilgileniyorum. Ama son 1 yıldır özgün devrimci islami isyanlarla Şeyh Bedrettin ya da Baba-i Ali isyanı ile yakından ilgilenmeye başladım. Bu şekilde içimde kendi vicdanım olan bir Hak düşüncesinden çok büyük bir güç almaya başladığımı hissettim. Ve Allah'dan (kendi içimde doğruyu yapmaktan) başka hiçbir şeyden korkmama gerek olmadığını düşündüm. Ayrıca Türkiye'nin durumundan da çok etkilendim. Doğu'daki savaşın şiddetini arttırması

ve bunun Batıya milliyetçilik olarak yansıması beni daha keskin olmaya yöneltti. Ben uzun süredir otobüse binmektense otostop yapmayı tercih ederim. Otostop sırasındaki karşılaşmalarda toplumsal değişimi çok net olarak hissettim. Toplum keskinleştikçe ben de keskinleştim. Daha önceden askerlik yapmamaya karar vermiş olmama rağmen bunu vicdani ret açıklaması üzerinden politik olarak ortaya koymam toplumdaki milliyetçi (karşı) politizasyona bir tepki oldu kesinlikle. Aslında askeriyei varsaymamak ve onunla yüzleşmemek benim gerçek tercihim olurdu. Kişisel olarak askerden kaçmak benim için daha iyi bir alternatif. Vicdanen hiç bir şekilde bünyem orduyu kabul etmeyeceği için askere gitmeyi reddediyorum fakat antimilitarist hareketin içinde bulunmak tamamen siyasal bir tercih. Çünkü zaten askere gitmemenin başka yolları da var. Ancak ben vicdani reddi siyasi olarak tercih ediyorum. Tüm dünyadaki gelişmeler bizim gibi farklı yaşam tercihleri yapan insanların yaşam sınırlarını daraltıyor. Dolayısıyla bu tavrımı politize edip duyurarak, hayat tercihlerimizi daha net ifade etmem gerektiğini düşündüm ve diğer insanlara bir davette bulunmaya karar verdim. Yaptığım ret açıklaması ile diğer insanlara daha farklı bir hayat yaşamının mümkün olduğunu duyurmaya çalıştım. Benim açıklamam tüm insanlara bir davettir.

➤ Kararını açıkladıktan sonra hayatında ne değişti. Ailen, arkadaşların ve komşularınla ilişkilerinde bir değişiklik oldu mu? İş hayatında bir zorlukla karşılaştın mı?

- Ailemle aram hâlâ gayet iyi. Ret kararımı açıkladıktan sonra hayatımda değişen bir şey olduğunu söyleyemem.

➤ Türkiye Vicdani Ret hareketinin bir öyküsü var. Fakat bu hareketin tarihine dair yazılmış önemli bir yazı halen yok. Bize hareketin tarihinden bahsedebilirmisin. Mesela, Türkiye'deki VR hareketini tetikleyen faktörler neler?

Tayfun Gönül/Vedat Zencir, Osman Murat Ülke, Mehmet Tarhan, Mehmet Bal ve Halil Savda'nın bu süreç içindeki rolünden bahsedebilir misin? Vicdani Ret Hareketi içinde size göre başka hangi önemli figürler öne çıkıyorlar ve bu kişilerin fonksiyonları nedir?

- Türkiye'de bu işi başlatan ve yürütenler bugüne kadar hep anarşistler oldu. Reddini açıklayan ilk kişi Tayfun Gönül de çok donanımlı bir anarşisttir ve kafası sosyal mühendisliğe çok yatkındır. Kişisel olarak dönüm noktam Ossi'dir. 97'de Ossi'nin gözaltına alındığı haberini Cumhuriyet gazetesinde okuduğumda daha önce sadece askerden

kaçmayı düşünürken onun bu tavrından çok etkilendim. Hatta İzmir’de oturan teyzeme gidip İzmir SKD ile beni tanıştırmasını istemiştim. O dönemde teyzemin hareket içinden tanıdıkları olmasına rağmen beni onlarla tanıştırmadı ve bırak bu küçük burjuvazi işlerini diyerek beni solda örgütlemeye çalıştı. Fakat daha sonra 20 yaşında kendim gittim ve onlarla tanıştım. Ossi çok iyi arkadaşımıdır ve onun yaşadıkları hareketin bilinirliğini çok arttırdı. Bence devlet onu tutuklayarak çok ciddi bir stratejik yanlış yaptı. Daha sonra da benzerlerini yaptılar. M. Tarhan’ı almaları da benzer şekilde stratejik bir hatalaydı. Ama M. Tarhan’ın tavrı da burada önemliydi. Aslında İzmir’de ilk alındığında ben de oradaydım. İsteseydi kaçmayı, polislerle anlaşmayı tercih edebilirdi. Ama tutuklanmayı biraz da M. Tarhan tercih etti. Kendini aldırды bile diyebiliriz. Çünkü o dönemde vicdani ret hareketi sönmüştü. Mehmet daha önce toplantılarda da bunu söylüyordu. Birimizin alınması gerekiyor belkide diyordu. Alındığında çürük raporu için imza atmayı kabul etmedi ve muayeneyi kabul etmedi. Bu şekilde her ne kadar onun için çok zor geçeceğini biliyorsa da süreci kendisi başlattı. Onun alınması gerçekten de bizim eylemlilik sürecimizi ve hareketin kamuoyundaki bilinirliğini tırmandırdı. Bir taraftan biz dışarıda toplantılar düzenledik, davaları takip ettik, diğer taraftan Perihan Mağden, Yıldırım Türker gibi yazarlar M. Tarhan’la ilgili yazılar yazdılar. Bu dönem bir toplumsal bilinç oluşmasına büyük katkıda bulundu. Halil de sürecin kesintiye uğradığından yakınıyordu. En son kendisi mahkemeye gittiğinde alındı. Hepimiz böyle olacağını söyledik ona. Ama o hareketin söndüğünü düşünüyordu ve canlandırmak için içeri girmem benim için çok da büyük bir sorun değil dedi. Bilerek içeri alındı. Birilerinin içeride olması süreci kesinlikle sürüklüyor ama diğer taraftan da hareketin kendi içerisinde bu konuda çok tartışmalar yaşandı ve küskünlükler oldu. Bence diğer bir dönüm noktası kadınların retlerini açıklamaları oldu. Benim esas olarak feminist harekete en büyük eleştirim kendi içlerinde kendi erkekliklerini ürettikleri noktasıydı. Başlangıçta retlerini açıklamalarını bu noktadan okudum fakat sonrasında pek çoğuyla görüşüm ve bu düşüncemi belli noktaya kadar saklı tutmakla birlikte hareketin kendi içinde kendi iktidar odaklarını üretmek konusunu tartışmaya açmak açısından yaptıklarının çok olumlu olduğuna karar verdim. Kadın retçilerin harekete bu şekilde dâhil oluşu kendi içimizdeki militer ve ataerkil yapıların sorgulanmasına sebep oldu ve “Biz Erkek Değiliz İnsifatifi” gibi bir girişim bu noktadan hareketle oluştu. Pipa Bacca’nın öldürülmesinden sonra bu girişim eylemliliklere başladı. Taksim’de tüm erkekler başörtüsü takıp etek giyip yürüyüş yaptılar. Bu basında da yer buldu. NTV ve Radikal buna yer verdi.

➤ Türkiye’deki konjonktürel gelişmeler ile devletin sizlere karşı takındığı tavır arasında bir bağlantı görüyor musun? Eğer görüyorsan sence bu nasıl bir bağlantıdır? Örneğin AB entegrasyonu ya da doğudaki savaşta yaşanan gelişmelerin sizin mücadelenize pozitif ya da negatif ne gibi etkileri oluyor?

- Bir yanıyla endirek olarak yansıyor. Diğer yanıyla direk. Örneğin AB entegrasyon süreci direk olarak yansıyor. Bu yaz çıkan bir genelge ile direk olarak hayatımıza etkisi oldu. Artık GBT de asker kaçakları gözüküyor, dolayısıyla bizi alıp götüremiyorlar. Askerlik şubeleri asker kaçaklarını cumhuriyet savcılıklarına bildiriyor ve onların tutuklama emri çıkartması gerekiyor. Ellerindeki iş yükü düşünülürse sistemin burada öngörüldüğü şekilde işlemesi mümkündür. Devlet bu şekilde sorunu by-pass etmeye ara çözümler üretmeye çalışıyor. Açıkçası bunlar bizim hayatımızı doğrudan rahatlatıyor. Mesela geçen hafta İbrahim alındı. Önce gözaltına aldılar, sonra nöbetçi mahkemeye çıkardılar ve birliğine mevcutsuz olarak teslim olmasını istediler ve serbest bıraktılar. O da tabiki evine gitti. Eskiden birliğine polis gözetiminde teslim edilirdi ve askerlik yapmayacağı için diğerleriyle aynı kışla -askeri mahkeme- askeri hapisane döngüsüne girerdi. Bunun dışındaki gelişmeler de mutlaka endirek olarak etkiliyor fakat bunun mantığını çözebilecek durumda değiliz. Ama şunu söyleyebiliriz, toplumun militerleşmek yönündeki keskinliği bizi de aksi yönde siyasi eylemlilikte bulunmaya itiyor. Bu kesin.

➤ Türkiye’deki VR hareketinin Kürt hareketine ilişkin tutumu nedir?

Diyarbakır, Van ve Hakkari’deki küçük grupların askere gitmemek noktasında ortaya koydukları direnç ve Halil’in PKK davasından yargılanıp hüküm giymiş birisi olması birlikte değerlendirildiğinde, Kürtlerin askere alınmaya karşı gösterdiği/gösterebileceği direniş doğru örgütlenebilirse vicdani ret için bu noktadan bir açılım yakalamak mümkün olabilir mi? Böyle bir açılım kamuoyunun dikkatini fazlasıyla çekecektir. Ancak bu durumda vicdani reddin Kürdi bir nitelikte birlikte anılmaya başlaması ihtimali belirecektir. Vicdani Retçiler böyle bir özdeşleşme ihtimaline nasıl yaklaşır?

- 5 yıl kadar önce Kürtlerin hareket içinde bulunması süreci başladı. Amargi henüz eski yerindeyken 2003’te orada düzenlenen bir toplantıda Gün Zileli çok önemli bir noktaya değindi. Bence temel ölçüt halen budur. O gün Gün oradaki Kürt arkadaşlara şunu sormuştu; “askere gitmeye hayır derken aynı zamanda gerillaya katılmayı da reddediyor musunuz, tüm hiyerarşileri ve başkan Apo demeyi de reddediyor musunuz?” Bu Kürtlerin harekete eklemlenmesindeki en kritik nokta. Eğer bunları kabul eden bir yapı olursa bu çok önemli bir katılım olur. Ama sadece TC Ordusu’na

katılmayı reddedip başkan Apo demeyi ve gerillaya katılmayı kabul etmek kendi hayatlarında antimilitarist bir tavır almaya imkân bırakmaz. Halil'in reddi de bu anlamda çok önemli ve o da bu yönde bir duyarlılığı oluşturmak için çok gayret sarfediyor. Ve bu yönde bir açıklama da Mehmet Ali Avcı'nın açıklaması. Gerillayı reddettiğini vurgulayarak bir açıklama yaptı Kürt kimliği üzerinden. Ancak antimilitarizmin herhangi bir kimlik hareketinin içinde erimemeli. Bu koşullar eğer oluşursa mutlaka böyle bir çalışma yapılmalı.

- Vicdani Reddin tarihine baktığımızda çıkış noktasının dini gerekçelere dayandığını görüyoruz. Benzer gerekçelerle bugün Yehova Şahitleri ve İsrail'deki bazı gruplar da retlerini dini inanışlarına dayandırıyorlar. Türkiye'de ise vicdani reddin dini sebeplerle ilişkilendirildiğine pek rastlanmıyor. Her ne kadar İslam cihatçı anlayışı ile pasifist karakteri baskın olmayan bir din gibi gözükse de Sufiler veya Aleviler gibi pasifist, hümanist tarikatlar ve mezhepleri de barındırıyor. Bu gibi grupların vicdani redde bakışları nedir? Türkiye için islamcı vicdani ret bir açılım şansı olabilir mi?

Gayr-ı Müslim azınlık gruplarının vicdani redde yaklaşımları nedir? Bu insanların askerlik sırasında maruz kaldıklarını bildiğimiz ayrılıkçı muamele vicdani ret açısından değerlendirilebilir mi?

- Benim açıklamamdan başka islami ton taşıyan bir açıklama Türkiye'de yok. Bu noktadan bir açılım olabilir ama bunun için islamın özgürleştirilmesi gerekir. İslamın bir rönesas yaşaması gerekir. Ana akım islam görüşünün değişmesi ve heterodoks tarikatlara dönülerek buradan özgürlükçü bir islam yorumu yapılması gerekir. Herhangi bir dayanışma arayışımız bugüne kadar olmadı. Ama ben bunu gerçekleştirmek istiyorum. Ben açıklamamı yaptığımda sufi entellektüel islamcı çevrelere de gönderdim açıklamamı fakat bir geri dönüş olmadı. Görüşme yapmayı düşünüyorum ama sonucunun ne olabileceğini kestiremiyorum. Bizim klasik bir politik örgütlenmemiz olmadığı için kimin nerede örgütleneceği belli değil. Burada sadece kişisel eğilimler sonucunda ilişkiler geliştiriliyor.

- Türkiye'deki vicdani ret hareketinin kolaylıkla eklemlenebildiği iki grubun feministler ve eşcinseller olduğunu gözlemliyorum. Bunun sebepleri nelerdir? İdeolojik benzerlik (anarşizm) bunun sebeplerinden biri olabilir mi? Ya da feministlerin, travestilerin, transeksüellerin vicdani redlerini açıklamaları yoluyla maruz kalacakları hukuki yaptırımların fazla bir etkisinin olmamasının bu birliktelik üzerinde bir etkisi var mıdır?

- Feminist ve eşcinsellerle antimilitarizmin buluşmasının sebebi bu hareketin Türkiye’de anarşistler tarafından başlatılması oldu. Anarşizmin toplum eleştirisinin temel noktalarından biri ata erkil toplum eleştirisi olduğu için ilk andan itibaren aynı görüşü savunan bu iki hareketle bir birlikteliğe imkân doğdu. Bence onların yaptırımı maruz kalmaması noktasında bir rahatlıkları yok. Çünkü reddini açıklayan eşcinsel arkadaşlarımın hepsi zaten çürük raporu için gerekli prosedürü de kabul etmeyen kişiler.
- Türkiye solu ile vicdani reddin ilişkisi nedir? Soldan gelen bir destek söz konusu mu? Sol üzerinden bir açılım yakalamak mümkün olabilir mi? Eğer mümkün değilse bunun sebepleri nelerdir? Solun, silahlı mücadeleyi yöntem olarak benimseyen fraksiyonları vicdani ret ile sol arasında bir birlikteliğin yakalanamamasında önemli bir rol oynuyor mu?
- O kanattan destek alamamanın en önemli sebebi TKP, EMEP gibi Halkın Kurtuluşu geleneğinden gelen örgütlerin bugün legal siyasal partiler olarak politika ve sendikal mücadele yapıyor olmalarına rağmen Stalinist geleneğin doğası sebebiyle silahlı mücadeleye karşı bir sempatileri var. Parti cephe (DHKP-C) gibi oluşumlardan tanıdığımız pek çok arkadaşımız var. Onlar askerliği kendi içlerinde reddedip TC Ordusu’nda askerlik yapmayı reddetseler de partileri onların askeri eğitim alması gerektiğini söylüyor. Şimdi gidip TC Ordusu’nda silahlı eğitim almaları gerektiği, vakti geldiğinde devrim ordusunda görev alabilecekleri gibi yaklaşımlar var. Bunlar silahlı mücadeleyi savunduğu sürece onlarla yakınlaşamayız. Ayrıca sol hareket anarşizmle ilişkilenecek istemiyor. Anarşizmi devrimci bir unsur olarak görmüyorlar ve anarşizme bir küçük burjuva hareketi önyargısı ile yaklaşıyorlar. Ancak ütöpik sosyalizmin iktidar olamayacağını bile bile bir direniş odağı olarak var olmaya devam etme iradesi gibi daha mütavazi bir sol tavır üzerinden ortaklık kurmamız mümkün olabilir. Ancak solun birçok fraksiyonu bu görüşü paylaşmaz. Ben hiç bir şekilde düzenli ordu şiddetini kabul edemem. Dolayısıyla sol yapılarla bu konuda anlaşmamız zor gözüküyor. Şiddeti devrimin meşru aracı olarak görmemiz mümkün değil. Vicdani retçi olan herkes antimilitarist olmak zorunda değil. Fakat antimilitarist olmak için ırkçılık karşıtlığı, militarizm karşıtlığı, iktidar karşıtlığı, hiyerarşi karşıtlığı, cinsiyetçilik karşıtlığı gibi temel eksenlerde eksenlerde bir araya gelmek gerekiyor. Anti- militarizm bu temel noktalara davet etmeli, buradan taviz verilmemeli. Dolayısıyla antimilitarizmin ontolojik olarak anarşizmle ayrılmaz bir bağlantısı var. Anarşizm kişisel olanı da politik olarak görüyor. Değişim ve dönüşüm anlamında nicelik çok da kritik değil. İşin doğası açısından ufak olsun benim olsun gibi bir durum var. Anti otoriter hareketler

için bu büyük bir sorundur. 1986'dan beri Türkiye'de var olan anarşist gruplar uzun süredir dar alanda kısa paslaşmalar yapmaktalar. Ancak hareketin ufak bir hareket olması merkezileşme sorununu ortadan kaldırıyor. H.Arenth gibi düşünürler vicdani reddi kitlesel bir etki taşımadığı için sivil itaatsizlik eylemi olarak görmüyor ama burada anarşizmin sol öğretiden ayrılması söz konusu. Aslında, H.Arenth konuya soldan bakan birisi olarak kendi açısından haklı. Fakat vicdani ret eylemlilik bakımından kesinlikle kişisel bir şeyken sonuçları bakımından toplumsal etki uyandırma potansiyeline sahiptir. Ben sadece kaçmayı tercih etseydim kendim dışında kimseye bir etkim olmayacaktı ama politik bir tercih yaparak tavrımı kamuoyuyla paylaştım ve insanları benim gibi davranmaya davet ettim. Örneğin Ossi'nin eyleminin benim bugün bu noktada olmamda büyük etkisi vardır. Dolayısıyla vicdani reddin tamamen kişisel bir eylemlilik olduğunu da söyleyemeyiz. Bu dünyaya başka bir olasılıktan bahsetmektir.

➤ Vicdani reddi bireysel bir özgürlük mücadelesi olarak niteliyor olsak da bunun kamuoyuna deklere edilmesinde de görebileceğimiz bir toplumsal ve politik karakteri olduğundan bahsedebiliriz. Ancak toplumsallaşma için en azından görünür olmak gerekli. Başka neler gerekli? Türkiye'deki vicdani ret hareketinin bu konuda bir ajandası var mı? Yoksa neden yok? Eğer birgün olursa bu nasıl olmalı?

- Bir ajandası yok. Bizim için görünür olmak tabiki yeterli değil. Bir anarşist yapılanma içinde yapılabilecek şey şu anda yapılanın dozunun arttırılması olabilir. Mesela sokak gösterilerinin ya da militarizm gibi şeylerin yapılması gerekiyor. Bir davette bulunmak önemli. Fakat hiç bir şekilde otoriter iktidar biçimleri üretmek istemiyorum. Benim için en büyük tehlike bu. Yüzbin kişiye yayılıp bir iktidar ağına dahil olmaktansa yüz kişiye ulaşabilmeyi tercih ederim. Kitleselleşme her zaman kendi içinde bir iktidar odağı oluşturma riski oluşturur. Odak olma görevini bence İHD gibi sivil toplum kuruluşları üstlenmeli. Bir süredir de bu işi hakkını vererek yapıyorlar zaten. Biz politik bir söylem üretmektense bir vicdani retçinin hayatını nasıl kolaylaştırabiliriz diye düşünmeliyiz. Biz bir davette bulunuyoruz. Ancak bu davette bulunurken insanlara ne önerdiğimizi ortaya daha iyi koymalıyız. Bu doğrultuda 2007'de bir fon oluşturuldu, bir miktar para toplandı. Detaylarını çok iyi bilmiyorum ama eğer bir retçi içeri alınırsa ya da retçi olduğu için işten atılırsa, ekonomik sorunlar yaşarsa destek olmak amaçlandı. Bu fon hâlâ çalışıyor. Bu gibi şeyleri geliştirmeliyiz. Bir retçi yurt dışına çıkmak isterse nasıl yardımcı olabileceğimizin yollarını aramalıyız. İktidarsız bir hayat sürmeyi tercih edecek bir retçiye bu hayatı

sağlayabilecek miyiz diye düşünmeliyiz. Bir retçi çocuğunu okula göndermek istemiyorsa ona nasıl alternatif eğitim imkânları yaratabiliriz diye düşünmeliyiz. Kısacası iktidarsız bir hayat yaşama imkânı sağlayacak bir komün oluşturabilir miyiz diye düşünmeliyiz. Bence hareket açısından asıl hayati sorunlar ve alanlar bunlar. Bu alternatif yaşam alanlarının oluşturulması, vicdani reddin yaşanabilirliğini insanların önüne çok net koymuş olacak ve özellikle kriz anlarında bu gibi otonom oluşumlara yönelimler olacak. En önemli meselemiz alternatif eğitim, barınma gibi pratik ihtiyaçların karşılanmasıdır.

➤ Birgün vicdani ret Türkiye’de bir politik partinin seçim programına girecek olsa bu sizce hangi parti olurdu? Akın Birdal’ın ve Ufuk Uras’ın bu konuda mecliste küçük de olsa çalışmalar yaptığını duyuyoruz. Televizyonlarda gazetelerde hiç bulmadığı kadar geniş yer buluyor. Ortada AİHM’nin tavsiye kararları var. Devlet bunlar karşısında daha ne kadar eylemsiz kalabilir?

- Bir parti programına mutlaka yansıyacaktır fakat ben böyle bir şeyin parçası olmak istemem ve arkadaşlarımda da olmasını istemem. Çünkü bunun bir parti programına girmesi devletin bu alana müdahil olması ve düzenleme yapması, bu bağlamda Alternatif Sivil Hizmet’in getirilmesi demek. Bu başka sorunları gündeme getirecektir. Diğer Avrupa ülkelerindeki gibi antimilitarizmin sönmesi süreci başlayacaktır. Bir parti bunu ancak sivil hizmet yasası ile gündeme getirebilir. Hâlbuki bu benim kişisel özgürlüğümü daha fazla kısıtlayacaktır. Çünkü şimdi kötü de olsa devlet bizi içeri aldığı anda devletle doğrudan karşı karşıya kalıyoruz, muhattap oluyoruz. Hâlbuki sivil hizmet geldiğinde total retçilerin durumu çok daha kötü olacaktır. Kamuoyuna derdimizi anlatmak çok zor olacak. Şu anda mağdur olduğumuz için arkamızda belli bir kamuoyu desteği bulabiliyoruz. Diğer türlü insanların gözünde tercihimiz daha çok keyfi bir tercih gibi gözükecek. Hâlbuki ben devletin beni yapmaya zorladığı ve zorlayacağı her türlü dayatmayı yerine getirmeyi reddediyorum. Ben sivil hizmetin zorunlu çalıştırma ve köleliğe girdiğini düşünüyorum.

➤ Hareketin bugüne kadar karşılaştığı en büyük zorluk/mağlubiyet ne oldu?

- Hayatlarımızı VR çerçevesinde örgütleyememiş olmamızdır. En temel kaygımız vicdani reddimizi nasıl yaşayacağımızdır. M. Tarhan da Ossi de içerideyken biz çok güzel eylemlerde bulunduk, bilinirlik yarattık ama onlar çıktıklarında aylarca iş bulamadılar. En büyük malubiyetimiz sosyal hayatta var olabilmek noktasındadır.

- Hareketin bugüne kadar elde ettiği en büyük kazanım nedir?
 - Artık bunun konuşuluyor olmasıdır. Sokaktaki insanın az da olsa bir fikri olması en büyük kazanımımızdır.
- Türkiye’deki hareket VR hakkını almayı başarır mı eğer misyonunu tamamlamış mı olur? Daha sonra neler yapılabilir?
 - İsviçre deneyimi bu bağlamda önemlidir. Onlar VR hakkı tanındıktan sonra orduya girmeye başlıyorlar ve kendileriyle birlikte ordudan pek çok kişinin atılmasına sebep oldular. Bunun sonucu olarak da İsviçre profesyonel orduya geçti. İspanya’da da total ret, VR hakkı verildikten sonra bile çok kuvvetli devam etti. Çünkü ortak yaşam alanları orada VR hareketi tarafından çok iyi örgütlenmişti. Ancak Türkiye’de durum çok farklı. Eğer VR hareketi tanınırsa ben antimilitarist hareketin çok ciddi şekilde ivmesini yitireceğini düşünüyorum.
- Alternatif Sivil Hizmeti kabul edermisin? Neden? Bu seçeneğin Türkiye’de tanınmasının getiri ve götürüleri neler olacaktır?
 - Hayır, asla kabul etmem.
- “Total İtaatsizlik” Hareketi alışıldık VR taleplerinin ötesine geçiyor. Devletin bireyler üzerindeki tahakkümünü reddediyor. Senin bu konudaki görüşlerin neler?
 - Ben de bir total retçiyim.
- Antimilitarist hareketin şiddet karşıtı hareketle ve felsefeyle güçlü bağları var. Peki, özel olarak şiddet karşıtlığının sizin mücadelenizdeki rolü nedir? Hangi noktaya kadar şiddetten arınmış bir hayat yaşayabileceğini düşünüyorsun? Herhangi bir koşulda şiddete başvurman söz konusu olabilir mi? Bununla ilgili kriter nedir?
 - Ben kendimi pasifist olarak tanımlamıyorum. İş şiddet noktasına gelirse bunu yapabilirim. Daha önce de yaptım. Ancak şiddetin kişinin kendisine geri dönen birşey olduğunu biliyorum. Ama yine de hayatın içinde olan birşey. Şiddet sorunsalıyla nasıl en makul biçimde mücadele edebileceğimin yollarını arıyorum. Fakat aşk karşıtı olamayacağım gibi şiddet karşıtı da olamayacağımı düşünüyorum. Şiddeti hiyerarşik, düzenli ordu olmadığı sürece destekleyebilirim. Yani yaşadığım yer işgal altında olsa milis kuvvetleri olarak

dayanışarak bölgemizi savunmak için elimizden geleni yapabiliriz. Elbette hücre örgütlenmesi çerçevesinde şiddete başvurulması durumu da sorunlu bir durum. Böyle birşey de bizim idealimizin dışında kalıyor fakat kaçınılmaz olduğu noktada son olarak buna başvurulabilir.

➤ Dünyadaki ve Türkiye'deki VR hareketleri arasında nasıl bir ilişki var. Dışarıdan aldığınız desteğin, dayanışma ve işbirliğinin boyutu nedir?

- Sürekli bir diyalog içindeyiz. Özellikle mahkeme süreçlerinde ciddi destek geliyor ve bu destekler devleti içeriden gelen destekten daha çok etki ediyor. Bunu biliyoruz. Ancak, Avrupa'da antimilitarist hareketin karakteri buradakinden daha farklı. Özellikle orta ve kuzey avrupa'da daha çok sivil toplumun kontrolünde ve liberal özgürlükçü bir tonu var. Bu ülkelerdeki anarşistler pasifizmden çok uzak. Oralarda militarizm sosyal refahın önünde bir engel olarak görülüyor. Zaten özgürlükler ülkesi olan bu ülkelerde özgürlük yönünde bir mücadeleye girişmeleri gerekmiyor. İspanya'da ise hareketin dinamikleri bizdekine benziyor. Çünkü her iki ülkede de bir azınlık sorunu var ve özgürlükler konusunda kısıtlamalar söz konusu. Fakat onlar mücadeleyi çok iyi örgütlenerek kazandılar. Biz Türkiye'de bundan henüz çok uzağız.

ÖZGEÇMİŞ

Barış Esmer 04.05.1981 İstanbul doğumludur. Liseyi 2000 yılında Kadıköy Anadolu Lisesi'nde tamamlamış, daha sonra Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyoloji bölümünde lisans eğitime başlamıştır. Lisans öğrenimini “Türkiye’de Modernleşme” isimli çalışması ile bitirmiş ve 2005 yılında Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalında yüksek lisansa başlamıştır ve şu an tez aşamasındadır. Halen özel bir şirkette uluslararası ticaret danışmanı olarak çalışmakta ve İngilizce bilmektedir.